

INTERPOLIS '23

ORGANIZÁTORI

Banská Bystrica 2023

VEDECKÝ VÝBOR KONFERENCIE

doc. PhDr. Branislav Kováčik, PhD., EMBA

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

prof. PhDr. Ján Koper, PhD.

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

prof. PhDr. Peter Terem, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

Dr. h. c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

prof. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

prof. PhDr. Peter Čajka, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

doc. PhDr. Lucia Rýsová, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

doc. PhDr. Eleonóra Kováčová, PhD.

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

doc. Ing. Katarína Liptáková, PhD.

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

doc. PhDr. Adriana Vasil'ková, PhD.

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD., EMBA

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

prof. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

prof. PhDr. Monika Čambalíková, CSc.

Sociologický ústav SAV, v. v. i.

doc. PhDr. et. Mgr. Peter Ondria, PhD.

Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, Vysoká škola Danubius – Sládkovičovo

doc. PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov EUBA

prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.

Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach

prof. Ing. Vojtech Jurčák, CSc.

Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši

doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove

doc. PaedDr. Milan Vošta, PhD.

Metropolitní univerzita Praha, o. p. s.

doc. Ing. Jiří Dušek, PhD.

Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice

ORGANIZAČNÝ VÝBOR KONFERENCE

doc. PhDr. Eleonóra Kováčová, PhD.

Katedra politológie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

Mgr. Tomáš Beňuška, PhD.

Katedra bezpečnostných štúdií

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

Mgr. Matúš Babják

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici

interpolis.umb@gmail.com

RECENZENTI

Dr. h. c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA

doc. PhDr. Natália Kováčová, PhD.

doc. PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

EDITORI ZBORNÍKA

doc. PhDr. Eleonóra Kováčová, PhD.

Mgr. Tomáš Beňuška, PhD.

Mgr. Matúš Babják

OBÁLKA

Mgr. Matúš Babják

Za obsahovú a jazykovú stránku textu sú zodpovední autori publikovaných príspevkov.

© BELIANUM. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2023

Edícia: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

ISBN 978-80-557-2098-2

EAN 9788055720982

MENNÝ ZOZNAM AUTOROV

Androvičová Jarmila
Babják Matúš
Bester Deretha
Bilasová Bianka
Cibuľa Peter
Červená Karolína
Dolíhalová Miroslava
Dušek Jiří
Dzimko Jakub
Fodor Attila
Gura Radovan
Hunák Peter
Kavan Štěpán
Kohoutek Jiří
Konecka-Szydelko Božena
Koper Ján
Kováčik Branislav
Kováčová Eleonóra
Kromková Júlia
Kvasnová Klára
Liptáková Katarína
Lupták Martin
Plavčan Matúš
Polišenský Jan
Vartašová Anna
Vasiľková Adriana
Vrbovský Juraj
Zábrenszki Tomáš
Zásadová Eliška
Žipaj Tomáš

OBSAH

PREDHOVOR.....	8
REFLEXIA PREDČASNÝCH VOLIEB DO NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2023.....	9
PRIESKUMY, VÝSLEDKY A DÔSLEDKY VOLIEB DO NR SR 2023	10
ANALÝZA VOLEBNÝCH PROGRAMOV POLITICKÝCH STRÁN S DÔRAZOM NA EKONOMICKÚ OBLASŤ	20
REFLEXIA POLITICKÝCH STRÁN A Hnutí NA OTÁZKY FINANCOVANIA ÚZEMNEJ SAMOSPRÁVY	34
PRESADZOVANIE PRIORÍT A POTRIEB ÚZEMNEJ SAMOSPRÁVY – VÝCHODISKÁ A RIEŠENIA 2023-2027.....	47
VYBRANÉ ASPEKTY SKÚMANIA EKONOMICKEJ A POLITICKEJ KRÍZY.....	57
RADIKALIZAČNÉ TRENDY SPOLOČNOSTI A KRÍZA POLITICKÝCH STRÁN.....	68
DYNAMIKA ZMIEN VO VÝVOJI STRANÍCKEHO SYSTÉMU NA SLOVENSKU V KONTEXTE PARLAMENTNÝCH VOLIEB 2023.....	69
SPOLOČENSKO-POLITICKÉ POZADIE (NE)PODPORY VYBRANÝCH POLITICKÝCH STRÁN V KONTEXTE RADIKALIZAČNÝCH TRENDOV SPOLOČNOSTI A KRÍZY POLITICKÝCH STRÁN NA SLOVENSKU	81
DEZINFORMACE JAKO SOUČÁST HYBRIDNÍCH HROZEB POHLEDEM STUDENTŮ VŠERS	103
RACIAL POPULISM IN PLAY: AN ANALYSIS OF THE ECONOMIC FREEDOM FIGHTERS' COMMUNICATION AND RHETORICAL STRATEGY IN SOUTH AFRICA	115
TRENDY A MODERNÉ TECHNOLOGIE VO VZDELÁVANÍ V OBLASTI BEZPEČNOSTI A KRÍZOVÉHO RIADENIA.....	125
SÚČASNÉ ČÍNSKO-AMERICKÉ TECHNICKO-EKONOMICKÉ SÚPERENIE	126
SUVERENITA AKO FAKTOR KRÍZY LIBERÁLNEHO SVETOVÉHO PORIADKU	133
CRITICISM AND NEW APPROACHES TO MULTICULTURALISM IN THE ASPECT OF MIGRATION CRISES IN EUROPE.....	134
VZDELÁVANIE AKO NÁSTROJ PODPORY HOSPODÁRSKEHO RASTU	146
ŠKOLSTVO AKO KLÚČOVÝ NÁSTROJ MÄKKEJ MOCI.....	147
MOBILITA ŠTUDENTOV A ABSOLVENTOV VYSOKOŠKOLSKÉHO ŠTÚDIA V ZAHRANIČÍ	158

AKTUÁLNE OTÁZKY MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A DIPLOMACIE.....	170
PERSPECTIVE AND CHALLENGES OF THE EU DIPLOMACY TOWARDS THE ISRAEL-HAMAS WAR	171
BOJ PROTI TERORIZMU A RADIKALIZÁCII V STREDNEJ ÁZII: KOMPARATÍVNA ŠTÚDIA PRÍSTUPOV UZBEKISTANU A KAZACHSTANU	183
ZAHRANIČNÍ POLITIKA ČESKÉ REPUBLIKY V PROGRAMECH POLITICKÝCH STRAN PRO VOLBY V ROCE 2021 A VE VLÁDNÍM PROGRAMOVÉM PROHLÁŠENÍ VLÁDY P. FIALY	194
OLYMPIZMUS – MEDZI POLITIKOU A MIEROM	204
AKTUÁLNE OTÁZKY TEÓRIE A PRAXE PRÁVA.....	212
ŤAŽBA VO VESMÍRE VYKONÁVANÁ KOMERČNÝMI SUBJEKTAMI – VÝZVA PRE MEDZINÁRODNÉ PRÁVO	213
AKTUÁLNA JUDIKATÚRA SÚDNEHO DVORA EURÓPSKEJ ÚNIE K PRÁVU NA TLMOČENIE A PREKLAD V ZMYSLE SMERNICE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY 2010/64/EÚ Z 20. OKTÓBRA 2010 O PRÁVE NA TLMOČENIE A PREKLAD V TRESTNOM KONANÍ	226
PRESKÚMANIE POTENCIÁLU LOKÁLNYCH MIEN NA ZÁKLADE PRÍKLADOV Z PRAXE V KRAJINÁCH EURÓPY S DÔRAZOM NA AKTUÁLNU PRÁVNU ÚPRAVU	235
PORUŠENIE PREDKUPNÉHO PRÁVA PODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍKA VO SVETLE PRÁVNEJ PRAXE	246
PRIMÁRNA DROGOVÁ KRIMINALITA NA ÚROVNI OKRESNÉHO RIADITEĽSTVA POLICAJNÉHO ZBORU	258
POSTREHY K APLIKÁCII OSOBITNÉHO KVALIFIKAČNÉHO POJMU „NA VIACERÝCH OSOBAČ“	268
OBLIGATÓRNE UKLADANIE TRESTU PREPADNUTIA MAJETKU	276

PREDHOVOR

Zborník prezentuje vedecké práce z medzinárodnej vedeckej konferencie *INTERPOLIS*, ktorá sa dňa 23. novembra 2023 už po 20-krát konala na pôde Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Prvý ročník vedeckého podujatia sa uskutočnil ešte v septembri 2004 a bol zorganizovaný ako teoretický seminár doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov pod názvom *Aktuálne problémy politiky*. Za uplynulých 20 rokov sa teoretický seminár vykreoval a bol povýšený na medzinárodnú vedeckú konferenciu *INTERPOLIS*, prostredníctvom ktorej nielen doktorandi, ale i mnohí ďalší odborníci, či už z akademickej obce alebo praxe, majú vytvorený priestor na odprezentovanie výsledkov svojej vedecko-výskumnej činnosti a práce, ale i na vytvorenie kontaktov pre prípadnú spoluprácu a ďalší rozvoj.

Medzinárodná vedecká konferencia bola zrealizovaná pod záštitou niekoľkých projektov: vedecko-výskumnej úlohy VEGA č. 1/0551/21 *Spoločensko-politické pozadie (ne)podpory vybraných politických strán v kontexte radikalizačných trendov spoločnosti a krízy politických strán*, projektu IVF č. 22320267 *Trendy a moderné technológie vo vzdelávaní v oblasti bezpečnosti a krízového riadenia*, vedecko-výskumnej úlohy VEGA č. 1/0774/22 *Suverenita ako faktor krízy liberálneho svetového poriadku*, vedecko-výskumnej úlohy VEGA č. 1/0320/21 *Úloha univerzít pri budovaní znalostnej ekonomiky*, a v neposlednom rade v spolupráci s Občianskym združením *Interpolis*, o. z.

V zborníku sú prezentované vedecké práce účastníkov konferencie, ktorí vystúpili v rámci jednotlivých sekcií: 1. Reflexia predčasných volieb do Národnej rady Slovenskej republiky 2023; 2. Radikalizačné trendy spoločnosti a kríza politických strán; 3. Trendy a moderné technológie vo vzdelávaní v oblasti bezpečnosti a krízového riadenia; 4. Suverenita ako faktor krízy liberálneho svetového poriadku; 5. Vzdelávanie ako nástroj podpory hospodárskeho rastu; 6. Aktuálne otázky medzinárodných vzťahov a diplomacie; 7. Aktuálne otázky teórie a praxe práva.

Zborník svojim rozsahom ponúka autorom vedeckých prác bohatý priestor na odprezentovanie relevantných výsledkov ich vedecko-výskumnej činnosti ako sú články, štúdie, analýzy a výsledky ich výskumnej práce. Je nespochybniteľné, že priestor, ktorý ponúka práve medzinárodná vedecká konferencia *INTERPOLIS*, je bazálnou platformou pre artikuláciu tých najaktuálnejších spoločenských, politických, ekonomických, právnych, ale aj sociálnych a bezpečnostných tém a problémov, pomenovanie možných hrozieb a rizík, ako i hľadanie východísk a riešení na národnej, a súčasne aj na nadnárodnej úrovni.

**REFLEXIA PREDČASNÝCH VOLIEB DO NÁRODNEJ RADY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2023**

PRIESKUMY, VÝSLEDKY A DÔSLEDKY VOLIEB DO NR SR 2023

SURVEYS, RESULTS AND CONSEQUENCES OF THE 2023 NATIONAL COUNCIL OF THE SLOVAK REPUBLIC ELECTIONS

Ján Koper*

ABSTRAKT

V porovnaní s predchádzajúcimi volebnými obdobiami bola volebná kampaň pred voľbami do NR SR 2023 charakteristická mimoriadnou ostrosťou, radikalizmom, vyhranenosťou v politickej komunikácii s tendenciou vytvárania vzájomných stranických nepriateľstiev a vzájomného vylúčovania sa s akejkolvek spolupráce. V tejto situácii pôsobili veľmi diskutabilne výskumné agentúry zaoberajúce sa preferenciami jednotlivých politických strán pred voľbami. Odhadované výsledky tesne pred voľbami a hneď po uzavretí volebných miestností vykazovali zásadné rozdiely v porovnaní so skutočnosťou, čo sa neskôr snažili zdôvodňovať samotní vrcholní predstavitelia týchto výskumných pracovísk. Príspevok metodologicky vychádza z komparatívneho prístupu k zverejneným štatistickým údajom. Cieľom je identifikovať rozdiely, možné chyby a dôsledky pre povolebný vývoj v podmienkach SR.

KLúčové slová: voľby, preferencie, politické strany, výskumné agentúry, výsledky

Úvod

Vyhrotená predvolebná kampaň, používanie ostrého politického jazyka v procese politickej komunikácie, vzájomné obviňovanie sa, urážky medzi predstaviteľmi politických strán a znevažovanie politických inštitúcií a ich legitímnych reprezentantov, vzájomné ostrakizovanie a vzájomná exklúzia z nožnej politickej spolupráce zásadným spôsobom zmiatli nielen voličov, z ktorých relatívne veľká časť ani tesne pred voľbami nebola pevne rozhodnutá, koho bude voliť (resp. zvažovala druhú, prípadne tretiu voľbu), ale s najväčšou pravdepodobnosťou zaúčinkovala aj na výskumné agentúry, ktoré sa profesionálne zaoberajú okrem iného aj hodnotením predvolebných nálad obyvateľstva, výskumom volebných preferencií politických strán a ich jednotlivých predstaviteľov, prípadne predpoveďou zloženia budúcich vlád.

1 Ako a prečo sa výskumné agentúry mýlili

Najproblematickejšími miestami pri evaluácii výsledkov činnosti výskumných agentúr je predovšetkým vysoký percentuálny rozptyl v rámci očakávaných výsledkov medzi jednotlivými pracoviskami a takisto zásadný rozdiel, medzi odhadovanými výsledkami a

---

* prof. PhDr. Ján Koper, PhD. pôsobí ako profesor a vedúci Katedry politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jan.koper@umb.sk.

skutočnými ziskami jednotlivých kandidujúcich politických strán ohlásenými po voľbách Ústrednou volebnou komisiou po spracovaní v Štatistickom úrade SR. V nasledujúcej tabuľke uvádzame údaje od štyroch najrenomovanejších agentúr: AKO, SANEP, Median SK a FOCUS. Každá z nich pracovala na objednávku konkrétnej televíznej spoločnosti - AKO pre TV JOJ (Hnutie PS v poslednom prieskume..., 27.9. 2023), SANEP pre ta3 (Exkluzívny prieskum pre ta3..., 27.9. 2023), Median SK pre RTVS (Šodor, 2023) a FOCUS pre TV Markíza (Marcišiak, 2023). Pre účely komparatívnej analýzy sme vybrali posledné prieskumy, ktoré uvedené agentúry zverejnili tesne pred ukončením volebnej kampane a pred začiatkom volebného moratória podľa zákona ako aj tesne po voľbách. AKO, SANEP a Median SK poskytli svoje informácie 27.9. 2023, FOCUS tak urobil o deň skôr - 26. 9. 2023. Súčasťou porovnania je aj tzv. slepý exit poll, ktorý zverejnil FOCUS tesne po uzatvorení volebných miestností, obsahujúci štatistické výsledky bez uvedenia názvu príslušného stranického subjektu (Mikušovič – Kerekes, 2023). Samozrejme, porovnanie odhadov sa uskutočňuje vo vzťahu ku skutočným oficiálnym výsledkom volieb (Voľby do Národnej rady SR, 2023).

Tabuľka 1: Odhadované výsledky voľčskej podpory podľa prieskumov vybraných agentúr

Názov strany	AKO pre JOJ/ poradie	SANEP pre ta3/poradie	Median SK pre RTVS/poradie	FOCUS /poradie (26.9. 2023)	FOCUS pre TV Markíza Prvý, tzv. slepý exit poll	Konečné výsledky
SMER-SSD	17,7 %/2.	22,6 %/1.	19,8 %/1.	18 %/1.	21,9 %/2.	22,94 %/1.
Progresívne Slovensko	18 %/1.	16,1 %/2.	19,3 %/2.	16,6 %/2.	23,5 %/1.	17,96 %/2.
HLAS-SD	15 %/3.	15,3 %/3.	11,9 %/3.	13,7 %/3.	12,2 %/3.	14,70 %/3.
Republika	5,4 %/8.	7,4 %/4.	8 %/4.	7,7 %/5.	6,00 %/ 6.	4,75 %/8.
OĽaNO a priatelia	9,4 %/4.	6,5 %/5.	6,2 %/7.	8,2 %/4.	8,0 %/4.	8,89 %/4.
SNS	6 %/7.	6 %/6.	4,8 %/8.	6,4 %/7.	4,4 %/8.	5,62 %/7.

Sme rodina	5,1 %/9.	5,5 %/7.	4,1 %/9.	4,1 %/9.		2,21 %/11.
SASKA	7,3 %/5.	5,4 %/8.	7,4 %/6.	5,8 %/8.	6,4 %/5.	6,32 %/6.
KDH	6,1 %/6.	5,1 %/9.	7,7 %/5.	6,6 %/6.	5,3 %/7.	6,82 %/5.
Demokrati	4,3 %/10.	3,4 %/10.	3,8 %/9.	4 %/10.	3 %/10.	2,93 %/10.
Szövetség- Aliancia	2,8 %/11.	3,3 %/11.	2,5 %/10.	3,5 %/11.	4,3 %/9.	4,38 %/9.

Zdroj: Vlastné spracovanie autorom.

Začneme relatívne pozitívnym zistením: všetky štyri agentúry celkom presne predpokladali **poradie**, resp. umiestnenie podľa úspešnosti najdôležitejších stranických aktérov. Pre strany SMER-SSD a Progresívne Slovensko bolo odhadované ich umiestnenie na 1., resp. na 2. mieste, strana HLAS-SD sa vo všetkých štyroch prípadoch umiestňovala predbežne na 3. mieste, čo bola jedna z unikátnych zhôd medzi agentúrami. Relatívna zhoda medzi výskumnými agentúrami spočívala aj v prípade odhadovaného poradia strán Demokrati (konzistentne 10. miesto), SNS 6. - 8. miesto a hnutia Szövetség-Aliancia (od 9. po 11. miesto). V prípade ostatných politických strán a hnutí, ktoré sa vošli do prieskumov je rozdiel v očakávanom poradí väčší, napr. Republika sa umiestňovala od 4. po 8. miesto, OĽANO 4.- 8. miesto, Sme rodina 7. - 11. miesto, SASKA 5. - 8. miesto a KDH 5. - 9. miesto.

Opačná situácia nastáva pri porovnávaní **odhadov percentuálnych ziskov** voličskej podpory v rámci posledných predvolebných odhadov. Napríklad, oscilácia voličskej podpory pre stranu SMER-SSD sa pohybuje od 17,7 % (AKO) až po konečných 22,94 % (konečné výsledky), čo predstavuje rozdiel 5,24 percentuálneho bodu. Podobne sa to prejavilo aj v prípade HLASU-SD, kde predpoklad percentuálneho zisku sa odhadoval v rozmedzí od 11,9 % (Median SK) po 15,3 % (SANEP), čo je rozdiel 3,4 percentuálneho bodu.

Tento rozdiel sa ešte vypuklejšie prejavil v prípade Progresívneho Slovenska: najnižší odhad pre Progresívne Slovensko predstavoval 16,1 % (SANEP) a najvyšší odhadovaný zisk predstavoval 23,5 % (FOCUS - slepý exit poll), čo predstavuje rozdiel až 7,1 percentuálneho bodu.

Takéto vysoké rozdiely sú ťažko vysvetliteľné a ešte ťažšie prijateľné. V nedávnom období, takisto po kritike činnosti výskumných agentúr, tieto prijali zásadu, že pri zverejňovaní výsledkov prieskumov budú zverejňovať tzv. "median", t. j. istú strednú veličinu a takisto kladnú a zápornú odchýlku od tejto veličiny. Median však nepredstavuje obyčajný aritmetický priemer, ale istú priemernú veličinu z radu čísel (dát), ktoré v škále postupnosti za sebou

nemusia nasledovať v pravidelných intervaloch. Na výpočet medianu slúži špecifický vzorec. Záujemca o výsledky prieskumu si tak mohol urobiť prehľad, v akej škále sa pohybuje popularita politických strán a podľa toho sa aj rozhodovať vo voľbách. V prípade týchto volieb agentúry na tento spôsob uvádzania výsledkov svojich prieskumov rezignovali. V prípade korektného využitia medianu a takisto akceptácie možnej štatistickej chyby, resp. odchýlky by rozptyl údajov nemal byť väčší ako $\pm 3\%$, pokiaľ sa pracuje s vysokoreprezentatívnou výskumnou vzorkou pozostávajúcou v priemere z 1000 až 1500 respondentov.

V prípade Republiky osciloval percentuálny zisk od 4,75 % (konečné výsledky) po 8 % (Median SK, čo ju stavalo na štvrté miesto v poradí úspešnosti), OĽANO a priatelia sa pohybovalo v škále od 6,2 % (Median SK) po 9,4 % (AKO, takisto ho tento zisk zaradľoval na 4. miesto poradia, čo sa v skutočnosti aj naplnilo), SNS od 4,4 % (slepý exit poll) po 6,4 % (FOCUS), Sme rodina sa pohybovala od 2,21 % (konečný výsledok) po 5,5 % (SANEP), SASKA od 5,4 % (SANEP) po 7,3 % (AKO), KDĽ (SANEP) od 5,1 % po 7,7 % (Median SK), Demokrati od 2,93 % (konečný výsledok) po 4,3 % (AKO) a pre hnutie Szövetség-Aliancia od 2,5 % (Median SK) po 4,38 % (konečný výsledok).

Ďalším rozporuplným faktom je selektívny prístup agentúr ku kandidujúcim politickým stranám tým, že pri zverejňovaní výsledkov prieskumov neuvádzajú údaje pre všetky kandidujúce politické subjekty. AKO a Median SK venujú pozornosť len 12 politickým stranám, FOCUS a SANEP 13 subjektom, pričom SANEP v závere tabuľky uvádza hodnotu percentuálneho zisku prostredníctvom pojmu "iná strana". V tomto prípade je možné zobrať do úvahy reálne predpokladané šance jednotlivých politických strán z pohľadu ich relevantnosti, no môžeme predpokladať, že očakávaná voličská podpora, nemôže byť jediným kritériom pre určenie dôležitosti, preto predpokladáme výraznú prítomnosť subjektívneho faktora v hodnotení a určovaní tohto ukazovateľa zo strany výskumných agentúr.

Takisto treba zobrať do úvahy, že medzi prvou a treťou stranou v poradí bol rozdiel niečo vyše 8 percentuálnych bodov, no medzi 4. až 7. stranou v poradí bol rozdiel len 3,27 %, dokonca medzi troma poslednými stranami, ktoré získali poslanecké mandáty je rozdiel iba 1,2 %. To znamená, že aj pri akceptácii štatistickej chyby bolo veľmi ťažké predpokladať poradie a konečné zisky týchto politických strán s pomerne rovnakou občianskou podporou.

Ako zdôvodňujú reprezentanti výskumných agentúr relatívne pozoruhodné rozdiely v odhadovaní poradia úspešnosti a celkového zisku hlasov voličov? Aké sú ich výhovorky?

1. Najčastejšie sa zhodujú v tom, že síce **používajú veľmi podobné až zhodné metodologické postupy**, no každá z agentúr má svoje **špecifiká**, ktoré môžu aj zásadne modifikovať spôsob ich použitia (napr. jedna agentúra poskytuje respondentom zoznam kandidujúcich politických strán, druhá necháva na respondentovi, aby tento názov vpísal samostatne) Predovšetkým ide o to, že táto výskumná metodológia je založená na **priamom oslovení respondentov** a v prípade povolebného exit pollu išlo o **priame oslovenie voličov vychádzajúcich z volebných miestností**, čo od samotného začiatku nastoľuje otázku miery reprezentatívnosti výskumnej vzorky. V neposlednom rade vysoký počet štatisticky ťažko uchopiteľných hlasov našich občanov žijúcich v zahraničí, ktorí volili prostredníctvom pošty, sa mohol podpísať na uvedených disproporciách.

2. Zároveň si treba uvedomiť, že v tomto prípade ide o **metodológiu, ktorá má skúmať nálady, resp. sentiment obyvateľstva**. Presné a objektívne meranie sociálno-psychologických charakteristík jednotlivých skupín voličstva nedokáže zabezpečiť ani tá najdokonalejšia, najpresnejšia a najprepracovanejšia metodológia.
3. Podľa M. Mysloviča (Median SK), napriek tomu, že pracovali s vyše 17 tis. respondentmi, najväčšou a najdôležitejšou premennou bola podľa neho **samotná ochota ľudí odpovedať**. Nevyjadril sa však k tomu, či títo respondenti boli alebo neboli zaradení do výskumnej vzorky, resp. ako sa s nimi ďalej nakladalo. Logika vecí je taká, že títo respondenti by nemali byť zaradení do výskumnej vzorky, keďže relevantné pre dosiahnutie cieľa sú tie údaje, ktoré vyslovia ochotní voliči. (Búry, 2023)
4. Prečo voliči odmietajú odpovedať na otázky výskumníkov? Jednou z príčin môže byť aj **dlhodobý proces podkopávania dôveryhodnosti výskumných agentúr** a výsledkov ich činnosti zo strany niektorých relevantných politických aktérov (SMER-SSD, SNS). Preto na získanie požadovaných údajov potrebujú osloviť 10násobne viac ľudí ako v minulosti. (Búry, 2023)
5. Je nevyhnutné sústrediť pozornosť aj na fakt, že existujú rôzne skupiny voličov vo vzťahu k ich **otvorenosti či uzavretosti** (voliči SMERU-SSD sú uzavretejší, naopak, voliči SASKY a PS sú otvorení tomuto typu komunikácie). Aj preto M. Slosiarik (FOCUS) na základe predchádzajúcich skúseností predpokladal, že výskum bude nadhodnocovať stredopravé strany, no nevedeli predpokladať ako sa budú správať voliči HLASU-SD. Ukázalo sa že sa správali veľmi podobne ako voliči SMERU-SSD a že neboli otvorení komunikácii. (Búry, 2023)
6. M. Slosiarik **priznal aj chybu**: Zatiaľ čo v prípade SMERU-SSD dokázali kompenzovať údaje na základe dát o minulej voľbe respondenta, v prípade HLASU-SD ako novej politickej strany takéto vodítko nemali. Čo sa týka stredopravých strán, podobná situácia bola v prípade SASKY, kde sa dali korigovať údaje prostredníctvom predchádzajúcej voľby, no v prípade PS to bolo podobné ako pro HLASE-SD. To v konečnom dôsledku viedlo k nadhodnoteniu očakávaného výsledku v prípade PS a podhodnoteniu HLASU-SD. (Búry, 2023)
7. M. Slosiarik zároveň priznal, že sa v agentúre **nechali zviest' prieskumami** a očakávali vyrovnanjšie výsledky v prípade súboja medzi SMEROM-SSD a PS. (Búry, 2023)
8. Šéfovia agentúr však zabudli na jeden dôležitý fakt, že respondenti mohli aj účelovo **klamať!**

2 Predpovede politológov a skutočné výsledky

Aké boli predpokladané vládne koalície podľa politológov?

1. Koalícia SMER-SSD, HLAS-SD a SNS

Politológovia sa zhodovali, že by to mala byť najpravdepodobnejšia koalícia. **R. Štefančík** predpokladal, že lanáriť na spoluprácu **P. Pellegriniho** bude **Ficova** prvá alternatíva (O budúcnosti Slovenska..., 2023) Pri tejto možnosti **T. Koziak** konštatoval, že pri trojkoalicii je

vždy jednoduchšie sa dohodnúť, čo je silnou stránkou. SMER-SSD, HLAS-SD a SNS sú si podľa neho ideovo blízke, čo je pre politické strany výhodou. Vidí však aj určité riziká: „V takejto koalícii by mali len 79 poslancov, čo je veľmi tesná väčšina.“ Problémom by mohla byť podľa neho aj roztrieštenosť SNS, kameňom úrazu by mohli byť **Tarabovci**: „Pokiaľ niekto už raz bol u **Kotlebu**, je ťažké uvažovať, že teraz myslí iným spôsobom.“ Pripomína aj poslancov, ktorí už vystriedali viaceré politické strany a sú schopní odísť, čo by v počte kresiel narobilo **Ficovi** poriadnu šarapatu (O budúcnosti Slovenska..., 2023). Vo voľbách získal SMER-SSD 42 kresiel, HLAS-SD 27 a SNS 10, čo spolu predstavuje krehkú parlamentnú väčšinu s počtom 79 poslancových mandátov. Agentúra SANEP uskutočnila v dňoch 2.-5.10. 2023 samostatný prieskum medzi všetkými voličmi SR a osobitne medzi voličmi HLASU-SD (Povolebný prieskum SANEP: Akú koalíciu..., 2023). Túto koalíciu predpokladalo 49,2 % obyvateľov SR a 62,2 % voličov HLASU-SD. V čase zostavovania vlády to bol silný impulz pre váhajúceho P. Pelegriniho, ktorý takto dostal jednoznačný impulz na vstup do koalície so SMEROM-SSD a SNS.

2. Koalícia SMER-SSD, HLAS-SD a KDH

Druhou možnosťou bolo podľa **R. Štefančíka**, že **R. Fico** bude chcieť namiesto SNS osloviť do koalície KDH. **M. Majerský** spoluprácu spočiatku nevylúčil, ale vo vyjadreniach bol opatrný. „Musím rešpektovať, ako predseda KDH, rozhodnutie celoslovenskej rady,“ reagoval predseda na otázky o povolebnej spolupráci a koalícii so SMEROM-SSD. Politológ to vyhodnotil tak, že pre **Majerského** ide len o jednu z možných alternatív, ale skôr k tejto koalícii naklonení nie sú „Viem si predstaviť, že by to spôsobilo problémy, ak by sa napríklad **F. Mikloško** postavil na zadné a povedal, že so SMEROM-SSD v žiadnom prípade“ (O budúcnosti Slovenska..., 2023) **T. Koziak** to už videl jednoznačnejšie a predpokladal, že keby si mal šéf SMERU-SSD vybrať medzi KDH a SNS, tak je pre neho jasnou voľbou Danko (O budúcnosti Slovenska..., 2023). Stále však bol nosným pilierom **P. Pellegrini**, ktorý si to plne uvedomoval: „Rozloženie kresiel zatiaľ potvrdzuje, že strana HLAS-SD je stranou, bez ktorej sa nedá zložiť akákoľvek normálna fungujúca koalícia,“ vyhlásil **P. Pellegrini** (O budúcnosti Slovenska..., 2023). Koalícia pozostávajúca zo SMERU-SSD (42), HLASU-SD (27) a KDH (12) by mala spolu 81 kresiel v NR SR. Podľa prieskumu agentúry SANEP túto koalíciu predpokladalo len 12,3 % obyvateľov SR a 21,1 % voličov HLASU-SD (Povolebný prieskum SANEP: Akú koalíciu..., 2023).

3. Koalícia SMER-SSD, HLAS-SD, SNS a KDH

Do úvahy pripadala aj štvorkoalícia, kde SMER-SSD, HLAS-SD a SNS priberú k sebe ešte aj KDH. Kresťanskodemokratické hnutie však mohlo podľa **R. Štefančíka** priniesť istú mieru nestability, ak by neboli spolupráci všetci členovia naklonení. „Otázne ale je, prečo by KDH išlo do takejto koalície,“ skonštatoval politológ. Myslí si, že by ho ostatné strany úplne odstrihli a tým by nemalo vo vláde skoro žiadne slovo a úplne by v koalícii zaniklo. Vďaka takémuto spojeniu by však mohol **R. Fico** dosiahnuť ústavnú väčšinu, čo by mu dávalo možnosť upravovať aj Ústavu SR (O budúcnosti Slovenska..., 2023). Šéf SMERU-SSD sa však po voľbách vyjadril, že to nie je jeho prioritou a nemá takú ambíciu. **T. Koziak** štvorkoalíciu obsahujúcu KDH úplne vylučoval, hlavne kvôli hodnotám a ideológii jednotlivých subjektov

(O budúcnosti Slovenska..., 2023). Koalícia pozostávajúca zo SMERU-SSD (42 kresiel), HLASU-SD (27 kresiel), SNS (10) KDH (12) by mala v NR ústavnú väčšinu v podobe 91 mandátov. Podľa údajov agentúry SANEP túto koalíciu predpokladalo 4,4 % obyvateľov SR a 4,1 % voličov HLASU-SD (Povolebný prieskum SANEP: Akú koalíciu..., 2023).

4. Koalícia PS, HLAS-SD, KDH a SaS

Poslednou možnosťou, ktorá zahŕňala vo vláde liberálne strany, bolo spojenie PS, SASKY, KDH a opäť HLASU-SD. Líder PS stále hovoril, že tento scenár je v hre. „Keď si to vezmete na počet mandátov, tak sú reálne dve možné koalície. Tá jedna vedená SMEROM- SSD a potenciálne druhá, ktorú by zostavilo PS a ostatní partneri. Dokonca by mala viac mandátov,“ naznačil **M. Šimečka** povolebnú stratégiu (O budúcnosti Slovenska..., 2023). Ukázalo sa, že to vôbec nebolo jednoduché, pretože celé to a padalo na šéfovi HLASU-SD. Problém tejto koalície by podľa **R. Štefančíka** bol ten, že niektoré politické strany odmietajú spoluprácu s inými (O budúcnosti Slovenska..., 2023). O ideových rozporoch medzi KDH a PS hovoril aj politológ **T. Koziak**, problém videl napríklad v rozličnom názore na registrované partnerstvá. „V prípade takejto koalície by išlo o veľmi silné kompromisy. Máme tam aj SASKU, ktorá je tiež vo viacerých veciach proti KDH,“ zhodnotil pre Nový Čas (O budúcnosti Slovenska..., 2023). Táto vládna koalícia pozostávajúca z PS (32), HLASU-SD (27), KDH (12) a SASKY (11) by mala spolu 82 kresiel. Podľa agentúry SANEP túto koalíciu predpokladlo 32,7 % obyvateľov SR a len 11,8 % voličov HLASU-SD (Povolebný prieskum SANEP: Akú koalíciu..., 2023).

Zmyslom volebnej súťaže je vytvoriť zodpovednú väčšinovú vládu, inými slovami zabezpečiť víťazom volieb privilegovaný prístup k politickej moci. No úspech vo voľbách má aj iný účel - ekonomické zabezpečenie vnútorného života politickej strany a jej prežitie a ďalšie fungovanie. Voľby sú zároveň súťažou o čo najvyšší štátny príspevok, ktorý spočíva z troch zložiek:

- **Za každý hlas získa strana príspevok vo výške 1 % z priemernej mesačnej nominálnej mzdy zamestnanca v hospodárstve za kalendárny rok, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa konajú voľby do Národnej rady Slovenskej republiky. Číže v tomto prípade za rok 2022. Priemerná mzda bola 1304 eur.** Štát strane uhradí príspevok za hlasy do 30 dní od predloženia záverečnej správy s vyúčtovaním volebnej kampane, ak v nej neboli zistené nedostatky.
- **Príspevok na činnosť** získava ho strana, ktorej vznikol nárok na príspevok za hlasy, teda všetky strany so ziskom nad tri percentá. Príspevok na činnosť sa rovná celkovej sume príspevku za hlasy, ktorá sa rozdelí na 48 podielov. Zákon hovorí, že ak sa činnosť Národnej rady skončí pred uplynutím riadneho volebného obdobia, podiely sa znižujú o počet mesiacov, za ktoré sa volebné obdobie skrátilo.
- **Príspevok za mandáty** získa strana aj príspevok na mandáty. Táto časť sa týka len strán, ktoré prekročili 5-percentné kvórum, resp. 7-percentné v prípade koalície OĽaNO, KÚ a Za ľudí. Za dvadsať mandátov patrí strane príspevok na mandát v sume tridsaťnásobku priemernej mzdy, za dvadsiaty prvý mandát a každý ďalší mandát patrí strane príspevok na mandát v sume dvadsaťnásobku priemernej mzdy. **Ak strana**

kandidovala v rámci volebnej koalície, príspevok na mandát sa vypláca tej strane, pre ktorú sa mandát získal.

Na základe týchto kritérií si politické strany, ktoré získali viac ako 3 % hlasov voličov rozdelili nasledujúce sumy zo štátneho rozpočtu:

- SMER-SSD – 23,2 milióna eur
- Progresívne Slovensko – 18,3 milióna eur
- HLAS-SD – 15,2 milióna eur
- OĽANO a priatelia – 9,4 milióna eur
- KDH – 7,16 milióna eur
- SASKA – 6,6 milióna eur
- SNS – 5,9 milióna eur
- Republika – 3,6 milióna eur
- Aliancia – 3,4 milióna eur

Cenu útechy dostanú aj strany, ktoré získali dve percentá hlasov. Štát im vráti kauciu vo výške 17-tisíc eur, ktorú zložili za účasť vo voľbách.

V dňoch 19.-24. 10. 2023 uskutočnila agentúra SANEP pre našu ďalšiu povolebný výskum na vzorke 1625 opýtaných respondentov na tému ako sú ľudia spokojní s výsledkami volieb a novou koalíciou a či to prinesie očakávanú stabilitu. (Povolebný prieskum SANEP..., 2023).

Na otázku “Ste spokojný/spokojná s výsledkami týchto volieb” 45,3 % respondentov odpovedalo “skôr + veľmi spokojný”, 35 % “skôr + veľmi nespokojný” a 19,7 % opýtaných sa nevedelo vyjadriť.

Na otázku “Ste spokojní so vznikom vládnej koalície v zložení SMER-SSD/HLAS-SD/SNS?” 51,3 % respondentov odpovedalo “skôr + veľmi spokojný”, 34,2 % bolo “skôr + veľmi nespokojných” a nevedelo sa vyjadriť 14,5 % opýtaných.

Na otázku “Očakávate, že výsledky volieb prinesú našej krajine politickú stabilitu?” 43,7 % respondentov odpovedalo “áno + skôr áno”, 36,7 % bolo “nie + skôr nie” a 19,6 % opýtaných sa nevedelo vyjadriť.

Na otázku “Myslíte si, že výsledky volieb pomôžu pri riešení dlhodobých problémov našej krajiny?” 47,9 % respondentov odpovedalo “áno + skôr áno”, 36,5 % “nie + skôr nie” a 15,6 % opýtaných sa nevedelo vyjadriť.

Záver

Na jednej strane výskum potvrdzuje relatívne vysokú mieru spokojnosti so vznikom uvedenej vládnej koalície. Samotné výsledky volieb ako aj očakávania od novej koalície boli takisto prijaté relatívne veľkou časťou spoločnosti, no vyvažuje ich vysoká miera negatívnych odpovedí respondentov pohybujúca sa medzi 30 až 40 %. Uvedené údaje potvrdzujú pretrvávajúce rozdelenie spoločnosti, ktoré v budúcnosti môže aj naďalej predstavovať silnú

prekážku pre dosahovanie vyššej miery celospoločenského konsenzu v závažných vnútropolitických a zahraničnopolitických otázkach.

Zoznam bibliografických odkazov

BÚRY, J. 2023. *Urobili sme chybu, priznal riaditeľ FOCUSU. Prečo sa exit polly tak extrémne líšili od reality?* [online]. In Hospodárske noviny, 2. 10. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://hnonline.sk/parlamentne-volby-2023/96107507-urobili-sme-chybu-priznal-riaditel-focusu-preco-sa-exit-polly-tak-extremne-lisili-od-reality>

Exkluzívny prieskum pre ta3: Smer-SSD vedie, koalícia Oľano a priatelia by sa do parlamentu nedostala. [online]. In ta3, 27.9. 2027. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://www.ta3.com/clanok/903161/exkluzivny-prieskum-pre-ta3-smer-ssd-vedie-koalicia-olano-a-priatelia-by-sa-do-parlamentu-nedostala>

Hnutie PS v poslednom prieskume AKO predbehlo Smer. Republika padla, Demokrati sa doťahujú. [online]. In Pravda, 27. 9. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2023/clanok/682985-hnutie-ps-aj-v-poslednom-prieskume-ako-predbehlo-smer-republika-padla/>

MARCIŠIAK, M. (2023) *Posledný prieskum FOCUSU: Preferencie sa začínajú miešať. Jedna strana výrazne poskočila.* [online]. In Tvnoviny.sk, 26. 9. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://tvnoviny.sk/domace/clanok/859318-posledny-prieskum-focusu-preferencie-sa-zacinaju-miesat-jedna-strana-vyrazne-poskocila>

MIKUŠOVIČ, D. – KERÉKES, D. (2023). *Exit poll Focusu: Volby by vyhralo PS, má šancu vládnuť. SNS mimo parlamentu.* [online]. In Denník N, 30.9. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/3597785/exit-poll-focusu-volby-by-vyhralo-ps-ma-sancu-vladnut-sns-mimo-parlamentu/>

O budúcnosti Slovenska zrejme rozhodne Peter Pellegrini: 4 scenáre novej vlády! [online]. In Nový čas, 2. 10. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://www.cas.sk/clanok/2849899/o-buducnosti-slovenska-zrejme-rozhodne-peter-pellegrini-4-scenare-novej-vlady/>

Povolebný prieskum SANEP: Ako sú ľudia spokojní s výsledkami volieb a novou koalíciou. [online]. In Pravda, 26. 10. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/686310-povolebny-prieskum-sanep-ako-su-ludia-spokojni-s-vysledkami-volieb-a-novou-koaliciou/?utm_source=pravda&utm_medium=hp-box&utm_campaign=shp_3clanok_box

Povolebný prieskum SANEP: Akú koalíciu chcú občania? Koho uprednostňujú voliči Hlasu? [online]. In Pravda, 6.10. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/684089-povolebny-prieskum-sanep-aku-koaliciu-chcu-obcania-koho-uprednostnuju-volici-hlasu/>

ŠODOR, F. (2023) *Posledný prieskum pre RTVS: Tesný súboj o prvenstvo, štyri veľké strany mimo parlamentu.* [online]. In RTVS, 27. 9. 2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: <https://spravy.rtvsk.sk/2023/09/posledny-prieskum-pre-rtvs-tesny-suboj-o-prvenstvo-medzi-lidrami-je-len-minimalny-rozdiel/>

Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky 2023. Hlasy pre politické subjekty. [online]. In ŠÚ SR, 1.10.2023. [cit. 2023-11-07]. Dostupné na internete: https://volbysr.sk/sk/vysledky_hlasovania_strany.html

ANALÝZA VOLEBNÝCH PROGRAMOV POLITICKÝCH STRÁN S DÔRAZOM NA EKONOMICKÚ OBLASŤ

ANALYSIS OF ELECTION PROGRAMS OF POLITICAL PARTIES WITH AN EMPHASIS ON THE ECONOMIC AREA

Katarína Liptáková*

ABSTRAKT

Súčasný politický a hospodársky systém je slabo pripravený na riešenie negatívnych sprievodných javov vlastnej krízovej existencie. Pandémia covidu zvýraznila jeho zraniteľnosť. Vyvolala globálnu ekonomickú krízu. Spoločenský jav globálnej krízy je mnohorozmerný, je produktom komplexných vzťahov vo svetovej spoločnosti. Vojenská invázia na Ukrajinu krízu prehĺbila a rozšírila ju o ďalšie dimenzie, finančnú, energetickú, plynovú a to tak v jednotlivých krajinách, ako aj na úrovni Európskej únie ako celku. Nikto dnes nie je schopný odhadnúť dlhodobé dôsledky súbehu viacerých krízových javov a ich dopady na fungovanie jednotlivých štátov. Koronavírusová kríza u nás postupne vyústila do politickej krízy. Prejavila sa predčasnými parlamentnými voľbami v septembri 2023. Zámerom príspevku je preskúmať politické programy kandidujúcich strán s dôrazom na ekonomickú oblasť. Vychádzame z predpokladu, že volebné programy nie sú rozhodujúcim faktorom oslovenia voliča a v konečnom dôsledku rozhodujúcim faktorom úspechu kandidujúcich strán v predčasných parlamentných voľbách v septembri 2023.

Kľúčové slová: politická strana, volebný program

Úvod

Vychádzame zo zvláštneho vzťahu medzi politickou a ekonomickou krízou, ktorý spočíva v tom, že ekonomická kríza nemusí zákonite vyvolať krízu vládnutia a naopak, politická kríza sa nemusí zákonite prejavovať aj hospodárskou krízou. Politická kríza sa môže objaviť pri poklese hladiny udržiavanej ekonomickej rovnováhy na sociálne a politicky neúnosnú úroveň, kedy dôsledky môžu byť tak dramatické, že dôjde k akútnej politizácii sociálnych požiadaviek verejnosti. Znakmi politických kríz:

1. prudké prehĺbenie sociálnych a ekonomických konfliktov, nespokojnosť máš smerujúca predovšetkým k štátnej správe;
2. bezmocnosť úradov, doterajšie postupy sú spravidla neprijateľné na ovplyvňovanie sociálno-ekonomického prostredia;
3. rozdelenie právomocí medzi opozíciu a koalíciu, prerušenie vzájomných väzieb a komunikácie, rastúce napätie v spoločnosti.

---

* doc. Ing. Katarína Liptáková, PhD. pôsobí ako docentka na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: katarina.liptakova@umb.sk.

Ak nastane systémová politická kríza, jej výskyt znamená, že rozpory v hlavných sférach spoločnosti dosiahli taký stav, že destabilizáciu nie je možné prekonať bez zmeny existujúceho politického systému. Jej prejavom je dlhodobá nečinnosť, úplná strata manažérskeho potenciálu a strategickej koncepcie zo strany štátnych orgánov; negatívna aktivita spoločenských mas, prechod k aktívnemu konaniu nespokojných osôb; prudký pokles životnej úrovne, nedostatok príjmov pre väčšinu obyvateľstva.

Kríza započatá v roku 2008 sa vyvíjala paradoxne v tom, že kolaps finančného systému vybudovaného na neoliberalnom základe len posilnil jeho politickú silu. Pri reakcii na krízu vlády preukázali svoju závislosť od bánk, a tak ony a ich zdiskreditovaný model existencie získali väčšiu moc. Náklady na ich záchranu pred nezodpovedným správaním musel znášať sociálny štát a sociálna politika („Five minutes with Colin Crouch“, 2013).

To, či dovoľíme, aby sa historicky opakovali dôsledky doterajších hospodárskych kríz, je predovšetkým na nás všetkých. Pretože sme to práve my, bežní občania, ktorí každodenným prístupom ku skutočným hodnotám okolo nás tieto hodnoty zveľaďujeme alebo devalvujeme. Zároveň sme to práve my, občania, ktorí či už verejnou podporou vo voľbách alebo tichou toleranciou, umožňujeme politikom správať sa nezodpovedne (Kopál, 2010).

Ekonomická a bezpečnostná kríza rozpútaná ruskou agresiou voči Ukrajine ďalej naštiepila krehkú dôveru v slovenské štátne inštitúcie a prozápadné smerovanie krajiny. Medzi obyvateľstvom aj politikmi sa vynorila otázka, kam vlastne Slovensko patrí. Malo by pokračovať vo svojej ceste na Západ, otočiť kurz a vrátiť sa na Východ, alebo sa snažiť byť mostom medzi nimi? Zatiaľ čo od konca 90-tych rokov bol viacmenej rešpektovaný základný konsenzus na geopolitickom ukotvení Slovenska, a to i stranami z opačných častí politického spektra, prozápadná zahraničnopolitická orientácia je dnes otvorene spochybňovaná (Nemečková, 2023). Hospodárska a pandemická kríza vyústila v politickú krízu prejavujúcu sa vyhlásením predčasných volieb.

Predseda parlamentu **Boris Kollár** dňa 9. júna 2023 podľa uznesenia NR SR č. 42/2023 Z. z. o skrátení volebného obdobia vyhlásil termín parlamentných volieb. Boli naplánované na 30. septembra. Predchádzal tomu turbulentný vývoj v prostredí vládnej koalície, ktorá vznikla na základe výsledkov volieb do NR SR uskutočnených 29. februára 2020. Zvíťazilo hnutie **OBYČAJNÍ LUDIA** a nezávislé osobnosti (**OLANO**), **NOVA**, **Kresťanská únia**, **ZMENA ZDOLA**. Vláda Slovenskej republiky od 1. apríla 2021 do 15. mája 2023, resp. vláda **Eduarda Hegera** bola v poradí pätnásta, od 5. septembra 2022 do 5. mája 2023 menšinová. Vznikla po kríze a následnej demisii predchádzajúcej vlády **Igora Matoviča**, ktorú odštartoval rozporuplný nákup vakcíny **Sputnik V** proti ochoreniu **COVID-19**. Vláda Slovenskej republiky od 15. mája do 25. októbra 2023, v poradí šestnásta, vymenovaná prezidentkou **Zuzanou Čaputovou** vznikla ako následok krízy vlády **Eduarda Hegera**. Predsedom vlády bol bývalý viceguvernér Národnej banky Slovenska **Ludovít Ódor**. Išlo o tzv. úradnícku vládu.

Analýza volebných programov kandidujúcich strán

Čo sa týka analýzy volebných programov s dôrazom na ekonomickú oblasť, je možné konštatovať, že jednotlivé strany nešli do volieb s vyhranenými programami. V tejto súvislosti vzniká otázka, prečo by sa mali strany vôbec pokúšať písať programy, ak ich voliči väčšinou

nečítajú? Podľa bývalého politika **Miroslava Beblavého**, ktorý už niekoľko volebných programov napísal, je to aktivita najmä pre povolebné obdobie. Je to podľa neho dôležité preto, „aby bol aspoň nejaký rámcový plán pre kľúčových ľudí a aby nemuseli vymýšľať, čo robiť, ak sa dostanú k moci. Druhým dôvodom je vytváranie dlhodobého vzťahu s voličmi“ (Načo volebný program, však sme vládli, 2023).

Iné názory prezentujú volebný program politickej strany ako najdôležitejší predmet oslovenia voliča vo volebnej kampani. Možno ho charakterizovať ako súbor politických cieľov a spôsobov ich dosiahnutia, ktoré sľubuje politický subjekt splniť v nasledujúcom volebnom období. Je dôležité, aby bol voličovi prezentovaný stručne a zrozumiteľne. Ide o rozhodujúci strategický materiál volebnej kampane, ktorý môže ovplyvniť výsledok volieb. V konečnom dôsledku jeho rozsah nie je rozhodujúci, ale svojim obsahom má osloviť čo najvyšší počet voličov. Mal by byť iný, niečím zaujímavý, určiť, akú alternatívu vývoja spoločnosti chce politická strana ponúknuť voličom (Jurčišinová).

Politologička **Aneta Világi** sa domnieva, že programy nerozhodujú voľby a dokonca nie sú ani dôležité pre jednotlivca pri jeho rozhodovaní (Načo volebný program, však sme vládli, 2023). Dáva jej za pravdu fakt, že viaceré strany išli do predčasných volieb len s pár sľubmi. Načo volebný program, však sme vládli, je názor, ktorý prezentujú viaceré. Strany sa spoliehajú len na popularitu svojich lídrov a fungujú ako jednoosobové eseročky, konštatuje o chýbajúcich programoch **Radoslav Štefančík**. „Svedčí to o tom, že strany sú personálne vyprahnuté a nemajú odborníkov“ (Načo volebný program, však sme vládli, 2023).

Volebné programy sú dôležité pre novinárov, analytikov či mimovládne organizácie, ktoré strany kontrolujú. Na základe predvolebných programov politici skladajú účty, či splnili to, čo sľúbili (Načo volebný program, však sme vládli, 2023). Voľby na Slovensku v poslednom období sú voľbami, v rámci ktorých sa čoraz menej bavíme o programe politických strán (Ktoré strany sa pred voľbami vzdajú kandidatury? Politológ aj o tom, aké prekvapenia prinesie kampaň, 2023). Tento názor sme si osvojili aj my a vychádzame z predpokladu, že volebné programy nie sú rozhodujúcim faktorom oslovenia voliča a v konečnom dôsledku rozhodujúcim faktorom úspechu kandidujúcich strán v predčasných parlamentných voľbách v septembri 2023. Pokúsime sa ich objektívne zhodnotiť a analyzovať ich obsah s dôrazom na ekonomickú oblasť.

Tento príspevok mapuje volebné programy politických strán, ktoré presiahli 5 % hranicu zvoliteľnosti podľa predbežných prieskumov začiatkom septembra 2023. Ide o HLAS-sociálna demokracia, Kresťanskodemokratické hnutie, OĽANO a priatelia (od 25. októbra 2023 Slovensko), Progresívne Slovensko, Republika, Sloboda a Solidarita, Slovenská národná strana, Sme rodina a SMER- sociálna demokracia. Okrem nich analyzujeme aj stranu, ktorá sa pohybovala konzistentne pod prahom 5 %, a to Demokrati. Keďže sú medzi jej členmi viacerí predstavitelia bývalých vlád **Igora Matoviča** a **Eduarda Hegera** s významným vplyvom na slovenský informačný priestor a spoločenskú diskusiu, zaradíme ju medzi sledované subjekty.

V komplexnosti a kvalite volebných programov sú medzi kandidujúcimi stranami očividné rozdiely. Sloboda a solidarita má najlepší program pre verejné financie, podnikateľské prostredie, zdravotníctvo, pôdohospodárstvo aj školstvo. Je určený najmä pre ľudí, ktorí sa vo volebnej miestnosti rozhodujú prísne podľa programov (Sulík, 2023).

Názor, že vládna strana nemusí mať program, si osvojili SMER, Sme rodina a OĽANO. SMER aj v minulosti išiel do parlamentných volieb bez akéhokoľvek programu. Ani ten súčasný nepripomínal program strany, ktorá sa pokúšala o víťazstvo. Podľa nich väčší zmysel ako program má sledovať, čo robila strana, keď vládla. Deklarujú, že ľudia už aj tak vedia, čo urobili a aké majú základné hodnotové nastavenie. Politológ **Radoslav Štefančík** nesúhlasí. Argumentuje, že to, čo bolo témou pred tromi rokmi, dnes už témou byť nemusí. *„Žiadna politická strana nemôže povedať- nás poznáte. Volebný program by sa mal aktualizovať a prispôbovať dobe a problémom, ktoré sa každé volebné obdobie objavujú“* (Načo volebný program, však sme vládli, 2023).

V časti Financie a hospodárstvo nás v programe strany *SMER* zaujala dôsledná revízia mechanizmov určených proti daňovým únikom a nevyhnutná zmena daňovej legislatívy. Osobitnú pozornosť odporúčajú venovať vybraným segmentom ekonomiky (poľnohospodárstvo, potravinárstvo, lesníctvo, vodné hospodárstvo a cestovný ruch), využívať verejné a súkromné partnerstvo pri infraštrukturálnych, energetických a vodných projektoch. Kľúčová je solidarita odvetví produkujúcich nadmerné zisky so štátom a jeho občanmi či rozumné konsolidačné úsilie pri ozdravovaní verejných financií spolu s analýzou doterajšej účelnosti vynakladania verejných výdavkov s dôrazom na nástroje zabezpečujúce efektívnosť vo všetkých oblastiach. Program rešpektuje, že Slovensko ako vyspelý sociálny štát nemôže existovať bez funkčnej trhovej a ekologicky orientovanej ekonomiky. Podpore hospodárskeho rastu a vhodnému podnikateľskému prostrediu cez kompenzácie, stimuly pre domáce a zahraničné investície strana garantuje rovnakú ochranu ako sociálnemu štátu (Volebný program strany SMER - Slovenská sociálna demokracia). Otvorene spochybňuje funkčnosť neregulovaného voľného trhu (*„zázračná ruka trhu sa v krízových situáciách vždy obrátila proti najslabším“*) a je zástancom silných regulačných zásahov a intervencií zo strany štátu. SMER je presvedčený, že rozumná regulácia ekonomiky spoločne so sociálnymi programami podporujúcimi kúpyschopnosť obyvateľstva podporuje ekonomický rast a celkovú výkonnosť hospodárstva. Odporúča návrat štátu do vlastnickej štruktúry v slovenskej energetike a principiálne odmieta ďalšiu privatizáciu v strategických oblastiach (najmä energetika a vodné zdroje). V boji proti zdražovaniu je pripravená použiť celý existujúci regulačný rámec (Financie a hospodárstvo). Ostatné časti programu sú nazvané Sociálny štát, Pôdohospodárstvo a životné prostredie, Zdravotníctvo, Školstvo, Geopolitika, Kultúra a Právny štát (Zodpovedný program). Konštatujeme, že program nie je ani rozsiahly ani úplne konkrétny.

Sme rodina pred voľbami 2023 žiadny komplexný program nemala (vo voľbách v roku 2020 ho mala). Sľubovala „štyri istoty pre budúcnosť“: lacnejšie potraviny, bezúročné mikropôžičky, digitálnu štátnu revolúciu a záruku, že štát odkúpi byty ľuďom, ktorí nevedia splácať hypotéku. Strana zverejnila ešte niekoľko sľubov v oblasti športu, napríklad že zvýši počet hodín telesnej a vytvorí ministerstvo športu a cestovného ruchu (Načo volebný program, však sme vládli, 2023). *„Naša strana má záujem o vznik nového ministerstva, ktoré by spojilo cestovný ruch a šport. Myslíme si, že hlavne šport je dlhodobo zanedbávaný, podfinancovaný a hlavne nemá svojho zástupcu na vláde, ktorý by presadzoval záujmy nielen profesionálnych športovcov, ale každého milovníka športu. A spoločne s cestovným ruchom by prospeli k rozvoju jednotlivých regiónov a k zvýšeniu povedomia našej krajiny vo svete“* (Majerčíňová, 2023). Vysoká inflácia spôsobuje napätie v rozpočtoch slovenských domácností. Negatívne

ovplyvňuje mnohé rodiny s deťmi, najviac zasahuje neúplné. Navrhujú vyplácať bezúročné mikropôžičky a nenávratné mladomanželské pôžičky, aby mladí ľudia zostávali na Slovensku, mali záujem a chuť zakladať si tu svoje rodiny. Stratégia pre poľnohospodárstvo, potravinárstvo a regionálny rozvoj zahŕňa kompletnú rekonštrukciu slovenského poľnohospodárstva, potravinárstva a predaja potravín. Slovensko je potrebné transformovať z montážnej dielne na vyspelú technologickú ekonomiku s vysokou pridanou hodnotou a vyššími platmi (Istoty pre normálnu budúcnosť). Absentujú konkrétne návrhy, ako to urobiť. Sme rodina sa od začiatku svojho pôsobenia v slovenskej politike v roku 2015 profilovala skôr na domácich ako na zahraničných témach, ani vo svojom aktuálnom programe nevenuje tejto oblasti pozornosť a jasne nedeclaruje svoje postoje k euroatlantickým partnerom. Skôr spochybňuje efektívnosť sankcií voči Rusku. Možno aj to bolo príčinou jeho klesajúcich preferencií a zapadajúcej politickej hviezdy (Exkluzívny prieskum: Sme rodina mimo parlamentu, voliči podržali KDH, 2023).

OLaNO malo 11 dní pred voľbami na webe len desať podmienok, za ktorých pôjde do budúcej vlády. Zmestili sa na jednu A4. Hovorca **Matúš Bystriansky** tvrdil, že strana program ešte zverejní. Aj v roku 2020 zverejnili program medzi poslednými, tri týždne pred voľbami (Načo volebný program, však sme vládli, 2023). Bolo to tak aj teraz, volebný program predstavili medzi poslednými 21. septembra 2023 (258 strán a päť priorít. *OLaNO* predstavilo volebný program medzi poslednými, 2023). Má názov *Vyhrá mafia alebo ľudia, Ty rozhodneš* a patrí rozsahom medzi najdlhšie, obsahuje 258 strán textu a päť priorít. Tou hlavnou zostáva boj proti korupcii. Ďalšie priority sú spravodlivosť pre každého, podpora rodín a mladých, fungujúce zdravotníctvo a kvalitné školstvo, výskum a inovácie, fungujúce zdravotníctvo pre ľudí. Od strany 192 sa začína časť nazvaná *Výkonná ekonomika*. Uvádzané skutočnosti sú podporené graficky, čo zvyšuje ich názornosť a vypovedaciu schopnosť aj pre obyčajných ľudí. Program obsahuje výzvy, problémy a veľké množstvo možných riešení pre každú z prioritných oblastí. Ide najmä o zníženie daňového a odvodového zaťaženia na pomoc matkám a mladým ľuďom, zvýšenie majetkových daní oligarchom. Pripomína knihu, v ktorej je možné ľahko listovať (*Vyhrá mafia alebo ľudia. Ty rozhodneš*). Okrem programu vypracovali aj 4 kompletné reformy (Program 2020. Úprimne, odvážne, pre ľudí). Počas svojho pôsobenia na čele slovenskej vlády medzi rokmi 2020 a 2023 presadzovala strana prozápadné smerovanie Slovenska. Od začiatku sa zameriava hlavne na domáce témy. Aj aktuálna 11-bodová vízia sa preto zahraničnopolitickým témam nevenuje vo viac ako jednom bode (*Koalícia OĽANO a priatelia, Za ľudí a KÚ sľubuje pomoc matkám a mladým sľubmi*, 2023).

Vo voľbách kandidovala *OLaNO* a priatelia v koalícii so stranou *Kresťanská únia* a hnutím *Za ľudí*, potrebovala na vstup do parlamentu získať najmenej sedem percent.

Program *Kresťanskej únie* bol postavený na konzervatívnej politike svedomitého, zrozumiteľného a uváženeho uplatňovania osvedčených poznatkov pri rozhodovaní o riadení štátu a na hodnotách, ktorými sú ochrana života, ľudskej dôstojnosti a slobody, podpora rodiny a komunít, zodpovedná správa zverených zdrojov a láska k našej vlasti. Je pomerne skromný (*Spokojný život na Slovensku*).

Priority volebného programu hnutia *Za ľudí* sú:

1. spravodlivosť, bezpečnosť a boj proti korupcii,
2. zahraničná politika a obrana,

3. životné prostredie,
4. ekonomika a verejné financie,
5. odstraňovanie byrokracie a zlepšenie podnikateľského prostredia,
6. vzdelávanie, veda a šport,
7. zdravotníctvo (Program Strany Za ľudí).

V časti 4 uvádzajú, že chcú pokračovať v presadzovaní ekonomických opatrení zavedením daňovej reformy, zásadnej reštrukturalizácie výdavkovej strany štátneho rozpočtu a celkového skvalitnenia verejných služieb. Podporujú investície do vzdelávania a vedy. Balík navrhovaných opatrení má zabezpečiť ekonomický rast a spravodlivejší a stabilnejší ekonomický systém, má pomôcť dosiahnuť ekonomickú úroveň najvyspelejších ekonomík v Európe. Konkrétne navrhované opatrenia sú konsolidácia verejných financií na strane výdavkov, daňová reforma- znížiť firemnú daň na 19 % a zvýšiť nezdaniteľné minimum, automatický mechanizmus proti tichému zdaneniu, stabilnejšie príjmy samospráv podielom z daňových príjmov štátu, zvýšenie fiškálnej autonómie samospráv prostredníctvom majetkových daní, zvýšenie životného minima a dávok v hmotnej núdzi, reforma verejnej správy s cieľom znížiť byrokraciu a náklady na fungovanie štátu. Z nášho pohľadu sú navrhované opatrenia úplne vecné a reálne.

Relatívne dobrú pozíciu mala pred voľbami *Slovenská národná strana*, ktorá síce bola na hranici zvoliteľnosti, no jej preferencie pomaly rástli aj vďaka aktivite **Andreja Danku**. Na volebnom programe sa veľmi nenarobila. Zverejnila 15 programových priorít, každá je opísaná len niekoľkými vetami. Celý program sa zместil na tri strany formátu A4. Sú v ňom konkrétne a značne populistické sľuby- napríklad okamžité zvýšenie dôchodkov, 500 eur pre každého začínajúceho vysokoškolača alebo mesačný daňový bonus 100 eur za hypotéky. V programe sú aj heslá, že strana zabezpečí včasnú a dostupnú zdravotnú starostlivosť alebo urýchlí dostavbu diaľnic (Načo volebný program, však sme vládli. Niektoré strany idú do volieb len s pár sľubmi, 2023). Nespresnili, ako to chcú dosiahnuť, preto z nášho pohľadu program vyznieva abstraktne.

50-krát viac slov ako program Slovenskej národnej strany mal program Kresťanskodemokratického hnutia a je neporovnateľne komplexnejší a konkrétnejší. Celkovo má 148 strán. Obsahuje Desatoro pre lepšie Slovensko, kde ekonomický rozvoj, podnikanie a trh práce je prvým bodom. V rámci bodu 1 je formulované Desatoro pre lepšie fungujúcu ekonomiku:

1. Verejné financie- popri konsolidovaní deficitných rozpočtov vnieť do verejných financií systém a lepšiu predvídateľnosť.
2. Hospodárska politika- popri rozumnejšom rozvíjaní priemyselného potenciálu Slovenska s vyššou pridanou hodnotou podporovať využitie jedinečností regiónov pokiaľ ide o ich polohu, bohatosť prírody, kultúrneho dedičstva a šikovnosť miestnych ľudí na udržateľný rozvoj cestovného ruchu a lokálnej ekonomiky.
3. Ekonomika a legislatíva- stabilizovať legislatívne prostredie, aby prijímané zákony slúžili svojmu účelu, podporovali podnikateľské prostredie a efektívne hospodárenie s verejnými financiami.

4. Podnikanie, dane, odvody- zjednodušením a stabilizovaním daňového systému podporiť priaznivejšie podnikateľské prostredie na Slovensku.
5. Väčšia podpora malého a stredného podnikania, aby sa stalo stabilizačným prvkom celej ekonomiky. Najmenším podnikateľom, živnostníkom umožniť cez živnostenskú licenciu fungovanie v osobitnom jednoduchom režime s minimálnymi povinnosťami voči štátu.
6. Podnikanie a práca so zameraním na rodinu a mladých ľudí- ekonomickú stabilitu krajiny posilniť podporou prosperujúcich rodinných firiem, aby si ľudia mohli vlastnou aktivitou zabezpečiť príjem v každej situácii a bez zbytočných prekážok štátu, vrátane študentov, matiek s deťmi či dôchodcov.
7. Inovácie a digitalizácia v podnikaní- podporiť jednoduchšie uplatňovanie moderných technológií, aby ich čoraz viac vznikalo práve na Slovensku a aby sa mozgy vracali domov do priateľského prostredia pre svoje pôsobenie. Štát má garantovať takú digitalizáciu procesov, ktorá prinesie podnikateľom hmatateľnú pomoc.
8. Samosprávy z pohľadu ekonomiky- presadzujú štíhly štát, aby národná vláda disponovala iba kompetenciami, ktoré zastrešujú štát ako celok a hlavné slovo v živote občana mali samosprávy. K tomu musia dostať primerané kompetencie a finančné zabezpečenie.
9. Regionálny rozvoj a podpora lokálnej ekonomiky- na to, aby štát garantoval skutočný a perspektívny rozvoj všetkých regiónov Slovenska, musí vláda odovzdať nadbytočné kompetencie a nástroje financovania do rúk regionálnej a miestnej samosprávy, ktoré najlepšie poznajú svoje slabé aj silné stránky, svoje problémy aj príležitosti- viera v schopnosť ľudí spravovať veci verejné tam, kde žijú.
10. Ľudia a ceny- v krízových situáciách presadzovať nevyhnutné schémy pomoci bez zbytočného omeškania a s adresným zásahom pre najzraniteľnejšie skupiny; takáto pomoc nesmie viesť k vytváraniu neodôvodnenej odkázanosti občana na štát (Lepšie 2023. Volebný program). Každá kapitola obsahuje ciele, ale aj opatrenia, ktoré hnutie zamýšľa urobiť. *Kresťanskodemokratické hnutie*, jeden z najstarších subjektov na slovenskej politickej scéne, sa za posledné roky opakovane hlásilo k prozápadnej orientácii.

Dlhý a komplexný program mali Sloboda a solidarita, Progresívne Slovensko, HLAS, Demokrati a Republika.

Počet slov nehovorí nič o kvalite programov, no ukazuje, ako sa strany pripravujú na voľby. „*Príprava programu je zložitá vec a stranám pomáha pripraviť sa rétoricky a tematicky na kampaň,*“ vysvetľuje **Aneta Világi**. Voliči stostranové programy spravidla nečítajú, zachytia prinajlepšom niektoré body, ak ich strany dokážu dobre odkomunikovať v kampani. Iné body zase môžu zneužívať ich konkurenti (Načo volebný program, však sme vládli, 2023).

Strana *Sloboda a Solidarita* sa dlhodobo hlási k ukotveniu Slovenska v Európskej únii a NATO. Zahraničnopolitické témy program síce úplne neopomína, venuje sa im ale celkovo menej ako tým domácim. Zatiaľ čo niektoré politické strany svoj program prinášajú len vo forme kratších téz, strana ten svoj rozdelila do štyroch kategórii, podľa rezortov v rozsahu desiatok strán (König, 2023). Je rozsahom dlhý, má cez 260 strán, sú rozdelené do 4 kapitol nazvaných ekonomické rezorty, sociálne rezorty, spoločenské rezorty, silové rezorty. Na úvod je zosumarizované desatoro ekonomického rastu. Verejnosti program ponúka opatrenia, ktorých hlavným cieľom je pomôcť vytvoriť programové vyhlásenie novej vlády tak, aby bolo

možné čo najskôr po voľbách spustiť systémové zmeny, ktoré Slovensko nevyhnutne potrebuje. Ekonomická sloboda je definovaná ako „najlepší spôsob, ako vytvoriť verejné blaho a prosperitu pre všetkých“ a chápaná ako „nechať fungovať zdravý rozum a trh“. Čím menej zásahov vlády do ekonomiky, tým lepšie (Program ekonomického rastu. Sloboda a solidarita). Vyzdvihovaná je finančná zodpovednosť, ktorá znamená zodpovedne spravovať financie a vyhýbať sa politikám, ktoré sa teraz môžu zdať obľúbené a občanmi vítané, ale neskôr môžu viesť k zásadným ekonomickým ťažkostiam. Prioritou je povzbudzovať ľudí, aby investovali svoje peniaze do podnikania a nápadov, ktoré vytvárajú pracovné miesta. Súkromný sektor, nie vláda, je motorom ekonomického rastu. Bohatstvo sa má investovať do projektov a nie sa jednoducho rozdávať. Podnikateľské prostredie odporúča zlepšiť tak, aby sa u nás podnikalo ľahšie, jednoducho a bez zbytočnej byrokracie. Navrhujú znížiť daňovo-odvodové zaťaženie a opäť zaviesť rovnú daň s minimom výnimiek. V oblasti verejných financií je prioritou ich udržateľnosť a znižovanie verejného dlhu cez konkrétne navrhované riešenia. Viac prostriedkov zo štátneho rozpočtu dostanú rezorty, ktoré podložia kvalitnou argumentáciou, čo a ako efektívne urobia pre občana (Program ekonomického rastu. Sloboda a solidarita). Môžeme konštatovať, že návrhy sú racionálne a opatrenia na ich dosiahnutie dopredu premyslené, čo zodpovedá rétorike bývalého ministra hospodárstva. Svoju kampaň pred každými voľbami strana stavia na tom, že má najlepší program. Ako uvádza na svojom profile **Richard Sulík**, nezávislí experti hodnotili programy a Sloboda a solidarita má najlepší program pre verejné financie, podnikateľské prostredie, zdravotníctvo, pôdohospodárstvo aj školstvo (Sulík, 2023). Rovnako v článku Načo volebný program, však sme vládli (2023) sa uvádza, že keď mali ľudia v prieskume vybrať jeden dôvod, prečo volia danú stranu, až 39 percent voličov Slobody a solidarity uviedlo, že pre jej program. Napríklad pri SMERE to bolo len 13 percent.

Strana *Progresívne Slovensko* presadzuje od svojho založenia v roku 2017 orientáciu Slovenska na západ a pevné ukotvenie v EÚ aj NATO. Tejto línie sa drží aj v prioritách pre parlamentné voľby 2023 a je spoločná s volebným programom Demokratov. Podľa predvolebných prieskumov boli jedinou stranou, ktorá mala aspoň teoretickú šancu poraziť SMER. Čo sa týka ich volebného programu pod názvom Plán pre budúcnosť, stanovuje tri jasné priority- naštartovanie ekonomiky, dať do poriadku zdravotníctvo a zmeniť celkovú spoločenskú atmosféru (Plán pre budúcnosť). Z programu sme vybrali 10 úplne konkrétnych opatrení, ktoré ilustrujú a symbolizujú budúcnosť, akú pre Slovensko chcú. Sú to jasné ciele, ktoré zlepšia život ľudí a pomôžu krajine rásť. Ide o tieto konkrétne opatrenia:

1. postaviť tri veľké nemocnice v Bratislave, v Martine a v Košiciach,
2. menšie zdanenie práce,
3. mikropodnikanie bez byrokracie a účtovníctva,
4. príspevok na bývanie,
5. ročný lístok za výhodnú cenu na akúkoľvek verejnú dopravu,
6. skokovo navýšiť učiteľské platy,
7. digitálny štát,
8. životné partnerstvá pre všetkých,
9. fotovoltika na každú strechu,
10. garancia výživného pre deti načas a v plnej výške.

Naštartovanie ekonomiky a rast reálnej životnej úrovne ľudí je hlavnou prioritou z pohľadu predsedu **Michala Šimečku** (Pietová, 2023). Rozbehnúť rozvoj vo vzdelávaní, zdravotníctve, vede a výskume a v ďalších sektoroch, dobehnúť životné štandardy EÚ sú ďalšie heslá. Program hodnotíme ako viac heslovitý ako ostatné.

Počas troch rokov od svojho založenia sa strana *HLAS- sociálna demokracia* profilovala ako proeurópska, no podobne ako pri SMER-SD, od ktorého sa odštiepila, prejavuje sa rozpoltenosť postojov prejavujúca sa v stanoviskách jej predstaviteľov k protiruským sankciám. Celkovo sa vo volebnom programe venovali viac domácim ako zahraničnopolitickým témam a prízvukovali najmä záujmy Slovenska. Prioritou politiky strany je obhajoba ľudí práce - zamestnancov na pracoviskách či tých, ktorí pracujú z domova. Ich pracovné podmienky, pracovný čas a odpracované nadčasy predstaviteľom strany nie sú ľahostajné. Dôležité je vytvárať stály tlak na rast miezd a zlepšovanie pracovných podmienok vrátane sociálnych benefitov. Podporujú posilňovanie postavenia odborov ako legitímnych zástupcov zamestnancov, ale i sociálny dialóg a spoluprácu sociálnych partnerov (Rezortný program HLAS Sociálna demokracia, 2023). *Víziou je silný štát, ktorý má silné nástroje na to, aby napravil zlyhania trhu tam, kde vážnym spôsobom ničia život väčšiny slovenských obyvateľov.* Ide najmä o ceny potravín a ceny energií. Kríza jasne ukázala, že bez silného štátu to nepôjde a voľný trh v energetike nefunguje. HLAS žiada, aby štát opäť získal kontrolu nad strategickými energetickými podnikmi, a mal tak v rukách priame možnosti na ovplyvňovanie cien energií. V tom program pripomína stranu SMER. Odmietajú takú konsolidáciu verejných financií, ktorá síce rekordne rýchlo zníži deficit, ale bude znamenať neprijateľné škrtanie sociálnych výdavkov alebo investícií. Konsolidačný mechanizmus je potrebné nastaviť tak, aby jeho sociálne dôsledky boli minimálne. Dlhodobým cieľom je znižovanie nezamestnanosti, resp. udržiavanie jej minimálnej miery. Je žiaduce aktívnymi stimulujúcimi nástrojmi štátu pomáhať zamestnávateľom vytvárať nové alebo udržiavať existujúce pracovné miesta. Je potrebné nastaviť školský systém tak, aby zodpovedal potrebám trhu práce a zefektívniť prepojenie vzdelávania s praxou už počas štúdia. Zásadným nástrojom rozvoja exportne orientovanej ekonomiky a hospodárstva sú kľúčové verejné investície v oblasti dopravy a výstavby. Celkovo je možné priority volebného programu zhrnúť v tom, čo znamená silný štát: 1. pomoc všetkým, ktorí to potrebujú, 2. nižšie ceny potravín a energií, 3. kvalitné a dostupné zdravotníctvo, 4. Slovensko na prvom mieste. Bližšie sú jednotlivé priority popísané v Programových prioritách strany HLAS – sociálna demokracia.

V programe z nášho pohľadu cítiť silný sociálny akcent a tlak na národné záujmy. Je premyslený a kvalitne a detailne pripravený.

Strana *Demokrati* vznikla v marci 2023, preto sa pri nej nedá ešte hovoriť o dlhodobých postojoch. Prístup k zásadným otázkam je možné vypozerovať z vyjadrení a krokov jej popredných predstaviteľov pred vstupom do strany, kedy bola veľká časť z nich členmi vlády. Ide predovšetkým o bývalého premiéra **Eduarda Hegera** a ministra obrany **Jaroslava Nad'a**, ktorí boli hlavnými postavami silnej podpory Slovenska pre Ukrajinu po ruskej invázii a proeurópskeho a proatlantického smerovania krajiny. Celkovo sa program pod názvom Plán pomoci ľuďom venuje hlavne domácim témam. Sú zhrnuté do 15 hlavných priorit. Predseda strany **Eduard Heger** uviedol, že vo volebnom programe sú nepopulistické riešenia. „*Naopak sú to opatrenia, ktoré Slovensko posúvajú dopredu a robia z nás modernú a demokratickú*

krajinu. Je to program, ktorý je možné realizovať okamžite, nerozdeľuje, ale spája. Vychádza z reálnej skúsenosti zo života a z vládnutia. Je odpoveďou na to, čo Slovensko akútne potrebuje. Je odpoveďou na hrozby, ktoré sa na Slovensko valia“ (Plán pomoci ľuďom- volebný program strany Demokrati, 2023). Program je položený na siedmich pilieroch- bezpečné, spravodlivé, zdravé, angažované, vzdelané, sociálne a prosperujúce Slovensko rozpracovaných na 64 stranách. Vyberáme z neho kľúčové heslá z jednotlivých oblastí fungovania ekonomiky:

1. Slovenskému zdravotníctvu prinášame víziu, zrozumiteľnú štátnu politiku, primeranú reguláciu, ako aj peniaze. Aby bolo kvalitné, dostupné a ústretové pre všetkých.
2. Vzdelávací systém musí rozvíjať kritické myslenie, schopnosť užitočne a efektívne používať digitálne technológie a pripraviť deti a mládež na život v globálnej spoločnosti.
3. Správne nastavené politiky zamestnanosti a dôchodkového zabezpečenia prispievajú k budovaniu súdržnej inkluzívnej spoločnosti a zároveň k rastu ekonomiky a zlepšovaniu kvality života.
4. Slovensko potrebuje nový rastový model založený na inováciách a vysokej pridanej hodnote, ktorý naplno odomkne potenciál krajiny (Plán pomoci ľuďom- volebný program strany Demokrati, 2023).

Prioritami programu sú aj spolupráca štátu so samosprávami a občianskou spoločnosťou či posilnenie sociálnej oblasti a ekonomickej prosperity. V oblasti ekonomiky a prosperity mienia investovať do infraštruktúry a inovácií (TASR, 2023).

Aj keď je program kvalitne spracovaný, hodnotíme ho ako málo konkrétny, neobsahuje konkrétne riešenia pre jednotlivé oblasti fungovania ekonomiky.

Podľa oficiálneho programu presadzuje Republika vyváženú zahraničnú politiku Slovenska na všetky smery. Strana je za zotrvanie krajiny v EÚ, „*nepozerá sa však len na západ, ale aj na východ.*“ Tomuto deklarovaneému postoju odporujú vyjadrenia popredných predstaviteľov, ktorí kritizujú EÚ, NATO. Kandidátmi Republiky sú odídenci z Ľudovej strany Naše Slovensko, ktorá pravidelne nahrádzala volebný program skratkovitými heslami. Republika sa dnes snaží pôsobiť dojmom štandardnejšej strany so širokým tematickým záberom. Strana pre jednotlivé tematické oblasti vytvorila odborné tímy a výsledkom je jeden z najdlhších programov (Načo volebný program, však sme vládli, 2023). Program na obnovu Slovenska je rozdelený do 13 funkčných oblastí. V časti Silná ekonomika, moderné hospodárstvo sa uvádza: "*vzhľadom na to, že slovenská ekonomika je najotvorenejšou zo všetkých krajín EÚ a Slovensko nedisponuje nerastným bohatstvom a energetickými surovinami, ďalší rozvoj hospodárstva musí byť strategicky zacielený na oblasť znalostnej ekonomiky*" (Program na obnovu Slovenska). Národohospodárske priority sú zamerané na rozvoj priemyslu a odvetví s vysokou pridanou hodnotou, rozmach stavebníctva, obnovu poľnohospodárstva a zaistenie potravinovej bezpečnosti. Hlavným nástrojom na zvýšenie výkonnosti našej ekonomiky je zvyšovanie jej konkurencieschopnosti. Odporúčajú veľké strategické investície smerovať do najmenej rozvinutých okresov východného a stredného Slovenska. Regionálnu investičnú pomoc je potrebné zamerať na podporu domácich malých a stredných podnikov, dokážu poskytnúť dlhodobu stabilnú pracovnú miesta na celom území aj bez potreby veľkých infraštruktúrnych zmien. Pri štátnych a verejných zákazkách navrhujú uprednostňovať slovenské podniky, pre firmy vytvoriť predvídateľný štátny dopyt, najmä v

oblasti stavebných diel a stabilné podnikateľské prostredie. Kľúčové ekonomické zákony nemeniť častejšie ako raz za rok (Program na obnovu Slovenska). Aj keď sú základné oblasti programu prehľadne spracované, absentuje ich precizovanie v podobe konkrétnych navrhovaných opatrení.

Objektívne porovnať kvalitu programov je prakticky nemožné, no niektoré organizácie sa o to podobne ako my pokúsili. Napríklad pravicová mimovládna organizácia **INESS** zverejnila výsledky za oblasť školstva. Hodnotenie bolo k stranám nekompromisné. „*Hlavným spoločným znakom väčšiny programov je absencia odvahy priniesť významnejšiu reformu do školstva,*“ uvádza analytik **Róbert Chovanculiak**. Najviac, sedem bodov z desiatich, získali Kresťanskodemokratické hnutie a Sloboda a solidarita. Päť bodov malo Progresívne Slovensko a po tri body Demokrati a HLAS. Ostatné strany úplne prepadli (Načo volebný program, však sme vládli, 2023).

Záver

Aj keď predmetom nášho príspevku nebolo hodnotiť programy jednotlivých kandidujúcich politických strán z pohľadu priorít zahraničnopolitickej orientácie Slovenska, nebolo možné tieto témy opomenúť, lebo napr. postoj jednotlivých strán k sankciám uvaleným na Rusko je výrazným externým faktorom s jasným dopadom na fungovanie našej ekonomiky v najbližších rokoch. Sloboda a solidarita, HLAS aj Sme rodina spochybňovali efektivitu sankcií a vystríhali pred ich negatívnymi dopadmi na Slovensko. Republika, SMER a Slovenská národná strana kritizovali sankcie a volali po ich zrušení.

V prípade strany HLAS bolo možné pri analýze programu pozorovať dôraz na nacionalizmus a úzko definované národné záujmy. Vojna otriasla našou ekonomickou a sociálnou situáciou. Inflácia, potenciál rozšírenia konfliktu, príchod utečencov a mnohé ďalšie negatívne dopady so sebou priniesli obavy a neistoty, hýbu verejnou mienkou a podryvajú dôveru v štátne inštitúcie. V spojení s veľkou mierou pozornosti, ktorú domáci a zahraniční politickí aktéri a médiá venujú Ukrajine, sa časť spoločnosti cíti prehliadaná, akoby ich problémy boli v pozadí. Apel na národné záujmy priniesol voličskú mobilizáciu aj u strán SMER, Republika a Slovenská národná strana. Podarilo sa im vyvolať dojem, že situácia na Slovensku volá po rezolútnej zmene, ktorú prinesú práve oni.

SMER je na slovenskej politickej scéne takmer 25 rokov. Otcom zakladateľom a jediným predsedom je **Robert Fico**. V parlamente bol každé volebné obdobie od vzniku strany, úspešne prešiel celkovo šestoro voľbami. Najväčšiu krízu zažil po vražde novinára **Jána Kuciaka** a jeho snúbenice **Martiny Kušnírovej**. Stálo ho to post premiéra a prvenstvo v ďalších voľbách. Neskôr zo strany odišlo jedenásť poslancov na čele s **Petrom Pellegrinim**. Strana padla na deväť percent, no dokázala sa pozviechať a stala sa suverénnym favoritom na víťaza predčasných volieb (Majerčínová, 2023). A stala sa aj ich víťazom. Po analýze jej volebného programu s dôrazom na ekonomickú oblasť potvrdzujeme, že nepatrí k obsahovo najvýstižnejším. Ani k najrozsiahlejším. Na volebnom programe sa veľmi nenarobila ani Slovenská národná strana. Napriek tomu získala 10 mandátov a 5,63 %. Program strany Sloboda a solidarita patril medzi obsahovo najrozsiahlejšie a najkonkrétnejšie spomedzi

všetkých kandidujúcich strán, najmä pokiaľ ide o ekonomickú oblasť. Strana získala len jedenásť mandátov. Potvrdil sa náš predpoklad, že volebné programy nie sú rozhodujúcim faktorom oslovenia voliča a v konečnom dôsledku rozhodujúcim faktorom úspechu kandidujúcich strán. Heslovitý program strany Progresívne Slovensko a zároveň jej volebný úspech dokazujú, že voliči stostranové programy spravidla nečítajú, zachytia prinajlepšom niektoré body, ak ich strany dokážu dobre odkomunikovať v kampani. A to sa podarilo.

Zoznam bibliografických odkazov

258 strán a päť priorít. OĽaNO predstavilo volebný program medzi poslednými [online]. [cit.29.09.2023] Dostupné na internete: <<https://domov.sme.sk/c/23218690/olano-predstavilo-volebny-program-rozsiruje-podporu-rodin.html>>

„Five minutes with Colin Crouch“, 2013 [online]. [cit.07.06.2023]. In: London School of Economy. Dostupné na internete: <<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/02/09/five-minutes-with-colin-crouch-a-post-democratic-society/>>

Exkluzívny PRIESKUM: Sme rodina mimo parlamentu, voliči podržali KDĽH [online]. [cit.29.09.2023] Dostupné na internete: <<https://tvnoviny.sk/na-telo/clanok/857683-exkluzivny-prieskum-sme-rodina-mimo-parlamentu-volici-podrzali-kdh>>

Financie a hospodárstvo [online]. [cit.16.09.2022] Dostupné na internete: <<https://www.strana-smer.sk/aktuality/blogy/post/financie-a-hospodarstvo>>

Istoty pre normálnu budúcnosť [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.smenormalni.sk/priority/>>

JURČIŠINOVÁ, A. bez roku vydania. *Volebné programy politických strán a programové vyhlásenie vlády* [online]. [cit.28.09.2023] Dostupné na internete: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/chovanec3/subor/s4-3.pdf>>

Koalícia OĽANO a priatelia, *Za ľudí a KÚ sľubuje pomoc matkám a mladým sľubmi* [online]. [cit.28.09.2023] Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/slovensko/koalicia-olano-a-priatelia-za-ludi/743144-clanok.html>>

KOLEKTÍV AUTOROV, 2020. *Krize a príležitosti. Ekonomické a sociálne dopady epidemie Covid-19*. Praha: Rosa Luxemburg Stiftung, 2020. 112 s.

KÖNIG, D. 2023. *Predvolebný ekonomický mix SaS: Prioritou budú bezpečné energie. Vlaky zadarmo skončia* [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://standard.sk/406273/predvolebny-ekonomicky-mix-sas-prioritou-budu-bezpecne-energie-vlaky-zadarmo-skoncia>>

KOPÁL, R. 2010. *Príčiny kríz sú vždy rovnaké. Ostatné je na nás*. [online]. [cit.15.08.2023] Dostupné na internete: <<https://hnonline.sk/finweb/komentare-a-analyzy/388005-priciny-kriz-su-vzdy-rovnake-ostatne-je-na-nas>>

KREJČÍ, O. 1998. *Povaha dnešní krize*. Praha: East Publishing, 1998. 218 s. ISBN 80-7219-006-7.

Ktoré strany sa pred voľbami vzdajú kandidatúry? Politológ aj o tom, aké prekvapenia prinesie kampaň, 2023. [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete:

<<https://www.info.sk/sprava/239147/ktore-strany-sa-pred-volbami-vzdaju-kandidatury-politolog-aj-o-tom-ake-prekvapenia-prinesie-kampan/>>

Lepšie 2023. Volebný program [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://kdh.sk/volebny-program-kdh/>>

MAJERČÍNOVÁ, A.B. 2023. *Volebný seriál: Ako SMER rozdá karty? Fico ašpiruje na premiéra štvrtýkrát. Lákal aj vyhranených voličov* [online]. [cit.29.09.2023] Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2023/clanok/682751-volebny-serial-ako-smer-rozda-karty-fico-aspiruje-na-premiera-po-stvrtykrat-lakal-aj-radikalnejsich-volicov/>>

MAJERČÍNOVÁ, A.B., 2023. *Volebný seriál: Bez Kollára nie je Sme rodina. Lídra dobieha minulosť... Ak mu voliči dajú zelenú, môže rozhodnúť* [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2023/clanok/680920-volebny-serial-bez-kollara-nie-je-sme-rodina-lidra-dobieha-minulost-ak-mu-volici-daju-zelenu-moze-rozhodnut/>>

Načo volebný program, však sme vládli. Niektoré strany idú do volieb len s pár sľubmi [online]. [cit.21.09.2023] Dostupné na internete: <<https://domov.sme.sk/c/23217912/volby-2023-volebny-program-politicke-strany.html>>

NEMEČKAYOVÁ, N. 2023. *Zmena kurzu? Postoje slovenských politických strán k Rusku a Číne*. Praha: Asociácia pre medzinárodné otázky, 2023. 55 s. ISBN 978-80-88470-34-2.

PIETOVÁ, M. 2023. *Od šetrenia až po zvyšovanie investícií- politici si konsolidáciu predstavujú rôzne a Danko nazval Kollára Pilátom* [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://sita.sk/od-setrenia-az-po-zvysovovanie-investicii-politici-si-konsolidaciju-predstavuju-rozne-a-danko-nazval-kollara-pilatom/>>

Plán pomoci ľuďom- volebný program strany Demokrati [online]. [cit.29.09.2023] Dostupné na internete: <<https://www.smedemokrati.sk/plan-pomoci-ludom-volebny-program-strany-demokrati/>>

Plán pre budúcnosť [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://progresivne.sk/program/>>

Program 2020. Úprimne, odvážne, pre ľudí [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.obycajniludia.sk/program-2020/>>

Program ekonomického rastu. Sloboda a solidarita [online]. [cit.28.09.2023] Dostupné na internete: <<https://drive.google.com/file/d/1LtK9nyf9R11KKWEbGn3ro3I0zAqbavwk/view>>

Program na obnovu Slovenska [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.hnutie-republika.sk/program/>>

Program Strany Za ľudí [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://stranazaludi.sk/program-strany/>>

Programové priority strany HLAS – sociálna demokracia [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://strana-hlas.sk/wp-content/uploads/2023/09/Program-silny-stat-priority.pdf>>

Rezortný program HLAS - Sociálna demokracia, 2023. [online]. [cit.28.09.2023] Dostupné na internete: <<https://strana-hlas.sk/rezortny-program/>>

Spokojný život na Slovensku [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://krestanskaunia.sk/vizia/>>

SULÍK, R. 2023 [online]. Dostupné na internete: <https://www.linkedin.com/posts/richardsulik_saska-m%C3%A1-najlep%C5%A1%C3%AD-program-t%C3%BAto-vetu-ste-activity-7112849426984886272-LiNB?utm_source=share&utm_medium=member_desktop>

SVOREŇ, P. 2021. *Horšie než finančná kríza. Ako pandémie koronavírusu premenila globálnu ekonomiku* [online]. [cit.16.09.2022] Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/blog/2634065/horsie-nez-financna-kriza-ako-pandemia-koronavirusu-premenila-globalnu-ekonomiku/>>

TASR, 2023. *Demokrati predstavili svoj program, nazvali ho Plán pomoci ľuďom* [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.teraz.sk/slovensko/demokrati-predstavili-svoj-program-nazv/740131-clanok.html>>

Volebný program strany SMER - Slovenská sociálna demokracia [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.strana-smer.sk/aktuality/blogy/post/volby-2023>>

Vyhrá mafia alebo ľudia. Ty rozhodneš [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.obycajniludia.sk/volebny-program-2023/>>

Zodpovedný program [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.strana-smer.sk/program>>

Ostatné internetové zdroje

KOREŇ, M. 2023. *Plány strán pre pôdohospodárstvo: Zrušenie dotácií, koniec klieťok či štátny potravinový reťazec* [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/news/plany-stran-pre-podohospodarstvo-zrusenie-dotacii-koniec-klietok-ci-statny-potravinovy-retazec/>>

ÖLVEDYOVÁ, M. 2023. *Politické strany verzus potreby zamestnávateľov. Ako posunúť podnikateľské prostredie k lepším zajtrajškom?* [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.noviny.sk/slovensko/832013-politicke-strany-verzus-potreby-zamestnavatelov-ako-posunut-podnikatelske-prostredie-k-lepsim-zajtrajskom>>

Prečo voliť OĽANO [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://www.obycajniludia.sk/preco-volit-olano/>>

Volebné programy kandidujúcich strán v parlamentných voľbách 2023 [online]. [cit.26.10.2023] Dostupné na internete: <<https://volby.sme.sk/parlamentne-volby/i/volebne-programy>>

REFLEXIA POLITICKÝCH STRÁN A HNUTÍ NA OTÁZKY FINANCOVANIA ÚZEMNEJ SAMOSPRÁVY¹

REFLECTION OF POLITICAL PARTIES ON LOCAL GOVERNMENT FINANCING ISSUES

Anna Vartašová – Karolína Červená*

ABSTRAKT

Autorky sa v rozsahu príspevku venujú posúdeniu reflexie politických strán a hnutí (zvolených aj nezvolených), ktoré kandidovali v predčasných parlamentných voľbách 2023 do Národnej rady Slovenskej republiky, na problémy financovania územnej samosprávy v SR. Predmetom výskumu autoriek boli jednotlivé oficiálne volebné programy vymedzených politických strán a hnutí, ktoré boli analyzované s cieľom identifikovať prístup a rozsah, v akom sa zvolené politické strany a hnutia plánujú zaoberať uvedenou problematikou. Autorky sa osobitne zamerali na rozdiely v prístupoch zvolených a nezvolených strán a hnutí v predmetných parlamentných voľbách k problematike financovania potrieb územnej samosprávy na úrovni obcí/miest v SR.

Kľúčové slová: Slovenská republika, parlamentné voľby, politické strany a hnutia, financovanie územnej samosprávy

Úvod

V zmysle čl. 73 a 74 Ústavy Slovenskej republiky má Národná rada Slovenskej republiky ako zákonodarný orgán SR 150 poslancov, ktorí sú volení vo všeobecných, rovných, priamych voľbách s tajným hlasovaním podľa zásad pomerného zastúpenia, a to na štyri roky. Parlamentné voľby v SR sa teda realizujú v pravidelných intervaloch/cykloch opakovane každé 4 roky. Podmienka opakovania sa volieb je zakotvená v čl. 30(2) Ústavy SR, kde je uvedené, že „voľby sa musia konať v lehotách nepresahujúcich pravidelné volebné obdobie ustanovené zákonom“ pričom z právnej úpravy (Ústavy SR) vyplýva možnosť realizovať parlamentné voľby aj v intervale kratšom ako štyri roky (predčasné parlamentné voľby). Prebiehajúce volebné obdobie Národnej rady Slovenskej republiky možno v zmysle čl. 73(3) Ústavy SR skrátiť, no nikdy nie predĺžiť (Birás, 2013). V roku 2023 (30. septembra) sa na Slovensku uskutočnili predčasné parlamentné voľby, ktoré vyhlásil Predseda NR SR svojím rozhodnutím č. 204/2023 Z. z. o vyhlásení volieb do Národnej rady Slovenskej republiky zo dňa 8. júna 2023. V predčasných parlamentných voľbách 2023 v SR kandidovalo celkovo 25 politických strán, hnutí a koalícií („PSaH“). Výsledkom volieb boli určené absolútne počty poslancov

---

¹ Táto práca bola podporená Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV na základe Zmluvy VEGA č. 1/0214/21.

* JUDr. Anna Vartašová, PhD. pôsobí ako vedecká pracovníčka na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Kováčska 26, 040 75 Košice, Slovenská republika, e-mail: anna.romanova@upjs.sk; Ing. Karolína Červená, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Kováčska 26, 040 75 Košice, Slovenská republika, e-mail: karolina.cervena@upjs.sk.

Parlamentu SR ako aj percentuálny podiel jednotlivých zvolených strán, hnutí a koalícií na celkovom volebnom výsledku, pričom do NR SR bolo zvolených 7 PSaH. Výsledok parlamentných volieb je smerodajný pre kreovanie parlamentu SR, následne Vlády SR ako aj jednotlivých ministerstiev SR a ďalších orgánov² štátu. Z hľadiska výkonu zákonodarnej a výkonnej moci je zásadný pre všetky otázky verejnej politiky a fungovania štátu, vrátane územnej samosprávy.

Autorky sa vo svojom príspevku zamerali na volebné programy PSaH, ako marketingového nástroja, v rámci politickej kampane predčasných parlamentných volieb 2023 v SR, pričom špecificky analyzovali, komparovali a následne vyhodnocovali záujem jednotlivých PSaH o riešenie problému financovania územnej samosprávy, s cieľom, v rámci obmedzeného rozsahu príspevku, identifikovať a kriticky zhodnotiť záujem jednotlivých kandidujúcich PSaH, v rámci predčasných parlamentných volieb 2023 na Slovensku, o riešenie problému financovania územnej samosprávy v podmienkach SR pro futuro.

Financovanie územnej samosprávy v SR je založené na viac-zdrojovom princípe, kde základ tvoria podielové dane a dotácie na účely preneseného výkonu štátnej správy a ďalšie účely (Maličká, 2021; Románová a Červená, 2017), v menšom sa na jej financovaní podieľajú miestne dane a poplatky (Maličká, 2017; Liptáková, Rigová a Flaška, 2021; Vartašová, Červená, 2023), z ktorých najväčší rozpočtový význam má daň z nehnuteľností (Vartašová, Červená, 2022), pričom ďalšie zdroje tvoria nedaňové príjmy (napr. z nakladania s majetkom obce, finančné operácie). Súčasný systém však nie je hodnotený ako ideálny, najmä kvôli závislosti obcí od zdrojov zdieľaných štátom (Papcunová et al., 2020), ktoré obce zásadne nemôžu ovplyvniť (Pál, Radvan, 2022).

Analýze volebných programov PSaH sa vo vzťahu k iným oblastiam výskumu venovali napríklad: Horenský (2016) vo vzťahu k vzdelaniu; Mydlárová (2010) v oblasti sociálnej politiky, vedy a výskumu; Mužik (2012) – korupcia v zdravotníctve; Tej, Ali Taha a Harničárová (2017) – cestovný ruch; Boroňová (2012) – menšinová politika, resp. vo vzťahu ku konkrétnym politickým stranám (Řádek, 2019 a Bušša a Struhár, 2023 - vo vzťahu k politickému subjektu Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko – ĽSNS a Gbúrová (2007) vo vzťahu k Strane maďarskej koalície - SMK). Autorkám však nie je známy výskum, ktorého predmetom by bolo skúmanie volebných programov do celoštátnych volieb v SR ako nástroja politického marketingu so špecifickým zameraním na územnú samosprávu a jej financovanie - čo je teda možné považovať za výskumnú medzeru, ktorou sa v rozsahu príspevku autorky aj zaoberajú.

1 Volebné programy ako nástroj politického marketingu

Volebné programy (v podobe písomného dokumentu) politických strán a hnutí, za podmienky, že bude naplnený ich obsah, predstavujú z nášho pohľadu najdôležitejší nástroj volebnej kampane, ktorú považujeme za súčasť politického marketingu, pričom politický marketing chápeme ako koordinovanú činnosť zameranú na identifikáciu a opis voličov a ich

---

² Napr. časť členov Súdnej rady vymenúva Národná rada SR a Vláda SR; Vláda napr. vymenúva predsedu Správy štátnych hmotných rezerv SR, Úradu priemyselného vlastníctva SR a i.

následné presvedčanie, aby podporili konkrétny politický subjekt alebo jednotlivca, s využitím prvkov klasického marketingu v politickom prostredí.

Politický marketing používajú politické strany na celom svete a ak je využívaný efektívne, môže viesť k dlhodobému úspechu, pričom politický marketing sa v princípe, zjednodušene, zaoberá vzťahom medzi vládou a ovládanými (J. Lees-Marshment, 2007, s. 9).

Cieľom politického marketingu je presvedčiť občana/voliča, aby podporil konkrétnu politickú stranu, hnutie, koalíciu alebo konkrétneho kandidáta/kandidátov, pričom sú aplikované marketingové techniky (ozn. ako marketingový mix). Obsahom ekonomického marketingu je systém premenných, označovaných ako systém 4P (product, price, promotion a place)³. Paralelne k uvedenému možno v politickom marketingu zaradiť verejné osoby, skupiny, politické projekty, propagačné a prezentačné techniky ako aj schopnosť preniknúť k občanovi prostredníctvom politickej kampane (Cenková, 2006). Politické vzťahy s verejnosťou sa v posledných rokoch stále viac formujú aj vplyvom nových médií, kedy dochádza k spojeniu tradičného politického marketingu a public relations, ktoré sa stávajú súčasťou marketingovej taktiky. Cieľom osvedy, v rámci rozvoja politickej kultúry, je zvyšovať povedomie občanov o samosprávnych orgánoch štátu, do ktorých si volia svojich zástupcov (Děd, 2021).

Politický marketing je síce globálnou činnosťou a politické strany na celom svete využívajú marketingové techniky a koncepcie, ale rozsah, v akom sa marketing využíva pri navrhovaní politického produktu, sa v jednotlivých voľbách odlišuje. Interpretačná politická marketingová stratégia zahŕňa politické organizácie, ako sú politické strany, ktoré sa snažia ovplyvniť a zmeniť svoje prostredie, a nie iba reagovať. Politická stratégia je základom politického marketingu a určuje, ako vlády, strany a kandidáti uvažujú a správajú sa vo vzťahu k voličom (Lees-Marshment et al., 2019, s. 32, 36). Podstatou politickej marketingovej stratégie je plánovanie, príprava a následná realizácia zámerov/cieľov politických subjektov (jednotlivcov a skupín/zoskupení), čo si vyžaduje zohľadnenie rôznych faktorov ako sú: povaha politického trhu (história, kultúra, etika, lobbying, organizácia), štruktúra vlády, záujmy vnútorných a vonkajších zainteresovaných politických subjektov (konkurentov), ako aj existujúce a potenciálne zdroje.

Demokratická spoločnosť funguje podobne ako trhovú mechanizmus. Na jednej strane politické strany so svojím produktom – programom, na druhej strane zákazníci – voliči (Děd, 2017). Vo voľbách reprezentantov vyberajú oprávnené osoby (voliči), a to uvedomelým a nenáhodným spôsobom, pričom dôvodom, ktorý bude volič zvažovať pri výbere/volbe politickej strany, hnutia, koalície, prípadne konkrétneho kandidáta môže byť okrem iných aj konkrétny volebný program (Domin, 2023, s. 22). Táto racionalita je však otázna. V posledných desaťročiach narastá popularita behaviorálnych ekonómov a objavuje sa zvýšená aplikácia ich kľúčových téz v politológii, ako aj verejnej politike, pričom základným predpokladom, z ktorého behaviorálna ekonómia vychádza je to, že ľudia konajú neracionálne pod vplyvom neracionálnych faktorov a najmenšia zmena v prostredí, ale aj spôsob podania informácie, môžu ovplyvniť konanie žiaducim smerom (Liptáková, 2020, s. 84).

---

³ Produkt, cena, propagácia a distribúcia.

2 Metodický postup

Autorky vytvorili súbor oficiálnych volebných programov PSaH kandidujúcich v predčasných parlamentných voľbách v SR v roku 2023 z oficiálnych webových sídiel jednotlivých PSaH; v jednom prípade (strana Princíp) bol volebný program dostupný len z Facebookovej stránky predmetnej politickej strany. Jedna nezvolená PSaH (SDKÚ-DS) nemala program dohľadateľný, a preto bola z výskumu vynechaná. Následne boli volebné programy roztriedené na dve skupiny, pričom jednu skupinu tvorili PSaH zvolené v predčasných parlamentných voľbách (7)⁴ a do druhej skupiny boli zaradené strany nezvolené (17)⁵. Koalícia strán OĽANO A PRIATELIA, Kresťanská únia a ZA ĽUDÍ bola na tieto účely posudzovaná ako jedna PSaH a nakoľko jej tri PSaH mali osobitné volebné programy, na účely analýzy boli údaje za tieto tri strany kumulované do jednej hodnoty v rámci posudzovaného kritéria. V rámci analýzy boli programy oboch skupín PSaH posudzované z hľadiska zamerania na oblasť územnej samosprávy a jej financovanie, a to obsiahnutím pojmov (a) obec (obecný)/mesto (mestský), (b) samospráva (samosprávny), (c) územná samospráva (a alternatívy pojmu) a (d) miestna daň/miestne dane (a alternatívy⁶). Ďalej sme v rámci jednotlivých programov identifikovali (pozitívne/negatívne) výslovnú existenciu programu týkajúceho sa financovania územnej samosprávy. Získané výsledky boli spracované s využitím deskriptívnej štatistiky a prezentované v tabuľkovej a grafickej podobe so slovným zhodnotením.

3 Výsledky

Identifikované odlišnosti oboch uvedených skupín PSaH v sledovaných kritériách sme sumarizovali v tabuľke č. 1. Z prezentovaných číselných údajov vyplýva, že pri všetkých sledovaných kľúčových slovách je ich výskyt častejší u skupiny zvolených strán než u nezvolených. Kým v prvej skupine sme identifikovali len štyri nulové hodnoty (z celkovo 28 hodnôt), t. j. 14,3 %, v druhej skupine je ich až 38 (z celkovo 68 hodnôt), teda 55,9 % prípadov. Tomu svedčí aj výskyt nulových mediánových hodnôt – až tri zo štyroch kritérií (kľúčových slov) v skupine nezvolených strán, no žiadna v skupine zvolených strán. V oboch skupinách je častejší výskyt pojmov obec/mesto a samospráva, než užšieho pojmu „územná samospráva“

---

⁴ SMER - sociálna demokracia (SMER – SD) - 22,94 %; Progresívne Slovensko (PS) – 17,96 %; HLAS - sociálna demokracia (HLAS-SD) – 14,70 %; OĽANO A PRIATELIA: OBYČAJNÍ ĽUDIA (OĽANO), NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI (NEKA), NOVA, SLOBODNÍ A ZODPOVEDNÍ, PAČIVALE ROMA, MAGYAR SZÍVEK a Kresťanská únia a ZA ĽUDÍ (OĽANO A PRIATELIA, KÚ A ZA ĽUDÍ) – 8,89 %; Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) – 6,82 %; Sloboda a Solidarita (SAS) – 6,32 %; Slovenská národná strana (SNS) – 5,62 %. (Štátna komisia pre voľby a kontrolu financovania politických strán, 2023).

⁵ REPUBLIKA – 4,75 %, SZÖVETSÉG - ALIANCIA – 4,38 %, Demokrati – 2,93 %, Sme rodina – 2,21 %, ESNS – 0,84 %, KSS – 0,33 %, Piráti – 0,31 %, Modrí & Most-Híd (MM) – 0,26, Maďarské fórum, Občianski demokrati Slovenska, Za regióny, Rómska koalícia, Demokratická strana (MF, ODS, ZR, RK, DS) – 0,11 %, My Slovensko – 0,09 %, Karma – 0,08 %, Spoločne občania Slovenska (SOS) – 0,08 %, Srdce vlastenci a dôchodcovia - Slovenská národná jednota (Srdce – SNJ) – 0,07 %, Princíp – 0,06 %, Spravodlivosť – 0,04 %, SHO (Slovenské hnutie obrody) – 0,04 %, Vlastenecký blok (VB) – 0,04 %, SDKÚ-DS – 0,02 % (Štátna komisia pre voľby a kontrolu financovania politických strán, 2023).

⁶ Či už obecné dane, samosprávne dane, územné dane, majetkové dane, konkrétne názvy miestnych daní.

a minimálny výskyt pojmu miestna daň (resp. jej alternatív), hoci i tu je nenulová hodnota obsiahnutá u 4 zo 7 PSaH z prvej skupiny, no len u 5 zo 17 PSaH z druhej skupiny.

Tabuľka č. 1: Výskyt kľúčových slov v programoch kandidujúcich PSaH – sumárny

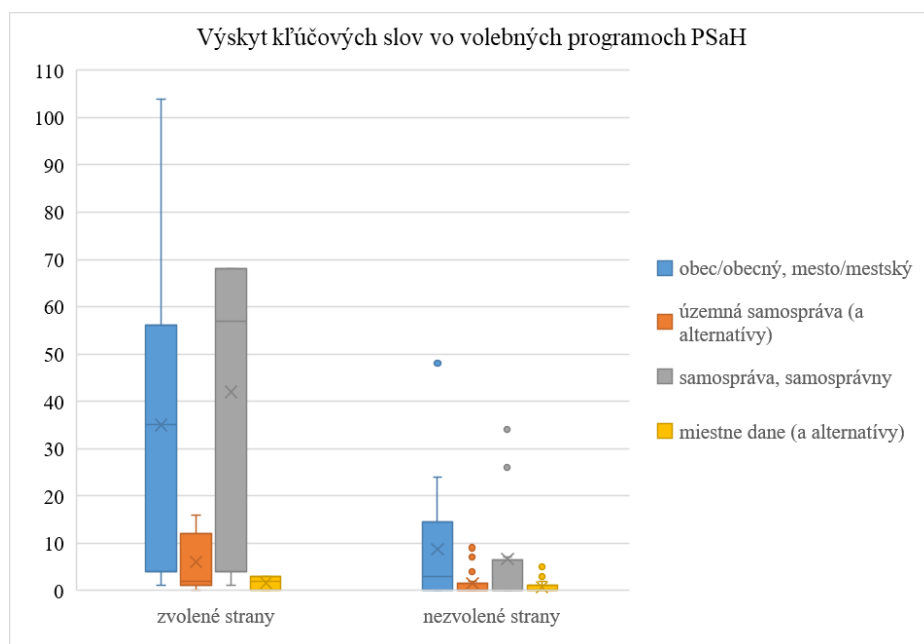
	obec/obecný, mesto/mestský	územná samospráva (a alternatívy)	samospráva, samosprávny	miestne dane (a alternatívy)
SMER-SD	6	1	4	0
PS	35	1	57	3
HLAS – SD	4	16	68	0
OLANO A PRIATELIA	39	12	68	3
KDH	104	10	68	2
SAS	56	2	28	3
SNS	1	0	1	0
REPUBLIKA	16	0	7	1
SZÖVETSÉG - ALIANCIA	13	2	6	1
Demokrati	19	7	26	2
Sme rodina	6	0	0	0
LSNS	0	0	0	0
KSS	13	4	0	3
Piráti	48	1	34	0
MM	24	9	35	5
MF, ODS, ZR, RK, DS	1	0	2	0
My Slovensko	1	0	0	0
Karma	0	0	0	0
SOS	0	0	0	0
Srdce - SNJ	0	0	0	0
Princíp	0	0	0	0
Spravodlivosť	0	0	0	0
SHO	4	1	0	0
VB	3	1	4	0
SDKÚ-DS	x	x	x	x

Kritickejšie výsledky boli dosiahnuté vo vzťahu k existencii konkrétneho programu riešiaceho financovanie územnej samosprávy. Tu sme obsiahnutie (relatívne) uceleného programu identifikovali u štyroch zvolených strán (KDH, SAS, PS a OLANO a Priatelia) a dvoch nezvolených strán (Demokrati a Modrí & Most-Híd); čiastočne obsiahnutie (riešenie čiastkových otázok či formulácie cieľov v tejto oblasti) sme identifikovali u ďalšej zvolenej strany (HLAS-SD) a jednej nezvolenej strany (SZÖVETSÉG – ALIANCIA). Opäť teda je postihnutie tohto problému riešené prevažnou časťou zvolených strán (5 zo 7) no len minimom nezvolených strán (3 zo 17). Väčšina PSaH (16 z 24) neuvádza v svojom volebnom programe obsah, ktorý by bolo možné považovať za riešenie oblasti financovania územnej samosprávy.

Minimálna textácia k uvedenej problematike, resp. ciele (cca v rozsahu jednej vety) obsahujú aj programy strán SMER-SD⁷, Republika⁸, KSS⁹ a koalície MF, ODS, ZR, RK a DS¹⁰.

Vzájomné odlišnosti v hodnotení skupiny zvolených a nezvolených PSaH graficky sumarizuje graf č. 1.

Graf č. 1: Výskyt kľúčových slov v programoch kandidujúcich PSaH – porovnanie zvolených a nezvolených PSaH

Pohľad na obsahovú náplň jednotlivých programov PSaH, u ktorých sme identifikovali existenciu agendy zameranej na financovanie územnej samosprávy, ako najrozsiahlejší hodnotíme program strany KDĽH.

KDĽH v prvom rade navrhuje vykonanie auditu súčasných kompetencií samospráv a ich financovania (z dôvodu nedostatočnej kvantifikácie súčasného rozdelenia kompetencií), na základe čoho bude potrebné definovať kroky na nápravu stavu. Podľa strany vláda sporadicky presúva na samosprávy nové prenesené kompetencie, pričom nezriedka tento presun nesprievádza dostatočné finančné krytie. Osobitným problémom je krátenie príjmu samospráv

⁷ „oobojstranne výhodná spolupráca štátu s miestnou a regionálnou samosprávou pri zachovaní stability a predvídateľnosti financovania samosprávy,“ „zvýši nenávratný štátny príspevok pre mestá a obce budujúce nájomné bývanie“.

⁸ „Samosprávam vytvoríme stabilný a efektívny zdroj financovania, viazaný na viaceré druhy daní, aby mali prirodzený záujem rozvíjať v obciach a mestách kvalitné prostredie pre život občanov, ale aj podnikanie a investície.“

⁹ „Výrazné zdanenie kšeftovania s bytmi – progresívna daň z druhej a ďalších nehnuteľností, skolaudovaných na účel trvalého bývania (nie na bývanie vlastníka, ale na ďalší prenájom za účelom zisku) ako aj z nevyužívaných stavebných pozemkov.“

¹⁰ „podporujeme zmenu financovania samospráv, ako aj zmenu územno-právneho členenia krajiny (župy, okresy)... chceme presadiť aby južné regióny dostávali priemernú výšku zo štátnych investícií a výdavkov, počnúc rozvojom infraštruktúry (diaľnice, rýchlostné cesty, modernizácia železníc), cez podporu priemyselných parkov a súkromných investícií až po podporu nášho kultúrneho života“.

v dôsledku zníženia výberu prostriedkov z dane z príjmu právnických osôb (DPPO). Následne navrhuje spustenie ďalšej vlny decentralizácie (stanovenie rozsahu nových prenesených kompetencií, prípadne nový model samosprávneho usporiadania) a posilnenie právomoci VÚC v oblasti preneseného výkonu štátnej správy - prechod na systém miestnych a regionálnych municipalít, ktorým budú pridelené nové kompetencie s novým modelom financovania (vznikom regionálnych municipalít sa ušetria zdroje na financovanie úradníkov v malých obciach). Taktiež predpokladá nastavenie jasného vzorca na znižovanie ekonomických rozdielov medzi regiónmi na Slovensku a zváženie finančného zvýhodňovania obcí, ktoré sa rozhodnú spájať. Na to nadväzuje zabezpečenie presunu rozhodujúcej časti európskych fondov za jasne stanovených podmienok na regióny, ktoré ich dokážu čerpať rýchlejšie, efektívnejšie a adresnejšie, ako aj profesionalizácia riadenia čerpania európskych zdrojov na úrovni štátu a samosprávnych krajov.

Pokiaľ ide o samotné financovanie, navrhuje nastavenie nového daňového mixu financovania samospráv zo štátneho rozpočtu kombináciou príjmov z viacerých daní (napr. z podielu časti dane z príjmov fyzických osôb (DPFO), DPPO, DPH a spotrebných daní) a posúdenie zainteresovanosti samosprávy na výbere daní z príjmov (s kompenzáciou v podobe časti vybraných daní s cieľom motivovať samosprávy vytvárať vhodné prostredie pre miestnych podnikateľov, priťahovať investície a zvyšovať lokálnu zamestnanosť), čo by mohlo prispieť aj k transformácii miest na inteligentné a udržateľné mestá, a tiež oslobodenie od dane z pozemkov environmentálneho pôdneho fondu, na ktorom bude prioritou ochrana biodiverzity a adaptácia na zmenu klímy prostredníctvom obnovy a ochrany zelenej infraštruktúry v krajine. Navrhuje tiež zvýšenie asignácie 2 % daní na vyššiu hodnotu s tým, že podporené komunity prevezmú na seba určité kompetencie od vlády alebo samospráv.

Politická strana SAS navrhuje vo svojom volebnom programe zmenu daňového mixu pre financovanie samospráv naviazaním na širší mix daní, ktorý bude podobný hlavnému daňovému mixu štátu, čo popri vyššej stabilite prinesie aj vyššiu mieru predvídateľnosti pri plánovaní rozpočtov samospráv. Navrhovali tiež prehodnotenie financovania obcí a miest tak, aby časť ich daňových príjmov tvorili dane z ekonomických aktivít realizovaných na ich území a z daní z príjmov občanov žijúcich na tomto území, čím by sa obce motivovali vytvárať podmienky pre ekonomické aktivity na svojom území a priťahovať tak domácich a zahraničných investorov na svoje územie. Toto by sa malo zaviesť postupným zavádzaním podielov na DPH (až na 4 %), DPFO (až na 8 %) a DPPO (tiež až na 8 %) vybraných na území obce.

Politická strana PS v rámci volebného programu navrhuje kodifikovať reguláciu financovania potrieb samospráv a nimi poskytovaných služieb. Plánovali zabezpečiť väčšiu kontrolu, a teda aj predvídateľnosť samospráv nad vlastnými príjmami posunom od jedinečnej volatilnej dane z príjmov fyzických osôb k mixu podielových daní, s dôrazom na miestne dane a poplatky, ktoré budú vo výrazne väčšej miere v gescii samospráv. Pozornosť strana špeciálne venovala poplatku za rozvoj (stanovenie minimálneho objemu výnosov z poplatku za rozvoj, ktoré musia krajské mestá ročne využiť na rozvoj nájomného bývania; umožnenie úhrady poplatku za rozvoj z komerčnej výstavby formou prevodu bytov v zodpovedajúcej hodnote na príslušnú samosprávu; úprava výšku, príp. oslobodenie od poplatku za rozvoj pri výstavbe nájomných bytov s regulovaným nájomom).

Z koalície strán OĽANO A PRIATELIA, KÚ A ZA ĽUDÍ sa financovaniu územnej samosprávy venovala len strana Za ľudí, avšak len heslovito¹¹ a strana OĽANO, ktorá navrhovala (po odbornej verejnej diskusii) dokončenie decentralizácie (prerozdelenie kompetencií) a reformu samosprávy (s cieľom zlučovania menších samospráv so zachovaním ich identít a volených poslancov do väčších územných zastupiteľstiev), centralizovanie agendy, spoločných postupov, vytvorenie prirodzených regiónov a mikroregiónov (so zapojením územnej samosprávy do pripravovaných legislatívnych zmien, ktoré budú mať dopad na ich fungovanie). Ďalej tiež zmenu nastavenia systému a kritérií financovania samosprávy vrátane vytvorenia spravodlivejšieho systému prerozdelenia daní, nového daňového mixu financovania regionálnej a lokálnej samosprávy a úpravy systému miestnych daní tak, aby samosprávy mohli podporovať environmentálne priaznivé správanie obyvateľstva a aby sa zvýšili majetkové dane oligarchom tak, aby neboli motivovaní koncentrovať svoj ekonomický a mocenský vplyv. Predpokladala vytvorenie Rozvojového plánu Slovenska do roku 2040 a nového Národného rozvojového fondu Slovenska s dostatočným finančným krytím pre realizáciu rozvojových projektov a budovania verejnej infraštruktúry v regiónoch, pričom počítala s pomocou samosprávy pri financovaní veľkých infraštruktúrnych projektov.

Východiskami pre rozvoj samospráv budú pre HLAS-SD decentralizácia, solidarita, finančná stabilita, ekonomicky a legislatívne komfortné prostredie pre rozvoj regiónov a žiadne rozhodnutia bez dialógu so samosprávnymi partnermi. V oblasti financovania samosprávy presadzujú finančnú stabilitu garantovanú rozšírením príjmov samospráv z podielových daní, ale nie zavedením tzv. daňového mixu, ale napríklad rozšírením o podiel na výnose DPPO, keďže kooperácia a koordinácia aktivít medzi samosprávami a súkromným sektorom je pre samosprávy kľúčová a nezastupiteľná. Navrhujú zavedenie existenčného minima v nadväznosti na odstupňovanie kompetencií, aby každá samospráva mala garanciu, že v nadchádzajúcom roku nebude mať nižšie bežné príjmy z podielových daní ako v predchádzajúcom roku.

Strana Demokrati cieľila na prípravu ucelenej koncepcie reformy verejnej správy (v rámci stálej pracovnej skupiny vlády SR), prioritne zameranej na reálnu decentralizáciu a revíziu kompetencií samospráv a ich nové rozdelenie, respektíve spôsobu ich financovania a tiež na vytvorenie konzultačného mechanizmu medzi centrálnou úrovňou (vláda a parlament) a územnou samosprávou, najmä vo veciach legislatívnych opatrení s finančným dopadom na samosprávy. Navrhovala zavedenie skutočného viacdrojového financovania (reálnu finančnú autonómiu) samospráv, s kompetenciou jednotiek samosprávy na všetkých úrovniach stanovovať vlastné dane a určovať ich výšku (s cieľom byť schopní reagovať na výkyvy vo výbere daňových príjmov, najmä DPFO). Osobitne venovala pozornosť zavedeniu digitálneho nástroja, vďaka ktorému bude možné evidovať poskytovateľov všetkých ubytovacích služieb, vrátane zdieľanej ekonomiky, ako aj hostí v reálnom čase, čo by malo znížiť mieru šedej ekonomiky v sektore a zefektívniť výber daní na úrovni samosprávy a štátu.

Koalícia Modrí a Most-Híd navrhovala zmeniť rozdelenie kompetencií medzi štát a samosprávu (odbory živnostenského podnikania, životného prostredia, vydávania a evidencie dokladov, dopravy a pozemných komunikácií a kataster presunúť na samosprávu) a zabezpečiť

---

¹¹ „Zabezpečíme stabilnejšie príjmy samospráv podielom z daňových príjmov štátu. Zvýšime fiškálnu autonómiu samospráv prostredníctvom majetkových daní. Presadíme reformu financovania samospráv a zmena daňového mixu s podielom z daňových príjmov štátu s cieľom stabilnejších príjmov samospráv.“

adekvátne financovanie všetkých právomoci samospráv; výnos DPPO by bol rozdelený v pomere 70:20:10 pre štát, okresné mestá a samosprávne kraje, pričom časť výnosu by bola pridelená ako motivačný faktor na miesto jej vzniku. Ďalej chcela zaviesť cenovú mapu nehnuteľností, ktorá by umožnila samosprávam určovať daň z nehnuteľností na základe skutočnej ceny a nový daňový mix založený na znížení zdanenie práce a zisku a zvýšení zdanenia majetku a škodlivej spotreby na životnom prostredí a zdraví ľudí. Investičné výdavky by boli záväzne rozpočtované na viac rokov, čo by samosprávam umožnilo realizovať verejnú súťaž krytú finančnými zdrojmi a dôslednejšie riadiť peňažné toky medzi príjmami a výdavkami vo viacerých rozpočtových rokoch, a riadiacimi orgánmi eurofondov by už neboli len ústredné orgány štátnej správy, ale hlavne vyššie územné celky, krajské mestá či vedecké inštitúcie, ktoré lepšie poznajú oblasti, kam by mali smerovať investície a podľa akých priorít.

Strana SZÖVETSÉG – ALIANCIA navrhovala modernizáciu a liberalizáciu regulácie miestnych daní a poplatkov, vrátane právomoci pre krajské a miestne samosprávy znižovať sadzby daní a výšky poplatkov na základe vlastného rozhodnutia a mala v pláne zabezpečiť finančnú stabilitu miestnych samospráv zavedením fixných daňových príjmov zo štátneho rozpočtu pre mestá a obce. Navrhovala zrušiť diskrimináciu nízko položených obcí, ktoré dostávajú od štátu menej financií na základe zaradenia podľa nadmorskej výšky a zriadenie fondu, ktorý by obciam a združeniam obcí poskytoval bezúročné pôžičky na financovanie 8 percentnej spoluúčasti potrebnej pre účasť v tendroch EÚ. V pláne mala i odstránenie štátnych opatrení, ktoré ukladajú obciam financovať dodatočné a mimoriadne výdavky v oblasti sociálnych vecí z vlastných zdrojov.

Záver

Na základe analýzy a komparácie volebných programov jednotlivých kandidujúcich politických subjektov v predčasných parlamentných voľbách 2023 autorky dospeli k nasledujúcim zisteniam:

Jednotlivé PSaH vykazujú rozdiely v prístupe k riešeniu otázky financovania územnej samosprávy, pričom pri celkovom zhodnotení skupiny kandidujúcich strán autorky dospeli k záveru, že väčšina (67 %) z nich sa obsiahlejšie nezaoberala vo svojom volebnom programe aspektom financovania územnej samosprávy.

Pri porovnaní skupiny zvolených a nezvolených strán je viditeľný rozdiel, nakoľko v skupine zvolených strán je podiel strán, ktoré sa zaoberali problematikou financovania územnej samosprávy vyšší než v druhej skupine, no i tu nájdeme strany, ktoré tento konkrétny aspekt nereflektovali vôbec.

Zaujímavým faktorom je i celkový pohľad na rozsah volebných programov jednotlivých strán, nakoľko podľa počtu hlasov prvá a siedma strana (zvolené strany) mali volebné programy mimoriadne „neobsiahle“ (v rozsahu približne 6 a 3 strany), kým programy zvyšných zvolených strán mali rozsah od 75 do 268 strán (za skupinu priemer 119, medián 80).¹²

---

¹² Pre porovnanie bol v skupine nezvolených strán priemer 20,6 a medián 8 strán s minimom 0,25 a maximom 110 (vychádzajúc z približných hodnôt identifikovaných autorkami).

Spoločným znakom oboch skupín strán bolo väčšie zastúpenie výskytu pojmov ako obec, mesto a samospráva než konkrétnych pojmov územnej samosprávy a v minimálnom rozsahu sa strany zmieňovali o miestnych daniach, hoci tie sú považované za (konceptne, teoreticky) významný nástroj fiškálnej decentralizácie a determinant finančnej autonómie samosprávy (Plaček, 2020), i keď v podmienkach SR to čo do rozpočtového významu neplatí (Vartašová, Červená, 2019, s. 48). V komparácii sa však v skupine zvolených strán vyskytovali vyššie početnosti u všetkých sledovaných pojmov než u skupiny nezvolených strán.

Z hľadiska obsahového zamerania identifikovaných programov sa najviac strán zacieleno na zmenu daňového mixu (7), no tiež aj na prehodnotenie prerozdelenia kompetencií medzi štát a samosprávu (4). Dve strany navrhovali zainteresovať samosprávu na výbere štátnych daní (dane z príjmov). Tri strany navrhovali úpravu regulácie miestnych daní vo všeobecnosti (napr. vrátane na úrovni VÚC, ako tomu bolo v minulosti¹³) a časť skúmaného spektra politických subjektov sa venovala aj konkrétnym daniam – dani z nehnuteľností (3), dani za ubytovanie (1) a poplatku za rozvoj (1). Ako významný prvok bolo identifikované aj riešenie regionálneho rozvoja a investičnej činnosti (2), resp. čerpanie/koordinovanie eurofondov (3). Po dve strany sa venovali aj otázkam znižovania počtu obcí a zakotvenia určitej formy minimálnych, resp. fixných príjmov samosprávy poskytovaných štátom. Časť návrhov bola pomerne vágna či formulačne ťažšie zrozumiteľná¹⁴.

Väčšina zvolených politických strán a hnutí sa vo svojom volebnom programe venovala aj otázkam financovania územnej samosprávy – čo je možné považovať za pozitívum, napriek tomu ale v kontexte celkového rozsahu a obsahu jednotlivých volebných programov, v ktorom sa zvolené politické subjekty venovali tejto problematike, nemôžeme konštatovať, že by sa u všetkých z nich jednalo o ucelené a komplexné návrhy a ciele.

Zoznam bibliografických odkazov

BIRÁS, V. 2013. Voľby, volebné právo a volebná povinnosť. In: *PROJUSTICE*. [online], 2013. [cit. 2012-01-26]. Dostupné na internete: <https://www.projustice.sk/pravne-dejiny/volby-volebne-pravo-volebna-povinnost>. ISSN 1339-1038.

BOROŇOVÁ, L. 2012. Analýza volebných programov politických strán a hnutí v oblasti menšinovej politiky vo voľbách 2012 na Slovensku. In: *Interpolis '12*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0519-4, s. 29-37

---

¹³ Do r. 2015 sa uplatňovala ako daň vyberaná VÚC daň z motorových vozidiel, pozri podrobnejšie Bujňáková et al. (2015, s. 115 et seq.)

¹⁴ Napríklad strana HLAS-SD navrhuje „rozšíriť príjmy samospráv z podielových daní, ale nie zavedením tzv. daňového mixu, ale napríklad rozšírením o podiel na výnose DPPO“ čo podľa nášho názoru jednoznačne spadá pod úpravu daňového mixu. Tiež návrh strany SZÖVETSÉG – ALIANCIA na „liberalizáciu regulácie miestnych daní a poplatkov“, „vrátane právomoci znižovať sadzby daní a výšky poplatkov na základe vlastného rozhodnutia“ nie je jasný, nakoľko, obce už aj v súčasnosti môžu znižovať zákonné sadzby miestnych daní a poplatkov za rozvoj ani nemusia ukladať; strana taktiež navrhuje odstránenie diskriminačného prístupu zrušením faktora vplyvu „nadmorská výška“ na výšku podielových daní, čím sa podľa nášho názoru diskriminácia viac prehĺbi ako odstráni, nakoľko náklady na zimnú údržbu miestnych komunikácií a vysporiadanie sa so snehom predstavujú významnú rozpočtovú položku vyššie položených obcí.

BUJŇÁKOVÁ, M. et al. 2015. *Dane a ich právna úprava v Slovenskej republike v kontexte daňovej politiky EÚ*. Košice: UPJŠ, 2015. 408 s. ISBN 9788081522468.

BUŠŠA, M., STRUHÁR, P. 2023. Comparison of the legislative activity of Kotleba's people's party in Slovakia in the election period 2016-2020 and 2020-2023. In: *Zabezpečennia stijkosti systemy publicnoji vlady ta upravlinnia v umovach vojenneho stanu ta vidnovlennia Ukrajiny*. Odesa: Odeska politechnika, 2023. ISBN 978-80-225-5069-7, pp. 539-543

CENKOVÁ, R. 2006. Slovenský volič verzus poslucháč v analýze politickej marketingovej komunikácie parlamentných volieb 2006. In *Volby 2006 v štátoch V4*. Prešov: Slovacontact, 2006. ISBN 9788080685959, s. 338-350.

DĚD, M. 2017. Politický marketing slovenských politických strán. In *Revue spoločenských a humanitných vied* [online], 2017. Ročník 5, číslo 1-2. Dostupné na internete: https://revue.vsdanubius.sk/rocnik_5_cislo_1-2_2017

DĚD, M. 2021. Politický marketing a politické vzťahy s verejnosťou v kontexte nového mediálneho prostredia. In *Revue spoločenských a humanitných vied* [online], 2021. Ročník 9, číslo 3. Dostupné na internete: https://revue.vsdanubius.sk/rocnik_9_cislo_3_2021

DOMIN, M. 2023. *Žreb ako spôsob výberu politických reprezentantov. Budeme si slovenských poslancov vyberať náhodne?* Bratislava: Wolters Kluwer, 2023. 192 s. ISBN 978-80-7160-681-9.

GBÚROVÁ, M. 2007. Volebný program SMK 2006-2010: rýchle dosiahnutie Európskej únie! a povolebná politická realita. In: *Volby 2006 v štátoch V4*. Prešov: Slovacontact, 2007. ISBN 978-80-8068-595-9, s. 177-194.

HORENSKÝ, M. 2016. Vzdelanie a jeho reflexia v odbornej verejnosti a vo volebných programoch politických strán. In: *Nové prístupy ku globálnemu vzdelávaniu na vysokých školách*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, 2016. ISBN 978-80-553-3015-0, s. 17-24.

LIPTÁKOVÁ, K. - RIGOVÁ, Z. - FLAŠKA, F. 2021 *Ekonomické a priestorové aspekty miestneho zdaňovania*, Praha: Leges, ISBN: 978-80-7502-574-6.

LEES-MARSHMENT, J. 2007. Komplexní politický marketing: současné zamýšlení nad minulými závěry a budoucí směry. In Šaradín, P. (ed.) *Politické kampaně, volby a politický marketing*. Olomouc: Periplum, 2007. ISBN 978-80-86624-36-5, s. 9-30.

LEES-MARSHMENT, J. and collective. 2019. *Political Marketing Principles and Applications*. Third edition. Oxon and New York: Routledge, 2019. 266 p. ISBN 978-1-351-13690-7.

LIPTÁKOVÁ, K. 2020. Možnosti skúmania politológie z behaviorálneho hľadiska. In *Interpolis'20*. Banská Bystrica: Belianum, 2020. ISBN 978-80-557-1804-0. s. 84-90

MALIČKÁ, L. 2021. Financial Autonomy of Local Governments in the Slovak Republic: A Panel Data Investigation. In *Ekonomický časopis*, 2021, roč. 69, č. 7, s. 669 – 686. ISSN 2729-7470. <https://doi.org/10.31577/ekoncas.2021.07.01>

MALIČKÁ, L. 2017. The Role of Immovable Property Taxes in the EU Countries – Taxes on Land, Buildings and Other Structure in Sub-national Tax Revenues under the Conditions of Tax Decentralization. In *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 2017, roč. 65, č. 4, s. 1383–1392, ISSN 1383-1392.

MESEŽNIKOV, G. *Analýzy volebných programov - politický systém, demokratické inštitúcie a právny štát*. Inštitút pre verejné otázky. [online] Dostupné na internete:

<https://www.ivo.sk/6716/sk/aktuality/g-meseznikov-analyzy-volebnych-programov-politicky-system-democraticke-institucie-a-pravny-stat>

MUŽIK, R. 2012. Volebné programy z pohľadu korupcie v zdravotníctve. In *Zdravotná politika: mesačník o zdravotnej politike*, 2012. roč. 7, č. 2. ISSN 1338-1172. [cit. 16.11.2023]. Dostupné na internete: <<http://www.hpi.sk/2012/03/volebne-programy-z-pohlada-korupcie-v-nbsp-zdravotnictve/>>

MYDLIAROVÁ, D. 2010. Porovnanie volebných programov jednotlivých politických strán na Slovensku v oblasti sociálnej politiky a v oblasti vedy a výskumu. In: *Výskum vzájomnej kompatibility politických postojov súčasných straníckych elít na Slovensku*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2010. ISBN 978-80-557-0092-2, s. 94-106

PÁL, A. - RADVAN, M. 2022. Financial Autonomy of the Local Self-governments in the Countries of the Visegrad Group in the Context of the European Charter of Local Self-government. In *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*, 2022, roč. 20, č. 3, s. 1143-1169, ISSN 1581-5374. [https://doi.org/10.4335/20.4.1143-1169\(2022\)](https://doi.org/10.4335/20.4.1143-1169(2022)).

PAPCUNOVÁ, V. - HUDÁKOVÁ, J. - ŠTUBŇOVÁ, M. - URBANÍKOVÁ, M. 2020. Revenues of Municipalities as a Tool of Local Self-Government Development (Comparative Study). In *Administrative Sciences*, 2020, roč. 10, č. 4, s. 101, ISSN: 2076-3387. <https://doi.org/10.3390/admsci10040101>.

PLAČEK, M. - OCHRANA, F. - PŮČEK, M.J. - NEMEC, J. 2020. Fiscal Decentralization Reforms: The Impact on the Efficiency of Local Governments in Central and Eastern Europe, Cham: Springer, 2020. 209 s. ISBN 978-3-030-46757-9. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-46758-6>

ROMÁNOVÁ, A. - ČERVENÁ, K. 2017. Current System of Funding of Local Self-Government in Slovakia and its Challenges. In *Financial Law Review*, 2017, roč. 2, č. 4, s. 45-56. <https://doi.org/10.4467/22996834FLR.17.015.10333>.

ŘÁDEK, M. 2019. Election program of political party Kotleba - people party our Slovakia. In: *University Review*, 2019. roč. 13, č. 1. ISSN 1337-6047. s. 46-50.

TEJ, J. - ALI TAHA, V. - HARNIČÁROVÁ, M. 2017. Volebné programy politických strán a hnutí v kontexte problematiky cestovného ruchu. In *Annales Scientia Politica*, 2017. roč. 6, č. 2. ISSN 1339-0732. s. 85-96.

VARTAŠOVÁ, A. - ČERVENÁ, K. 2019. *Views on Quality of Tax Regulation in the Slovak Republic (Focused on Real Property Taxation)*. Praha: Leges, 2019. 93 s. ISBN 9788075024169.

VARTAŠOVÁ, A. - ČERVENÁ, K. 2022. Real Property Tax in the Countries of Visegrad Group – Comparative View. In *Studia Iuridica Lublinensia*, 2022, roč. 31, č. 1, s. 191-211. ISSN 1731-6375. <https://doi.org/21.10.17951/sil.2022.31.1.191-211>.

VARTAŠOVÁ, A. - ČERVENÁ, K. 2023. Position of the Local Development Fee in the System of Local Taxes and Fees in the Slovak Republic. In *Lex Localis - journal of Local Self-Government*, 2023, roč. 21, č. 3, s. 525-544. ISSN 1581-5374. [https://doi.org/10.4335/21.3.525-544\(2023\)](https://doi.org/10.4335/21.3.525-544(2023)).

Volby do Národnej rady Slovenskej republiky. 2022. Dostupné na internete: <https://volbysr.sk/sk/index.html>.

Štatistický úrad SR. 2023. *Hlasy pre politické subjekty*. Dostupné na internete: https://volbysr.sk/sk/vysledky_hlasovania_strany.html.

Štátna komisia pre voľby a kontrolu financovania politických strán. 2023. *Zápisnica Štátnej komisie pre voľby a kontrolu financovania politických strán o výsledku volieb do Národnej rady Slovenskej republiky 30.septembra 2023*. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/?nr23-vysledky>.

PRESADZOVANIE PRIORÍT A POTRIEB ÚZEMNEJ SAMOSPRÁVY – VÝCHODISKÁ A RIEŠENIA 2023-2027

ENFORCEMENT OF PRIORITIES AND NEEDS OF TERRITORIAL SELF-GOVERNMENT – STARTING POINTS AND SOLUTIONS 2023-2027

Eleonóra Kováčová*

ABSTRAKT

Jednotky územnej samosprávy už dlhodobo upozorňujú na nepriaznivý vývoj, ktorý sa podpisuje na ich finančnej kondícii. Z dôvodu nových legislatívnych opatrení klesajú samosprávam podielové dane, čím príjmy obcí a miest nie sú postačujúce na vykrytie nákladov, spojených so zabezpečením nových originálnych kompetencií. Rovnako je to aj v prípade nových delegovaných kompetencií, ktorým sa samosprávy síce nebránia, no musia mať istotu, že na ich výkon budú mať zabezpečený dostatočný prísun finančných prostriedkov, garantovaných štátom, a existenčne tak neohrozia plnenie vlastných samosprávnych úloh. Obce a mestá sú tak nútené zvyšovať miestne dane a poplatky. Samosprávy chcú byť nápomocné, no pochopiteľne si to môžu dovoliť len v rámci možností, ktorými disponujú. Presadzovanie priorít a potrieb územnej samosprávy v nadchádzajúcom období 2023-2027 bude teda závisieť od schválenia Programového vyhlásenia vlády SR pre obdobie 2023-2027, ako aj od prístupu štátu k predstaviteľom samospráv.

KLúčové slová: štát, samospráva, kompetencie, rozpočet, kríza, inflácia, konsolidácia verejných financií

Úvod

Samosprávy už dlhodobo upozorňujú na nepriaznivý vývoj, ktorý sa podpisuje na ich finančnej kondícii. Situácia je napätá a zažívame jednu krízu za druhou. A nie sú to len dopady legislatívnych rozhodnutí na rozpočty samospráv alebo zvýšené výdavky v dôsledku pandémie COVID-19, ale samosprávy čelia i zvýšeným výdavkom pre prílev utečencov v dôsledku invázie ruských vojsk na Ukrajine¹⁵, ako aj v dôsledku energetickej krízy a vysokej inflácie.

---

* doc. PhDr. Eleonóra Kováčová, PhD. pôsobí ako docentka na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: eleonora.kovacova@umb.sk.

¹⁵ Dňa 24. februára 2022 začalo Rusko vojenskú agresiu voči Ukrajine. Odvtedy pred vojnou utiekli milióny ľudí, ktorí hľadajú útočisko v krajinách Európskej únie, ale aj v Moldavskej republike. Dočasnú ochranu alebo podobný režim zatiaľ získalo až 4,8 milióna utečencov z Ukrajiny (UNHCR, 6. decembra 2022). Zo *Správy o stave Únie za rok 2023* vyplýva, že od januára 2023 do júna 2023 EÚ spolu s ostatnými stranami poskytla humanitárnu pomoc pre viac ako 7,9 miliónov Ukrajincov. Členské štáty EÚ poskytli Ukrajine finančnú pomoc viac ako 76 mld. EUR (*Správa o stave Únie za rok 2023, 2023*).

1 Nové legislatívne opatrenia a ich dopad na finančné možnosti samospráv

Samosprávy sú nútené zvyšovať miestne dane a poplatky (daň z nehnuteľností, poplatok za komunálny odpad a i.).¹⁶ Aktuálne samosprávy zvyšujú už aj poplatky za miesto v materskej škole alebo v školských kluboch detí. Niektoré obce a mestá zvýšili poplatky o 100 % až 200 %¹⁷, a rodičom sa to snažia kompenzovať napr. zľavou 50 % z poplatku na druhé dieťa v tom istom zariadení. Avšak, stále je to len časť, ktorú zaplatí rodič, a samospráva dopláca ďalších cca 3 000,-- EUR (t. j. režijné náklady, náklady na prevádzku s tým spojené – kúrenie, energie, rozvoj, príp. stavebný materiál). Aj zvýšenie daňového bonusu na maximum bude mať negatívny vplyv na výšku výberu dane z príjmu fyzických osôb, ktorej podiel je hlavným zdrojom príjmov samospráv. Odhadovaný výpadok podielu dane vo výške takmer trištvrte miliardy EUR do konca roka 2023 môže ohroziť fungovanie samospráv, ako aj kvalitu nimi poskytovaných verejných služieb (Šuster, 2023). Od 1. mája 2023 do platnosti opäť vstúpili obedy zadarmo pre žiakov základných škôl a deti v poslednom ročníku materskej školy¹⁸. Avšak, obedy nie sú úplne zadarmo, ale ide o pomoc pre rodičov, ktorí musia uhrádzať napr. režijné náklady. Rodič tak síce zaplatí, ale menej. Samosprávy chcú byť nápomocné, no pochopiteľne si to môžu dovoliť len v rámci možností, ktorými disponujú. Okrem toho, od septembra 2023 vošla do platnosti novela školského zákona, ktorá samosprávy na úseku originálnych kompetencií zaväzuje vyplácať vyššie mzdy pre zamestnancov v materských školách, základných školách, školských kluboch, školských jedálňach, centrách voľného času a základných umeleckých školách. Zvýšenie platov, vyplývajúce z vyššej kolektívnej zmluvy, pre samosprávy predstavuje zvýšenie nákladov o ďalších 150 mil. EUR. Ide už o druhé zvýšenie platov v štátnej a verejnej správe v roku 2023¹⁹.

Ministerstvo financií SR tak ako pre domácnosti, či podnikateľov, vyčlenilo ešte v roku 2022 finančné zdroje na zastropovanie cien energií aj pre všetky mestá, obce a vyššie územné celky. Taktiež boli prijaté i ďalšie legislatívne zmeny v skrátrenom legislatívnom konaní, čím vláda SR zabezpečila rôzne podporné opatrenia pre pomoc samosprávam na zabezpečenie ich potrebnej likvidity uhrádzať faktúry (Samosprávy získajú..., 2023). Keďže obce, vyššie územné celky a nimi zriadené organizácie, mali povinnosť zaplatiť zvýšené sumy faktúr za energie a pomoc zo štátneho rozpočtu zo schém Ministerstva hospodárstva SR nabiehala postupne, ako aj suma zo zdrojov dane z príjmov právnických osôb, vláda SR sa preto uzniesla poskytnúť všetky zostávajúce financie z dane z príjmov právnických osôb, ktoré im boli prisľúbené, naraz. Preto bol dňa 31. marca 2023 prijatý a chválený vládny návrh zákona, ktorým bol doplnený zákon NR SR č. 564/2004 Z. z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej

---

¹⁶ Napr. mesto Banská Bystrica pre rok 2023 zvýšilo poplatok za komunálny odpad o 30 %, t. j. z pôvodných 36,50 EUR bol poplatok zvýšený na 47,45 EUR. V rokoch 2021 a 2020 bol poplatok nezmenený.

¹⁷ Napr. bratislavská mestská časť Karlova Ves navýšila poplatok za miesto v materskej škole z 30,-- EUR na 60,-- EUR (t. j. minimálne navýšenie 100 %).

¹⁸ Národná rada SR dňa 7. februára 2023 schválila novelu zákona NR SR č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi, týkajúcu sa opätovného zavedenia tzv. „obedov zadarmo“ pre všetky deti. Plošná štátna dotácia bola zavedená už aj v roku 2018, no v roku 2021 bola zrušená.

¹⁹ Zvýšenie platov v štátnej a verejnej správe v roku 2023: prvé zvýšenie k 1.1.2023 +7 %; druhé zvýšenie k 1.9.2023 +10 %. Osobitnou skupinou sú učitelia, t. j.: prvé zvýšenie k 1.1.2023 +10 %; druhé zvýšenie k 1.9.2023 +12 %.

samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Za § 7i bol tak vložený § 7j, ktorý znie: „Suma zvýšenia uvedená v § 7i ods. 1 a 2 sa považuje za podiel výnosu dane podľa § 2 a 3, a v roku 2023 sa poukáže obciam a vyšším územným celkom do 28. apríla 2023, a v roku 2024 sa poukazuje obciam a vyšším územným celkom mesačne jednou dvanástinou zo súm zvýšenia uvedených v § 7i ods. 1 a 2“ (§ 7j zákona NR SR č. 564/2004 Z. z. v zn. n. p.). Obciam a vyšším územným celkom bola tak do konca apríla poskytnutá celá suma dane z príjmov právnických osôb určená zákonom na rok 2023, po odpočítaní už poskytnutých mesačných splátok za prvé mesiace.²⁰ Obciam bola tak poskytnutá suma vo výške 171 mil. EUR a vyšším územným celkom suma 73 mil. EUR. Po poskytnutí prostriedkov zo štátneho rozpočtu si samosprávy tieto sumy refundovali so zaplatenými faktúrami zo zdrojov z dane z príjmov a mohli ich použiť na plnenie svojich úloh. Samosprávy si už tradične prerozdeľujú výnos dane z príjmov fyzických osôb, a nárok na podiel dane z príjmov právnických osôb získali na dočasné obdobie rokov 2023 a 2024 po tom, ako Národná rada SR schválila maximálny daňový bonus vo výške 140,-- EUR mesačne na dieťa do 18 rokov, a bonus vo výške 50,-- EUR mesačne na dieťa nad 18 rokov (tiež na obdobie rokov 2023/2024). V tejto súvislosti Združenie miest a obcí Slovenska žiada o kompenzáciu výpadku finančných prostriedkov za roky 2022 a 2023, o ktoré boli subjekty územnej samosprávy ukrátené zavedením vyššieho daňového bonusu, a tiež o úpravu výšky daňového bonusu od 1. januára 2024 na úroveň pred 1. januára 2023 (Chceme naplniť..., 2023).

Podľa dostupných informácií Ministerstva financií SR, samosprávy sú i napriek zložitej situácii v dobrej kondícii. Výsledok hospodárenia miestnych samospráv sa v porovnaní s predchádzajúcim rokom zlepšil o 153,8 mil. EUR, a v prípade regionálnych samospráv sa hospodársky výsledok zlepšil o 24 mil. EUR (Prekvapivo dobré výsledky..., 2023). Ako zo správy ďalej vyplýva, samosprávy v prvom polroku 2023 hospodárili lepšie ako v roku 2022. Príjmy obciam medziročne stúpili o takmer 16 %, a v prípade vyšších územných celkov o viac ako 14 % (MF SR). Medziročný nárast daní v absolútnych číslach je zároveň viac ako dvojnásobne vyšší ako medziročný nárast energií. Výdavky na energie obciam stúpili o 75,4 mil. EUR, pričom daňové príjmy (DPFO a DPPO) vzrástli o 190,4 mil. EUR. V prípade vyšších územných celkov je situácia podobne priaznivá, a daňové príjmy medziročne vzrástli o 83,5 mil. EUR (DPFO a DPPO) a výdavky na energie o 11,4 mil. EUR. Avšak, za pozitívny vplyv na hospodárenie obcí možno označiť najmä zvýšené granty a transfery zo štátu, ako aj vyplatenie celej sumy podielu dane z príjmu právnických osôb jednorázovo ešte v apríli 2023.²¹ No, zlepšenie situácie obcí a miest je len dočasné, nakoľko od septembra 2023 platí novela školského zákona, ktorá prináša nové povinnosti pre zriaďovateľov základných škôl, a úspory na plánované investície budú určené na vykrytie nových povinností pre mestá a obce na úseku originálnych kompetencií (Novela školského zákona..., 2023). Pokiaľ ide o prenesený výkon

---

²⁰ Schválené financie z dane z príjmov právnických osôb dostali samosprávy vyplatené naraz a nie postupne na mesačnej báze, aby tak boli schopné znášať dopady krízy. V roku 2024 bude už samosprávam poukázaný podiel na dani tradičným spôsobom, t. j. každý mesiac jedna dvanástina.

²¹ Nárast cien energií štát výrazne kompenzoval aj uvoľnením sumy 77 mil. EUR pre regionálne školstvo (Prekvapivo dobré výsledky..., 2023). Avšak, ZMOS i naďalej trvá na kompenzácii zvýšených nákladov v dôsledku vysokých cien všetkých energetických vstupov (Chceme naplniť..., 2023).

na úseku regionálneho školstva, ten si bude musieť finančným krytím plniť sám štát. Novelou zákona sa okrem zvýšenia platov pedagogickým a nepedagogickým zamestnancom zavádzajú aj nové pozície osobných asistentov, sociálnych pracovníkov a supervízorov v školách nad 50 zamestnancov.²² Ako uvádza predseda ZMOS, **J. Božik**: „*Sme presne na nule a podielové dane budú klesať*“ (Novela školského zákona..., 2023). Podielové dane klesajú aj z dôvodu nových legislatívnych opatrení (napr. daňový bonus pre zamestnaných rodičov a i.), čím príjmy obcí a miest nebudú postačujúce na vykrytie nákladov, spojených so zabezpečením nových originálnych kompetencií. No, i napriek tomu majú obce a mestá záujem i naďalej sa podieľať na zabezpečovaní originálnych kompetencií. Pokiaľ by prišli o originálne kompetencie (napr. o materské školy²³), prišli by o peniaze a znamenalo by to návrat k centralizácii. Predstavitelia Združenia miest a obcí Slovenska ako aj predstavitelia Združenia samosprávnych krajov SK8 sa preto už na prípravných rokovaniach o plánovanom rozpočte na rok 2024 spoločne zhodli na tom, aby výpadok príjmov bol opäť kompenzovaný nejakou čiastkou z dane z príjmu právnických osôb alebo z dane z pridanej hodnoty, príp. inou formou „*daňového mixu*“.

Aby boli samosprávy schopné zabezpečiť plnenie svojich originálnych kompetencií, žiadali od štátu uvoľnenie ďalších požadovaných 108 mil. EUR ako kompenzáciu vysokých cien energií, ktoré im vláda SR prisľúbila na krytie nárastu cien energií. Avšak, vláda SR ponúkla samosprávam alternatívu kompromisného riešenia, a síce: 1. odpustenie tzv. covidových pôžičiek vo výške 152 mil. EUR; 2. z pôvodne sľúbených 108 mil. EUR, určených na energetické kompenzácie, vláda SR samosprávam ponúkla len 54 mil. EUR; 3. samosprávy v platobnej kríze budú individuálne dofinancované formou adresnej pomoci. K predloženému kompromisnému riešeniu vláda SR pristúpila najmä z dôvodu zlepšenia výsledkov hospodárenia samospráv takmer o 154 mil. EUR na jednej strane, a na druhej strane z dôvodu vyššieho schodku verejných financií o 400 mil. EUR. Podľa **J. Viskupiča**, predsedu SK8, kompromisný návrh znamená: „...*pomoc samospráve v celkovej sume 206 mil. EUR. Vďaka ich vyplateniu nebudú musieť samosprávy fungovať v obmedzenom režime a budú vedieť zabezpečiť svojim obyvateľom potrebný rozsah služieb*“ (Premiér predstavil..., 2023).

2 Východiská a možné riešenia pre samosprávy

Vychádzajúc z už existujúcich skúseností obcí, miest a vyšších územných celkov so zabezpečovaním originálnych kompetencií je nevyhnutné prehodnotiť najmä kritériá prerozdelenia podielov pre obce a mestá, aby sa rozdiely dorovnali.²⁴ Ak sa samosprávne orgány majú zúčastniť konsolidácie verejných financií, potom schodnou cestou by mal byť stav, kedy štát nebude siaháť na daňové príjmy obcí, miest a samosprávnych krajov, a samosprávy potom nebudú nútené žiadať štát o kompenzáciu zvýšených výdavkov. Samosprávy by tak neprišli ani o podiel na výbere dane z príjmov fyzických osôb, ktorý sa v dôsledku pripravovaného zvýšenia daňového bonusu znížil o takmer 830 mil. EUR v horizonte do konca

²² Novela školského zákona navyšuje samosprávam náklady o viac ako 150 mil. EUR.

²³ Povinnosť obcí a miest zabezpečiť do dvoch rokov miesto v materských školách pre všetky deti od troch rokov bude pre niektoré samosprávy nesplniteľná. Naopak, niektoré mestá a obce túto povinnosť už v súčasnosti splňajú.

²⁴ Napr. vyšší koeficient prerozdelenia prostriedkov pre obce s menším počtom obyvateľov, a nižší koeficient prerozdelenia prostriedkov pre obce s vyšším počtom obyvateľov.

roka 2023²⁵. Zdroje na financovanie svojich priorít musí vláda hľadať niekde inde, a nie v rozpočtoch samospráv. Samosprávy by tak mali byť účastníkom každej a zároveň všetkých diskusií o financovaní verejnej správy a jej zmien (napr. bonusy, obedy zadarmo, prídavky na deti, krúžky a i.), a ich plná informovanosť by mala byť samozrejmosťou. Ak však nedôjde k náprave, pokračovanie jednostranných zásahov do rozpočtov obcí, miest a samosprávnych krajov bez konzultácie a kompenzácie možno považovať za neudržateľné porušovanie fiškálnej autonómie, ktorá je garantovaná Európskou chartou miestnej samosprávy²⁶. Solidarita so samosprávami a jednorazové opatrenia na vykrytie finančných suchôt obcí, miest a samosprávnych krajov napr. podľa veľkosti alebo aj podľa dĺžky zimného obdobia, by mali byť novým ukazovateľom v rozpočte štátu.

Niekoľkoročné skúsenosti s realizáciou kompetencií zo strany štátu poukazujú na viaceré nedostatky existujúceho systému. Je preto vhodné poukázať napr. na typológiu autorov: **A. Ladner, N. Keuffer, H. Baldersheim, N. Hlepas, P. Swianiewicz, K. Steyvers a C. Navarro**, zameranú na štýl koordinácie výkonu verejnej moci medzi centrom a miestnou úrovňou, podľa ktorej (Klimovský, 2019):

1. Slovensko patrí medzi krajiny s tzv. hrubým štýlom spravovania – tzv. „*thick governance*“, pre ktorý je charakteristický vysoký stupeň zasahovania štátu do samosprávnych rozhodovacích právomocí, no súčasne aj vysoký stupeň lokálnej autonómie.
2. Slovensko patrí medzi tie krajiny, ktoré sa vyznačujú prázdnu autonómiou – tzv. „*hollow autonomy*“. V týchto krajinách je postavenie územnej samosprávy síce legislatívne silné a stabilné, no jej finančná a funkčná autonómia je výrazne limitovaná vládou, resp. centrálnymi orgánmi verejnej moci.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je nevyhnutné zhodnotiť a kvalitatívne vyjasniť kompetencie územnej samosprávy, prípadne jej udeliť vyššie právomoci, a s tým spojené aj vyššie finančné zabezpečenie. Od spustenia fiškálnej decentralizácie v podmienkach Slovenskej republiky v roku 2005 ubehlo už viac ako 18 rokov, a možno by stálo za zamyslenie, či ukazovatele, ktoré boli v roku 2004 nastavené na prerozdelenie podielových daní, nie sú už dávno prekonané. Bolo by preto žiaduce preskúmať, pri zohľadnení socio-demografických a geografických podmienok, či ukazovatele zodpovedajú aj dnešným požiadavkám. Život v spoločnosti sa neustále vyvíja, prispôsobuje sa novým požiadavkám, a rovnako sa prirodzene menia aj priority a potreby občanov. Je preto žiaduce zohľadniť napr. zvýšený dopyt po sociálnych službách v dôsledku nárastu starnúceho obyvateľstva, ako aj zvýšený dopyt po zdravotníckych službách; počet obyvateľov nad 62 rokov; počet žiakov škôl a školských zariadení; počet mladých ľudí vo veku 15 až 18 rokov; počet obyvateľov s trvalým pobytom na

²⁵ V roku 2022 sa očakával výpadok príjmov samospráv o 230 mil. EUR, a v roku 2023 až o 600 mil. EUR.

²⁶ Európska charta miestnej samosprávy (ECHMS) bola prijatá na úrovni Rady Európy v roku 1995. Charta naznačuje systém fungovania samosprávy v Európe, jej funkcie, kompetencie a financovanie, a nepriamo i jej vzťahy so štátnou správou. Umožňuje tiež ochranu finančne slabších samospráv. Národná rada SR v uznesení č. 516 vyslovila 26. októbra 1999 súhlas s ratifikáciou Európskej charty miestnej samosprávy. Ratifikačná listina bola odovzdaná Rade Európy 1. februára 2000. Podľa čl. 15, ods. 3 – Európska charta miestnej samosprávy pre Slovenskú republiku nadobudla platnosť 1. júna 2000 (ECHMS, 2023; Mesíková, 2009; Kováčová, 2020).

území; dĺžku ciest II. a III. triedy; nákladovosť autobusovej dopravy a i. Tiež by bolo vhodné vykonať audit a zistiť koľko stoja služby, poskytované samosprávou. Rovnako je dôležité zistiť aké veľké sú skutočné príjmy samospráv (t. j. podiel dane z príjmu fyzických osôb; podiel dane z príjmu právnických osôb pre roky 2023 a 2024; miestne dane – daň z nehnuteľností, daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné automaty, daň za nevýherné hracie prístroje, daň za vjazd a zotrvanie automobilu v historickej časti mesta a daň za jadrové zariadenie; poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady ako i ďalšie poplatky) a vybrať ten najlepší „mix príjmov“ na financovanie samosprávnych aktivít.

Obce a mestá môžu od 1. januára 2005 slobodne rozhodovať o výške miestnych daní, zatiaľ čo dovtedy sa mohli pohybovať len v zákonmi stanovených limitoch. Znenie zákona NR SR č. 102/2010 Z. z., ktorým bol novelizovaný zákon o obecnom zriadení, sa zosúladiť aj so zákonom NR SR č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších zmien a doplnkov, a síce – obec môže rozhodnúť o zavedení alebo zrušení dane, avšak vybrať miestny poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady je pre obec povinnosťou. V rámci výberu miestnych daní najvýraznejší podiel na financiách, plynúcich do obecných a mestských rozpočtov, má daň z nehnuteľností. Ide o významnú časť príjmov, ktorá je však v našich podmienkach trikrát až desaťkrát nižšia ako v porovnateľných krajinách (Šuster, 2023). Obce majú priestor na výrazné zvýšenie sadzby dane z nehnuteľností²⁷, avšak pri citlivom zohľadnení dopadov na životnú úroveň svojich obyvateľov.

V súvislosti s decentralizáciou je žiaduce klásť dôraz aj na flexibilitu, inovatívnosť a implementáciu moderných metód, ktoré samosprávam umožňujú dosiahnuť vyššiu kvalitu, výkonnosť a úroveň poskytovaných služieb k väčšej spokojnosti občanov. V oveľa väčšej miere sa žiada zdôrazniť aj samotný rešpekt vo vzťahu k občanom a ich právam, pretože občan je ten, pre ktorého je správa na všetkých úrovniach vykonávaná a len od neho závisí, akým spôsobom bude moc delegovaná.

Jedným z hlavných princípov zdravého fungovania samosprávy je, že na obce a mestá nemôžu byť prenášané žiadne nové úlohy a kompetencie bez vyčíslenia ich finančného dopadu a zabezpečenia finančného krytia. Samosprávy majú vážny záujem riešiť túto zložitú ekonomickú a sociálnu situáciu a zrejme bude nevyhnutné, aby sa finančná poddimenzovanosť prenesených kompetencií riešila aj prijatím zmien a úprav na legislatívnej úrovni. Na zabezpečenie kvalitného výkonu delegovaných kompetencií na samosprávnej úrovni by bolo potrebné zabezpečiť, aby samosprávy mali na tento výkon dostatok finančných prostriedkov, a nevykonávali ich na úkor vlastného rozpočtu. Zo zákona je štát povinný poskytnúť jednotkám nižších úrovní nielen finančné, ale aj materiálne prostriedky na plnenie prenesených úloh štátnej správy. V článku 71 Ústavy Slovenskej republiky sa okrem iného uvádza: „*náklady na prenesený výkon štátnej správy je povinný uhrádzať štát*“. Preto každá nová aktivita, delegovaná na nižšiu úroveň, by mala byť spravodlivo financovaná a rovnomerne zabezpečovaná tak, aby jej realizácia nebola pod úrovňou odsúhlaseného minimálneho

---

²⁷ Napr. obce, v katastri ktorých majú sídla firmy, môžu zvýšiť sadzby dane z nehnuteľností a tak získať väčší objem finančných prostriedkov pre svoj rozvoj. Avšak, iné je to v prípade obcí, v ktorých sú len obytné domy, roľnícka pôda, polia a pod.

štandardu (Kováčová, 2020). Mestá a obce zo zákona nesmú financovať výdavky, spojené s preneseným výkonom štátnej správy z vlastných finančných zdrojov, inak porušujú zákon. Skúsenosti aplikačnej praxe²⁸ sú práve dôkazom toho, že samosprávy doplácajú na výkon prenesených úloh zo strany štátu vo výške cca 30 % nákladov²⁹ (Božik, 2023). Podobne, na nedostatočné krytie prenesených úloh zo strany štátu ešte v roku 2010 upozorňovali aj **E. Balážová** a **H. Dienerová**, ktoré na základe uskutočnenej analýzy uviedli, že: „*vybrané miestne samosprávy v rokoch 2009 a 2010 museli dotovať približne 20 % výdavkov z vlastných zdrojov na dofinancovanie preneseného výkonu štátnej správy*“ (Balážová – Dienerová, 2012, s. 19).³⁰

Uvedený stav možno označiť za neudržateľné porušovanie fiškálnej autonómie, ktorá je garantovaná Európskou chartou miestnej samosprávy. Slovenská republika sa ratifikáciou ECHMS zaviazala dodržiavať o. i. aj ustanovenia článku 9 Európskej charty miestnej samosprávy o finančných zdrojoch miestnych orgánov: čl. 9, ods. 1 charty: „*miestne orgány majú v rámci hospodárskej politiky štátu právo na primerané vlastné finančné zdroje, s ktorými môžu voľne disponovať v rámci svojich právomocí*“; čl. 9, ods. 5 charty: „*nariadením vlády sa zabezpečila ochrana finančne slabších miestnych orgánov zavedením zodpovedajúcich opatrení a finančných záväzkov, ktoré musia znášať, pričom postupy alebo opatrenia neznižujú slobodu konania miestnych orgánov v rámci ich vlastnej kompetencie*“; čl. 9, ods. 6 charty: „*spôsob pridelovania prerozdelených zdrojov vhodným spôsobom bol prekonzultovaný s miestnymi orgánmi*“; čl. 9, ods. 7 charty: „*dotácie miestnym orgánom na ich samosprávnu činnosť nie sú účelovo viazané, a neobmedzuje sa základná sloboda miestnych orgánov uskutočňovať svoju politiku v rámci vlastnej pôsobnosti*“ (ECHMS, 2023; Mesíková, 2009; Kováčová, 2020). Združenie miest a obcí Slovenska požaduje striktné dodržiavanie jednotlivých ustanovení, ku ktorým sa Slovenská republika ratifikáciou ECHMS zaviazala, a požaduje zavedenie tzv. „*Doložky zlučiteľnosti*“ s Európskou chartou miestnej samosprávy do každej legislatívy, ktorá sa týka územnej samosprávy (Chceme naplniť..., 2023).

V prípade, že aj naďalej budú na samosprávy prenášané úlohy z centra (aj keď bude deklarovaný princíp subsidiarity, ktorý však nemožno donekonečna zneužívať), a tieto

---

²⁸ Napr. aj celoplošné testovanie v súvislosti s pandémiou COVID-19 mnohé samosprávy museli zatiahnuť z vlastných zdrojov.

²⁹ Na celkových nákladoch vo výške 100 %, ktoré má zaplatiť štát, sa 30 %-ou účasťou podieľajú samosprávy.

³⁰ Podľa výsledkov uvedenej analýzy, najmenej problémovou agendou bola matričná agenda. Naopak, najkritickejšou oblasťou bola starostlivosť o životné prostredie, a samosprávy museli túto oblasť v roku 2010 dotovať z vlastných zdrojov vo výške až 57,10 %. Z hľadiska dotovania vlastných prostriedkov, v roku 2010 kritickou oblasťou bolo aj financovanie stavebného úradu, pričom deficit zdrojov zo štátneho rozpočtu predstavoval 31,75 %, a agenda školského úradu vykazovala deficit 14,37 %. Podfinancovanou bola aj agenda registra obyvateľstva, ktorú museli samosprávy vykryť čiastkou 40 % z vlastných zdrojov. Agenda špeciálneho stavebného úradu bola zo samosprávnych zdrojov dofinancovaná v rozsahu 25,02 % z vlastných prostriedkov. Správne poplatky za výkon týchto kompetencií sú príjmom bežného rozpočtu miestnej samosprávy. Avšak, aj na základe výsledkov zverejnenej analýzy v roku 2010 je zrejmé, že správne poplatky pokrývali náklady s tým spojené iba vo výške 12 %, pričom skutočné výdavky, potrebné na agendu registra predstavovali až 40 %. Správne poplatky sú schopné pokryť výdavky iba na úrovni 7 %. Z uvedenej analýzy vyplynulo, že správne poplatky, ktoré sú príjmom rozpočtov miest a obcí, nepokryli náklady na zabezpečenie výkonu prenesených úloh zo strany štátu (Kováčová, 2020).

samosprávy nebudú schopné zabezpečiť najmä čo sa týka ich finančného krytia, ale aj personálneho alebo technického zabezpečenia, môže vzniknúť vážny problém:

1. Rozhodnutia zhora budú v praxi nevykonateľné a samosprávy budú tak porušovať zákon.
2. Ak áno, tak len na úkor svojich vlastných finančných prostriedkov, čím ohrozia svoje rozvojové a investičné zámery, projekty, príp. iné aktivity. Budú musieť škrtat' a mnohé projekty tak nebudú vôbec realizovateľné.
3. Samosprávy nebudú môcť rozhodovať o tom, na čo použijú svoje vlastné finančné prostriedky, a myšlienka samosprávnej autonómie sa tak môže vytrácať.
4. Samosprávy si musia chrániť svoje samosprávne princípy a vlastnú samosprávnosť, a preto je dôležité eliminovať neprimerané zasahovanie štátu do autonómie samospráv.
5. Môže tak dôjsť k ohrozeniu demokratických princípov, k zvýrazneniu a prehĺbeniu rizík miestnej demokracie, ale aj k ohrozeniu statusu občana.

Záver

Je nepochybniteľné, že jednotky územnej samosprávy – obce, mestá, vyššie územné celky – neustále preukazujú svoju profesionálnu a odbornú pripravenosť, pre ktorú si nepochybne zasluhujú pozíciu rovnocenného partnera vo vzťahu k štátnym orgánom, a to vo všetkých významných rozhodovacích procesoch.

Aj keď je každá samospráva iná, každá má svoje vlastné špecifiká, svoje silné a slabé stránky, od čoho sa odvíja aj realizácia samotných kompetencií. Každá obec alebo mesto majú svoj vlastný potenciál pre rozvoj, ktorý je v záujme správneho nastavenia cieľov nutné správne identifikovať a správne využívať v snahe čo najlepšie obstáť v konkurencii s ostatnými. Je potrebné si uvedomiť, že takmer 3 000 slovenských samospráv³¹ disponuje rovnakou kompetenčnou silou, ktorá im dáva rovnaké oprávnenia, pričom medzi samosprávami existujú značné rozdiely. Nie každá samospráva má dostatok možností a prostriedkov, či už finančných alebo materiálnych, ako aj dostatok sily na to, aby kompetencie, či už originálne alebo prenesené v praxi riadne a plne realizovala. No i napriek tomu, obce a mestá už niekoľkokrát preukázali svoje zodpovedné partnerstvo voči štátu – napr. pri vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie; pri zavádzaní novej európskej meny; v súvislosti s čerpaním prostriedkov z eurofondov; prijímaním úspornostných opatrení a viazaním finančných prostriedkov v súvislosti s krízou a znižovaním deficitu; zabezpečením úkonov pri sčítavaní obyvateľstva, domov a bytov; pri zabezpečení volieb do orgánov miest a obcí, do vyšších územných celkov, do Národnej rady SR, volieb prezidenta SR, volieb do Európskeho parlamentu. Samosprávy tiež museli znášať zvýšené výdavky v dôsledku: pandémie COVID-19; dopadov legislatívnych rozhodnutí na rozpočty samospráv; príchodu utečencov v dôsledku ruskej invázie na Ukrajinu; energetickej krízy; vysokej inflácie; rozmáhajúcej sa chudoby, ale i v čase vnútroptickej krízy.

---

³¹ K 1. januáru 2020 na Slovensku v rámci miestnej samosprávy pôsobilo 2 890 obcí (vrátane mestských častí KE a BA až 2 927) a 141 miest, a v rámci regionálnej samosprávy 8 samosprávnych krajov, vyšších územných celkov.

Na samosprávy – obce, mestá a vyššie územné celky – sú neustále presúvané úlohy zo strany štátu. Napr. aj celoplošné testovanie v súvislosti s pandémiou COVID-19 samosprávy zatiahli z vlastných zdrojov a len dodatočne dochádzalo k čiastočnej refundácii s tým spojených nákladov. Samosprávy nemajú dostatok informácií, a keď áno, tak sa často menia. Samosprávy sa nebránia novým úlohám, no musia mať istotu, že na výkon delegovaných úloh budú mať zabezpečený dostatočný prísun finančných prostriedkov, garantovaných štátom, a existenčne tak neohrozia plnenie vlastných samosprávnych úloh. V prípade, že si štát voči jednotkám územnej samosprávy nebude plniť svoju zákonnú povinnosť, samosprávy budú nútené zákonné verejné služby, ktoré zabezpečujú pre svojich občanov, obmedziť a nebudú schopné zrealizovať ani svoje rozbehnuté alebo novoprijaté rozvojové plány, ale budú musieť šetriť a škrtat'.³²

Aby mohli byť prijímané tak závažné rozhodnutia s dopadom na rozpočty samospráv a následne boli ciele aj úspešne naplňané je nevyhnutné, aby predstavitelia obcí, miest a vyšších územných celkov v zmysle platných štandardov právneho štátu boli pre vládu SR a vedúcich jednotlivých rezortov, ale aj pre zákonodarcov rovnocenným partnerom a stali sa súčasťou intenzívnej a plnohodnotnej komunikácie a spolupráce, ako aj súčasťou legislatívneho procesu pri tvorbe ekonomických opatrení, týkajúcich sa samosprávy.

Zoznam bibliografických odkazov

BALÁŽOVÁ, E. – DIENEROVÁ, H. 2012. Financovanie prenesených kompetencií zo štátnej správy na miestnu samosprávu. In *Územná samospráva*, roč. VIII., č. 2/2012. ISSN 1336-6475. s. 18-19.

BOŽIK, J. 2023. In *Komentáre dňa* [online], 22.8.2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: [Komentáre dňa - Televízny archív – pôvodná tvorba i športové relácie online \(rtvs.sk\)](#)

ECHMS - Európska charta miestnej samosprávy [online], 2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?europska-charta-miestnej-samospravy>>

Chceme naplniť podpísané memorandá. O prioritách miest a obcí chceme rokovať s novým vedením rezortov aj predsedami výborov NR SR [online], 2023. [cit. 16.12.2023]. Dostupné na internete: [Chceme naplniť podpísané memorandá. O prioritách miest a obcí chceme rokovať s novým vedením rezortov aj predsedami výborov NR SR \(zmos.sk\)](#)

KLIMOVSKÝ, D. 2019. Vzorce miestnej autonómie v Európe. In *Politické vedy* [online]. Vol. 22, No. 3, 2019. ISSN 1335-2741. s. 245-251. [cit. 12.12.2023]. Dostupné na internete: <<http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.3.245-251>>

KOVÁČOVÁ, E. 2020. *Vplyv decentralizácie na výkon a riadenie územnej samosprávy v SR*. Banská Bystrica: BELIANUM, 2020. 222 s. ISBN 978-80-557-1766-1.

---

³² Pre vysoké ceny energií niektoré samosprávy už obmedzili napr. verejné osvetlenie, zatvárajú plavárne, zimné štadióny, upravujú úradné hodiny na úradoch. V niektorých prípadoch museli byť zrušené aj grantové schémy. Preto ZMOS i naďalej trvá na kompenzácii zvýšených nákladov v dôsledku vysokých cien všetkých energetických vstupov (Chceme naplniť..., 2023).

MESÍKOVÁ, E. 2009. Ratifikácia Európskej charty miestnej samosprávy. In *Aktuální aspekty české a světové ekonomiky* [CD-ROM]. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2009. ISBN 978-80-7372-536-5. s. 306-311.

Novela školského zákona sa premietne do zvýšených poplatkov v školách a školských zariadeniach [online], 2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: [Novela školského zákona sa premietne do zvýšených poplatkov v školách a školských zariadeniach \(zmos.sk\)](#)

Prekvapivo dobré výsledky hospodárenia samospráv [online], 2023. [cit. 12.12.2023]. Dostupné na internete: [Prekvapivo dobré výsledky hospodárenia samospráv | Ministerstvo financií Slovenskej republiky \(mfsr.sk\)](#)

Premiér predstavil kompromisný návrh ku kompenzáciám pre samosprávy [online], 2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: [Premiér predstavil kompromisný návrh ku kompenzáciám pre samosprávy \(samospravnekraje.sk\)](#)

Samosprávy získajú tohtoročný podiel na firemnej dani už do konca apríla [online], 2023. [cit. 12.12.2023]. Dostupné na internete: <https://www.mfsr.sk/sk/media/tlacove-spravy/samospravy-ziskaju-tohtorocny-podiel-firemnej-dani-do-konca-aprila.html>

Správa o stave Únie za rok 2023 [online], 2023. [cit. 12.12.2023]. Dostupné na internete: [NAŽIVO: Správa o stave Únie 2023 \(aktuality.sk\)](#)

ŠUSTER, M. 2023. In *Komentáre dňa* [online], 22.8.2023. [cit. 12.12.2023]. Dostupné na internete: [Komentáre dňa - Televízny archív – pôvodná tvorba i športové relácie online \(rtvs.sk\)](#)

Zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov

Zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov – Ústava Slovenskej republiky

Zákon NR SR č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov v znení neskorších zákonov – Zákon o samosprávnych krajoch

Zákon NR SR č. 564/2004 Z. z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon NR SR č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov

Zákon NR SR č. 102/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

VYBRANÉ ASPEKTY SKÚMANIA EKONOMICKEJ A POLITICKEJ KRÍZY³³

SELECTED ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE ECONOMIC AND POLITICAL CRISIS

Katarína Liptáková – Ján Koper*

ABSTRAKT

Súčasný politický a hospodársky systém je slabo pripravený na riešenie negatívnych sprievodných javov vlastnej krízovej existencie. Pandémia covidu zvýraznila jeho zraniteľnosť. Vyvolala celosvetovú krízu, ktorá nie je prvou, ani poslednou krízou, ktorej ľudstvo čelí. Koronavírusová kríza vyústila do hospodárskej, ekonomickej, finančnej krízy. Vojenská invázia na Ukrajinu krízu prehĺbila a rozšírila ju o ďalšie dimenzie, energetickú, plynovú a nakoniec politickú krízu vedúcu k predčasným voľbám. Nikto dnes nie je schopný odhadnúť, aké sú dlhodobé dôsledky súbehu viacerých krízových javov a aké dopady majú na spoločnosť. Spoločenský jav krízy je mnohorozmerný, je produktom komplexných vzťahov. Autori pri koncipovaní príspevku vychádzajú zo zvláštneho vzťahu medzi politickou a ekonomicou krízou. Zamýšľajú sa nad vybranými aspektami ich vzájomného vzťahu s dôrazom na vládnutie v prostredí postdemokracie.

KLúčové slová: ekonomická kríza, politická kríza

Úvod

Poklesové parametre ekonomiky (pokles HDP, nízka produktivita práce, vonkajšia zadlženosť) samé o sebe nevytvárajú dôvod na vznik ekonomickej krízy. Pokiaľ ich pokles znamená vznik neúnosnej sociálnej situácie pre väčšinu obyvateľstva, môže dôjsť ku vzniku tzv. kulminačnej fázy spoločenského života, vyvolanej neúmernými požiadavkami verejnosti na politickú rozhodovaciu sféru, ktorá nie je schopná im vyhovieť a tak vyriešiť vzniknutú krízu. V hospodárskej oblasti je najčastejšou príčinou vzniku krízy nepomer medzi dopytom a ponukou, v súčasnosti zdrojom hospodárskej krízy môžu byť nekompetentné politické rozhodnutia vlád v oblasti ekonomiky, bezohľadné správanie sa globálnych ekonomických aktérov vo vzťahu k jednotlivým štátom, vojnové konflikty, spomalenie alebo zastavenie hospodárskeho rastu, zlá finančná likvidita štátu a pod. Tie úzko súvisia s prijímanými politickými rozhodnutiami, ktoré realizujú vlády jednotlivých štátov.

---

³³ Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0453/21 „Politické rozhodovanie v krízovej situácii“, riešeného v období rokov 2021 – 2023 na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

* doc. Ing. Katarína Liptáková, PhD. pôsobí ako docentka na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: katarina.liptakova@umb.sk; prof. PhDr. Ján Koper, PhD. pôsobí ako profesor a vedúci Katedry politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jan.koper@umb.sk.

Spoločenská kríza predstavuje rast napätia v spoločnosti v dôsledku prehĺbovania rozporov medzi rôznymi sociálnymi skupinami. Sociálne krízy sú často označované ako dôsledok ekonomických, hoci nemožno povedať, že ide o priamy dôsledok. Môžu vyplynúť z akejkoľvek inej krízy, nebezpečné sú v tom zmysle, že vznikajú spontánne a je takmer nemožné ich ovládať. Osobitné miesto medzi sociálnymi krízami zaujímajú politické krízy. Sú to krízy v politickom systéme krajiny, krízy moci. Pri skúmaní vychádzame zo zvláštneho vzťahu medzi politickou a ekonomickou krízou, ktorý spočíva v tom, že ekonomická kríza nemusí zákonite vyvolať krízu vládnutia a naopak, politická kríza sa nemusí zákonite prejavovať aj hospodárskou krízou.

1 Vybrané aspekty skúmania ekonomickej a politickej krízy

Politická kríza sa môže objaviť pri poklese hladiny udržiavanej ekonomickej rovnováhy na sociálne a politicky neúnosnú úroveň, kedy dôsledky môžu byť tak dramatické, že dôjde k akútnej politizácii sociálnych požiadaviek verejnosti. Najčastejšie sa uvádzajú tieto znaky politických kríz:

- prudké prehĺbenie sociálnych a ekonomických konfliktov, nespokojnosť má smerujúca predovšetkým k štátnej správe;
- bezmocnosť úradov, doterajšie postupy sú spravidla neprijateľné na ovplyvňovanie sociálno-ekonomického prostredia;
- rozdelenie právomocí medzi opozíciu a koalíciu, prerušenie vzájomných väzieb a komunikácie, rastúce napätie v spoločnosti.

Ak nastane systémová politická kríza, jej výskyt znamená, že rozpory v hlavných sférach spoločnosti dosiahli taký stav, že destabilizáciu nie je možné prekonať bez zmeny existujúceho politického systému. Jej prejavom je dlhodobá nečinnosť, úplná strata manažérskeho potenciálu a strategickej koncepcie zo strany štátnych orgánov; negatívna aktivita spoločenských mas, prechod k aktívnemu konaniu nespokojných osôb; prudký pokles životnej úrovne, nedostatok príjmov pre väčšinu obyvateľstva.

Často sa politické krízy menia na ekonomické, najmä ak krízová situácia v krajine trvá dlho a všetka pozornosť sa upriamuje na riešenie vzniknutého problému, a preto trpia iné oblasti ekonomiky.

Ekonomická kríza často prechádza do politickej krízy, presahuje do politiky ako odraz nežiaducich sprievodných ekonomických javov, napr. nezamestnanosť, bezdomovectvo a pod. Periodicita opakovania sa politických kríz je výslednicou súvislostí kríz ekonomických. Politická kríza sa objavuje tam, kde sa spomalí, alebo zastaví ekonomický rast (Olejník, 2012). Súbežne s ekonomickými dôsledkami (pokles životnej úrovne a zhoršenie sociálneho postavenia obyvateľstva) sa prejavujú politické dôsledky. Dochádza k zmene nálad, oslabeniu sociálnej súdržnosti, radikalizácii určitých skupín. V mnohých krajinách výrazne stúpla popularita extrémistických politických strán, pričom spektrum extrémnej pravice zaznamenalo veľký nárast podpory medzi obyvateľstvom. Politické špičky, ktoré sú pri moci, sa zväčša dostávajú do nemilosti a z krízy ťaží opozícia, ktorá sa snaží dostať k moci (TASR, 2022). Politické rozhodnutia nemajú legitimitu a demokraticky zvolené vlády strácajú dôveru. Na ich

miesto nastupujú vlády „neustranných odborníkov“, rozhodovanie ktorých reprezentuje záujmy určitých strán a mocenských skupín. Mali sme možnosť pozorovať to u nás v čase pandémie COVID-19, keď pandemická kríza podnietila rozvoj politickej krízy. Naakumulovanie kríz nemusí znamenať demokratickú výmenu straníckych elít, ale môže dostať podobu prehlbovania tendencií k autoritatívnej vláde (Krejčí, 1998). Časť odbornej verejnosti a domácich a zahraničných elít predpokladala túto tendenciu v súvislosti s predčasnými voľbami do NR SR v roku 2023 a takisto v súvislosti s predpokladaným víťazstvom strany SMER-SSD. V dôsledku ekonomickej krízy dochádza k rastu tendencií k silovému riešeniu sporov medzi štátmi a k zvyšovaniu hrozby teroristických útokov (Analýza vývoja dopadov hospodárskej krízy na slovenskú ekonomiku). Ekonomické krízy môžu viesť k vojenským konfliktom a pri súčasnej jadrovej hrozbe môžu byť takéto konflikty terminálne pre celé ľudstvo. Z tohto dôvodu sú pre svetovú spoločnosť riziká z globálnych ekonomických kríz otázkou ďalšieho prežitia ľudstva (Ondrovič, 2017).

Ak sa pozrieme do histórie, globálna ekonomická kríza započatá v roku 2008 sa vyvíjala paradoxne v tom, že kolaps finančného systému len posilnil jeho politickú silu. Pri reakcii na krízu vlády preukázali svoju závislosť od bánk, a tak ony a ich zdiskreditovaný model existencie získali väčšiu moc. Náklady na ich záchranu pred nezodpovedným správaním musel znášať sociálny štát a sociálna politika („Five minutes with Colin Crouch“, 2013).

V oboch sférach (ekonomike a politike) je jeden zásadný spoločný rys, kríza v ekonomickom systéme je rovnako ako v politickom systéme narušením rovnováhy, ohrozením stability či dokonca existencie systému. Rovnováha je ekonómiou a politikou chápaná rôzne. Ak v politike je všadeprítomný konflikt vnímaný ako potenciálna kríza, v ekonomike je potenciálnou krízou pokles hladiny rovnováhy alebo jej dlhodobá stagnácia. Úzka prepojenosť jednotlivých druhov kríz podčiarkujú potrebu politických rozhodnutí postavených na komplexných dátach a dôslednom vedeckom poznaní. Rozhodovanie obmedzujú rozdiely v jazykoch politiky a ostatných vied. Politológia pracuje s jednoznačnejším obrazom krízy ako ekonómia. V politike sa spravidla za krízu pokladá náhly výbuch neočakávaných udalostí a nepriateľských akcií. Ekonomická kríza v porovnaní s politickou krízou je menej závislá na náhlom či jednorazovom akte, má objektívnejšie, materiálnejšie a dlhobejšie príčiny. Na rozdiel od hlasovania o nedôvere vláde alebo rozhodnutia o prerušení diplomatických stykov, pohyb ekonomiky smerom ku kríze je merateľný a zachytiteľný, napr. cez kvantifikáciu rastúcej miery nezamestnanosti, pokles HDP, produktivity práce atď.

Špecifický politologický pohľad na problematiku krízy poskytuje **O. Krejčí** (1998). Potvrďuje, že pre moderné obdobie vo vývoji ľudskej spoločnosti je charakteristická všade prenikajúca a komplexne pôsobiaca kríza, ktorá sa nevyhla ani sfére individuálnej slobody, morálke, ekonomike či politike. Pri podrobnejšej analýze povahy politickej krízy zdôrazňuje, že nemusí vždy vyrásť z nepriaznivého a rozporuplného vývoja spoločnosti. Dáva ju do úzkej súvislosti s krízou ekonomickou.

V kontexte politického prostredia sa charakteristika krízy líši. Kríza, resp. krízová situácia sa môže týkať konkrétneho politického subjektu, ktorý je vystavený tlaku a je ohrozená jeho povest', integrita a reputácia, samotná pozícia a existencia, napr. fungovanie konkrétnej politickej strany. V politike býva kríza takmer vždy sprevádzaná obrovským mediálnym záujmom a tlakom zo strany verejnosti či opozície, pre ktorú to je príležitosť k získaniu tzv.

politických bodov. Najčastejšie negatívne dopady krízy na politickej scéne sú strata dôveryhodnosti, negatívna verejná mienka, ohrozené fungovanie politického subjektu, nestabilita a iné (Fearn-Banks, 2007). Na politickom trhu, aj keď má politická strana pozitívne vnímanie a hodnotenie spoločnosti, musí neustále, obzvlášť v období krízy, vynakladať snahu o pozitívnu verejnú reprezentáciu pre udržanie a podporu dôveryhodnosti. To je častou vecou samotnej osobnosti politika, jeho sebaaprezentácie, ale aj otvorenej komunikácie a jeho schopnosti konzistentne a politicky nestranné komunikovať práve v krízových situáciách (Sanders, Canel, 2013). Krízu výrazne znásobuje nepripravenosť na obdobie vypuknutia krízy a neschopnosť reagovať na ňu adekvátnym spôsobom a preto je toto obdobie obzvlášť náchylné na stratu dôveryhodnosti v politickej oblasti (Jurášková, 2015).

Ekonomická moc sa vždy transformuje do moci politickej. Možnosť rozhodovať o veľkom naakumulovanom bohatstve vedie ku kontinuálnemu používaniu týchto prostriedkov na aktivity smerujúce k ovplyvňovaniu pravidiel života v spoločnosti s cieľom ďalšieho navyšovania bohatstva a tým aj moci, a to legálnymi i nelegálnymi spôsobmi. Platí to pre lokálnu, národnú i medzinárodnú úroveň. Medzi ekonomickými a politickými inštitúciami existuje silná synergia (Ondrovič, 2017).

Politika a hospodárstvo sú funkčne diferencované a preto nemožno od ekonómov očakávať politické riešenia ani od politikov vyriešenie všetkých ekonomických problémov. To však nehovorí, že politici by do ekonomického systému nemali zasahovať (Příbáň, 2012). V zmiešanej ekonomike je miera zásahov štátu rôzna. Riešenie ekonomických dôsledkov kríz takmer vždy vyžaduje účasť orgánov štátnej správy či samosprávy. V určitých prípadoch je funkcia štátu nezastupiteľná (riešenie dôsledkov finančnej krízy veľkého rozsahu, energetickej krízy a pod.). Kroky vlád a centrálnych bánk však musia byť opatrné a dobre premyslené a pripravené. Často predstavujú nesystémové zásahy do trhu, ktoré môžu priniesť krátkodobé pozitívne účinky, ale následne i dlhodobé závažnejšie problémy. Podľa **Gondu** (2008) sú (prevažne) „predĺženou rukou“ systémových príčin vzniku ekonomickej krízy a prehlbujú podstatu problémov. Kríza nie je apokalyptickým zjavením univerzálnych právd o ekonomickom alebo politickom systéme, ale jedným z procesov, v ktorom sa formuje hospodárska i politická budúcnosť. Je to fenomén, ktorý núti národné vlády k prijatiu nových paradigiem a novej hospodárskej stratégie nielen z krátkodobého hľadiska okamžitých riešení dopadov krízy, ale predovšetkým z dlhodobého a strednodobého hľadiska, z hľadiska riešenia systémových problémov, ktoré sa pred národnými vládami postupne stále viac a viac koncentrujú (Workie a kol., 2009).

V príspevku sa zamýšľame nad vybranými aspektami vzájomného vzťahu ekonomickej a politickej krízy s dôrazom na vládnutie v prostredí postdemokracie, čo je predmetom skúmania v nasledujúcej časti.

2 Kríza s dôrazom na vládnutie v prostredí postdemokracie

Politické elity preberajú na seba zodpovednosť za rast životnej úrovne obyvateľov krajiny a vo voľbách skladajú účty predovšetkým z tejto činnosti. Každý nástup novej vlády a jej konkrétne snahy o naplnenie téz vlastného politického programu môžeme považovať za experiment v rámci bezprostrednej politickej praxe. Nevyváženosť politickej debaty u nás

v súčasnosti je vyvolaná poklesom popularity politických strán, ktoré vlastne nemajú čo svojim voličom ponúknuť v zmysle ich tradičného chápania ako vyjadrovaťov, sprostredkovateľov a reprezentantov skupinových záujmov. Medzi ďalšie dôvody patrí úzky prienik verejného a súkromného sektora, najmä kvôli úzkej väzbe medzi politikou a biznisom. Lobisti, najmä nadnárodné korporácie, si oveľa efektívnejšie ako samotní občania v jednotlivých štátoch dokážu vynútiť od vlád prijatie adekvátnej legislatívy. Dôsledky takto sa vyvíjajúcej politickej spoločnosti sú nasledovné:

- Čím ďalej tým menej voličov využíva svoje volebné právo alebo ide voliť a zároveň veľa od tohto aktu neočakáva.
- Politici môžu ignorovať nežiaduce výsledky referenda alebo prieskumu verejnej mienky.
- Stúpa množstvo xenofóbnych a populistických strán z dôvodu prevažujúcej nespokojnosti.
- Zahraničné vlády môžu ovplyvniť vnútornú politiku suverénnej krajiny.
- Súkromný záujem sa stáva čoraz významnejším vo verejnej politike.

Crouch (2000) tvrdí, že demokracii sa darí vtedy, keď existuje množstvo príležitostí pre masovú účasť ľudí a ich autonómnych organizácií na verejnej diskusii, na podieľaní sa na formovaní agendy verejného života a vtedy, keď tieto možnosti ľudia aktívne využívajú. Prostredníctvom volieb sa síce kreujú a menia vlády, no verejná diskusia sa stáva prísne kontrolovanou show, ktorú riadia konkurenčné tímy odborníkov ovládajúcich techniky presvedčania, pričom sa debata vedie len o malom okruhu otázok vybraných vyššie uvedenými špecialistami. Masa občanov hrá iba pasívnu úlohu, celkovo môže byť až apatická a reaguje iba na vopred poskytnuté podnety. Na pozadí takéhoto veľkolepého manažovania volieb sa vytvára interakcia medzi zvolenými vládami a elitami. Vládnutie a politika sú vlastne podnikateľskou činnosťou malých skupín ekonomických elít.

Máme okolo seba veľa príkladov, keď sú mocenské menšinové záujmy a ich organizovaní skupinoví reprezentanti oveľa aktívnejšími a dôležitejšími ako samotní občania v procese kreovania a riadenia politického systému, keď sa politické elity naučili ovládať občianske záujmy a manipulovať s nimi a ľudia sú presvedčení o nevyhnutnosti hlasovania na základe širokých verejných kampaní. Pôvodná myšlienka ľudovej vlády (suverenity ľudu) je dnes predmetom napádania a spochybnenia. Samotní politici už nie sú vládcami, ale obchodníkmi, ktorí sa úzkostlivo snažia zistiť, čo ich zákazníci chcú, aby mohli v tomto podnikaní zostať čo najdlhšie. Techniky manipulácie verejnej mienky a mechanizmy „otvárania sa“ politiky sú stále sofistikovanejšie, zatiaľ čo obsah a rozsah stránickej rivality je stále menej výrazný a postupne slabne. Tento druh politiky nemôžeme označiť za nedemokratický, lebo je zásadne späť s obavami politikov z obmedzenia alebo likvidácie vzťahov s občanmi. Zároveň je nedôstojné považovať túto politiku za čistú demokraciu, pretože jej pôvodní nositelia (občania) sa zmenili na manipulované, pasívne a príležitostne aktívne súčasti. Hovoríme o prechode k postdemokracii.

Demokratickí vodcovia sú dnes oveľa úspešnejší vo svojich pokusoch o oslovenie širokej verejnosti vďaka americkému priemyslu a rozvoju jeho reklamných zručností, kvôli rozvoju televízie sa presvedčanie stalo profesiou. Dominantnou zložkou reklamy je umenie predaja tovaru a služieb. Program strany je „produkt“ a politici sa snažia „predať“ svoje

posolstvo. Reklama nie je formou racionálneho dialógu. Nevytvára realitu na základe dôkazov, ale spája produkty s konkrétnymi obrazmi. Jej cieľom nie je zapojiť do diskusie, ale presvedčiť o kúpe. Prijatie reklamných metód pomohlo politikom vyrovnáť sa s problémom komunikácie so širokou verejnosťou, no samotnej demokracii to nepomohlo (Crouch, 2000).

C. Crouch (2000) považuje personalizáciu volebnej politiky za formu degradácie masovej politickej komunikácie. Propagácia deklarovaných charizmatických vlastností stranického lídra, jeho fotografie a filmové zábery vo vhodných pózach, čoraz viac nahrádzajú diskusiu o problémoch a konfliktných záujmoch. Tento typ činnosti je typický pre diktatúry a volebnú politiku v spoločnostiach s nízkou mierou rozvoja systému politických strán a politickej debaty. Úpadok seriózných politických diskusií, ktoré by mohol napr. ukázať aj podnikateľom nové nápady; neschopnosť moderných občanov identifikovať svoje vlastné záujmy, nezáujem o politiku, sú reakciou na niektoré problémy postdemokracie. Volebná súťaž podlieha deformáciám, pretože na jednej strane politici propagujú svoje zdravie, integritu a bezúhonnosť, na druhej strane iní politici (oponenti) intenzívne vyhľadávajú v ich súkromnom živote dôkazy o opaku. Dnešná populácia je roztrieštená, politicky pasívna a nie je schopná vytvoriť organizácie na vyjadrenie svojich požiadaviek a záujmov.

Čoraz významnejšie vplyvy na model straníckej štruktúry majú súkromné podniky a ich elity. V dôsledku ich pôsobenia sa stranické rozhodovacie centrá rozšírili o veľmi vplyvné skupiny poradcov a lobistov. Aj keď je možné vyčleniť tri samostatné skupiny riadiaceho stranického jadra - vedenie, lobistov a poradcov - v skutočnosti títo jednotlivci vykonávajú všetky tri činnosti a vytvárajú tak špecializovanú profesionálnu skupinu, ktorej povolaním je robiť politiku. Toto mení pôvodný kruhový charakter straníckej štruktúry na eliptický. Vedúci funkcionári a aktívni profesionáli sa naďalej nachádzajú v centre organizácie, konajú však na základe očakávania hierarchického postupu alebo psychologických výhod vyplývajúcich z možného politického úspechu. Paralelne sa vytvára skupina tých, ktorí sú pre stranu zaujímaví a sympatickí, no pracujú pre ňu predovšetkým za peniaze. Sú to čisti profesionáli, ktorých strana najíma na prácu a ktorí nemusia byť nevyhnutne jej politickými zástancami. Najdôležitejšie však je, že všetky tieto skupiny, spolu aj oddelene, spolupracujú so skupinami a organizáciami lobistov pracujúcich pre firmy, ktoré majú záujem na podnikaní s vládou a na nadviazaní kontaktov s politikmi. Strany relevantné vo vzťahu k vládnutiu sa tak výrazne podieľajú na privatizácii a uzatváraní subdodávateľských zmlúv. Pre firmy je veľmi dôležité spojenie s vládnymi zamestnancami. Subdodávateľské zmluvy sa stávajú jadrom ich snáh preto, že sa zvyčajne viažu na služby preferované riadiacim politickým centrom, podliehajú pravidelnej obnove, čo predpokladá ich dlhodobú trvácnosť. Podnikom, ktoré si želajú mať podiel na tomto druhu podnikania sa odporúča, aby udržiavali trvalý kontakt s politickým jadrom vládnej strany. Členovia firiem trávajú dlhé hodiny v poradných stranických orgánoch a naopak, príslušníci politickej strany získavajú pracovné miesta vo firmách. Vnútorne straníckej jadro sa tak rozťahne ďaleko za hranice samotnej politickej strany. Zároveň sa strana stáva zraniteľnou. Korupčné škandály sú zákonným dôsledkom týchto procesov. „Ak vidina osobného zisku sa stáva najvyšším cieľom ľudskej činnosti, dá sa očakávať, že poslanci, poradcovia, funkcionári strán začnú uvažovať o predaji svojho politického vplyvu pre zisk ako hlavný a úplne legitímny aspekt ich účasti na politickom živote“ (Crouch, 2000, s. 28). Firmy, ktoré sa sústreďujú okolo straníckych centier, ponúkajú strane peniaze, využiteľné najmä

v televíznych kampaniach na regionálnej, ale aj na celonárodnej úrovni, čo nahradilo tradičné miestne (terénne) činnosti na získavanie voličských hlasov.

Výsledkom sú kandidátske listiny pozostávajúce z bohatých podnikateľov s ilúziou zachovania určitého pomeru zastúpenia žien, profesijnej a etnickej štruktúry obyvateľstva. Títo reprezentanti sú vyberaní ako jednotlivci, nenesú skutočnú zodpovednosť vo vzťahu k tým, ktorých zastupujú. Zmyslom ich existencie je zabrániť pocitu vylúčenia občanov z politiky. Ostatné obyvateľstvo sa nechce angažovať, zostáva ľahostajné a pasívne, čo podkopáva demokratickú legitimitu tých, ktorí sa rozhodli vládnuť (Crouch, 2000). Zastupiteľský princíp vládnutia je mechanizmom, prostredníctvom ktorého je možné zlúčiť rovnosť s individuálnou slobodou. Toto spojenie však má jeden háčik, a to je otázka zodpovednosti. Komu je vlastne zvolený politik zodpovedný? Svojmu nominátorovi, svojim voličom? Principiálne by tomu tak malo byť, no nie je to tak. Dochádza k tomu, čo označujeme ako transformáciu racionálnej zodpovednosti na iracionálnu, zodpovednosť voči vlastnému vedomiu a svedomiu. Dokonca tak znie aj prísaha poslanca NR SR. Čo to vlastne znamená? Znamená to, že počas svojho funkčného obdobia je politik viazaný zodpovednosťou výlučne voči svojmu vedomiu a svedomiu a kontakt medzi ním a jeho nominátorom zaniká. Dochádza k odcudzeniu voličov od zvolených. Tomu sa hovorí slobodný mandát. Nech by sme mu pripisovali akékoľvek negatívne konotácie, stále bude vystupovať ako imanentný znak a črta zastupiteľskej demokracie, ako jej atribút. Preto karhať reprezentatívny princíp vládnutia za existenciu politikov bez priamej väzby na elektorát nie je na mieste. Rovnako nie je na mieste hovoriť o tom, že politik bez legitimizácie a priamej zodpovednosti je výlučným príznakom postdemokracie. Právo suverénneho ľudu vybrať si svojich zástupcov sa zredukovalo na právo vyslovenia súhlasu alebo nesúhlasu s predvýberom, ktorý namiesto neho urobil niekto druhý. „Politickú stranu 21. storočia by sme si mohli predstaviť ako stranu, ktorá zahŕňa vnútrostranícku elitu vzdialenú od vlastnej masovej základne, priamo včlenenú do veľkého počtu korporácií zúčastňujúcich sa na uzatváraní subdodávateľských zmlúv, financujúcich prieskum verejnej mienky, poskytujúcich poradenstvo v oblasti jednotlivých politik a zhromažďovanie hlasov výmenou za uznanie a pozornosť, pokiaľ bude strana vo vláde“ (Crouch, 2000, s. 29).

Slovenský politológ **S. Krno** (2012) ide v kritike postavenia a funkcií politických strán v postdemokracii ešte ďalej. Strany sa podľa neho menia na subjekty pripomínajúce firmy. Ich cieľom je profit, a nie mapovať a riešiť potreby jednotlivcov, voličov a celej spoločnosti. Bosovia strán dávajú prednosť dohode medzi sebou pred reprezentáciou voličstva. Súčasne sa usilujú zabrániť (napr. účelovou zmenou volebného systému) vstupu nových konkurentov do parlamentu. Zbavujú sa zvyškov pôvodných ideologických funkcií. Hodnotové rozdiely sa stierajú natolko, že bežný občan nevidí medzi nimi veľký rozdiel a stráca možnosť efektívneho výberu, lebo mu neponúkajú zásadne odlišné varianty. Miznú úzke tradičné väzby medzi stranou, jej členmi a voličmi. Stranícky život, schôdze, zjazdy a pravidelné osobné kontakty s občanmi sa redukujú a s výnimkou predvolebného obdobia sa stávajú formálnymi. Partajné elity dokonca považujú aktívnych členov za záťaž. Pravidelný kontakt s členstvom a voličmi nahradila premyslená marketingová stratégia. Stranícky „piár“, reklamná zručnosť a heslá zatláčajú do ústrania obsah politiky. Základné organizácie strácajú reálny vplyv na centrálnu politiku. Sympatizanti nevidia zmysel v tom, aby sa angažovali v straníckych štruktúrach, a

odmietajú ich finančne podporovať. **S. Krno** (2012) konštatuje podobne ako **C. Crouch** (2000), že strany si hľadajú iný zdroj príjmov ako členské príspevky. Ťažisko financovania sa prenáša na podnikateľské a lobistické zoskupenia, čo vytvára pre demokraciu nebezpečné klientelistické väzby. Vo viacerých štátoch zaujíma legislatívcom viac postavenie lobistov ako občanov. Politické strany pociťujú väčšie záväzky voči darcom ako voličom. Zásadné rozhodnutia sa dejú na fórach za zavretými dverami. Formulujú ich a presadzujú ľudia, ktorých nikto nevolil a verejnosť ich ani nepozná. Rozhodnutie orgánu štátu o rozličných zákazkách sa stáva atraktívnym tovarom. Tým sa končí legitimita moci. Volič pripomína futbalového fanúšika, ktorý na zápase tleska svojmu klubu bez toho, aby vedel, že výsledok je dávno dohodnutý.

Úsporné ekonomické opatrenia, ktoré vlády uskutočňovali po vypuknutí krízy v roku 2008, potvrdili polemiky o postdemocracii. Angloamerický finančný model, ktorý spôsobil krízu, bol navrhnutý politicko-ekonomickou elitou, ktorá zodpovedá koncepcii **C. Croucha**, keď sa bankári pohybovali dovnútra a von z otočných dverí vo Washingtone a navrhovali politiky tak, aby vyhovovali ich firmám. Samotné riadenie krízy bolo primárne záchrannou operáciou pre banky na úkor zvyšku obyvateľstva. Najjasnejším vyjadrením postdemokratických aspektov krízového riadenia bolo vytvorenie gréckeho úsporného balíka, ktorý navrhli medzinárodné orgány v úzkej spolupráci so združením popredných bankárov. Podobné, menej formálne ekonomické zoskupenia, sa nachádzajú vo väčšine politických centier („Five minutes with Colin Crouch“, 2013).

Globálna podniková elita pôsobí na vládu napríklad tak, že keď bude naďalej udržiavať rozsiahle pracovné práva, nebude v krajine investovať. Všetky relevantné politické strany v krajine začnú presviedčať svojich voličov o potrebe reformovať zastaralú reguláciu práce. Voliči následne, bez ohľadu na dôsledky, hlasujú za uvedené politické strany a ich programy aj preto, že majú obmedzený výber spomedzi ostatných politických strán. A tak sa dá povedať, že deregulácia trhu je realizovaná slobodne na základe demokratických pravidiel, v rámci demokratického procesu. Prakticky všetky liberalizačné reformné opatrenia majú za cieľ odstraňovať prekážky a bariéry korporátnej (firemnej) slobody. Existuje tu zvláštny paradox. Na jednej strane je cieľom týchto opatrení vytvorenie optimálnych a dokonalých podmienok pre rozvoj slobodného trhu, na druhej strane liberalizácia bez regulácie slúži záujmom najväčších korporácií a nevytvára dokonalé trhy, ale oligopoly.

Podobne firmy požadujú zníženie daňovej záťaže. Po dohode s vládami sa fiškálne bremeno presúva od firiem k daňovým poplatníkom. Rozhodujúce politické strany na to reagujú tak, že vo všeobecných voľbách súťažia medzi sebou o to, kto najviac zníži dane. Občania prirodzene vyberajú tých, ktorí sa zaviazali najviac znížiť zaťaženie obyvateľstva. A po krátkom čase zistia, že sa zásadne zhoršili verejné služby. Opäť - voliči za to hlasovali, politika nasmerovaná na zníženie daní mala demokratickú legitimitu. Obyvateľstvo, závislé od príjmu zo zamestnania, sa prispôsobilo požiadavkám globálnych spoločností.

Či chceme alebo nie, globalizácia jednoznačne prispieva k obmedzeniam demokracie; demokracia nie je systém vhodný pre nadnárodnú úroveň usporiadania spoločenských vzťahov. Dôsledky rastúceho významu firmy ako globálnej inštitúcie majú negatívny vplyv na demokraciu (Crouch, 2000). Čím bohatšie sú firmy, tým sa stávajú dôležitejšími. Čím silnejšia spoločnosť, tým silnejšia osoba, ktorá zastáva vrcholnú riadiacu pozíciu. Vláda jej prepúšťa

časť svojich kompetencií v rámci verejných služieb a podriaďuje sa jej odbornosti. Okrem ovládania ekonomiky sa firmy stávajú triedou ovládajúcou chod vlády a potenciálnym zdrojom sponzorstva. Organizácie pôsobiace v neziskovom sektore už nežiadajú financie od vlády, ale od nich. Vzniká situácia, že osoby z podnikateľského prostredia rozhodujú, kam nasmerujú svoj sponzoring. Okrem politickej moci si tak upevňujú aj svoj celospoločenský vplyv. Jednotlivé think-tanky spojené s konkrétnymi politickými stranami musia nájsť firmy ochotné podporiť ich činnosť a výskum. Dokonca aj niektoré (poradné) vládne orgány sa stávajú závislými od spoločností, ktoré sponzorujú ich prácu. Dôsledkom je, že bohatí sponzori uprednostnia podporu tej spoločenskej činnosti, ktorú sami vyberú. Vláda to nemôže urobiť, pretože je nútená poskytnúť univerzálne verejné služby. Podnikatelia a manažéri spoločností získavajú privilegovaný prístup k politikom a štátnym zamestnancom. Dá sa očakávať, že tento prístup opätovne využijú v prospech úspechu firiem, ktoré reprezentujú. Priamy prístup k vláde zvyšuje pravdepodobnosť získania vládnych zákaziek a potvrdzuje tendenciu ďalšieho posilňovania lobistickej politiky veľkých korporácií (Škaloud, 1993).

Záver

Aké je hlavné východisko z krízovej situácie v postdemokracii? Určite je to návrat ku komunikácii s pôvodným, no zároveň moderným nositeľom moci - suverénnym ľudom. Postdemokracia však vyžaduje nové formy komunikácie, revíziu pôvodných komunikačných mechanizmov. Niektoré sú už známe, niektoré z nich je potrebné ešte len objaviť a zaviesť do praxe. Táto potreba je vyvolaná geometrickým nárastom počtu nových účastníkov politického rozhodovacieho procesu, niektorí z nich však fungujú bez demokratickej legitimacy. Nové formy politickej komunikácie majú zabezpečiť demokratickú legitimitu účastníkov politického rozhodovacieho procesu. Zárukou toho, že sa nebudú opakovať dôsledky doterajších hospodárskych a politických kríz, je predovšetkým rozšírenie foriem občianskej účasti v procese prijímania dôležitých celospoločenských rozhodnutí. Sú to práve občania, ktorí každodenným prístupom ku skutočným demokratickým hodnotám ich dokážu ochrániť, zveľadiť a odovzdať nasledujúcim generáciám. Svojou pasivitou, tichou toleranciou alebo otvorenou podporou však môžu občania umožniť politikom správať sa nezodpovedne (Kopál, 2010).

Prekvitajúci hospodársky liberalizmus umožňuje všetkým možným záujmom, dobrým aj zlým, hľadať politický vplyv a takisto umožňuje širokú škálu účasti verejnosti v politike. Ako sme zistili, pokiaľ liberálna politika nebude vyvážená zdravou demokraciou v prísnom zmysle slova, bude na ňu mať systematicky deformujúci vplyv. Sila, ktorú majú firemní predstavitelia vo svojich spoločnostiach, sa mení na politickú moc, čo vážne ohrozuje demokratickú rovnováhu a jej princípy.

Zoznam bibliografických odkazov

Analýza vývoja dopadov hospodárskej krízy na slovenskú ekonomiku [online]. [cit.16.09.2022]
Dostupné na internete:

<https://www.mzv.sk/documents/10182/12380/dopad_krizy_na_ZP_SR.pdf/3ae208b3-e32a-46f3-8914-0ec893cbdc13>

CROUCH, C. 2000. *Coping with Post-Democracy*. London: Fabian Society, 2000. 73 s. ISBN 0716305984.

CROUCH, C. 2018. *Post-Democracy and Populism*. Wiley Online Library [online]. [cit. 2023-06-07]. Dostupné na internete: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/1467-923X.12575>>

FEARN-BANKS, K. 2007. *Crisis communication. A casebook Approach*. New York: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2007. 358 pp. ISBN 0-203-93669-8.

„*Five minutes with Colin Crouch*“, 2013 [online]. [cit. 2023-06-07]. In: London School of Economy (lse.ac.uk), 5.2. 2013. Dostupné na internete:

<<https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/02/09/five-minutes-with-colin-crouch-a-post-democratic-society/>>

GONDA, P. 2008. *Finančná kríza: dôsledok viditeľnej ruky štátu* [online]. [cit.23.09.2022]
Dostupné na internete: <<https://www.cdk.cz/financna-kriza-dosledok-viditelnej-ruky-statu>>

JURÁŠKOVÁ, O. 2015. *Budování značky prostřednictvím Public Relations*. Zlín: VeRBuM, 2015. 68 s. ISBN 978-80-875-0063-7.

KOPÁL, R. 2010. *Príčiny kríz sú vždy rovnaké. Ostatné je na nás* [online]. [cit.15.08.2023]
Dostupné na internete: <<https://hnonline.sk/finweb/komentare-a-analyzy/388005-priciny-kriz-su-vzdy-rovnake-ostatne-je-na-nas> >

KREJČÍ, O. 1998. *Povaha dnešní krize*. Praha: East Publishing, 1998. 218 s. ISBN 80-7219-006-7.

KRNO, S. 2012. *Slovensko oneskorene kráča svetom postdemokracie* [online]. [cit. 2023-06-07]. Dostupné na internete: <<https://nazory.pravda.sk/analyzy-a-postrehy/clanok/66488-slovensko-oneskorene-kraca-svetom-postdemokracie/>>

OLEJNÍK, Ľ. 2012. Demokracia a západné axiologické založenie. Kríza politiky ako rozklad hodnôt. In: *Kríza v politike- politika v kríze?* Prešov: Prešovská univerzita, 2012. s. 192-199. ISBN 978-80-555-0692-0.

PŘIBÁŇ, J. 2012. *Hlupáci, vždycky jde o politiku!* [online]. [cit.23.09.2022] Dostupné na internete: <<https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-jiri-priban-hlupaci-vzdycky-jde-o-politiku-37395>>

SANDERS, K., CANEL, M. 2013. *Government Communication: Cases and Challenges* [online] [cit.16.09.2022] 312 pp. ISBN 978-1-8496-6502-5. Dostupné na internete: <<https://www.bloomsburycollections.com/book/government-communication-casesandchallenges/>>

ŠKALOUD, J. 1993. *Komparace politických systémů I*. Praha: VŠE, 1993. 275 s. ISBN 9788070794951.

TASR, 2022. *Parlamentné fiasko, o štátnom rozpočte tento týždeň nerozhodnú: Chýbali poslanci, musí sa čakať do utorka* [online]. [cit.12.10.2022] Dostupné na internete:

<<https://www.topky.sk/cl/10/2395415/Parlamentne-fiasko--o-statnom-rozpocete-tento-tyzden-nerozhodnu--Chybali-poslanci--musi-sa-cakat-do-utorka>>

WORKIE, T., M. a kol. 2009. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky*. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 2009. 284 s. ISBN 978-80-7144-175-5.

RADIKALIZAČNÉ TRENDY SPOLOČNOSTI A KRÍZA POLITICKÝCH STRÁN

DYNAMIKA ZMIEN VO VÝVOJI STRANÍCKEHO SYSTÉMU NA SLOVENSKU V KONTEXTE PARLAMENTNÝCH VOLIEB 2023³⁴

THE DYNAMIC OF CHANGE IN THE DEVELOPEMENT OF PARTY SYSTEM IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF THE 2023 PARLIAMENTARY ELECTION

Branislav Kováčik*

ABSTRAKT

Dynamika zmien vo vývoji stranických systémov v jednotlivých krajinách predstavuje komplexný problém, ktorý tvorí predmet aktuálneho diškurzu v oblasti politickej vedy orientovanej na problematiku skúmania politických strán a stranických systémov. V texte pojednávame o vybraných špecifikách stranického systému Slovenskej republiky s dôrazom na meniaci sa charakter a formu pôsobenia politických strán predovšetkým v období predvolebnej kampane. Otázky fragmentácie stranického spektra, rezignácia na volebnú programatiku, zmena legislatívneho rámca ovplyvňujúca typologizáciu volebného systému či radikalizácia politických strán sú témy ktoré najviac rezonujú v exponovanom období volebnej kampane pred voľbami do Národnej rady SR a sú súčasne predmetom obsahového zamerania tohto príspevku

KLúčové slová: radikalizmus, stranický systém, voľby a volebný systém, politická strana

Úvod

Ambíciou tohto textu je predstaviť vybrané aspekty vývoja stranického systému v podmienkach Slovenskej republiky predovšetkým v kontexte volieb do Národnej rady Slovenskej republiky. Naším cieľom bude predstaviť niektoré zo zásadných zmien ktorými stranický systém na Slovensku v posledných rokoch prechádza, pričom niektoré z týchto zmien sú signifikantné aj pre politické systémy iných a transformujúcich sa krajín.

1 Pluralitný multipartizmus

Pri definovaní všeobecnej charakteristiky politického a stranického systému budeme vychádzať z vzájomnej podmienenosti volebného a stranického systému. Je potrebné zdôrazniť, že tento faktor podmienenosti predstavuje jeden, ale nie jediný faktor ovplyvňujúci charakter politického a stranického systému štátu. Táto podmienenosť predstavuje de facto štrukturálny prvok ktorý je nevyhnutné brať do úvahy, pretože systémovo determinuje počet politických strán v stranickom systéme. Pri všeobecnej charakteristike stranického systému Slovenskej

---

³⁴ Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0551/21: *Spoločensko-politické pozadie (ne)podpory vybraných politických strán v kontexte radikalizačných trendov spoločnosti a krízy politických strán*, ktorý je financovaný Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

* doc. PhDr. Branislav Kováčik, PhD. pôsobí ako docent na Katedre politológie a súčasne ako dekan Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: branislav.kovacik@umb.sk.

republiky berúc do úvahy hodnotiace kritérium počtu politických strán môžeme konštatovať, že ide o klasický pluralitný multipartizmus. To znamená, že v politickom systéme štátu nie len existuje, ale reálne pôsobí a podieľa sa na moci väčšie množstvo politických strán. Ide o **súťaživý stranický systém**, ktorý umožňuje slobodnú súťaž politických strán usilujúcich o podporu voličov a zisk politickej moci predovšetkým prostredníctvom slobodných volieb.

Vo všeobecnej rovine je existencia plurality politických strán prirodzenou reflexiou heterogénnosti spoločnosti. Napriek tomu, že táto skutočnosť je bežnou charakteristikou pre väčšinu moderných spoločností druhý imanentný znak to znamená multipartizmus je priamo determinovaný typom volebného systému. V politickom systéme Slovenskej republiky sa uplatňuje pokiaľ hovoríme o parlamentných voľbách pomerný volebný systém. Tento typ volebného systému na rozdiel od väčšinového volebného systému priamo implikuje presadzovanie a existenciu väčšieho počtu politických strán.

V tejto súvislosti možno konštatovať, že tento systém usporiadania politických strán predstavuje štandardný variant typický pre moderné demokratické spoločnosti. V porovnaní s minulosťou ide o výrazný kvalitatívny posun, nakoľko v podmienkach predchádzajúceho režimu sa v Československej socialistickej republike uplatňoval nesúťaživý systém, ktorý neumožňoval vo svojej podstate skutočnú konkurenciu politických strán. Pri snahe o pochopenie súčasnej podoby tohto systému je dôležité akceptovať ako jedno z podstatných východísk práve túto skutočnosť. Považujeme za dôležité zdôrazniť, že bývalý režim napriek „*možnosti výberu*“ z viacerých politických strán nepoznal súťaž, pluralitu a alternáciu politických strán pri moci. Táto skutočnosť našla prirodzene svoje vyjadrenie aj v samotnej deformovanej podobe stranického systému, ktorý bol vo svojej podstate systémom jednej strany nedovoľujúcej ostatným politickým stranám slobodne sa organizovať a získavať podporu voličov s cieľom získať moc, resp. podiel na moci. Rezultátom bolo, že po zmene režimu sa síce podarilo relatívne rýchlo vytvoriť novú podobu inštitucionálneho usporiadania mocenských vzťahov v politickom systéme krajiny, ale budovanie stranických štruktúr si vyžaduje predsa len dlhší časový horizont. (Kováčik – Ondria – Kosír, 2010)

2 Politické strany a miera ich angažovanosti v závislosti od typu volieb

V podmienkach Slovenskej republiky sa využívajú viaceré typy volebných systémov, vždy závislosti od toho o aký typ volenej inštitúcie ide. Z hľadiska obsahového zamerania tohto príspevku, však budú najpodstatnejšími práve voľby a volebný systém do Národnej rady Slovenskej republiky pretože práve prípadné jeho zmeny majú možnosť ovplyvniť štrukturálne zmeny ktorými náš stranický systém prechádza.

Zmeny ktorým sa budeme venovať majú ako kvantitatívny, tak aj kvalitatívny rozmer. Pod kvantitatívnou rovinou máme na mysli otázku počtu politických strán, ktoré sa reálne podieľajú na výkone moci a pod kvalitatívnou zmenou máme na mysli zmenu charakteru a formy správania sa politických strán ako tradičných aktérov politického systému.

Je celkom zrejmé, že pri realizácii prezidentských volieb sa vplyv politických strán prejavuje výrazne inak, než pri voľbách parlamentných. Požiadavka vzťahujúca sa k nadstraníckosti praktického výkonu mandátu prezidenta, je v politickej praxi konfrontovaná s politickou minulosťou a v niektorých prípadoch aj súčasnosťou väčšiny relevantných

prezidentských kandidátov. Väčšina relevantných kandidátov na hlavu štátu v podmienkach Slovenskej republiky má výraznú politickú afiliáciu s konkrétnymi politickými stranami a to predovšetkým v podobe členstva v týchto politických stranách a v mnohých prípadoch aj v podobe praktického výkonu politiky. Patrí priamo k slovenskej tradícii, že bývalí premiéri majú ambíciu pokračovať vo svojej politickej kariére ako hlava štátu. Znamená to, že vysokopostavený a aktívne exponovaný politik, častokrát v pozícii predsedu/podpredsedu politickej strany, aj počas kampane výrazne stranícky angažovaný, sa uchádza o podporu voličov a po prípadnom zvolení deklaruje, že pri výkone svojej funkcie bude nadstranícky. Podobný vývoj ako na Slovensku je možné analogicky sledovať aj v Českej republike. Príkladov na podporu vyššie uvedeného tvrdenia je hneď niekoľko. V Česku kandidovali v prezidentských voľbách títo bývalí premiéri: **Petr Pithart, Václav Klaus, Miloš Zeman, Jan Fisher, Mirek Topolánek a Andrej Babiš**. Na Slovensku to bol prakticky porovnateľný počet premiérov: **Ján Čarnogurský, Vladimír Mečiar, Iveta Radičová, Róbert Fico a Peter Pellegrini**.

Rovnako aj v prípade realizovaných volieb do orgánov miestnej a regionálnej samosprávy sme svedkami postupne klesajúceho vplyvu politických strán. Niekoľko rokov môžeme sledovať veľmi výrazný trend presadzovania sa takzvaných nezávislých kandidátov a to ako v prípade kandidátov na predsedu vyššieho územného celku, starostu obce, primátora mesta, pričom je rovnako veľmi výrazný tento fakt aj v prípade politickej afiliácie kandidátov na poslancov obecných a mestských zastupiteľstiev.

Podiel nezávislých kandidátov zvolených za starostov/primátorov a poslancov mestských a obecných zastupiteľstiev v Slovenskej republike:

NEKA	1994	2002	2006	2010	2014	2018	2022
starostovia/primátori	7,8%	13,4%	30,8%	33,6%	37,9%	42,4%	46,6%
poslanci	28,8%	32,6%	17,1%	22,6%	28,9%	35,3%	40%

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky na základe údajov <https://volby.statistics.sk/>

Zaujímavý fenoménom je aj podpora nezávislých kandidátov politickými stranami. Ide o špecifickú situáciu kedy kandidát predovšetkým na post starostu, alebo primátora a prípadne predsedu vyššieho územného celku deklaruje svoju pozíciu ako nezávislý kandidát – nestraník, avšak kandiduje s podporou širšieho spektra politických strán. Uvedený fenomén je v poslednom období veľmi rozšírený. V istom slova zmysle ho možno považovať za výhodný pre obe strany. Pre nezávislého kandidáta je takáto podpora veľmi dôležitá nakoľko ho podporuje širšie spektrum politických strán a pritom sa stále môže prezentovať ako nezávislý. Na druhej strane politické strany pokiaľ takýto kandidát s ich podporou uspeje, tak si pripíšu politický úspech pokiaľ tomu tak nie je môžu konštatovať, že to nebol ich člen a neúspech sa nespája s danou politickou stranou. Špecifikum fungovania slovenského stranického systému spočíva v tom, že na miestnej úrovni vznikajú aj veľmi široké aliancie, ktoré sú na celoštátnej úrovni prakticky nemysliteľné. Rovnako je typické, že zatiaľ čo na miestnej úrovni sa volebné koalície uzatvárajú pomerne bežne, na celoštátnej úrovni naopak veľmi zriedkavo.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že to najvýznamnejšie prostredie v rámci ktorého môžeme sledovať meniaci sa vplyv a charakter činnosti politických strán sú práve voľby do Národnej rady Slovenskej republiky. Ak vychádzame zo štandardnej definície politickej strany, že jej cieľom je okrem iného agregácia záujmov jej voličov a presadzovanie politického programu v praxi prostredníctvom podieľania sa na výkone politickej moci, tak môžeme skonštatovať, že v poslednom období dochádza v podmienkach Slovenskej republiky k zásadným zmenám v praktickom fungovaní politických strán.

3 Politický populizmus ako nový štandard politickej politiky

Politické strany už vo väčšine prípadov nepredstavujú etablované, hodnotovo ukotvené, hierarchicky usporiadané a vnútorne štruktúrované subjekty verejnej moci. Sú to skôr zoskupenia relatívne malého počtu predstaviteľov politickej elity, častokrát organizovanej bez vybudovania akýchkoľvek regionálnych štruktúr. Fenoménom ktorý môžeme pozorovať minimálne počas posledných dvoch parlamentných volieb je, že časť politických strán kandiduje bez prakticky reálneho volebného programu. Časť politických strán v rámci stranického systému Slovenskej republiky rezignovalo na to aby svojim voličom v predvolebnom období ponúkli klasický politický program, ktorý by vyjadroval ideologické a hodnotové ukotvenie danej politickej strany, prípadne by obsahoval jej predstavu o riešení tých najzásadnejších celospoločenských otázok, či globálnych výziev ktorým má slovenská spoločnosť čeliť.

Sme svedkami toho, že politické strany sa namiesto riadneho politického programu orientujú na ad hoc získavanie pozornosti verejnosti prostredníctvom prezentovania tém o ktorých si myslia, že v spoločnosti aktuálne rezonujú, ktoré im môžu priniesť mediálnu pozornosť a tým aj priestor pre vlastné zviditeľnenie sa.

Pri všeobecnej charakteristike dynamiky zmien v štruktúre stranického systému v podmienkach Slovenskej republiky musíme pre vyvodenie korektných záverov preskúmať či neexistujú aj iné príčiny okrem prirodzeného vývoja, ktoré mohli ovplyvniť spôsob organizovania a politickej činnosti politických strán. Pri bližšom pohľade na legislatívu upravujúcu pôsobenie politických strán a hnutí môžeme konštatovať, že za posledné obdobie k žiadnej legislatívnej zmene takého rozsahu a charakteru, ktorá by mohla ovplyvniť zásadným spôsobom zmenu v štruktúre stranického systému na Slovensku nedošlo. Oveľa väčší vplyv na prípadné zmeny stranického systému na Slovensku môžu mať úvahy o zmene volebného systému. V tejto súvislosti je nevyhnutné spomenúť jednu legislatívnu úpravu a to **ústavný zákon č. 24/2023**, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, ktorý okrem iného ústavne zakotvuje systém pomerného zastúpenia a ustanovuje, že územie Slovenskej republiky tvorí pre voľby do Národnej rady Slovenskej republiky jeden volebný obvod.³⁵ V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že táto zmena neprináša žiadnu zmenu existujúceho statusu-quo, išlo len o potvrdenie a zafixovanie doteraz platnej legislatívnej úpravy formou ústavného zákona. Napriek tomu je nevyhnutné túto skutočnosť spomenúť a to predovšetkým z toho dôvodu, že motivácia politickej strany

---

³⁵ Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

OLANO³⁶ ktorá túto ústavnú zmenu iniciovala bola čisto účelová. O uvedenom svedčí aj fakt, že táto legislatívna úprava je priamo v prospech danej politickej strany. V rovine všeobecnej argumentácie hnutie OLANO ako hlavný dôvod tejto ústavnej zmeny uvádzalo, že má zabrániť, resp. sťažiť zmenu voleného systému v budúcnosti svojmu hlavnému politickému rivalovi SMERU-SD. Existujú teoretické prepočty ktoré naznačujú, že pri zmene volebného systému do podoby s existenciou väčšieho počtu volebných obvodov by mohlo dôjsť k situácii, že strana SMER-SD by dosiahla oveľa lepší volebný výsledok než je tomu pri súčasnej legislatívnej úprave volebného systému. Toto konštatovanie je ale príliš zjednodušujúce a je potrebné upozorniť na nasledovný fakt. Celkový výsledok volieb by nepochybne ovplyvnila aj skutočnosť (v prípade argumentácie OLANO sa vychádza čisto len z matematického prepočtu), že pri zmene volebného systému – to znamená vytvorení väčšieho počtu volebných obvodov by sa tejto skutočnosti prispôbili aj politické strany ako aj charakter volebnej kampane. Z toho vyplýva, že predikovať výsledok volieb je veľmi náročné a s veľkou mierou pravdepodobnosti by sa značne odlišoval od čisto teoretického prepočtu, ktorý v sebe nezahŕňa zmenenú a prispôbenú kampaň v politických strán. Čo ale v tejto súvislosti a považujeme za dôležité uviesť je, že namiesto toho, aby o tak zásadnej zmene akou je úprava volebného systému prebehla odborná a verejná diskusia, sú legislatívne zmeny súvisiace s úpravou volebných pravidiel nástrojom politického boja a politické strany si ich účelovo prispôbujú tak, aby z nich mali čo najväčší politický prospech.

Existencia jedného volebného obvodu pri pomernom volebnom systéme je pozitívne korelovaná s vysokým stupňom proporcionality systému pomerného zastúpenia. Inak povedané existencia viacerých volebných obvodov stupeň proporcionality pomerného volebného systému znižuje.³⁷ Účelovosť predmetnej úpravy je o to zaujímavejšia, že OLANO malo vo svojom volebnom programe pre dané volebné obdobie navrhovať práve zmenu jedného volebného obvodu na systém viacerých volebných obvodov, ktorý je v systéme pomerného zastúpenia rovnako úplne prípustný a v niektorých prípadoch dokonca žiaduci. Z volebného programu OLANO citujeme „*Slovensko potrebuje nový a lepší volebný systém, ktorý dá viac moci ľuďom a menej elitám, pričom viac zohľadní potreby regiónov. Je potrebné rozbehnúť po voľbách na túto tému celospoločenskú diskusiu, do ktorej prispejeme návrhom na vznik 8 volebných*

---

³⁶ Dnes politický subjekt Slovensko. Strana opakovane menila svoj názov.

- Do: 03.12.2015 , OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti
- Do: 07.08.2017 , OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO - NOVA)
- Do: 20.11.2019 , OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO)
- Do: 30.01.2023 , OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OLANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA
- Do: 26.05.2023 , OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti - OLANO
- Do: 14.06.2023 , OBYČAJNÍ ĽUDIA (OLANO), NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI (NEKA), NOVA, SLOBODNÍ A ZODPOVEDNÍ, PAČIVALE ROMA, MAGYAR SZÍVEK
- Do: 25.10.2023 , OLANO A PRIATELIA: OBYČAJNÍ ĽUDIA (OLANO), NEZÁVISLÍ KANDIDÁTI (NEKA), NOVA, SLOBODNÍ A ZODPOVEDNÍ, PAČIVALE ROMA, MAGYAR SZÍVEK SLOVENSKO. In: *Register politických strán a politických hnutí [online]. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, [cit. 2024-01-10]. Dostupné online.*

³⁷ Len pre doplnenie uvedme ďalším kritériom ktoré má vplyv na stupeň proporcionality pomerného volebného systému je existencia volebného prahu. resp. volebného kvóra.

obvodov, aby ľudia z regiónov dostali väčšiu možnosť kandidovať do národného parlamentu a podieľať sa na správe vecí verejných.“³⁸

Motívom pre expresne rýchlo presadenú ústavnú zmenu nie je v skutočnosti snaha zvýšiť proporcionalitu a férovosť volebného systému, ale snaha využiť túto úpravu vo svoj vlastný politický prospech. Faktom zostáva, že existencia jedného volebného obvodu vyhovuje presne takému typu politických strán akým je hnutie OĽANO. To znamená politickému subjektu prakticky bez reálne vybudovaných a fungujúcich regionálnych štruktúr, ktorého popularita stojí a padá na popularite jej lídra. To znamená, že takýto jednotlivec môže získavať politické preferencie prakticky naprieč celým Slovenskom a tým zabezpečiť volebných úspech svojej strany s prakticky minimálnym personálnym zabezpečením, čo by celkom zjavne pri inom usporiadaní volebného systému nebolo možné.

Otázka, ktorú si v tejto súvislosti musíme položiť znie, či za krízou stranického systému na Slovensku nemožno vidieť aj príčinu v podobe neštandardného charakteru relevantných politických strán. Špecifickým javom nášho stranického systému je pomerne častý **vznik politických strán budovaných zhora nadol – katatakticky**. Pre tieto subjekty je typické, že ich podpora veľmi rýchlo rastie v porovnaní s tradičnými politickými stranami, ale rovnako rýchlo aj klesá v prípade, ak dôjde k zmene nálad a orientácie voličov. Najtypickejšie príklady z histórie stranického systému Slovenskej republiky predstavujú strany ANO, SOP a v súčasnosti OĽANO. (Kováčik – Ondria – Kosír, 2010)

Ak skúmame základnú štruktúru politických strán z hľadiska ich formy organizovania a počtu členov, tak jednou z nevýhod a takto štruktúrovaného stranického systému v rámci ktorého máme viacero v podstate **elitistických politických strán** je vysoká miera **volatility** ich voličských preferencií. Zmeny v preferenciách danej politickej strany sa odvíjajú zvyčajne od popularity jednej osobnosti ktorá stojí na jej čele. To vo svojej podstate ovplyvňuje aj charakter politického zápasu, kedy politické strany nie sú nútené medzi sebou súperiť svojím programom, hodnotami, ideológiou, alebo navrhovaným riešením konkrétnych problémov, ale stačí im zaútočiť na lídra danej politickej strany. V prípade, že dôjde k ovplyvneniu verejnej mienky v negatívnom zmysle voči takejto osobe, výsledkom je pokles jej popularity a to sa okamžite prejaví na poklese preferencií danej politickej strany. Z vyššie uvedeného vyplýva, že charakter a štruktúra organizácie politických strán ovplyvňuje aj charakter politického zápasu, ktorý je viac orientovaný emocionálne než racionálne. (Deegan – Krause, K. – Haughton, T., 2009)

4 Štiepenie a fragmentácia ako imanentný znak stranického systému

Zaujímavý fenomén v podmienkach slovenského stranického systému, ktorý v takejto podobe a rozsahu nepozorujeme v prípade iných krajín je **fenomén štiepenia** politických strán.

Za obdobie viac ako 30 rokov existencie samostatnej Slovenskej republiky prakticky všetky relevantné politické strany prešli istou formou štiepenia, kedy sa etablovaná politická strana rozdelila a vytvoril sa samostatný politický subjekt. Tento fenomén je v podmienkach

---

³⁸ OĽANO program 2020, A.7 Priama demokracia a občiansky aktivizmus s. 43, [cit. 2024-01-10]. [Dostupné online.](#)

straníckeho systému Slovenskej republiky prítomný v rozsahu a frekvencii absolútne neporovnateľnej s akoukoľvek inou krajinou Európy či sveta. Hlavná príčina týchto procesov opäť veľmi úzko v súvisí s vnútornou organizáciou jednotlivých politických strán. Otázka na ktorú je potrebné hľadať odpoveď je, prečo v rámci jednotlivých politických strán nie je prakticky možná názorová platforma, alebo prečo názorová opozícia sa v rámci strany nedokáže presadiť či už ako spomínaná platforma, alebo krídlo. Prípadne prečo v konečnom dôsledku nie je bežné vymeniť stávajúce vedenie politickej strany. Pokiaľ by to bol ojedinelý prípad jednej politickej strany mohli by sme možno spochybňovať mieru demokratičnosti stanov konkrétnej politickej strany, avšak rozsah toho fenoménu naznačuje, že ide o hlbší systémový problém. Ten v konečnom dôsledku opäť vplýva na charakter straníckeho systému a mieru jeho potenciálnej radikalizácie. Úzka politická elita, ktorá stála pri založení projektu jednotlivých politických strán má v nej zvyčajne tak dominantné postavenie, že neúspešní vyzývateľa na zmenu vo vedení strany zvyčajne v strane končia a pokračujú v politike prostredníctvom vlastného politického projektu. Je paradoxom, že vo väčšine prípadov menej úspešného ako subjektu od ktorého sa odčlenili. Daná skutočnosť ovplyvňuje fragmentáciu politického spektra, pre vodiča sa často stáva mätúcou nakoľko nie vždy volič dokáže rozlíšiť v čom, teda okrem názvu je ten nový politický subjekt iný oproti tomu ktorého sa odštiepil. (Deegan – Krause, K. – Haughton, T., 2009)

Pokiaľ sú preferencie politickej strany odvodené od popularity jej lídra a menší dôraz sa kladie na otázku program matiky politickej strany, volič len veľmi zriedka reálne identifikuje signifikantné rozdiely. Preto sme na Slovensku svedkami toho, že väčšinou nový politický subjekt je de facto len mierne modifikovaný modifikovanou verziou už existujúcej strany. Vznik skutočne novej politickej strany s novým personálnym obsadením a novým politickým programom je skôr raritný, ale napriek tomu čas od času sa vyskytujúcim fenoménom.

Relevantná otázka ktorú si je potrebné položiť pri hodnotení zmien v straníckom systéme Slovenskej republiky je prečo politické strany a v mnohých prípadoch ide skutočne etablované a relevantné politické subjekty rezignovali na predstavenie svojho volebného resp. politického programu. V prípade niektorých politických strán sme svedkami toho, ako sa kontinuálne prezentujú ako odborne erudované a personálne kvalitne obsadené no napriek tomu volebný program predstavia voličom prípadne verejnosti len niekoľko dní v lepšom prípade týždňov pred voľbami. Z toho vyplýva, že časť politických strán si vedomá toho, že voliči ju nebudú voliť na základe jej volebného programu, ale na základe popularity jej lídrov. V opačnom prípade by strana mala mať ambíciu svoj program predstaviť a propagovať v čo najširšej možnej miere pretože pokiaľ sa prezentuje tým, že jej program je dobrý a pre voliča atraktívny strana by z jeho popularity benefitovala v podobe vysokého volebného zisku. Samozrejme môžeme vidieť aj výnimky ako napríklad strana SaS, KDĽ, PS či HLAS-SD, ktoré predstavili skutočne komplexný volebný program ktorý verejne komunikovali. Aj medzi týmito stranami je možné sledovať značné rozdiely v čase kedy bol program predstavený verejnosti. Opäť zaujímavosť sa prezentovalo OĽANO ktoré zverejnilo inak veľmi rozsiahly program len 9 dní pred voľbami, pričom pri voľbách v roku 2020 to bolo len o pár dní skôr. Diametrálne odlišný prístup zvolili politické strany SMER-SD, SME RODINA a SNS, ktoré sa na miesto komplexne pripraveného volebného programu obmedzili na veľmi stručné predstavenie niekoľkých východiskových téz, z ktorých je pre odbornú či laickú verejnosť náročné

presnejšie odhadnúť programové priority týchto strán, ako aj konkrétne formy ich praktickej realizácie. (Sekerák, M. – Němec, J., 2024)

Pri hodnotení fenoménu radikalizácie politických strán podmienkach Slovenskej republiky môžeme konštatovať, že tento je možné pozorovať zásade v dvoch rovinách. Prvou rovinou radikalizácie politickej strany je problematika obsahového zamerania jej politického programu ktoré politická strana prezentuje či už v rámci svojich programových priorít prípadne realizuje v praktickej politickej činnosti pri výkone politiky. Druhá rovina radikálnosti môže spočívať v spôsobe - forme presadzovania svojho politického programu ktorý obsahovo ale nemusí napĺňať znaky radikalizmu.

Je potrebné uviesť, že ani jedna z vyššie uvedených foriem radikalizácie činnosti politických strán nie je modernej a demokratickej spoločnosti žiaduca. Pri hodnotení stranického systému Slovenskej republiky môžeme konštatovať, že obe vyššie spomenuté roviny sú v ňom v istom rozsahu prítomné. Možno radikalizáciu politického prejavu strany vnímať aj v tom, že nerešpektuje štandardné pravidlá a procesy na ktorých je postavený právny a demokratický štát? Podľa nášho názoru nepochybne áno. Presadzovať vlastný politický program a rezignovať pritom nadržovanie štandardných demokratických pravidiel je pre úroveň demokracie a právneho štátu rovnako nebezpečné ako šírenie radikálnych až extrémistických politických požiadaviek. Vyššie uvedené platí aj v prípade, že predmetná politická strana danom období nedisponuje politickou mocou dostatočnou na to aby bola schopná presadiť tieto priority v politickej praxi.

Práve absencia štandardných politických programov jednotlivých strán majúcich svoje konkrétne vyjadrenie ponuke volebného programu zároveň spôsobuje, že spoločnosti nemôže prebiehať štandardný politický súboj nakoľko nie celkom zrejme čo konkrétne a akým spôsobom chcú politické strany prípade, že získajú podiel na moci presadzovať.

Samotné priority volebného programu, ale ešte neznamenajú, že tieto budú v rovnakej miere a intenzite svojho rozsahu premietnuté aj do vládneho programu resp. programového vyhlásenia vlády. Štandardne sme svedkami istého zmiernovania intenzity politického radikalizmu a populizmu v prípade pokiaľ politické strany takéhoto charakteru chcú byť reálne súčasťou štandardných politických procesov. Tieto subjekty sú nútené zo svojich radikálnych požiadaviek ustúpiť pretože v opačnom prípade sa ich koalíčný potenciál, či prípadná možnosť čo i len tacitne podporovať vládnuce zoskupenie rovná nule. Konkrétnym príkladom je v posledných parlamentných voľbách hnutie Republika. Tento politický subjekt je dobrou ukážkou vyššie popísaných procesov. Vznikol fenoménom štiepenia, kedy sa časť členov extrémistickej krajne pravicovej politickej strany Kotlebovci-Ľudová strana Naše Slovensko odčlenila a založila nový politický subjekt, práve po nezhodách vo vedení strany. Napriek jednoznačnej personálnej prepojenosti s pôvodným krajne pravicovým hnutím sa nový subjekt snažil o postupné štandardizovanie ako obsahu tak aj formy svojej politickej činnosti, aby tak zvýšil svoj koalíčný potenciál. Čiastočne sa mu to podarilo, nakoľko na rozdiel od svojho predchodcu spoluprácu s ktorým vylúčili prakticky všetky relevantné strany, v prípade Republiky bola miera odmietnutia tejto strany pre prípadnú povolebnú koalíciu podstatne nižšia. (Sekerák, M. – Němec, J., 2024)

5 Radikalizácia dominantných politických strán

Pri hodnotení dynamiky vývoja radikalizácie politických strán možno výraznú zmenu pozorovať predovšetkým u dvoch relevantných subjektov. Pri SMER-SD a OĽANO môžeme vidieť, že v prípade obidvoch politických strán sme svedkami istej miery radikalizácie ich politického programu, ako aj radikalizácie spôsobu presadzovania svojich politických požiadaviek.

Pri hodnotení prakticky všetkých politických strán musíme vychádzať zo skutočnosti či daný politický subjekt sa nachádza v čase hodnotenia pozícii vládnej, alebo opozičnej strany. Vo všeobecnosti platí, že politické subjekty hľadiska nastolovania požiadaviek sú výrazne radikálnejšie v prípade že sa nachádzajú opozícii než situácii keď sú súčasťou vlády. Táto skutočnosť má niekoľko vysvetlení - v koalícii ste zvyčajne súčasťou širšieho zoskupenia politických strán a pre vytvorenie vládnej koalície je potrebná minimálna pozitívna programová zhoda z toho vyplýva, že politické strany sú nútené robiť kompromisy. V prípade opozície politické subjekty vystupujú samostatne. V opozícii môže byť strana viac autentická a jej snahou je zviditeľniť sa a odlíšiť sa o dostatočných členov opozície.

V prípade obidvoch politických strán či OĽANO tak SMER-SD môžeme konštatovať že miera ich radikalizácie politického prejavu či už vo forme postulovania politických požiadaviek, alebo ich praktickej realizácie politickej činnosti je výrazne vyššia pokiaľ sa tieto nachádzajú v opozícii. Naopak pokiaľ sa nachádzajú tieto politické strany vo vláde tak možno konštatovať, že požiadavkami svojich koaličných partnerov a potrebou hľadať kompromis a konsenzus sa mieria ich radikalizácie znižuje. V tejto súvislosti môžeme konštatovať, že zvýšenú mieru radikalizácie politického prejavu oveľa citlivejšie vníma aj medzinárodné spoločenstvo ktoré sme súťažou súčasťou v prípade že daná strana je pri moci ako situácii pokiaľ sa nachádza v opozícii.

Pokiaľ ide o radikalizáciu postavenia a prejavu SMERU-SD, tak na rozdiel od politickej strany OĽANO zohráva dôležitú úlohu a jeho umiestnenie v rámci politického spektra. Vznikom politickej strany HLAS-SD ktorá vznikla opäť prostredníctvom odštiepenia od SMERU-SD a jej profiláciou ako sociálnodemokratickej strany stredového typu zaujala isté miesto v rámci politického spektra stranického systému Slovenskej republiky. Nakoľko sa SMER-SD profiluje ako sociálnodemokratická strana národného typu, jej umiestnenie sa posúva viac na ľavý okraj stranického spektra. SMER-SD nemôže zaujímať rovnakú pozíciu ako hlas pretože svojím naladením a obsahom svojej politickej agendy samého seba vníma ako výrazne ľavicovejší subjekt než je tomu v prípade HLASU-SD. Na rozdiel od tejto strany politická strana SMER-SD nemá problém sa jasne a jednoznačne vymedziť a verejne samu seba definovať ako najľavicovejší politický subjekt na slovenskej politickej scéne. Na druhej strane HLAS-SD je vo svojich vyjadreniach oveľa umiernenější a v konkrétnych politických témach inklinuje viac do stredu politického spektra. SMER-SD sám seba označuje ako slovenskú sociálnu demokraciu to znamená národné orientovaný typ sociálnej demokracie na rozdiel od takzvaného progresívneho resp. európskeho modelu sociálneho sociálnej demokracie ku ktorému viac inklinuje HLAS-SD. Pri hodnotení predchádzajúcich volebných období za zmienku stojí volebné obdobie 2006-2010 prvá vláda **R. Fica**, kedy SMER-SD vo

pôsobil vo vláde s ĽS-HZDS a SNS. Počas tohto volebného sme boli sme po prvý krát boli svedkami toho, ako SMER-SD postupne prebral časť agendy národnostne orientovanej SNS čím celkom jasne naznačil, že je schopný osloviť špecifickú časť voličov na okraji politického spektra. Schopnosť oslovovať aj radikálnejšiu časť voličského spektra, prípadne stúpcov tzv. antisystémových strán naznačuje, že SMER-SD predovšetkým svojou predvolenou rétorikou smeruje k okraju politického spektra. Na druhej strane pri praktickom výkone politiky, ako vládna strana s najväčšou mierou politickej zodpovednosti je jej prejav výrazne umiernenější. Takže pokiaľ hodnotíme pozíciu SMERU-SD v rámci jej postavenia v straníckom systéme Slovenskej republiky vidíme, že pre jej objektívne vnímanie a hodnotenie je potrebné zakladať komplexnom skúmaní nielen jej programových aktivít, ale aj praktickej činnosti tejto politickej strany.

V prípade strany OĽANO dnes Slovensko môžeme konštatovať, že čím ďalej tým viac sa jasne prikláňa k tzv. monotematickým politickým stranám. Radikalizáciu tejto politickej strany možno pozorovať predovšetkým pri praktickom výkone politiky. Strana identifikuje ako jediná autentická alternatíva v boji proti korupcii. Vytváranie obrazu bojovníkov proti mafii a snaha tento obraz udržať je primárnou aktivitou tejto strany po väčšinu svojho pôsobenia vo verejnom priestore. Z hľadiska vnútornej organizácie politickej strany ide o subjekt, ktorý má len formálne vytvorené štruktúry a nepredstavuje typ a štandardne organizovaných politickej strany. Na získanie voličských preferencií jej stačí snaha o upútanie pozornosti niekedy prakticky za akúkoľvek cenu. Predseda strany a jej hlavný predstaviteľ **Igor Matovič** samého seba vníma ako bojovníka proti mafii³⁹ čo naznačuje aj charakter politickej činnosti strany, ktorej je predsedom a zakladateľom.

Jedným z faktorov, ktorý v rámci politického systému prináša radikalizáciu do slovenskej spoločnosti je aj problematnosť vzájomných vzťahov a animozity medzi lídrami jednotlivých politických strán. V čisto praktickej rovine je výrazne vyššia miera konsenzu pri hodnotení obsahu ich politických programov, ktorá je však negovaná neschopnosťou korektné vzájomne komunikovať, pričom v niektorých prípadoch sa aj stiera rozdiel medzi tým či sú títo spoločne súčasťou vládnej koalície, alebo sa konfrontujú s tými čo sú v opozícii.

Záver

Z hľadiska zabezpečenia praktického fungovania jednotlivých zložiek moci je pre politický systém Slovenskej republiky príznačná potreba vytvárať viacčlenné koalície, ktoré dosahujú potrebnú väčšinu v parlamente a zabezpečujú tak stabilitu exekutívy. Uplatňovanie pomerného volebného systému vedie k pluralitnému multipartizmu, pričom žiadna z nich nemá zvyčajne reálnu šancu samostatne zostaviť vládu, čím vzniká potreba vytvárať viacčlenné vládne koalície.⁴⁰ Ak hovoríme o parlamentných alianciách, tak tieto delíme na provládne

---

³⁹ Bojovník proti mafii si uviedol Igor Matovič ako povolanie na kandidátnej listine v posledných parlamentných voľbách.

⁴⁰ Výnimkou bolo volebné obdobie 2012 – 2016, kedy výrazný volebný zisk politickej strany SMER na úrovni 44,41 % umožnil tejto strane vládnuť samostatne bez potreby vytvárať vládnu koalíciu.

a opozičné. Práve tento typ je charakteristický pre multipartizmus, pričom parlamentné aliancie môžu fungovať aj bez vládnych, ale vládne aliancie sa bez parlamentných nezaobídu.

Volebná aliancia sa automaticky nemusí transformovať do vládnej, nakoľko to, či spolupráca v období volieb bude pokračovať aj po nich, závisí od zisku jednotlivých politických strán. Rovnako musíme brať do úvahy aj fakt, že kým na volebnú spoluprácu stačí aj negatívna zhoda voči politickému rivalovi, pre vytvorenie vládnej koalície je priam nevyhnutná existencia minimálnej pozitívnej programovej zhody.

Špecifikum vzniku vládnych aliancií tvorí v tomto systéme preferovanie dosiahnutia minimálnej vládnej väčšiny pred programovou zhodou a ideologickou príbuznosťou. Následne častokrát vznikajú heterogénne koalície, ktoré oslabuje vzájomná rivalita zúčastnených politických strán. (Kováčik – Ondria – Kosír, 2010) Negatíva tohto prístupu sa v plnej miere prejavili vo volebnom období 2020 – 2023, ktoré bolo sprevádzané prakticky neustálym konfliktom, ktorý mal rovinu ako osobnej animozity, tak aj vzájomnej programovej nekompatibility. Rezultátom bol permanentný chaos, prehlbujúci sa konflikt v spoločnosti a zo systémového hľadiska rezignácia predsedu vlády, vyslovenie nedôvery vláde a nevyslovenie dôvery vláde a vládnutie s obmedzenými kompetenciami. To všetko za obdobie len 3 rokov.

Obsahovým zameraním tohto textu bolo poukázať na vybrané aspekty ovplyvňujúce význam a postavenie politických strán v podmienkach Slovenskej republiky. V príspevku venujeme pozornosť meniacemu sa charakteru a forme pôsobenia politických strán predovšetkým v exponovanom predvolebnom období. Otázky fragmentácie stranického systému, rezignácia časti politického spektra na stranícku programatiku, či účelové zmeny legislatívneho prostredia primárne motivované cieľom dosiahnuť politický zisk, spolu s radikalizáciou obsahu a formy praktickej činnosti politických strán predstavujú komplex faktorov ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje charakter stranického systém v podmienkach Slovenskej republiky. Uvedeným textom sme realizovali ambíciu prispieť k odborných diskusií k vyššie uvedeným témam. Rozsah a miera ingerencie politických strán do všetkých aspektov politického a spoločenského života krajiny je dôkazom toho, že týmto otázkam je potrebné venovať náležitú pozornosť v rámci otvorenej celospoločenskej diskusie.

Zoznam bibliografických odkazov

DEEGAN-KRAUSE, K. – HAUGHTON, T. 2009. *Toward a More Useful Conceptualization of Populism: Types and Degrees of Populist Appeals in the Case of Slovakia*. In: *Politics & Policy*, The Polisy Studie Organization. Vol. 37, No. 4 s. 821-841, ISSN:1555-5623.

HAUGHTON, T. 2014. *Exit, choice and legacy: explaining the patterns of party politics in post-communist Slovakia*. In: *East European Politics*. Vol. 30, No. 2 s.- 210-229, ISSN: 2159-9173.

ONDRIA, P. – KOVÁČIK, B. – KOSÍR, I. 2010. *The system of political parties of the Slovak Republic*. In: *Politické vedy*, r.13, č. 2, s. 89-106.

OLANO program 2020, *A.7 Priama demokracia a občiansky aktivizmus* s. 43, [cit. 2024-01-10]. https://www.obycajniludia.sk/wp-content/uploads/2020/02/OLANO_program_2020_FINAL_online.pdf

SEKERÁK, M. – NĚMEC, J. 2024. Slovak Political Parties and Party System: Between Cleavages and Strong Leaders. In: Das politische System der Slowakei, Springer, pp. 141 - 164 ISBN978-3-658-42633-0.

SPOLOČENSKO-POLITICKÉ POZADIE (NE)PODPORY VYBRANÝCH POLITICKÝCH STRÁN V KONTEXTE RADIKALIZAČNÝCH TRENDOV SPOLOČNOSTI A KRÍZY POLITICKÝCH STRÁN NA SLOVENSKU⁴¹

SOCIO-POLITICAL BACKGROUND OF (NON) SUPPORT OF SELECTED POLITICAL PARTIES IN THE CONTEXT OF RADICALIZATION TRENDS OF SOCIETY AND THE CRISIS OF POLITICAL PARTIES

Adriana Vasil'ková – Jarmila Androvičová*

ABSTRAKT

V príspevku analyzujeme kvalitatívne pološtruktúrované rozhovory s voličmi, v ktorých vyjadrujú svoje postoje a názory k spoločenskej a politickej situácii na Slovensku, ako aj k pôsobeniu vybraných politických strán (SMER, OĽANO). Cieľom je rekonštruovať naratívy, ktoré respondenti pri vyjadrovaní svojich názorov a postojov vyjadrujú, vychádzajúc z typológie naratívov, ktorú sme prebrali od trojice českých autorov. Zároveň nadväzujeme na predchádzajúci výskum (Projekt VEGA 1/0755/17) a testujeme hypotézu, v ktorej sme predpokladali, že názorové a postojové spektrum vo vzťahu k SMERu a OĽANO sa výrazne nelíši najmä v miere a intenzite vyjadrovaného dištancu od postojového spektra ku Kotlebovci-LSNS, ktoré sme skúmali v predchádzajúcom výskumnom projekte. Konštatujeme, že hypotéza sa potvrdila, avšak rozdiely vo vnímaní týchto politických strán nachádzame v iných aspektoch.

KLúčové slová: kvalitatívny výskum, postoje voličov, SMER, OĽANO, spoločenská a politická situácia

Úvod a metodológia

V ostatných rokoch možno prakticky vo všetkých krajinách Európy zaznamenať zvýšenú tendenciu zintenzívnenia kritických a nespokojných hlasov na adresu demokracie, resp. tendenciu k prehodnoteniu doterajšieho spôsobu realizácie a uplatňovania demokratických princípov a pravidiel. Táto skutočnosť do značnej miery reflektuje fakt, že súčasné demokracie musia čeliť takým výzvam - od hrozieb vojnových konfliktov a ekologických katastrof, cez obavy z neregulovanej migrácie obyvateľstva, šírenia chorôb, zvyšujúcej sa nezamestnanosti, až po zníženie životnej úrovne a strachu z politickej a spoločenskej nestability - na ktoré neboli zvyknuté, resp. s ktorými v takej vysokej miere

---

⁴¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/0551/21: *Spoločensko-politické pozadie (ne)podpory vybraných politických strán v kontexte radikalizačných trendov spoločnosti a krízy politických strán*, ktorý je financovaný Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

* doc. PhDr. Adriana Vasil'ková, PhD. pôsobí ako docentka na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: adriana.vasilkova@umb.sk; Mgr. Jarmila Androvičová, PhD. pôsobila na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: ajarmila@gmail.com.

doteraz neboli konfrontované. Kritické hlasy zo strany občanov sa zvyčajne neorientujú voči demokracii ako takej, ale voči jej aktérom, t. j. voči politickým reprezentantom a voči spôsobom, ako vykonávajú svoju činnosť a ako pristupujú k riešeniu páľčivých spoločenských a politických otázok.

C. Crouch (2004) reflektoval vo svojej práci sociálne a politické zmeny a skonštatoval, že demokracia v súčasnosti prešla premenou svojho vlastného konceptu. Reflektovanie zmien z pohľadu normatívnej paradigmy tak vytvorilo fenomén tzv. krízy demokracie (Merkel, 2014).

Z pohľadu straníckych systémov a fungovania politických strán sa kríza demokracie prejavuje v zníženej podpore tradičných politických strán, ale i v podpore nových „neštandardných“ politických subjektov, častokrát protestných a radikálnych, mnohokrát až extrémistických, v podpore subjektov bez pevnejšieho ideologického základu a širšej členskej základne.

Výsledky volieb v mnohých európskych krajinách potvrdzujú, že sú to práve tradičné, štandardné politické strany, ktoré zaznamenávajú pokles preferencií. Tento fakt má aj iné príčiny. Sú nimi: odklon strán od ich ideologickej bázy, dlhodobé nenapĺňanie politického programu a predovšetkým strata dôvery zo strany voličov/občanov.

Sprievodným javom krízy demokracie je radikalizácia, ktorá môže vyústiť do rôznych foriem extrémizmu, alebo sa prejavuje eróziou tradičných hodnôt. Radikalizácia je fenomén prítomný aj v slovenskej spoločnosti. Odzrkadľuje postoje obyvateľstva voči aktuálnym spoločensko-politickým výzvam a ich riešeniam. Problematika radikalizácie sa na Slovensku spája predovšetkým s pôsobením a činnosťou krajnej pravice a jej podporovateľov. Fenomén radikalizácie je však omnoho komplexnejší. Je viditeľný vo všetkých sférach spoločnosti, štandardné politické strany a ich činnosť nevnímajú.

Nami realizovaný kvalitatívny výskum nadväzuje na predchádzajúci výskumný projekt VEGA Spoločensko-politické pozadie voličskej (ne)podpory politickej strany Kotleba-ĽSNS (realizovaný v rokoch 2016-2019), ktorého cieľom bolo objasniť, ako respondenti vnímajú spoločenskú a politickú situáciu a politickú stranu Kotlebovci-ĽSNS⁴² vo vzájomnej previazanosti a interakcii. Išlo predovšetkým o to zistiť, aké témy a obsahy si respondenti s týmito tromi okruhmi asociujú, ako ich hodnotia a ako svoje názory vysvetľujú. Projekt teda vychádzal/bol postavený na analýze naratívov vo vzťahu k politike a osobitne vo vzťahu k politickej strane Kotlebovci-ĽSNS.

---

⁴² V čase predkladania projektu v roku 2016 sa súčasná politická strana Kotlebovci-ĽSNS nazývala Kotleba-ĽSNS. V texte príspevku budeme používať súčasný názov tejto strany. (Názvy strán nesmú obsahovať mená lídrov, 2018) Strana Kotlebovci-ĽSNS sa v parlamentných voľbách v rokoch 2016 a 2020 dostala do NR SR. Po vnútorných rozporoch časť jej členov zo strany odišla a založila hnutie Republika. V predčasných parlamentných voľbách ani jeden z týchto subjektov nedostal dostatočný počet hlasov, aby sa dostal do NR SR. (Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky, 2023 a Voľby 2020 do Národnej rady Slovenskej republiky, 2020)

Závěrečná analýza pritom ukázala, že postoje k politickej strane Kotlebovci-ĽSNS, ktorá býva označovaná ako strana extrémistická, boli prekvapivo rôznorodé, a nie natoľko vyhranené, ako by sa očakávalo. Pomerne časté zastúpenie mali aj zmierlivé postoje. To nás priviedlo k úvahe, či uvedené postoje ku ĽSNS sú o niečo vyhranenejšie, ako postoje k iným politickým stranám. V závere výskumu sme vyslovili hypotézu, že postoje k politickej strane Kotlebovci-ĽSNS sa z hľadiska rôznorodosti a intenzity výrazne nelíšia od postojového spektra k niektorým iným štandardným politickým stranám.

Tieto zistenia a úvahy nás inšpirovali k podaniu projektu: Spoločensko-politické pozadie (ne)podpory vybraných politických strán v kontexte radikalizačných trendov spoločnosti a krízy politických strán na Slovensku. V jeho rámci respondenti vyjadrovali svoje stanoviská k politickým stranám SMER a OĽANO.⁴³ Základom výskumu bolo porovnanie postojov a vzťahu k týmto dvom stranám s cieľom zistiť, či rozdiel v intenzite a spôsobe odmietania/prijímania politickej strany Kotlebovci-ĽSNS a strán SMER a OĽANO bude výrazne odlišný. Vybrali sme si politické strany, pri ktorých vieme dôvodne predpokladať, že sú pre časť voličov neprijateľné, resp., že voči nim cítia dištanc, ale zároveň môžeme tieto politické strany považovať za mainstreamové (v zmysle, že nijako nevybočujú z akceptovateľného demokratického rámca). Sú teda vhodné na porovnanie a zároveň zodpovedanie hypotézy, ktorej pozadie sa zakladá na istom podozrení, že dištanc voči strane, ktorá vybočuje z demokratického rámca nie je výraznejší ako odpor voči mainstreamovej politickej strane.

Výskum bol realizovaný formou hĺbkových 28 kvalitatívnych pološtruktúrovaných rozhovorov s respondentmi – voličmi. Kvalitatívne interview prebiehalo podľa scenára, ktorý sčasti vychádzal zo scenára rozhovoru, ktorý sme použili pri predchádzajúcich rozhovoroch s voličmi o politickej strane Kotlebovci-ĽSNS. Prvou časťou rozhovoru boli vybrané otázky o spoločnosti (vnímanie života na Slovensku – subjektívne i objektívne, vnímanie spoločenských problémov, sociálnej spravodlivosti atď.); druhou časťou rozhovoru boli otázky o politike (vnímanie politického diania, vlastné angažovanie sa, vzťah k politike). Tretia časť, ktorá sa v predchádzajúcom výskume týkala politickej strany Kotlebovci-ĽSNS sa týkala politických strán SMER a OĽANO.

---

⁴³ V čase podanie projektu v roku 2020 boli oficiálne názvy strán: SMER-SD a Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽANO), NOVA, Kresťanská únia (KÚ), ZMENA ZDOLA. V texte budeme využívať názvy SMER a OĽANO.

Pološtruktúrované kvalitatívne rozhovory s vybranými respondentmi boli zamerané na objasnenie a pochopenie toho, ako voliči vnímajú spoločenskú a politickú situáciu, ako argumentujú svoje sympatie/antipatie k vybraným politickým stranám, čím svoje názory legitimizujú. Vo vzťahu k analýze a interpretácii dát, z hľadiska techniky vedenia a interpretácie rozhovorov, sme využili model naratívu francúzskeho filozofa **P. Ricoeura** (2014). Korpus dát získaný realizáciou hĺbkových kvalitatívnych rozhovorov sa stal základom pre identifikáciu pravidelností vo výpovediach respondentov, v ktorých tematizujú aktuálne politické dianie ako také, ale aj špecifický názor a postoj vo vzťahu k pôsobeniu skúmaných politických strán. Výsledkom analýzy je typológia naratívov vzťahovania sa k politike, analýza vnímania politických strán OĽANO a SMER a zároveň komparatívne zhodnotenie preskúmvanej hypotézy. Jedná sa o kvalitatívny výskum, takže zodpovedanie hypotézy nie je vecou štatistického testovania, ale porovnania a vyhodnotenia kvalitatívnych dát – forma a intenzita vyjadrenia postoja napríklad pomocou expresívnych výrazov, intenzita dištancovania sa, ale zároveň aj ochota hľadať pozitívne prvky i v prípade strany, s ktorou nesúhlasím.

Využitie analýzy naratívov sa v spoločenských vedách uplatňuje najmä od obdobia tzv. naratívneho, resp. diskurzívneho obratu v sociálnych vedách, najmä od 60. rokov 20. storočia. Nejde o obrat k jazyku ako k objektu skúmania, ale o zmenu paradigmy, spôsobu nazerania na jazyk ako súčasť sociálneho sveta a na tzv. performativitu jazyka. Na jazyk a text sa teda prestáva nazeráť len ako na popis, či referovanie k objektívnemu nejazykovému svetu, ale ako na aktívnu súčasť reprodukcie sociálneho sveta. Naratívy (príbehy) hrajú v tomto procese kľúčovú úlohu. Formovanie udalostí, javov vonkajšieho sveta do príbehu je prirodzenou súčasťou sociálneho a žitého sveta a slúži predovšetkým na ozmyselňovanie skúseností aktérov. Prostredníctvom príbehov teda usporadúvame nesúrodú sociálnu realitu do zmysluplnej sekvencie, ale vyslovovaním a šírením týchto príbehov zároveň sociálnu realitu utvárame. Formovanie príbehov nemá pritom nevyhnutne znaky nejakého epického literárneho diela, ale na druhej strane nie je rozhodne náhodné. Nenáhodnosť vyplýva jednak zo štrukturálnych charakteristík kultúrneho kontextu (čo je vôbec mysliteľné ako možné, reálne a zmysluplné v istej kultúre a v istom kontexte), jednak z osobných hodnotových preferencií a skúseností aktérov.

V našej analýze sa zameriavame na rekonštrukciu naratívov voličov, t. j. sústreďujeme sa na otázku aké príbehy respondenti vo svojich rozprávaniach vytvárajú a ponúkajú, resp. aké príbehy využívajú, z akých čerpajú. Osobitne sa zameriavame na konfrontáciu a interakciu „veľkých“ diskurzov a individuálnych príbehov respondentov. Inými slovami, nejde len o to pozeráť na rozprávanie respondenta ako na jednoliaty príbeh o politike či spoločnosti (napokon nie všetky rozprávania by bolo možné označiť za koherentné a príbehové), ale pozrieť sa na to, ktoré z veľkých príbehov (náboženských, ideologických, diskurzov šírených médiami, politikmi, analytikmi, či jednoducho diskurzov prítomných v našej spoločnosti) nachádzajú odozvu v rozprávaniach našich respondentov. Zároveň sa ale sústreďíme aj na tzv. „malé“ resp. „krátke“ naratívy. Tie môžu, a nemusia byť fragmentmi veľkých naratívov, jedná sa o potrebu akéhosi rýchleho zdôvodnenia svojho stanoviska, ktoré nemusí plne ladiť s autentickými názormi a postojmi respondenta. Ide teda o analýzu toho, ako si respondenti vyberajú z vysvetlení, ktoré sú k dispozícii (politický mediálny diskurz, znalosť zdieľaných významov) v danej situácii a ako formulujú svoje stanovisko. Nejedná sa teda len o analýzu obsahov výpovedí, ale analyzujeme aj vnútornú logiku, argumentáciu, odosobnenosť alebo naopak situovanie samého seba do príbehu, zahrnutie skúsenosti vs. využívanie všeobecných fráz a pod. Vzhľadom na charakter výskumu (kvalitatívna metodológia) konštitutívne prvky naratívov budú tvoriť tzv. emické kategórie – teda kategórie, ktoré sú do výskumu vnesené samotnými respondentmi.

Rozhovory sme realizovali na prelome rokov 2021/2022. Tento kontext je potrebné brať do úvahy pri nazeraní na výsledky výskumu. Keďže sa jedná o kvalitatívny výskum, naša výskumná vzorka nemala ambíciu spĺňať kritériá štatistickej reprezentatívnosti, snažili sme sa však vyhnúť zjavnej nevyváženosti vzorky (hoci z hľadiska veku treba konštatovať, že najviac zastúpená bola vekovo mladšia generácia (do 30 rokov). Získané výsledky nemožno zovšeobecňovať, skôr poskytujú priestor pre úvahu a podnet k novému bádaniu v danej oblasti.

1 Politika a spoločnosť v naratívoch

V prípade postojov k politike (v užšom slova zmysle) nevidíme zásadné rozdiely medzi zisteniami z prvého výskumu a našimi súčasnými dátami. Väčšina respondentov cíti k súčasnej politike skôr dištanc, hoci sa často jedná práve o dištanc kvôli niečomu, teda nie apriórne odmietanie politiky, ale politiky v jej súčasnej podobe. Zmienky o minulom angažovaní často končia príbehom akéhosi rozčarovania, poučenia a sklamania. Nemusí byť silne emocionálne, často je aj racionálne a cítiť v príbehu ochotu znova sa zapojiť, angažovať, dôverovať, ak by sa niečo zmenilo. Vzhľadom na čas nášho merania je časť týchto príbehov spojená práve s politickou stranou OĽANO, ktorá pri vstupe do vlády požívala dôveru a spájala sa s nádejou (minimálne na odstránenie problémov z minulosti – najmä korupcia) a následným sklamaním z krokov vtedajšej vlády.

Pri analýze naratívov sme aplikovali na naše dáta už existujúcu typológiu naratívov od autorov **Grznár, Baránková, Černá, Samec** (2014). Túto typológiu sme však vo vzťahu k našim dátam potrebovali doplniť a spresniť, teda sme do analýzy zahrnuli aj ďalšie dimenzie a typologizačné kritériá. Uvedená štvorica autorov realizovala „výskum naratívneho vzťahovania

sa k političnu“ (ibid, s. 139).⁴⁴ Na základe tejto analýzy autori formulovali typológiu naratívov, resp. aplikovali koncept tzv. kultúrneho repertoáru, ktorý definujú podľa **A. Swindler** ako „zásobáreň príbehov, symbolov, rituálov a videní sveta, ktoré je možné použiť v rôznych konfiguráciách na riešenie rozličných typov problémov.“ (ibid, s.140). Autori pritom na základe analýzy kvalitatívnych rozhovorov identifikovali 4 základné kultúrne repertoáre: zaujatý, vecný, vyhybavý a odcudzený (ibid).

Zaujaty repertoár charakterizujú ako príbeh, ktorý sa vyznačuje situovanosťou respondenta a teda jeho zaujatosťou príbehom. Podľa autorov cieľom výpovedí, ktoré spadali do tohto repertoáru, bolo predovšetkým ukázať zaujatie pre vypovedané. Dôraz bol kladený na identitu rozprávača, čo pri konštrukcii zápletky dovoľovalo identifikáciu s osobou politika alebo s inštitúciou. Typicky rozprávanie začína slovami: „ja si myslím“, „ja som zažil“, alebo obsahuje rozlišovacie kategórie ako „mám/nemám rád“ alebo „moje/cudzie“. (ibid). V našom súbore dát chápanie zaujatého repertoáru teba trochu doplniť a spresniť. Zaujaty repertoár sa vyznačoval silnou emočnou zaangažovanosťou a hodnotovou zainteresovanosťou. Nutne nemusel obsahovať situovanie samého seba ako aktéra príbehu, ale niekedy skôr ako akéhosi „hovorca“ národa. Často sa tento naratív vyznačoval tým, že respondent hovorí za všetkých, prípadne zdôrazňuje, že všetci, či každý rozumný človek to musí takto vnímať. Často používa emocionálne podfarbené výrazy. Zároveň často používa argumentáciu osobnými skúsenosťami či konkrétnymi skúsenosťami iných aktérov. Zaujaty repertoár môže znamenať veľmi širokú škálu názorov ale aj veľmi širokú škálu hodnotení a emócií, čo však majú spoločné je snaha apelovať na emócie a zároveň je tu najsilnejšia snaha presvedčiť o správnosti svojho stanoviska.

„...človečenstvo za tých 30 rokov tzv. demokracie sa vyvíja a vždy tá nová generácia donesie niečo novšie, ešte sme furt neprekonali tie veci...sme stredoeurópska krajina, ale s takým východným cítením“ (muž, stredný vek)⁴⁵

„Ja som zástanca toho, že ujsť niekam je jednoduché a vôbec sa nestotožňujem s tým, keď niekto hovorí...porovnáva mzdy v Anglicku a u nás“ (muž, seniorský vek)

„...prečo by sa mali silou mocou sobášiť lesby a gejovia?...to neni nejako v poriadku...“ (žena, stredný vek)

Vecný repertoár charakterizujú autori ako vlastný respondentom, ktorí zdôvodňujú, zvažujú a premýšľajú. Tvrdenia sú teda dokladané vecnou argumentáciou. Respondent je tu teda skôr vonkajší pozorovateľ, snaží sa skôr presvedčiť o svojom záujme o niečo, než vyjadriť emocionálnu zaujatosť vo vzťahu k niečomu. Identita respondenta je tu teda menej dôležitá. Podobne ako repertoár zaujatý aj vecný repertoár sa môže vyznačovať silnou kritickosťou, ale tá je postavená viac na odosobnených úvahách než emóciách. My k tomu dodávame, že práve tento druh repertoáru referuje akoby k istému druhu „laického“ politického analytika. Treba ale zdôrazniť že sa nemusí jednať o formu racionality, ktorá je rozumná vo vedeckom slova zmysle.

⁴⁴ Autori skúmali „laické teórie politiky; v presvedčení, že tieto teórie orientujú ľudské konanie, a stávajú sa tak reálnymi vo svojich dôsledkoch.“ (Grznár, Baránková, Černá, Samec, 2014, s.139) Za týmto účelom analyzovali 35 naratívnych rozhovorov v priebehu akademického roka 2012/2013. Námetom týchto rozhovorov bola skúsenosť s obdobím normalizácie, prežívanie roku 1989, neskoršia transformácia a jej spätné hodnotenie a napokon súčasná politická situácia.

⁴⁵ Respondentov sme rozdelili do troch vekových kategórií: mladý vek – do 30 rokov, stredný vek – od 31 do 60 rokov a seniorský vek od 61 rokov.

Sociálnemu vedcovi sa teda môže zdať, že sa jedná o mylnú argumentáciu, ale je tu jasná snaha zvažovať a mať veci podložené.

„...boli o tom aj nejaké články, teraz neviem konkretizovať, kradnúť sa bude vždy, ale mám pocit, že počas tejto demokracie je to veľmi výrazné.“ (muž, mladý vek)

„No áno...tu sa cítim bezpečne, zase asi v porovnaní s inými krajinami, keď človek vidí čo sa deje inde, či už z prírodného hľadiska, ...ale aj z toho politického...“ (muž, mladý vek)

„...tí mladí ľudia patria do kategórie, ktorej sa nežije úplne najlepšie...a potom sa vytvára prostredie, v ktorom je spoločnosť skôr prestarnutá...vidíme, že veľký problém je u ľudí, ktorí majú 2-3 deti...“ (muž, stredný vek)

Vyhýbavý repertoár sa vyznačoval podľa autorov dôrazom na pluralitu informácií a relativitu pravdy, absenciu morálnych súdov a absenciu výrazovej expresivity. Cieľom výrokov bolo vyjadrenie dezorientácie alebo nezájmu o rozprávanie. Rozprávači podobne ako pri vecnom repertoári konštruujú zápletky o politických javoch v rámci „ono sa to deje“ a seba stavajú do úlohy pasívneho diváka, ktorého život nemá žiadny prienik s politickým dňom. (ibid, s.144) Výpovede vyjadrujúce dištanc od politiky či formulujúce nepochopenie politického diania vypovedali o snahe vyhnúť sa prijatiu jasného stanoviska k rozprávanému, čo tento repertoár jasne oddeľuje od repertoáru vecného. Pri aplikácii tohto typu repertoáru na naše dáta musíme opäť jeho chápanie trochu spresniť, resp. doplniť. V našich dátach sme nenašli silno zastúpené vyhýbanie sa odpovedi v zmysle chýbajúceho názoru, nezájmu alebo neschopnosti pomenovať javy a súvislosti politického diania, mohli by sme teda skôr ako vyhýbavosť podčiarknuť neistotu a polemickosť, ale aj istú zmierlivosť, s ktorou operovali vyjadrenia v tomto type naratívu. Zároveň na tomto mieste treba pripomenúť, že hovoríme o výpovediach, nie o celkovom rozhovore či respondentovi ako takom. To znamená, že tento naratív mohol byť identifikovaný len pri niektorých výpovediach konkrétneho respondenta a mohol byť kombinovaný s ďalšími naratívami. V tomto type naratívu sa teda zdôrazňovalo často, že všetko má svoje dobré i zlé stránky, že sa dá na vec pozerat' z rôznych uhlov pohľadu, že je to individuálne a pod. Tvrdenia sú predkladané opatrne, slovami „Možno, neviem, nie som si istý/á“.

„Nesledujem dianie, ani vo svete, také základné hej, ale keby si mám vybrať tak neviem“ (muž, mladý vek)

„Situácia za tejto vlády je momentálne horšia ako situácia za predchádzajúcej vlády, ale môžem sa myliť“ (muž, mladý vek)

Odcudzený repertoár sa podľa autorov oproti vyhýbavému vyznačoval nie pasivitou ako takou, ale skôr aktívnou a expresívne prejavenu rezignáciou. Namiesto neporozumenia či absencie jasných názorov na politiku sa v tomto repertoári objavovalo zámerné zanedbávanie politického diania z dôvodu celkového znechutenia. Politické bolo vnímané ako špinavé, odpudzujúce, znečisťujúce, zároveň ako potenciálne nebezpečné, lživé a nemorálne. (ibid) Pri odcudzenom repertoári však treba dodať (hoci zmyslom analýzy nie je kvantifikovať výskyt týchto repertoárov), že sa v našich rozhovoroch vyskytoval asi v najmenšej miere, čo môže byť spôsobené faktom, že respondenti, u ktorých prevažuje tento naratív sú často tými, ktorí účasť na rozhovore o spoločnosti a politike odmietnu. Alebo spôsob odpovedí ich stručnosť (v

niektorých prípadoch respondenti odpovedali len áno, nie), môžu naznačovať istý dištanc voči nastolenej téme, ktorý môže, ale nemusí znamenať i dištanc k politike ako takej. Opäť treba pripomenúť, že identifikovanie tohto typu naratívu vo výpovediach neznamená charakteristiku osobnosti respondenta ako takej. Tento naratív môže byť aplikovaný vo vzťahu k politike aj čiastkovo – pri istých témach, na ktoré sú respondenti citliví.

„...áno (sledujem dianie – pozn. autoriek), ale v poslednej dobe mi to pekne lezie na nervy...“ (žena, mladý vek)

„ja ju radšej nevnímam, už to nesledujem,...pre svoje vlastné psychické zdravie nesledujem.“ (žena, mladý vek)

2 Vnímanie súčasnej politickej situácie a vybraných politických strán

Východiskom pre zmapovanie postojov k aktuálnej spoločenskej situácii bola otázka, či je podľa respondentov Slovensko krajina, kde sa ľuďom žije dobre. V porovnaní s predchádzajúcim výskumom (v rokoch 2017-2019), kedy sme respondentom kládli tú istú otázku, nastal v postojoch istý posun. Výrazná časť respondentov na otázku odpovedala kladne, pri ich subjektívnom hodnotení takmer všetci odpovedali, že sa im a ich rodine žije dobre. Mnohí vyzdvihovali nárast životnej úrovne, zároveň však reflektovali socioekonomické rozdiely. Poukazovali predovšetkým na rozdiely medzi jednotlivými regiónmi Slovenska (bratislavský región a východná, resp. severná časť Slovenska), medzi Slovenskom a západnými krajinami Európy a Amerikou, a taktiež medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami či skupinami obyvateľstva. Uvedomovanie si týchto rozdielov bolo prítomné v každom vyjadrení. V porovnaní s predchádzajúcim výskumom sa však zvýšila početnosť neutrálnych hodnotení, t. j. respondenti tieto socioekonomické rozdiely konštatovali ako fakt bez toho, aby naznačovali ich výraznejšiu problémovosť a len veľmi okrajovo a nepriamo ich zdôvodňovali, pomenovanie príčin nebolo v rozhovoroch takmer vôbec prítomné. Predpokladáme, že respondenti z dôvodu toho, že sa jedná o všeobecne diskutovaný spoločenský jav, nepotrebovali ho hlbšie rozvádzať či vysvetľovať. Zároveň však nemožno opomenúť aj výrazne negatívne vnímanie týchto rozdielov a prevažne subjektívny pohľad pri ich vysvetlení.

Ďalšou témou vzťahujúcou sa k spoločenskej situácii bola téma bezpečnosti. Medzi respondentmi takmer na 100 % dominovalo vnímanie Slovenska ako bezpečnej krajiny. Opýtaní uviedli, že v porovnaní s inými krajinami sa na Slovensku cítia bezpečne - predovšetkým vo vzťahu k terorizmu, migrácii, či násilnej kriminality. V kontexte vojny na Ukrajine viacerí spomenuli, že členstvo v NATO a EÚ je garanciou väčšej bezpečnosti. Na rozdiel od predchádzajúceho výskumu však boli výraznejšie reflektované aj domáce “slovenské” pomery, kedy došlo k porovnávaniu niektorých lokalít na Slovensku (predovšetkým mestá boli uvádzané ako menej bezpečné). Ako narušenie bezpečnosti boli niektorými respondentmi spomínané pandémie Covid či správanie sa slovenskej vlády.

Na priamo vnesenú otázku: „Či ste uvažovali nad životom v inej krajine?“ pomerne veľa respondentov odpovedalo nikdy – z dôvodu, že nechcú, lebo v Slovensku vidia potenciál, resp. že si to nevedia predstaviť, ďalší, že načas, aby spoznali cudzie krajiny, ale chcú sa vrátiť. Časť respondentov v zahraničí bola a necíti potrebu sa tam vrátiť a časť si vie život v zahraničí natrvalo predstaviť - bola to však prekvapivo menšina opýtaných.

Pomerne zaujímavé (nové) témy priniesli odpovede na otázku, aké problémy v našej spoločnosti vnímate ako najzávažnejšie. V porovnaní s predchádzajúcim výskumom, v ktorom sa ako jeden z častých problémov uvádzal problém s rómskou menšinou či zlí politici, sa teraz výraznejšie skloňovali pojmy ako polarizácia a radikalizácia spoločnosti či politický populizmus, ktoré pred 6 rokmi neboli témami. V súvislosti s nimi sa spomínala aj diskriminácia, závisť či nenávisť. Respondenti výrazne kritizovali aj neschopnosť vlády a jej skorumpovanosť, korupciu a byrokráciu v spoločnosti a zneužívanie politickej moci. Vo viacerých prípadoch bola spomenutá nízka vzdelanostná úroveň, ktorá má za následok to, že ľudia veria dezinformáciám, čo následne vedie k polarizácii a netolerancii. Problematika rómskej komunity či nespravodlivosť sociálneho systému nestáli v popredí. Oveľa výraznejšie sa spomínal nekvalitný školský systém a zlý stav zdravotníctva. Niektorí respondenti tento stav argumentovali dedičstvom minulého režimu.

Pomerne jednoznačné hodnotenia sa týkali popisu aktuálnej politickej situácie. Respondenti ju (až na pár výnimiek) opisovali ako politicky nepokojnú, nestabilnú, otrasnú, chaotickú a polarizovanú. Viacerí tiež uviedli, že situácia je podobná tej, ako to bolo počas predošlej vlády SMERu, že hádky v koalícii pripravujú cestu tým, ktorí vládli predtým (rozumej SMER), resp. uviedli, že kolaps ešte len príde a to v dôsledku neschopnosti vlády (OLANO, SaS, Sme rodina, Za ľudí). Vo všeobecnosti prevládala jednoznačná nespokojnosť a sklamanie z aktuálnej politickej situácie, len pár opýtaných bolo optimistickjších a uviedlo, že situácia je pokojná, resp. najlepšia za posledných 10 rokov. Pri opise politickej situácie niektorí respondenti otvorili aj sociálno-ekonomické témy a nedostatočné riešenie týchto problémov. Respondenti sa taktiež širšie vyjadrovali k polarizácii spoločnosti, v ktorej sa rozmáha jav netolerantnosti voči iným názorom, v zmysle, ak máte iný názor, ste vnímaný ako nepriateľ. Tento fakt sa prejavil i v odpovediach, či sa respondenti zaujímajú o politickú situáciu a či o nej diskutujú. Výrazná časť z nich síce uviedla, že áno, predovšetkým cez médiá, pri osobných diskusiách však uvádzali vyššie spomenutý fakt. Znechutenie z politickej situácie (nielen správanie sa politikov, ale i vojna na Ukrajine) sa podpísalo i pod skutočnosť, že časť opýtaných vedome informácie o politike nevyhľadáva.

V otázke identifikovania sa respondentov s konkrétnou politickou stranou alebo ideovým prúdom sme zaregistrovali, v porovnaní s predchádzajúcim výskumom, istý posun. Ten sa týkal väčšej ochoty uviesť politickú stranu, alebo ideový prúd, s ktorými sa respondenti stotožnili alebo sa chceli stotožniť. V prípade politických strán boli menované SaS, Progresívne Slovensko, SMER, Republika. Viacerí respondenti však zároveň uviedli, že so stranami síce sympatizovali, ale častokrát cítia z ich pôsobenia sklamanie. V prípade ideového prúdu bola spomenutá širšia škála orientácií od ľavicových cez centristické až po pravicové. Zaujímavé pre nás bolo zistenie, že aj tí respondenti, ktorí sa hlásili k ľavicovým a liberálnym myšlienkam, mali častokrát výhrady proti niektorým liberalizačným snahám politických strán a hodnotovo sa odvolávali na isté (konzervatívnejšie) spoločenské tradície.

S uvedením výrazného slovenského politika, resp. sympatického politika nemali respondenti zásadný problém. Ako naj dôveryhodnejšiu najčastejšie spomínali **Z. Čaputovú**, ale aj **I. Korčoka**. Menovanie ďalších politikov sa odvíjalo od ich ideologickej orientácie - **R. Fico**, **P. Pellegrini**, **J. Bittó Cigániková**, **M. Šimečka**, **M. Mazurek**. Drvivá časť

respondentov taktiež potvrdila, že sa viac či menej pravidelne zúčastňuje parlamentných i komunálnych volieb, výnimku tvoria voľby do Európskeho parlamentu.

V porovnaní s predchádzajúcim výskumom sme zaregistrovali výraznejšiu politickú angažovanosť - v politických stranách, na kandidátkach do mestských/obecných či krajských zastupiteľstiev. Pri otázke o budúcom pôsobení v politickej sfére sme taktiež zaznamenali istý posun v tom, že časť respondentov aspoň teoreticky pripustila ich možné pôsobenie v tejto oblasti.

2.1 Vnímanie politickej strany SMER

V našej vzorke sme pracovali s pomerne širokou škálou postojov ku politickej strane SMER. V rámci tejto škály sa nachádzali postoje, v ktorých respondenti neboli schopní povedať na túto stranu nič dobré. Čisto pozitívne hodnotenie tejto strany sme neevidovali, a aj pri kladnom postoji k nej respondenti uvádzali niektoré kritické postrehy. Môžeme teda skonštatovať, že v prípade strany SMER bola zastúpená pomerne výrazná vyhranenosť a polarizácia – predovšetkým v zmysle negatívneho hodnotenia a to nielen u nevoličov SMERu, ale i u tých, ktorí so stranou sympatizujú a volia ju.

Na strane druhej, časť respondentov, ktorí sa k strane stavali kriticky, sa snažila nájsť niektoré pozítiva. Takýchto zmierlivejších postojov nebolo zastúpených veľa. Pozitívnejšie postoje k strane vyplývali aj z porovnávaní s ostatnými politickými stranami a v tomto zmysle bol SMER vnímaný ako strana s dlhodobejšou a stabilnejšou programovou tradíciou a orientáciou.

Celkovo sa však dá konštatovať, že v prípade strany SMER prevažovali kritické až odmietavé postoje a stranu takmer všetci respondenti spájali s korupciou a korupčnými aférami. Postoj, váha a miera kritiky, ktorá sa tomuto problému pripisovala, však bola rôzna.

Vo vzťahu k vnímaniu politickej strany SMER sme počítali s jej vysokou poznateľnosťou, čo sa u takmer všetkých respondentov potvrdilo. Respondenti nepoznali iba názov/značku strany, ale spontánne spomenuli aj jej viacerých predstaviteľov - hlavne predsedu **R. Fica**, ale i **R. Kaliňáka**, **Ľ. Blahu**, či **L. Kamenického**. Reakcie boli rôznorodé a hodnotiace. Zastúpené boli predovšetkým negatívne konotácie, tie sa spájali: buď so samotnou existenciou tejto politickej strany v reakcii na samotný fakt, že je a že ju respondent pozná: „...*bohužiaľ áno*“, (muž, mladý vek), alebo bola negatívna reakcia personifikovaná na osobnosti strany: „*Poznám Fica, Blahu, mladý Kaliňák tam je. Spája sa s nimi tá korupcia a rôzne problémy, ako napríklad Kuciakova vražda.*“ (žena, mladý vek), alebo sa jednalo o komplexné hodnotenie pôsobenia a zamerania tejto strany: „*SMER je vyslovene strana postavená na moci, na princípoch machiavelizmu. Oni sú zameraní na moc, oni chcú moc a nič iné.*“ (muž, seniorský vek) Zároveň sa však v prípade strany SMER objavujú aj také hodnotenia, ktoré sa snažia obsiahnuť širšie obdobie jej pôsobenia. Často sa potom stáva, že isté obdobie jej činnosti je vnímané aj pozitívne a naratívom je potom to, ako sa strana postupne skazila, najmä skorumpovala. Z pozitívnych atribútov, ktoré strana reprezentuje, vyznievajú ako dôležité jej stabilita a skúsenosti. „*Je to strana, ktorá má dlhoročnú tradíciu a má na Slovensku silnú pozíciu, aj keď v poslednej dobe jej sláva upadla. Poznám Róberta Fica, Blaha – najvýraznejšia osobnosť momentálne.*“ (žena, mladý vek)

Väčšina respondentov vedela uviesť aspoň jednu z tém, resp. programovým priorit, ktorými strana oslovuje voličov. Vo väčšine prípadov však išlo o všeobecné vyjadrenia v zmysle, že strana sa snaží o zabezpečenie sociálnej pomoci, sociálnych istôt pre občanov a poukazuje na „sociálne benefity, sociálne dávky a podporu občanov“ (muž, mladý vek), na „13ty dôchodok, ten tam veľmi rezonuje a 13ty rodinný prídavok“ (žena, seniorský vek). Sociálne otázky teda dominujú: „v prvom rade sú to sociálne body, je to sociálna politika, ktorá sa týka vecí viac sociálnych, aby ľudia viac pocítili tie veci,... hej, ako hovoria, snažia sa niečo robiť aj pre tých ľudí, či je to v rodinnej politike, v politike dôchodcov, nemajetnejších ľudí, ľudí bez domova.“ (muž, stredný vek)

Aj v prípade pozitívneho hodnotenia programu sa následne objavujú negatívne postoje: SMER sa síce „snaží vytvoriť nejaký sociálny štát, ktorý má samozrejme svoje pre a proti, svojich voličov oslovujú práve tou sociálnou demokraciou, rozdávaním peňazí obyčajnému ľudu, ale nie je to až tak prospešné, tak ako sa ukázalo, aspoň podľa môjho názoru, je to skôr deštruktívne, pretože, keď si ľudia na určitý príspevok navyknú, vy im ho dáte a budú chcieť viac a takto sa bude štát ešte viac zadlžovať, čiže sociálna demokracia v prevedení SMERu je dlhodobo neudržateľná.“ (muž, mladý vek)

Kritické postoje k programu strany sa viažu na jeho nejednoznačnosť a stručnosť. „Jej (strany SMER – pozn. autoriek) volebný program, dá sa povedať, že bol nedostatočný, že vôbec sa nevedelo, že kam chce tá strana patriť. V tom programe to bolo strašne iba heslovito, že ohľadom nemocníc, zlepšenie tohto, zlepšenie hospodárstva a takto.“ (muž, stredný vek) Treba však povedať, že tento atribút akejosi nedostatočnej hĺbky a prepracovanosti politiky a ideí, ktorý možno chápať aj ako podceňovanie voliča a snahu osloviť ho skôr heslami a sľubmi, sa týkal aj ďalších analyzovaných strán, resp. v minulosti skúmanej strany Kotlebovci-ĽSNS. „Čím je SMER starší, tým majú menej bodov programu, podľa mňa, keď išli do prvých volieb, tak mali celý štós, trilógiu, a SMER išiel do posledných volieb s tromi bodmi, jeden bol vyhrážajúci sa vysokoškolským medicom, ktorí vyštudovali na Slovensku, že musia zaplatiť, ak sa odsťahujú do zahraničia, myslím si, že takto sa problémy neriešia.“ (muž, mladý vek) Vidíme teda podobu kritiky, kde sa istou hyperbolizáciou respondent negatívne vzťahuje k nejakému bodu programu tejto politickej strany. Je to pomerne častý spôsob laického hodnotenia politiky, ktorý sám o sebe znamená vyjadrenie istého dištancu voči strane a odmietnutie nielen daného riešenia, ale automaticky to naznačuje aj isté širšie vyhranenie sa k spôsobu premýšľania, ktoré za návrhom takýchto riešení stojí.

Viacerí respondenti stranu SMER vnímajú ako stranu pre dôchodcov. „Oslovujú voličov hlavne cez svoje mítingy, hlavne tých starších obyvateľov, hlavne kvetinkami, takými sladkými sľubmi a opíjaním rožkom v úvodzovkách, oslovujú ich tým, že im budú sľubovať sociálne istoty a taktiež budú sľubovať lepšiu životnú úroveň, dostavby diaľnice, ktorá sa, ako všetci vieme, nedostavala ani za ich vlády.“ (muž, mladý vek) Tento stereotyp v súvislosti s vekom je pomerne častý. Zároveň ho netreba podceňovať, môže sa za ním skrývať aj istá frustrácia mladých voličov z toho, že sa cítia byť „prehlasovaní“. Z dlhodobého hľadiska sa takéto politické štiepenie môže podieľať na posilňovaní medzigeneračného konfliktu, ktorý je všeobecným fenoménom a týka sa takmer všetkých období vývoja modernej spoločnosti, avšak v čase, kedy je tento konflikt posilňovaný, napríklad diverzifikáciou v spojení s využívaním

moderných technológií a demografickým vývojom, sa tento konflikt môže prehlbovať. Prispieva k tomu aj dlhodobé pôsobenie takto vyhranených politických subjektov. *„Táto strana je sympatická všetkým dôchodcom, pretože jednoducho majú garantované dôchodky, počas vládnutia tejto strany sa mali dobre, nikto im síce navyše nedal, ale nikto im ani nič nevzal, situácia bola proste pre týchto dôchodcov dobrá.“* (žena, mladý vek) Takéto hodnotenia však zároveň zjednodušujú a podhodnocujú mieru komplexnosti rozhodovania istej sociálnej skupiny (teda napr. dôchodcov), kde sympatizovanie so SMERom nemusí byť len z dôvodu 13teho dôchodku, ale môže v ňom rezonovať aj istý antiliberalný charakter tejto strany, stabilita, ktorú v ich vnímaní garantuje a pod.

Pri hodnotení aktivít strany časť respondentov poukázala aj na zmeny jej postojov a postojov jej lídra **R. Fica** vedúce k populizmu, polarizácii spoločnosti až antisystémovosti. *„Áno, sledoval (som aktivity SMERu – pozn. autoriek), oni pôsobia takým zvláštnym spôsobom, teraz už nie ako ľavicová strana, ale ako antisystémová strana, čo už som viackrát povedal, je veľmi veľké riziko pre budúcnosť Slovenska, nielen vo vnútroštátnej politike ale aj v medzinárodnom prostredí, keďže budú tam vystupovať osoby ako Ľuboš Blaha, či Róbert Fico, ktoré sa nestotožňujú s ideálmi západnej demokracie a keďže vlastne patríme do liberálneho sveta, tak tieto dva svety sociálnej demokracie pod vedením SMERu, ktorá už je viac antisystémová a Ľuboš Blaha je čisto socialistická než demokratická, ja si myslím, že je to veľmi veľké riziko.“* (muž, mladý vek) Takéto kritické vnímanie SMERu a snaha politicky ho zaradiť a jeho pôsobenie hodnotiť komplexnejšie, vyplýva - zdá sa, z prvotnej kritiky, že SMER sa neprofiluje ako typická ľavicová, resp. sociálnodemokratická strana. Poukazovalo sa na nacionalistické tendencie v politike SMERu, napr. vo vzťahu k Maďarsku, ktoré istým spôsobom potvrdila aj koalícia so stranou SNS už v roku 2006, v súčasnosti sa poukazuje na odlišné postoje vo vzťahu ku kultúrno-etickým otázkam, na prílišný konzervativizmus a na výrazne negatívny postoj k migrácii. Postupne sa táto podoba kritiky premieňa na kritiku SMERu ako autoritárskej a antisystémovej strany, ktorá má blízko ku konšpirátorskej scéne. K tomu prispieva silný vplyv sociálnych médií a výrazná aktivita niektorých členov strany v tomto priestore (napríklad v citáte spomenutý **Ľ. Blaha**).

„Myslím, že sa snažia svojou rétorikou pôsobiť na extrémisticky zmýšľajúcich občanov a snažia sa oslovovať takým až do očí bijúcim populizmom, najmä teda po smrti Jána Kuciaka, myslím, že sa SMER začal vyhraňovať takými dosť nesprávnymi populistickými vyjadreniami, no nechcem povedať, že nesprávnymi, lebo to asi nie som ja, na to, aby som to posúdila, ale už vtedy začali byť populistickí, už úplný vrchol to dosiahlo počas Putinovej vojny, keď sa začali totálne nakláňať skôr k východu ako k západu, čo si nemyslím, že je správna orientácia, ich vyjadrenia ako že sa viac myslí na Ukrajincov, Slováci idú na druhú koľaj, to sú pre mňa čisto populistické vyjadrenia, pretože boli dosť, v úvodzovkách, pri kormidle, dosť dlho na to, aby dokázali pomôcť tým Slovákom.“ (žena, mladý vek) Vidíme výrazné prepojenie dvoch tém - zahraničnopolitickej orientácie a obavy z autoritárskeho a antisystémového pôsobenia strany. Zároveň sa tu objavuje dôležitý moment v prípade kritiky SMERu, ktorý sa vzťahuje na jeho dlhodobé pôsobenie vo vláde, čím sa mu pripisuje istá zodpovednosť za celkovú spoločenskú a politickú situáciu, čo v prípade ďalších nami skúmaných politických strán nie je možné. Zahraničnopolitická orientácia SMERu bola spochybňovaná už v skorších vláдах **R. Fica**,

vždy však bolo zároveň zdôrazňované, že Slovensko je jednou z krajín s jednoznačne proeurópskym smerovaním (na rozdiel od Poľska a Maďarska). V SMERe tiež pôsobili či boli jeho nominantmi niektorí uznávaní diplomati a politici (**M. Lajčák, M. Šefčovič**). V súvislosti s vojnou na Ukrajine sa však do popredia dostala obava ohľadom postojov strany k tejto otázke, resp. k proruskej orientácii SMERu, čo je citlivá otázka, keďže pri nej sa istý konsenzus vyžaduje omnoho silnejšie a prípadné alternatívne postoje sa tolerujú v oveľa menšej miere. Túto kritiku však naše rozhovory zachytávajú len čiastočne, pretože zosilnela pred poslednými parlamentnými voľbami 2023.

Strane bol často vytykaný populizmus. *„Vždycky oslovia (členovia SMERu – pozn. autoriek) iba tým čo je aktuálne, čo sa môže hodiť im, aby získali nejaké politické body a dnes je to veľmi pekne vidno v mnohých otázkach, že hovoria presný opak toho, čo hovorili pred pár rokmi, iba aby oslovili niektorých voličov, takže to je v podstate pre mňa ťažko hovoriť o ich bodoch, ktoré by chceli riešiť, pretože tie sa spájajú len s tým, po čom je aktuálne dopyt, po čom ľudia túžia, oni sa ako keby hrajú iba s emóciami a politika by mala byť viacej racionálna a to rúco podľa mňa chýba.“* (muž, mladý vek) Táto kritika sa však spája so širším vnímaním problematiky populizmu. V tomto kontexte sa politika SMERu javí ako málo autonómna, reflektujúca požiadavky voličov až v takej miere, že strana stráca svoju ideovú principiálnosť. Toto je jeden z bodov, kde možno vnímať rozdiel medzi SMERom a OĽANO, resp. Kotlebovci-ĽSNS. V ich prípade nenachádzame až tak veľa pochybností o ich možnom ďalšom smerovaní, pretože si zachovávajú im vlastné ideové/programové jadro (krajne pravicové – Kotlebovci-ĽSNS, protikorupčné - OĽANO). SMER je však v časti kritiky spojený aj s odopretím takejto principality a je spojený najmä s túžbou po moci, čo dosahuje politikou, ktorá sa spolieha na reagovanie na potreby voliča populistickým spôsobom.

Silná personifikácia takmer všetkých problematických a kritických momentov na osobu **Róberta Fica** bola v rozhovoroch taktiež prítomná. *„Sociálne siete Róberta Fica ani SMERu nesledujem, ale vzhľadom k tomu, že počúvam podcasty a snažím sa byť stále v diani, tak človek sa tomu nevyhne, dostane sa to ku mne. Celkovo to, ako sa vyjadruje, tá rétorika SMERu, Róberta Fica je veľmi nešťastná a myslím si, že, no nechcem byť veľmi expresívna naozaj, že je to veľmi nešťastné vyjadrovanie naozaj a veľmi ma mrzí, že ľudia mu to, povedzme, že berú a veľa ľudí, ktorí rozmyšľajú extrémisticky mu to berú a je to veľmi nešťastné.“* (žena, mladý vek) Táto personifikácia je od počiatku v strane SMER veľmi výrazná. Je to zároveň istý všeobecný jav v slovenskej politike, pretože v nej nájdeme len málo strán, ktoré môžeme vnímať nepersonifikovane a ktoré „prežili“ výmenu etablovaného lídra (v tomto prípade možno spomenúť v súčasnosti menej výrazné strany, napr. KDĽ).

Na otázku, čím pozitívnym, resp. negatívnym oslovila strana SMER respondentov, väčšina z nich odpovedala v negatívnom duchu. *„Neviem si predstaviť, čím pozitívnym by ma táto politická strana vedela osloviť.“* (žena, seniorský vek) *„Sledoval som jej pôsobenie odkedy vznikla. Oslovila ma len negatívne, keďže vznikla na podhubí HZDS a k tomuto som nikdy nemal pozitívny vzťah.“* (muž, stredný vek) *„Naozaj sa už tak veľmi neodlišujú od takých krajne nastavených strán, ako napríklad je ĽSNS alebo Republika a to som naozaj nečakal, že až tak hlboko dokážu klesnúť.“* (muž, mladý vek) Tieto názory mierou a ostrosťou kritiky môžeme

pripodobniť k tým, ktoré sme analyzovali v prípade strany Kotlebovci-ĽSNS, dokonca tu nájdeme priame porovnanie a konfrontovanie SMERu ako strany, ktorá má blízko práve k extrémizmu.

Čo sa týka pozitívnejších postojov k strane, tie sa viažu k jej konkrétnej pomoci študentom: „*Samozrejme, nech nehovoríme len o negatívach, sú tam aj pozitíva, strana sa snažila aj v minulosti pomáhať študentom, napríklad, zaviedla vlaky zadarmo, myslím si, že aj obedy a hlavne pozitíva sú tam, že hľadajú na tých dôchodcov, ale nepomohli im v dostatočnej miere, ale na tento problém sa pozerajú.*“ (muž, mladý vek) „*Napríklad musím povedať, že vlaky zadarmo mi ušetrili neskutočne veľa peňazí, naozaj, keď sa človek na to kriticky pozrie, tak naozaj, tie vlaky zadarmo, ktoré teda SMER inicioval a presadil vo vláde, mi ušetrili 100ky, 100ky Eur, ale to sa odráža aj na tej kvalite cestovania.*“ (muž, mladý vek)

Pri pozitívnom hodnotení strany však viacerí respondenti spomenuli aj negatíva. „*Jednoznačne sa mi páči ich ľavicová politika v tom, že by mala byť zabezpečená istá rovnosť. Naozaj tí silnejší hráči, čo sa týka majetku, v spoločnosti, napríklad veľké firmy, by mali pomáhať tým slabším. Keby to urobili dobre, urobili by tie zákony tak, že by neboli deravé, nedali by sa obchádzať, jednoznačne by to bolo úžasné, ale v tom prevedení ako to urobil SMER a koalíčné strany, je to veľmi neefektívny systém a bohužiaľ trpí tým celé Slovensko.*“ (muž, mladý vek) „*Myslím, že sa im podarilo uskutočniť aj veľa dobrých a veľkých vecí, na druhej strane ich vládnutie bolo ovplyvňované veľmi veľa kauzami. V minulosti ma oslovilo ich sociálne zmýšľanie, ale momentálne tá téma už upadla.*“ (žena, mladý vek) „*Páčia sa mi mnohé vyjadrenia Róberta Fica, s ktorými sa viem stotožniť, sú také, neviem Ti povedať teraz presne príklad, ale je takých mnoho, páčia sa mi tlačovky, ktoré vedú a to, akým profesionálnym spôsobom sa vyjadruje k určitým otázkam alebo ako odpovedá, ako argumentuje a tak ďalej. Negatívne stránky vidím, že v minulosti bolo známe o nich, že mali rôzne korupčné škandály, ktoré sa síce nie vždy potvrdili, vyšetrili, dokonca sa nevznieslo ani mnohokrát obvinenie.*“ (muž, mladý vek) Z vyjadrení je zrejmé, že podobne ako v prípade Kotlebovci-ĽSNS vie veľa respondentov prepojiť kritiku s vyzdvihovaním niektorých pozitívnych stránok pôsobenia tejto strany.

Takmer všetci respondenti sa aspoň čiastočne dotkli či už spontánne, alebo na priamy dotaz otázky korupcie SMERu. Väčšinové postoje boli jednoznačné: „*Áno, ja túto stranu veľmi vnímam ako mafiansku politickú stranu a neviem, čo by sa muselo stať, aby som to takto nevnímala.*“ (žena, seniorský vek) „*Ja si určite myslím, že táto strana je skorumpovaná, na 100%.*“ (muž, mladý vek) Iní respondenti považovali iba časť členov za skorumpovaných: „*Nemyslím si, že celá strana je skorumpovaná, určite sú tam ľudia, čo zastávajú sociálne demokratické hodnoty, to vedenie má určite prepojenie na časti spoločnosti, ktoré by nemali mať a určite tam boli nejaké machinácie s peniazmi a aj korupcia v podstate.*“ (muž, mladý vek) V prípade, že sa respondent úplne alebo sčasti hlásil k ľavicovým hodnotám, či hodnotám sociálnej spravodlivosti, objavuje sa zväčša obhajoba týchto hodnôt, tým možno aj zmierlivejší postoj k SMERu, ktorý však nevylučuje aj pomerne ostrú a principiálnu kritiku. Zjemňovanie má často podobu porovnávaní a tým relativizovania, napríklad „*ktorá strana nie je skorumpovaná?*“ (muž, mladý vek)

SMER sa zdá byť politickou stranou s najviac zjednoteným a stereotypizovaným obrazom, to znamená, že keď sa respondent začne vyjadrovať k tejto politickej strane,

nachádzame veľmi podobné motívy príbehy, slová a postavy, ktoré sú opisované a zdôrazňované.

2.2 Vnímanie OĽANO

Podobne, ako pri politickej strane SMER, aj v prípade strany OĽANO⁴⁶ sme zaznamenali vysokú poznateľnosť strany. Pre respondentov nebola známa len strana, ale aj jej predstavitelia, keď spontánne uvádzali **I. Matoviča**, **E. Hegera**, pričom ku viacerým zástupcom strany zaujali hneď na začiatku negatívny postoj, predovšetkým k **I. Matovičovi** a **A. Záborskej**.⁴⁷ Kritizovaní boli aj iní členovia strany, ktorí podľa niektorých respondentov do politiky nepatria: „*mám pocit, keď si pozriete zastúpenie, ktoré OĽANO má, nechcem sa vulgárne vyjadrovať, ale je tam ako keby zberba, je tam Pročko, sú tam aj relatívne vzdelaní ľudia, ale tak zoberme si, tí ľudia, čo sa ukazujú najviac na televíznych obrazovkách, tak sa javia skôr ako šašovia, nie ako politici.*“ (žena, mladý vek)

Niektorí respondenti negatívne vnímali to, že strana OĽANO vytvárala koalície s inými subjektami: „*negatívne vnímam to, ako si k sebe dali zhubné nádory ako Kresťanská únia, Zmena zdola a Nova či ďalšie, pretože tie interrupcie, už majú ľudia toho plné zuby (...) proste pohabať hocikoho, to je OK podľa Igora Matoviča.*“ (muž, mladý vek) Na strane druhej sa objavilo aj pozitívne hodnotenie tohto faktu: „*Je to združenie viacerých menších strán a nezávislých osobností, takže je to širokospektrálna strana, každý si tam dokáže asi nájsť, koho chce podporovať.*“ (muž, mladý vek) „*Je to taká catch-all-party, by som povedal, každý si tam nájde toho svojho, kto ho dokáže zaujať, takže tým by som povedal, oslovila aj mňa, som dokázal nájsť tú osobnosť, aj tou protikorupčnou snahou oslovila aj mňa, aj viacerých asi určite.*“ (muž, mladý vek)

S OĽANO sa pomerne často objavoval aj motív, ktorý pripomína až politologickú úvahu - upozorňovanie na to, že to nie je skutočná politická strana, najmä v zmysle chýbajúcich štruktúr. Toto tvrdenie slúžilo aj ako odôvodnenie nekvalifikovanosti strany. „*OĽANO nemalo dostatočnú štruktúru, nemalo tam dosť veľký počet ľudí ako napríklad malo SNS či SAS, naozaj sa rozprávame o stovkách členov, OĽANO to sa dalo spočítať na prstoch jednej alebo dvoch rúk, takže toto bola veľká nevýhoda OĽANO, nie sú tam dostatočne kvalifikovaní ľudia.*“ (muž, mladý vek), resp. „*mnohí (poslanci – pozn. autoriek) mi prídu nekompetentní, akoby boli náhodne zvolení, akoby to ani sami nečakali,...ako keby sa nevedeli vyjadriť, pretože ako keby boli zvolení iba vďaka lídrovi, áno, to bol ich ťahúň, toho ľudia volili, a tým pádom, že dostali veľa hlasov, tak sa tam z kandidátky dostali aj ľudia, ktorí to nečakali.*“ (muž, mladý vek)

Výčitka ohľadom nestraničského charakteru OĽANO sa netýkala len personálneho zloženia, ale aj princípov fungovania strany – spomínaných nedostatočných štruktúr, spôsobu

---

⁴⁶ Politická strana OĽANO v priebehu svojej existencie viackrát menila názov. Od roku 2010 sa jej členovia dostali do NR SR (na kandidátke strany Sloboda a solidarita) a majú v nej až doteraz svoje zastúpenie, avšak od roku 2011 ako samostatný stranický subjekt. Od novembra 2023 je zaregistrovaná pod názvom Slovensko (Register politických strán a politických hnutí, 2023). V roku 2020 v parlamentných voľbách OĽANO vyhralo s výsledkom 25,02 % hlasov, v predčasných parlamentných voľbách 2023 získalo 8,89 %. (Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky, 2023 a Voľby 2020 do Národnej rady Slovenskej republiky, 2020)

⁴⁷ V čase realizovania rozhovorov predložila do parlamentu SR návrh zákona o interrupciách (Záborskej chýbal opäť jeden hlas, 2021)

výberu kandidátov či obsadzovania postov a s tým spojenej akejsi nevyspytateľnosti či nepredvídateľnosti.

V kontexte uvedeného sme zaregistrovali na činnosť strany kritické názory, ktoré boli na jednej strane obhajujúce: „*Chceli spraviť poriadok, pozametať všetku tú špinu, lenže skutok utek, aj oni robia chyby, nemajú kvalifikovaných ľudí, oni sami nie sú kvalifikovaní na to, aby vládli v tomto štáte*“ (muž, stredný vek), čím časť respondentov dokázala akoby čiastočne ospravedlniť tieto priestupky motívom nováčikovskej chyby, kedy niečo, čo bolo dobre mienené, nakoniec nevyšlo dobre. Na strane druhej sme zaregistrovali nekompromisne prísne kritizujúce vyjadrenia: „*Pozbieranci z ulice, nemyslím to vôbec v zlom, ale pozbieranci z ulice bez skúsenosti z akejkoľvek oblasti, nemôžu riadiť štát.*“ (muž, seniorský vek).

Len menšina opýtaných tvrdila, že v strane majú odborníkov, ktorým sa však nedáva dostatočný priestor. „*V strane je veľmi dobré zastúpenie odborníkov, takže by sme sa nemuseli sústreďovať na Igora Matoviča, myslím si, že tí odborníci v pozadí robia veľmi dobrú prácu.*“ (žena, mladý vek) „*Potom, ako boli voľby, som prišla na to, že sú tam celkom schopní ľudia, ktorých, keby to bolo opačne, keby boli vo vyšších pozíciách, tak by to bola možno aj strana, ktorú by som volila.*“ (žena, mladý vek) Teda i v prípade uznania odbornosti sa poukazuje na problém vo fungovaní strany, ktorý spôsobuje prepád ľudského kapitálu.

Strane bola vytykaná nekonzistentnosť: „*Ja si pamätám, že do tých volieb išli ako antikorupčné hnutie, veď s tým napokon aj vyhrali tie voľby, myslím si, že sa im s tým aj darí, veď všeličo vyplávalo na povrch a sa to rieši, to je super, ale hodnotovo ťažko povedať, pretože ako veľa ľudí sa tam dostalo a nie je to nejaká taká strana, že liberálna, konzervatívna, ako máme také strany v parlamente, je to zmes všetkého a sami ako keby nie sú dohodnutí, s čím ľudí oslovia, niektorí si prídu s vlastným návrhom, ktorý vlastná strana nevie podporiť, lebo sú inak hodnotovo zameraní, ale zase aj naopak, by som povedal, že to, čo majú spoločné, je to antikorupčné, ostatné veci sú zmiešané.*“ (muž, mladý vek) „*(OLANO – pozn. autoriek) je zlepenec rôznych názorových prúdov, rôznych ľudí, ktorí nezávisle na sebe aj niekedy hlasujú, nevravím, že každá politická strana by mala hlasovať jednomyselne, ale nekonzistentnosť v tejto strane je evidentná, v podstate každé volebné obdobie stavajú úplne iných ľudí na kandidátku, len zopár je tam tých stálych členov, nepôsobí veľmi dôveryhodne táto strana*“ (muž, stredný vek) „*Ale je to strana, ktorá je jednoducho výrazná v boji proti niečomu, len mám pocit, že sa tá strana so svojimi predstaviteľmi občas strácala v tom, že proti komu vlastne bojujú a za čo.*“ (žena, mladý vek) Súčasťou kritiky bolo teda aj poukázanie na vnútornú nesúrodosť a názorovú roztrieštenosť, ktorá znemožňuje konzistentné fungovanie strany.

Čo sa tém týka, takmer 100 % respondentov spájalo OLANO s antikorupčnými témami, resp. s bojom proti bývalému premiérovi **R. Ficovi** a strane SMER, niektorí s vyššie spomenutým interrupčným zákonom. Je teda možné povedať, že táto strana je aj samotnými voličmi vnímaná ako monotematická.

Práve protikorupčná agenda podnietila voličov, aby svoj hlas odovzdali OLANO. Viacerí respondenti taktiež uviedli, že OLANU v roku 2020 pomohla dobre nastavená predvolebná kampaň, resp. 11 otázok položených občanom, ktorí mali určiť dôležitosť tém,

ktorým sa OĽANO malo po voľbách venovať.² „Je to politická strana, ktorá vyhrala voľby a môj osobný názor je to preto, že ona mala perfektnú kampaň. Pustiť video do sveta, kde horia sviečky, hrať ľuďom na city, útočiť presne na tú emóciu človeka, či už pozitívnu alebo negatívnu je super, myslím si, že je to akože dobre, že sa poukazovalo na tú korupciu, že je a že dobre na ňu upozorňovali, mali tam videá pred vily.“ (žena, mladý vek)

Napriek pozitívnemu vnímaniu (a neodsudzovaniu) protikorupčných tém sme zaznamenali kritické postoje týkajúce sa pôsobenia OĽANO v politike a realizácie predvolebných sľubov: „Hlavne sledujem ich z hľadiska toho, keďže majú vedúcu pozíciu a majú premiéra z tohto hnutia (OĽANO – pozn. autoriek) a sledujem ich aj na základe toho, že som ich v tých voľbách volil, skrze toho, že som videl v nich potenciál..., ale zatiaľ nemajú ten ráz, ten drive, aby pretavili ten svoj program, čiže toto hnutie momentálne nevyužíva svoj potenciál, tak to nazvem.“ (muž, mladý vek) „Myšlienka zbaviť sa korupcie nebola zlá, ale nejak sa stratila na pol ceste.“ (žena, mladý vek) „Ten boj proti korupcii, ktorý mali pevne zakorenený vo svojom programe, nebol efektívny.“ (žena, mladý vek) Teda aj OĽANO sa dotkla „klasická“ kritika spôsobená sklamaním z jej pôsobenia v zmysle rozporu medzi sľubmi a realitou.

Kritika OĽANO sa však v mnohých prípadoch spájala predovšetkým s lídrom strany **I. Matovičom**, ktorému bola vytykaná neprofesionalita, excesy či vulgárne a výstredné správanie, ktoré strane či vládnej koalícii, škodili. „Čo sa týka lídra Matoviča, tých pár rokov, čo bol v politike, som ho sledovala, bol dosť viditeľný, upútal na seba pozornosť. Dosť to bolo akože negatívnym spôsobom, chcel sa proste zviditeľniť za každú cenu, tak by som povedala, že mal také výstrelky, excesy, bolo to trápne, smiešne, niekedy to hraničilo až s takou otázkou, či ten človek je vôbec psychicky zrelý na to, aby bol vôbec v politike, nie to ešte to, že sa stal predseda vlády.“ (žena, stredný vek)

„Ústup Igora Matoviča do úzadia povedzme v úvodzovkách bol dobrým krokom. Jeho vyjadrenia, i keď on ich možno niekedy prezentoval s dobrým úmyslom, ale strane to škodilo, aj napriek tomu, že komunikoval často nepríjemné veci, určitá tá slušnosť, nejaké to dekórum, by nemali byť teda opomínané v politike, si myslím.“ (žena, mladý vek) Možno konštatovať, že parameter istej nekompetentnosti, teatrálnosti, neskúsenosti či povrchnosti, ktorý sa na začiatku spájal práve s osobou **Igora Matoviča**, sa postupne preniesol na vnímanie celej strany.

„Osoba Igora Matoviča držala stranu nad vodou a teraz ju vlastne potápa.“ (muž, mladý vek) Táto kritika osoby **Igora Matoviča** prezentuje prvotnú mieru dôvery alebo viery voličov v to, že v inej premiérskej pozícii sa **Matovič** bude správať inak, ako keď bol v opozícii.

Personifikácia strany bola sčasti spájaná aj s problémom absencie vnútrostraníckej demokracie. „že sú ako také bábkky (členovia strany – pozn. autoriek), čo dvíhajú ruky ako im povie náčelník, Matovič, podľa toho dvíhajú tie ruky a ten parlamentarizmus v našej Slovenskej národnej rade je tak rôznorodý, chýba mi tam miera demokracie, v tom, že všetci hovoria, že ako budú, ale bohužiaľ sú zviazaní tým, čo povie vodca a automaticky demokracia padá a musia tvoriť to, čo navrhne on, bohužiaľ v tom je to zlo.“ (muž, stredný vek). V tomto ohľade je zaujímavé, že voliči - laici si veľakrát uvedomujú aj dôsledky tohto stavu, ktoré inými slovami

zvyčajne pomenúvajú odborníci a ktoré sa objavujú napr. aj v súvislosti s analýzou tzv. strán medzery. (Cabada, 2014)

Na strane druhej, aj pri neobhajujúcom postoji voči lídrovi strany sa objavili názory, že politik typu **I. Matoviča** je potrebný, keďže upozorňuje na problémy v spoločnosti: „*Matovič, hej, není mi sympatický politik, absolútne s ním nesympatizujem, ale musí byť podľa mňa vždy niekto, kto má takéto správanie ako on, aby sa zabránilo takým veciam i keď možno, že to nie je správny postup, ale upozorňuje sa na to a ľudia si to všimnú, vedia o tom, čiže toto mi určite neuniklo, rovnako ako aj ich predvolebná kampaň s tými svojimi aktivitami, ktoré boli veľmi špeciálne, nepáči sa mi to, či chcem, či nechcem, spája sa mi to hlavne s tým, že člen bol premiér, boli na tom čele a jednoducho pokiaľ sa nevie sama o sebe politická strana dohodnúť, tak podľa mňa oni robia tú chybu, že najprv povedia a potom sa dohodnú, mali by sa najprv dohodnúť a potom niečo vypustiť do sveta a vysvetliť svojmu predsedovi, že Facebook nie je hlavný komunikačný kanál s občanom.*” (žena, mladý vek)

Pri hodnotení celkového pôsobenia OĽANO vo vláde sa väčšina respondentov priklonila k tomu, že ho strana nezvládla, pričom výrazná časť respondentov bola v tomto hodnotení kategorická a opätovne sa vyjadrovala k nekompetentnosti, neodbornosti, neprofesionalite, neschopnosti spravovať krajinu, zvládať krízy a teatralnosti (hlavne cez tlačové besedy). Zaznamenali sme aj zmierlivejšie postoje, ktoré mali tendenciu stranu obhájiť: „*myslím si, že áno, nezvládli to, ale na druhej strane si nemyslím, že je tu v tomto politickom spektre nejaká strana, ktorá by to zvládla lepšie.*” (žena, seniorský vek), resp. prezentovali neutrálnejšie stanovisko: „*neprináleží mi to hodnotiť, myslím si, že až keď bude čas, môže sa hocičo zmeniť, ešte by som to nehodnotil, ak by to bolo dnes, tak áno (nezvládli to – pozn. autoriek).*” (muž, mladý vek) Hodnotenie práce strany vo vláde sa spájalo i s **I. Matovičom**: „*Stotožňujem sa s tým, že to nezvládol jeden človek a ostatní mu na to nič nepovedali.*” (žena, mladý vek) „*Matovič je človek ktorý je dobrý v úvodzovkách na to aby vykrikoval je to obyčajný šašo, môže vykrikovať, môže na niečo poukazovať, ale nevie nič urobiť*” (muž, seniorský vek)

Celkovo hodnotenie strany nedopadlo pre OĽANO priaznivo. Treba povedať, že prevažuje kritika a to dost' výrazná a principiálna. Ak by sme to mali porovnať s kritikou vo vzťahu ku Kotlebovci-ESNS, tak by sme konštatovali, že je v celku porovnateľne expresívna a týka sa zásadných atribútov fungovania strany.

3 Zodpovedanie hypotézy ako záver

Hlavná otázka, ktorú sme si kládli bola tá, či je možné nájsť rozdiel v miere odmietania/dištancu, ktorý respondenti vyjadrovali vo vzťahu k extrémistickej Kotlebovci-ESNS a vo vzťahu k štandardným (rozumnej neextrémistickým) politickým stranám. Treba povedať, že od doby, kedy sme si túto otázku položili, sa zmenila politická scéna a tým aj naliehavosť tejto otázky. Kotlebovci-ESNS sú mimo parlamentu (rovnako ako aj od nich odštiepená politická strana Republika). Keby sme však chceli posunúť túto otázku/hypotézu do všeobecnejšej roviny, znamenalo by to vlastne záujem o to, či slovenskí voliči rozlišujú kritiku

politických oponentov (resp. strán s ktorými nesympatizujú) od fenoménov, ktoré v konečnom dôsledku znamenajú ohrozenie demokracie.

Treba však povedať aj to, že je istým spôsobom prirodzené, že pre časť voličov je to veľmi abstraktná otázka a že takáto schopnosť rozlíšenia v prvom rade spočíva na istom porozumení fungovania politiky a spoločnosti. V porozumení, ktoré je vedomé, založené na konkrétnych znalostiach alebo skúsenostiach, hoc i sprostredkovaných. V záujme o túto otázku sa tak skrýva implicitný predpoklad, že volič disponuje základnými informáciami, alebo stavia na sprostredkovej historickej skúsenosti (v našom prostredí najmä na skúsenosti s režimom počas 2. svetovej vojny). V druhom rade môže táto otázka znamenať aj predpoklad, že toto rozlíšenie bude urobené istým spôsobom mechanicky - opakovaním a pod vplyvom mienkotvorných médií či osôb, napr. aj politikov. Ved' s nálepkou „extrémistická“ či demokraciu ohrozujúca strana sa začalo v mediálnom a verejnom priestore pracovať hneď po zvolení **M. Kotlebu** za predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja, dokonca už vtedy, keď bola strana v našom politickom priestore ešte marginálna.

Toto všetko sa však dialo v období, kedy sa dá hovoriť o výraznom naštrení dôvery v mainstreamové médiá, v období, kedy sa objavili tzv. alternatívne médiá a významnú úlohu v politike začínali zohrávať aj sociálne siete. Okrem toho i samotný mainstreamový diskurz nebol jednotný v tom, ako pristupovať k nálepkovaniu Kotlebovci-ĽSNS a ako sa k strane a jej predstaviteľom správať. Toto všetko v situácii, kedy strana prestala byť marginálnou a bolo preto jednoznačne ťažké označiť ju za extrémistickú aj preto, lebo to nieslo so sebou riziko, že takto budú označení aj jej voliči, teda v istom období cca 10 % slovenskej populácie.

Tieto skutočnosti otvorili priestor pre relativizovanie nebezpečnosti strany Kotlebovci-ĽSNS, spojený aj s tým, že strana nabrala nových členov a pre mnohých ľudí bola priama skúsenosť s nimi pozitívna, alebo nie natoľko negatívna, aby dokázali ju a jej predstaviteľov vylúčiť ako neakceptovateľných.⁴⁸ Ďalší priestor pre relativizovanie prišiel s tzv. radikalizáciou mainstreamu, ale aj s váhavým správaním niektorých slovenských politických predstaviteľov. Napríklad v správaní **R. Sulíka** alebo **I. Matoviča** nebolo badať to, že by rezolútne odmietali spoluprácu s Kotlebovcami. Miestami to vyzeralo tak, akoby nerozumeli, prečo by to mali spraviť, akoby priorizovali úplne iné témy a objavenie sa takejto politickej strany na scéne ich veľmi nevyrušilo. Do pozície, že to majú urobiť, ich dotlačili až médiá, poradcovia, okolnosti.

Možno teda skonštatovať, že na relativizovaní nebezpečnosti extrémizmu sa podieľa aj pragmatická a málo hodnotovo ukotvená politika vo všeobecnosti, sústredenie sa na niektoré špecifické témy, napr. ekonomiku alebo boj proti korupcii a marginalizovanie tém iných. Takýto prístup k politike u voličov i politikov samotných spôsobuje, že síce odmietajú stranu Kotlebovci-ĽSNS alebo extrémizmus vo všeobecnosti, ale skôr na báze toho, že je v politike nadbytočný a nijako neprispieva k stanoveným politickým cieľom (čo sa v prípade strany Kotlebovci-ĽSNS aj ukázalo a jej politické pôsobenie je spojené s neúspechom i v spomenutej oblasti ekonomiky alebo boja proti korupcii).

Na druhej strane tu pôsobí politická strana SMER, ktorú nemôžeme spájať s ohrozením demokracie (Toto spojenie sa objavilo až nedávno pred parlamentnými voľbami 2023 v

---

⁴⁸ V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť výraznú aktivitu strany a jej predstaviteľov v teréne, najmä v niektorých lokalitách Slovenska.

súvislosti s možnou podobou koalície SMER a Republika, rozhodne sa však nemohlo zakladať na niečom takom ako sklony k fašizmu či extrémizmu. Skôr sa spájalo s obavami o neliberálnu podobu demokracie). V prípade tejto politickej strany sa však kritika a rôzne kontroverzie okolo nej stali od začiatku jej vzniku silnou zásobárňou kritických argumentov pre jej odporcov. A postupne intenzívnili - jednak kvôli silnejúcim podozreniam z klientelistického a korupčného správania predstaviteľov tejto strany, ale aj v súvislosti s niektorými témami: v období, keď sa migrácia postupne stávala kľúčovou témou aj v slovenskom politickom a mediálnom diskurze, sa strana prezentovala výrazne antiimigračnou rétorikou a bolo tak možné relativizovať rozdiely medzi touto stranou a „extrémistami“. Postupne sa stávali takouto témou aj otázky postoja k vojne na Ukrajine. (To ešte nebolo zachytené v našich rozhovoroch). Preto je prirodzené, že z pohľadu voliča môže byť kritika SMERu a vyjadrovanie dištancu voči SMERu dôležitejšie, ako vyhraňovanie sa voči Kotlebovci-ĽSNS, kde sme sa často stretli s argumentmi, že táto strana jednoducho vo vláde nebude, že reálne ohrozenie neprinesie kvôli svojej politickej pozícii. Je preto ťažké porovnávať mieru dištancu kvalitatívne vo vyjadreniach našich respondentov a musíme konštatovať, že sa z našich dát nedajú určiť. Riešením by mohol byť kvantitatívny výskum (napríklad niektorá zo škálovacích metód) i tu však platí, že by sa veľmi ťažko štandardizovali merateľné ukazovatele. Ostáva nám preto konštatovať, že rozdiel vo vnímaní a odmietaní Kotlebovcov ako extrémistickej strany a SMERu spočíva skôr v tom, na základe čoho je tento dištanc vyjadrovaný.

V prípade politickej strany OĽANO (aktuálne Slovensko) sa vyjadrovaný odpor od začiatku silne personifikoval na osobu **Igora Matoviča**. Tento odpor bol pred voľbami 2020 do istej miery potlačený alebo zjemnený tým, že sa do povedomia ľudí dostalo presvedčenie, že „čokoľvek je lepšie ako SMER“. Mnohí v tomto kontexte premýšľali ešte relatívne dlho aj po voľbách. Postupne sa však hromadili prešľapy vlády na čele s **Igorom Matovičom** (neskôr vlády **Eduarda Hegera**), až sa tento pohľad zmenil aj u tých, ktorí predtým váhali s intenzívnou a principiálnou kritikou OĽANO práve kvôli tomu, že vládu s OĽANO stále považovali za niečo prijateľnejšie než vládu SMERU. S OĽANO sa však od začiatku (a táto tendencia silnela) spájala najmä asociácia s nekompetentnosťou. Tá súvisí na jednej strane s osobou **Igora Matoviča**, ktorý býva označený za „šaša“, je vnímaný ako konfliktný a egocentrický človek, ale aj ako politik, ktorý je príliš jednostranný - zameraný výlučne na problematiku korupcie a je teda politikom, ktorý je dobrý v opozícii, ale nie vo vláde. Na druhej strane to súvisí so samotným charakterom politickej strany OĽANO, o ktorej bolo známe, že nemá stranícke štruktúry a teda ani dostatočnú zásobáreň odborníkov. V neposlednom rade sa táto nekompetentnosť spájala aj so schopnosťou vykonávať politiku ako remeslo - teda vedieť vyjednávať, vedieť sa adekvátne vyjadrovať či strategicky politicky manévrovať.

Pri porovnaní so stranou Kotlebovci-ĽSNS môžeme opäť konštatovať, že je ťažké porovnávať mieru a intenzitu vyjadrovaného dištancu, lebo aj v prípade OĽANO sa postupne objavuje moment ohrozenia v súvislosti s neschopnosťou riadiť štát (hoci samozrejme takéto vyjadrenia prichádzali najmä od politických oponentov - teda najmä vtedajších opozičných strán). Je tu však jednoznačný rozdiel v dynamike vývoja tohto dištancu. V prípade Kotlebovcov sa jednalo o silnú vlnu odmietnutia hneď po prvých politických úspechoch. Následne v priebehu ich pôsobenia v politike dochádzalo k istej normalizácii, zmierneniu až akceptácii tejto strany (čo by bolo možné doložiť nielen analýzou našich dát/našich rozhovorov,

ale aj všeobecnejšími dátami - dlhodobou neklesajúcou podporou, zmiernením rétoriky strany, vznikom akceptovanejšieho odštiepeného variantu Republika a pod.) a to aj napriek niektorým prešľapom a politickým chybám, ktorých sa strana dopustila, napr. pri spravovaní Banskobystrického samosprávneho kraja či pri hospodárení s prostriedkami, ktoré po voľbách získala od štátu. V prípade OĽANO bola dynamika vývoja odlišná - úvodná akceptácia sa menila na silnejúce odmietanie.

Celkovo možno konštatovať, že je z našich dát nemožné jednoznačne potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu, čo sa týka zhodnotenia miery vykazovaného dištancu. Je totiž zrejmé, že pri každej politickej strane sa mobilizuje akoby iná hodnotiacia škála a iná hodnotiacia stupnica. Tá je samozrejme navyše závislá od osobných sympatií a antipatií, ale aj od momentálnej politickej a spoločenskej situácie. Je možné, že respondenti niektoré aspekty hodnotenia aj hierarchizujú - t. j. napríklad považujú ohrozenie demokracie extrémizmom za niečo závažnejšie, ako ohrozenie momentálneho fungovania štátu nekompetentným riadením alebo vysokou mierou korupcie, avšak pri hodnotení konkrétnej strany neporovnávajú a mobilizujú len istú stupnicu hodnotenia. Pre budúce presnejšie zistenie a overenie hypotézy by teda bolo potrebné zapojiť do analýzy viac všeobecnejšie hodnotenie politiky - a to práve vo vzťahu k porovnávaniu vybraných aspektov a ich dôležitosti, možno aj v istých modelových situáciách - a teda vybrať taký výskumný dizajn, ktorý by dokázal odpovedať na tieto otázky.

Ak by sme však hypotézu zmiernili a povedali by sme si, že sa sústredíme na verbalizované vyjadrenia našich respondentov, tak by sme mohli konštatovať, že kritika vo vzťahu k SMERu a OĽANO bola vnímaná ako podloženejšia a oprávnenejšia, bolo tu viac presvedčenia, že „všetci vedia, že je to tak“, čiže sa opierala o istý myslенý konsenzus. Na druhej strane v prípade Kotlebovcov sa jednalo o viac osobný postoj, ktorý naozaj súvisel s individualizovaným vnímaním politiky, spoločnosti, s vlastnými skúsenosťami našich respondentov. Vo všetkých prípadoch však platí, že sa objavuje široké spektrum názorov a aj schopnosť kombinovať kritiku s uznaním pozitív alebo sympatizovanie s uznaním chýb a problémov. Teda z hľadiska postojového spektra v našom kvalitatívnom dizajne by sme mohli konštatovať, že sa hypotéza potvrdila a že sa postojové spektrum Kotlebovci-ĽSNS výrazne nelíši od postojového spektra OĽANO a SMERu.

Zoznam bibliografických odkazov

CABADA, L. 2014. Strany mezery v České republice a ve střední Evropě: Náčrt možností a limitů politologického výzkumu. In Kubát, M.- Lebeda T. (eds.). *O komparativní politologii a současné české politice*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN: 978-80-246-2486-, s. 105-123

CROUCH, C. 2004. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2004. 144 s. ISBN 0745633153.

DISMAN, M. 2007. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2007. 367s. ISBN 9788024619668.

GRZNÁR, M. – BERÁNKOVÁ, P. – ČERNÁ, L. – SAMEC, T. 2014. Politická kultura v narativech. Kulturní repertoári vztahování se k současné politice. In *Anthropowebzin* 3-4, s. 139-149.

MERKEL, W. 2014. Is There a Crisis of Democracy? In *Democratic Theory* [online] 2014. [cit. 10.11.2023].

Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/269906448_Is_there_a_crisis_of_democracy_Can_we_answer_the_question/link/54992f9b0cf2c5a7e342cfc3/download?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19>

Názvy strán nesmú obsahovať mená lídrov, parlament schválil novelu. 2018 [online], 2018. [cit. 06.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://domov.sme.sk/c/20939212/nazvy-stran-nesmu-obsahovat-mena-ich-lidrov-upravi-sa-ich-fungovanie.html>>

Register politických strán a politických hnutí. 2023. [online], 2020. [cit. 5.12.2023]. <https://ives.minv.sk/rez/registre/pages/detailps.aspx?id=201471>

RICOEUR, P. 2014. *Time and Narrative*. Volume 3. Chicago: University of Chicago Press 2014, 362 s. ISBN 9780226713533.

Rozhodni.to! 2020. [online], 2020. [cit. 2.12.2023]. Dostupné na internete: <https://rozhodni.obycajniludia.sk/>

VASIŤKOVÁ, A. – ANDROVIČOVÁ, J. 2019. Príčiny nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku: príklad politickej strany Kotleba – ĽSNS. In: *Central European Journal of Politics* [online]. Central European Political Science Association, Vol. 5, No. 1 [cit. 05.12.2023]. ISSN 2464-479X. Dostupné na internete: https://www.cejop.cz/wp-content/uploads/2019/09/2019_Vol-05_No-01_Art-05_SK_LSNS.pdf

Voľby 2020 do Národnej rady Slovenskej republiky. Definitívne výsledky hlasovania. 2020. [online], 2020. [cit. 15.11. 2023]. Dostupné na internete: <<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>>

Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky. 2023. [online], 2023. [cit. 15.11. 2023]. Dostupné na internete: <https://volbysr.sk/sk/index.html>

Záborskej chýbal opäť jeden hlas. Interrupcie sa sprísňovať nebudú. 2021. [online], 2021. [cit. 2.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/606856-poslanci-hlasuju-o-sprisneni-interrupcii/>>

DEZINFORMACE JAKO SOUČÁST HYBRIDNÍCH HROZEB POHLEDEM STUDENTŮ VŠERS

DISINFORMATION AS PART OF HYBRID THREATS FROM THE PERSPECTIVE OF STUDENTS AT THE COLLEGE OF EUROPEAN AND REGIONAL STUDIES

Jiří Dušek – Štěpán Kavan*

ABSTRAKT

Módním a často politicky používaným až zneužívaným slovem se v poslední době stává pojem „dezinformace“, který bývá vědomě nepravdivým nebo pravdu vědomě zkreslujícím skutkovým tvrzením, zejména za účelem klamavého ovlivnění podstatné veřejné záležitosti či veřejného mínění. Předložený příspěvek se zabývá analýzou názorů studentů studijního programu Bezpečnostně právní činnost Vysoké školy evropských a regionálních studií na problematiku dezinformací jako součásti hybridních hrozeb šířených především prostřednictvím sociálních sítí. Zaměření na budoucí příslušníky bezpečnostních složek ČR není náhodné, výsledky výzkumu budou využity nejen k diseminaci mezi odbornou veřejností, ale i k úpravě studijního plánu s cílem naučit studenty dezinformace rozpoznat, monitorovat, analyzovat, komunikovat atd.

Klíčová slova: Česká republika, dezinformace, hybridní válka, student, vysoká škola

Úvod

Problematika dezinformací hraje v České republice a na Slovensku klíčovou roli s mnoha důsledky v oblasti politické, společenské a kybernetické stability. Šíření nepravdivých informací může též výrazně narušit národní bezpečnost, zejména pokud je využíváno k podkopávání důvěry veřejnosti v demokratické instituce a média.

- Politicky mohou dezinformace ovlivnit volby a politické rozhodnutí. Přímý či nepřímý vliv dezinformací na politický diskurz a veřejné mínění může mít dalekosáhlé důsledky pro směřování země a stability politické scény, obzvláště v zemích s vyrovnanými volebními preferencemi.
- V kontextu kybernetické bezpečnosti může šíření dezinformací být provázeno kybernetickými hrozbami, což zvyšuje komplexitu a intenzitu bezpečnostních rizik. Ochrana kyberprostoru a prevence kybernetických útoků jsou proto nezbytné pro celkovou bezpečnost zemí. Dle ministra průmyslu ČR **Síkely**, 2023, „*Národní úřad pro kybernetickou a informační bezpečnost v roce 2022 přímo řešil 146 kybernetických bezpečnostních incidentů oproti 157 z roku 2021. Policie však v roce 2022 evidovala*

---

* doc. Ing. Jiří Dušek, Ph.D. působí jako docent na Vysoké škole evropských a regionálních studií, Žižkova tř. 1632/5b, 370 01, České Budějovice, Česká republika, e-mail: dusek@vsers.cz; PhDr. Štěpán Kavan, Ph.D. působí jako odborný asistent na Vysoké škole evropských a regionálních studií, Žižkova tř. 1632/5b, 370 01, České Budějovice, Česká republika, e-mail: stepan.kavan@email.cz.

téměř 18 000 trestných činů v kybernetické oblasti, což znamená téměř dvojnásobný nárůst. Podobně stoupl i množství incidentů v kritické infrastruktuře.“

- Sociální dopady dezinformací jsou rovněž výrazné. Dezinformace mohou přispět k rozštěpení společnosti, způsobit polarizaci a podnítit nejistotu. Není-li veřejnost schopna rozpoznat a odhalit dezinformace, může to vést k narušení důvěry v instituce a média, což má dlouhodobé důsledky na demokratické hodnoty a společenskou stabilitu. V demokratickém kontextu mohou dezinformace zpochybnit legitimitu volebních procesů a oslabit demokratické instituce. Ochrana integrity voleb a demokratických principů je proto klíčovým faktorem pro udržení politické stability a důvěryhodnosti demokratického systému.

Celkově je důležité věnovat pozornost prevenci šíření dezinformací, např. posilovat mediální gramotnost občanů a podporovat kybernetickou bezpečnost jako nedílnou součást celkové národní bezpečnosti. Ochrana demokratických hodnot a stability vyžaduje systematický a koordinovaný přístup v boji proti dezinformacím.

1 Základní pojmy

Téma dezinformací s dopadem na vnitřní bezpečnost státu je téma poměrně komplikované a ani odborníci se neshodnou na jednoznačné definici, popř. se používané pojmosloví kontinuálně vyvíjí. Níže je uvedena charakteristika základních pojmů, se kterými odborníci v současné době pracují nejčastěji při popisu a analýze daného problému.

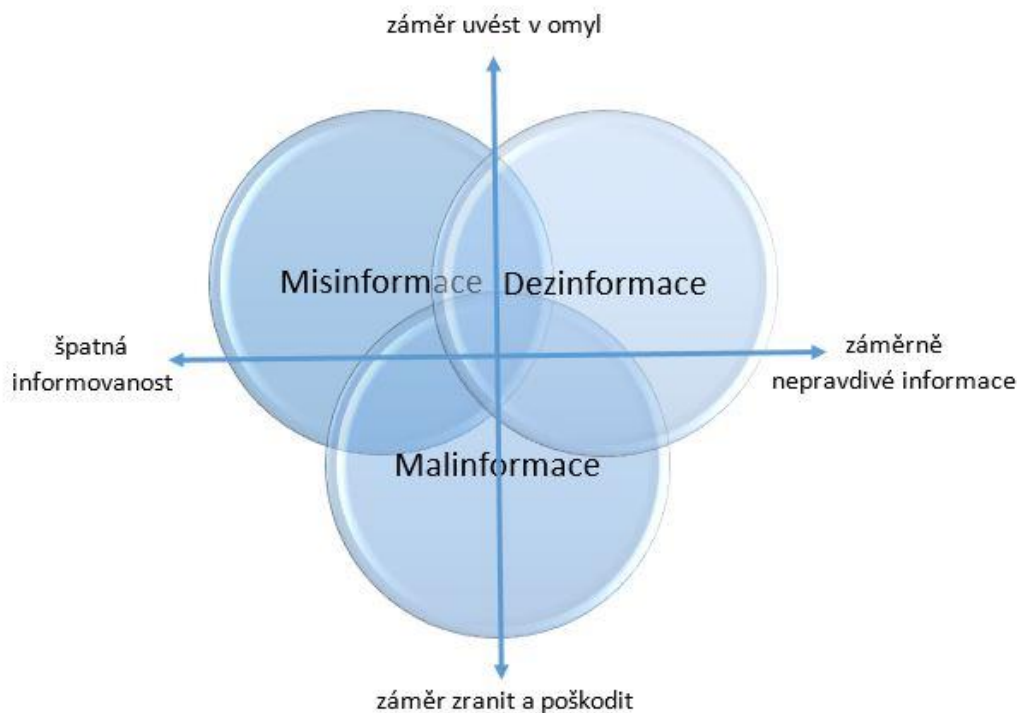
- Dezinformace – Dezinformace představují komplexní jev, jehož podstata spočívá v úmyslném a cíleném šíření nepravdivých nebo zavádějících informací s cílem ovlivnit veřejné mínění. Tento fenomén se v digitálním věku stává stále prominentnějším a nabývá různorodých forem. Klíčovým prvkem je úmyslnost a záměr, kdy vytváření a šíření dezinformací nespočívá ve shodě, ale v organizovaném a systematickém postupu. Sociální média se stala klíčovým prostředkem pro šíření dezinformací. Virální kampaně, falešné profily a sdílení obsahu mezi uživateli umožňují rychlé šíření klamavých informací a zvyšují jejich dosah. To je patrné z výzkumu, například práce **Allcotta a Gentzkowa**, 2017, o vlivu sociálních médií na americké volby v roce 2016. Dezinformace často slouží k dosažení politických, sociálních nebo ekonomických cílů. Jejich motivace je komplexní a může zahrnovat manipulaci veřejného mínění, ovlivňování volebních výsledků nebo podkopávání důvěry v instituce. V tomto ohledu se dezinformace stávají nástrojem politického boje a mohou způsobit významné společenské a politické dopady. Tyto dopady na společnost jsou rozsáhlé. Dezinformace mohou oslabit důvěru v tradiční informační zdroje, polarizovat společnost tím, že posilují již existující názorové bariéry, a v extrémních případech vyvolávat politické nebo společenské nepokoje. V této souvislosti je *„nezbytné zkoumat postupy a taktiky, které využívají aktéři šířící dezinformace“*, jak naznačuje výzkum **DiResty a Shaffera et al**, 2018. Více lidí než kdy předtím dle **Millera a Wildeho**, 2022, ví, že *„informační prostor je různými způsoby napadán, a vynakládá se více prostředků na to, aby se těmto pokusům zabránilo“*.

- Misinformace – „*Misinformace představuje v digitálním věku rozsáhlý fenomén, jehož podstata spočívá ve šíření nepravdivých informací bez explicitního záměru klamání. Je to komplexní jev, který se stal výrazným problémem v informačním prostoru, zejména na sociálních médiích. Chápat misinformaci vyžaduje zhodnocení, jak vzniká, jaké jsou její dopady a jak lze předcházet neúmyslnému šíření chybných informací. Misinformace se často rodí z nedorozumění, chybné interpretace nebo špatného porozumění faktu. Přestože šířitelé nemají záměr klamání, nesprávné informace mohou rychle získat virální charakter, zejména díky sociálním sítím. Virální kampaně, sdílení obsahu mezi uživateli a existující algoritmy mohou urychlit šíření klamavých informací*“ (Pennycook, Bear, Collins, Rand, 2018). Misinformace má široké dopady na společnost. „*Když jsou nesprávné informace vnímány jako pravdivé, může to snížit důvěru veřejnosti v tradiční informační zdroje a podkopat důvěryhodnost médií*“ (Pennycook, Bear, Collins, Rand, 2018). Dále může přispět k polarizaci společnosti, když posiluje existující názorové bariéry a vytváří tzv. „informační bubliny“. Prevence misinformací vyžaduje komplexní přístup. Zvýšená mediální gramotnost veřejnosti, transparentnost informačních zdrojů a spolupráce mezi vládou, médií a občanskou společností jsou klíčovými nástroji v boji proti neúmyslnému šíření dezinformací. Kromě toho je nutné posilovat kritické myšlení a schopnost kriticky hodnotit informace.
- Malinformace – Malinformace lze dle **Havlíka, 2022**, „*popsat jako skupinu informací, které jsou většinou založeny na realitě, ale jsou určeny k ublížení osobě, organizaci, skupině obyvatel nebo zemi (např. někdo použije obrázek mrtvého dětského uprchlíka bez kontextu ve snaze podnítit nenávisť ke konkrétní etnické skupině, proti které jsou apod.)*“. Tato forma dezinformace se liší od misinformace, kde klamání není primárním cílem, ačkoliv malinformace může zahrnovat různé taktiky, jako jsou přehánění, záměrné vynechávání kontextu a prezentace nejednoznačných informací. Malinformace se vyznačuje záměrným úsilím o šíření dezinformací s cílem klamání. Může vycházet z různých motivací, včetně politických, ekonomických nebo sociálních. Tato forma manipulace informací může být aktivně využívána k ovlivňování veřejného mínění, deformaci faktů a vytváření zkresleného obrazu skutečnosti. Malinformace má potenciál vytvářet hluboké narušení ve společnosti. Když je úmyslně šířena, může posílit polarizaci a vytvářet napětí mezi různými skupinami. V kombinaci s rychlostí šíření informací na sociálních médiích může mít malinformace okamžité a rozsáhlé dopady na veřejné mínění a stabilitu společnosti. Boj proti malinformaci vyžaduje integrovaný přístup. Kromě zvýšení mediální gramotnosti veřejnosti a podpory pro ověřování faktů je nezbytné sledovat a identifikovat zdroje malinformací. Transparentnost informačních zdrojů, označování obsahu, který byl identifikován jako potenciálně klamavý, a spolupráce digitálních platforem jsou základem prevence.

Dezinformace, misinformace a malinformace představují různé aspekty šíření nepravdivých informací, ačkoliv se liší v úmyslu a povaze. Dezinformace zahrnuje úmyslné šíření klamavých informací s cílem ovlivnit veřejnost. Na druhou stranu misinformace a malinformace mohou být neúmyslné, přičemž první představuje poskytování chybných informací, zatímco druhá označuje neúmyslné šíření zavádějících nebo neúplných faktů. Blíže

viz také Vosoughi, Roy, Aral, 2018. V každém případě je klíčové rozlišovat mezi těmito pojmy, abychom lépe porozuměli příčinám a důsledkům šíření nepravdivých informací v moderní společnosti. Ochrana před těmito fenomény vyžaduje nejen snahu jednotlivců ověřovat a kriticky hodnotit informace, ale také zdokonalení médií, platforem a vzdělávacích institucí v boji proti nepravdivým obsahům a zachování důvěry v informační ekosystém.

Obrázek 1: Tři základní typy informačních mutací

Zdroj: Havlík, 2022 dle Helvoorta a Hermanse, 2020.

2 Druhy dezinformací

Dezinformace mohou být klasifikovány podle různých kritérií, včetně záměru, média, formy a obsahu. Zde je několik způsobů, jak lze kategorizovat druhy dezinformací:

- Podle záměru:
  - Dezinformace: Informace, která je nesprávná, ale šířena neúmyslně bez záměru klamat.
  - Misinformace: Nenapravitelné nesprávné informace, které jsou šířeny s dobrou vírou.
  - Dezinformace: Úmyslně šířené nepravdivé informace za účelem klamání a manipulace.
- Podle média:
  - Online dezinformace: Šíření dezinformací prostřednictvím sociálních sítí, webových stránek, blogů a dalších online platforem.

- Dezinformace v tradičních médiích: Manipulace informací ve zpravodajství tradičních médií, jako jsou televize, rozhlas a noviny.
- Podle formy:
  - Textová dezinformace: Šíření nepravdivých informací prostřednictvím psaného textu.
  - Vizuální dezinformace: Využívání zkreslených nebo upravených obrázků, videí nebo grafiky.
  - Zvuková dezinformace: Manipulace s audio záznamy a šíření zkreslených zvukových informací.
- Podle obsahu:
  - Politická dezinformace: Šíření lží nebo zkreslení informací v politickém kontextu za účelem ovlivňování veřejného mínění, voličů nebo politických rozhodnutí.
  - Zdravotní dezinformace: Falešné informace o zdraví, léčbě nemocí nebo očkování.
  - Společenská dezinformace: Dezinformace, která ovlivňuje sociální skupiny, náboženství nebo etnické komunity.
- Podle úrovně organizovanosti:
  - Státní dezinformace: Organizovaná a koordinovaná dezinformační kampaň prováděná státem nebo jeho aktéry.
  - Nestátní dezinformace: Dezinformace šířená nevládními skupinami, jednotlivci nebo neorganizovanými subjekty.
- Podle úrovně technické složitosti:
  - Technická dezinformace: Využívání sofistikovaných technologií, jako jsou deepfake videa, generativní modely textu nebo úpravy zvuku, k vytváření klamavého obsahu.
- Podle cílové skupiny:
  - Nacionalistická dezinformace: Zaměřená na posilování národní identity a podkopávání důvěry v mezinárodní spolupráci.
  - Náboženská dezinformace: Zahrnuje klamání ve věcech náboženství a cílení na věřící komunity.
  - Korporátní dezinformace: Směřuje k ovlivňování vnímání firem nebo obchodních značek prostřednictvím nepravdivých informací.
- Podle prostředí šíření:
  - Dezinformace na sociálních sítích: Zaměřená na rychlou šíření pomocí platform jako Facebook, X, Instagram apod.
  - E-mailová dezinformace: Šíření dezinformací prostřednictvím e-mailů s cílem dosáhnout co největšího dosahu.
  - Webové dezinformace: Vytváření falešných webových stránek s cílem šířit klamavý obsah.
- Podle způsobu manipulace:
  - Cituji nesprávně (quotation out of context): Prezentace citací bez kontextu tak, aby podporovaly falešný narativ.

- Vyvolávání paniky: Úmyslné šíření dezinformací za účelem vyvolání strachu a paniky.
- Polarizační dezinformace: Vytváření klamavého obsahu, který záměrně posiluje názorové rozdíly a polarizaci společnosti.

Různé formy dezinformací mohou být kombinovány a mohou se vyvíjet v závislosti na technologických inovacích a společenských trendech. Komplexnost této problematiky vyžaduje integrovaný přístup k vzdělávání, regulaci a technologickým inovacím. Blíže viz například **Wardle, Derakhshan**, 2017; **Tandoc, Lim, Ling**, 2018; **Allcott, Gentzkow**, 2017; **Starbird, Palen**, 2017; **Bakir, McStay**, 2018 atd.

3 Dezinformace jako hybridní hrozba

Dezinformace jsou považovány za hybridní hrozbu z důvodu své komplexnosti, různorodosti taktik, různých cílů a motivací. Tato kombinace faktorů přispívá k tomu, že dezinformace jsou mimořádně efektivní při ovlivňování společnosti a někdy i destabilizaci institucí. *„Dezinformace využívají širokou škálu taktik, od vytváření falešných zpráv a manipulace s médii po použití moderních technologií, jako jsou deepfake videa nebo vytváření botů na sociálních sítích. Tato variabilita taktik ztěžuje odhalování a boj proti nim“* (Allcott, Gentzkow, 2017). *„Dezinformace mohou být použity s různými cíli, včetně politické manipulace, destabilizace demokratických procesů, ovlivňování veřejného mínění, nebo dokonce podkopávání důvěry v instituce. Tyto různorodé motivace umožňují aktérům využívat dezinformace k dosažení specifických cílů podle jejich potřeb“* (Wardle, Derakhshan, 2017). *„Hybridní hrozby v podobě dezinformací často kombinují online a offline prvky. Například dezinformační kampaně na sociálních médiích mohou být propojeny s konkrétními offline akcemi, jako jsou protesty, demonstrace nebo politické události. Tato kombinace ztěžuje sledování a rozpoznávání celkového dopadu dezinformací“* (Starbird, Palen, 2017). *„Díky internetu a sociálním médiím mají dezinformace schopnost rychle se šířit na globální úrovni. To umožňuje šířitelům dezinformací dosáhnout širokého publika během krátké doby, což může mít vážné důsledky pro společnost“* (Tandoc, Lim, Ling, 2018).

Povaha mezinárodní bezpečnosti a konfliktů zůstává stejná. Státy jsou – jako vždy – zapleteny do vojenských a ekonomických her s nulovým součtem, ozbrojené konflikty se stále zdají nevyhnutelné, bezpečnostní dilemata a balancování probíhají neustále a tak dále... Modus operandi však již není stejný. Konflikty se bojují novými, inovativními a radikálně odlišnými způsoby. S příchodem moderní hybridní války jim jde stále méně o smrtící sílu. Hybridní hrozby představují komplexní strategii, která kombinuje vojenské a nevojenské prostředky za účelem dosažení strategických cílů. Jednou z klíčových složek této strategie je využívání dezinformací, které jsou cíleně šířeny s úmyslem ovlivnit veřejné mínění, oslabit důvěru v instituce a destabilizovat společnost. Jak zdůrazňuje **Bilal**, 2021, *„hybridní hrozby představují vážné bezpečnostní výzvy, které vyžadují komplexní a koordinovanou odpověď“*. **Ivančík**, 2022, *„považuje hybridní a informační operace za největší asymetrické hrozby“*.

Dezinformace v rámci hybridních hrozeb jsou účinným nástrojem, zejména díky využívání moderních technologií a sociálních sítí. Analytické zprávy z Digital Forensic

Research Lab (DFRLab, 2023) ukazují, že dezinformační kampaně jsou často propojeny s kybernetickými útoky a manipulací online diskusí. Příkladem může být rozsáhlá dezinformační kampaň během amerických prezidentských voleb v roce 2016, kde bylo prostřednictvím sociálních médií šířeno množství klamných informací. EU se aktivně angažuje v boji proti dezinformacím prostřednictvím projektu *EU vs Disinfo* (viz EU vs Disinfo, n.d.). Tento projekt sleduje a odhaluje dezinformace, zejména ty spojené s geopolitickými událostmi. Zároveň zdůrazňuje důležitost osvěty a mediální gramotnosti veřejnosti. V kontextu hybridních hrozeb je nezbytné zdůraznit, že opatření na ochranu společnosti musí být komplexní a globální. Projekty, jako EU vs Disinfo, sice přispívají k monitorování a odhalování dezinformací, ale prevence vyžaduje aktivní spolupráci na mezinárodní úrovni. Boj proti dezinformacím vyžaduje neustálý výzkum, inovativní přístupy a spolupráci napříč sektory. Pro udržení integrity informačního prostoru a demokratických hodnot je nezbytné, abychom společně pracovali na posílení rezilience společnosti vůči dezinformacím a jejich negativním dopadům.

4 Cíl a metodika

Hlavním cílem příspěvku je analýza názorů studentů studijního programu Bezpečnostně právní činnost Vysoké školy evropských a regionálních studií (ČR) na problematiku dezinformací jako součásti hybridních hrozeb šířených především prostřednictvím sociálních sítí. Zaměření na budoucí/současné příslušníky bezpečnostních složek ČR není náhodné, výsledky výzkumu budou využity nejen k diseminaci mezi odbornou veřejností, ale i k úpravě studijního plánu s cílem naučit studenty dezinformace rozpoznat, monitorovat, analyzovat a komunikovat. Dotazníkové šetření bylo realizováno anonymní elektronickou formou přes Google Forms od 30.10. do 28.11.2023, zúčastnilo se ho 55 studentů prezenčního studia, 201 studentů kombinovaného studia a 50 účastníků celoživotního vzdělávání, kteří však v tomto příspěvku nejsou bráni v potaz vzhledem k „nebezpečnostnímu“ studijnímu zaměření. Celkově je tak vyhodnocováno 256 dotazovaných. Šetření bylo realizováno v rámci vědecko-výzkumné úlohy *„Dezinformácie ako súčasť hybridných hrozieb pre demokratickú spoločnosť a ich vnímanie študentmi vysokých škôl“*, reg. číslo APZ-OVVM-14/2023, která je realizována ve spolupráci s Akadémií Policajného zboru v Bratislavě. Metodika předkládaného příspěvku je založena na využití nejnovějších teoretických poznatků na základě studia odborné literatury, odborných výzkumů a studií, časopisů a materiálů, na hledání a hodnocení vzájemných vztahů a souvislostí, které přispívají k objasnění řešené problematiky a odvození a formulování adekvátních závěrů, které vyplývají z této analýzy.

5 Výsledky a diskuse

Realizovaný dotazník se skládal z celkem 28 otázek, kdy 5 otázek bylo demograficky orientovaných, 11 otázek zjišťuje uživatelské chování respondentů (způsob zjišťování informací, využívání sociálních sítí, preference respondentů apod.). Jádrem dotazníku je 12 otázek zacílených na dezinformace, zejména se jedná o konkretizaci setkání s nimi, hodnocení jejich nebezpečnosti a schopnost identifikace dezinformací, šetření hodnotí i míru rozsahu dané

problematiky ve výuce. V rámci příspěvku se autoři selektivně zaměřili pouze na otázky konkretizující setkání s dezinformacemi a otázky hodnotící nebezpečnost dezinformací.

Zjištěné výsledky potvrdily předpoklad, že se míra setkání s dezinformacemi v dnešní digitální době zvyšuje, a to zejména v online prostředí. Setkání s dezinformacemi potvrzují 99,61 % dotazovaných respondentů. K tak vysoké míře setkání s dezinformacemi přispívá zejména několik faktorů:

- Online média a sociální sítě: Mnoho lidí získává informace z online zdrojů, což může být problematické, pokud nejsou informace ověřené a spolehlivé
- Filtrovací bubliny: Algoritmy sociálních sítí a vyhledávačů mohou vytvářet filtry, které lidem ukazují obsah, který odpovídá jejich stávajícím názorům, což může vést k izolaci od diverzity informací.
- Cílené kampaně: Některé skupiny nebo státy mohou využívat dezinformaci k dosažení svých politických nebo strategických cílů, což může zvyšovat celkový objem dezinformací.
- Nízká mediální gramotnost: Mnoho lidí nemusí být dostatečně gramotných v oblasti mediálního vzdělávání, což znamená, že nejsou schopni efektivně rozlišit mezi spolehlivými a falešnými informacemi.

Nejčastějšími místy setkání jsou logicky internet (80,86 % respondentů) a sociální sítě (84,38 % respondentů), významným prostorem k setkání s dezinformacemi je televize (41,8 % respondentů) a osobní kontakt (rodinní příslušníci, přátelé, známí a další osoby – 51,95 % respondentů). Marginálními odpověďmi byly rádio (6,25 %), tisk (15,23 %) a knihy (1,95 %).

Míra vysokého přesvědčení respondentů o setkání s dezinformacemi je v částečném rozporu právě s úrovní mediální gramotnosti respondentů, kdy pouze 7,42 % respondentů deklaruje, že je schopno kvalifikovaně rozpoznat dezinformace. 37,11 % respondentů uvádí, že spíše ano. 54,68 % respondentů není o své schopnosti rozpoznat dezinformace přesvědčeno (odpověď částečně ne či spíše ne). 0,78 % respondentů subjektivně není schopno dezinformace rozpoznat. Rozpoznání dezinformací vyžaduje kritické myšlení, schopnost analyzovat informace a důkladnou mediální gramotnost. Mezi klíčové dovednosti a strategie, které mohou pomoci rozpoznat dezinformace patří: ověřování zdrojů, kontrola faktů, rozpoznání emocí, kritické myšlení, analýza původu a obsahu obrázků a videí, zhodnocení titulků a nadpisů, diverzifikace zpravodajství/informačních zdrojů, vzdělávání o dezinformacích apod. Rozpoznání dezinformací je kontinuálním procesem, který vyžaduje aktivní úsilí a vývoj kritického myšlení. Být obezřetný a schopný kriticky posuzovat informace je klíčové pro orientaci v dnešním komplexním informačním prostředí. S ohledem na bezpečnostní zaměření studentů VŠERS je nutné též uvést, že dle **Ministerstva vnitra ČR, 2023**, k identifikaci dezinformací příliš nepřispívá ani česká legislativa, která „*nezná pojem „dezinformace“, ani „propaganda“, tudíž ani v českém trestním právu není definována skutková podstata trestného činu „dezinformace“ či „propagandy“.* Tato jednání jsou trestná, pouze pokud by k nim došlo v rámci jednání, které by naplnilo např. § 181 Poškození cizích práv, § 184 Pomluva, § 345 Křivé obvinění, § 355 Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob, § 356 Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod, § 357 Šíření poplašné zprávy, § 365 Schvalování trestného činu, § 364 Podněcování k trestnému činu, nebo

§ 404 projev sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka podle zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku“.

Pokud jde o názor respondentů, zda je dezinformace součástí hybridních hrozeb a hybridní války, tak lze jednoznačně konstatovat, že ano. Tento názor sdílí 77,35 % respondentů (46,88 % rozhodně/určitě ano, 30,47 % spíše ano). Názor, že dezinformace jsou částečně ano a částečně ne součástí hybridních hrozeb a hybridní války, sdílí poměrně vysoký počet 20,7 % respondentů. Nesouhlas vyjádřil minimální počet respondentů (1,56 % spíše ne a 0,39 % rozhodně ne). Názor respondentů koresponduje se závěry řady studií, že dezinformace hrají klíčovou roli v rámci hybridních hrozeb a hybridních válek. Dezinformace mohou být klíčovým prvkem v hybridních hrozbách a válkách z několika důvodů:

- Ovlivňování veřejného mínění: Cílem dezinformačních kampaní může být ovlivňování veřejného mínění, jak doma, tak i v cílových zemích. Účelem může být vytvoření deziluze, podkopání důvěry v instituce nebo destabilizace společnosti.
- Diskreditace protivníka: Dezinformace může být použita k diskreditaci politických představitelů, vojenských osobností nebo celých zemí. Falešné informace mohou být šířeny s cílem oslabit image nebo legitimitu protivníka.
- Rozpínání konfliktu: Informační války mohou být navrženy tak, aby zvyšovaly napětí a konflikty mezi různými skupinami nebo státy. Dezinformace mohou přispívat k eskalaci konfliktů a vytvářet nepřátelství.
- Vytváření chaosu: Cílem některých dezinformačních kampaní může být vytvoření chaosu a nejistoty. To může mít za následek politickou nestabilitu a oslabení ústředních institucí.
- Kybernetické operace: Dezinformace může být propojena s kybernetickými útoky a hybridními operacemi, kde jsou používány různé nástroje a prostředky k dosažení strategických cílů.

V důsledku toho je rozpoznání a boj proti dezinformacím stále důležitější součástí obrany státu proti hybridním hrozbám. V rámci dotazníkového šetření proto byla sěžejní otázkou i zpětná vazba od studentů týkající se reflexe problematiky dezinformací a hybridních hrozeb v obsahu jejich vysokoškolského studia. Zde se bohužel prokazuje, že dle názoru studentů je jejich příprava v rámci studia nedostatečná. Pouze 23,44 % respondentů deklaruje, že je o této problematice dostatečně informováno. 76,57 % uvádí, že se s touto problematikou buď vůbec nesešla, nebo je na minimální, tzn. nedostatečné úrovni. Ambicí školy by tak mělo být při nejbližší reakreditaci promítnout tuto problematiku v míře co nejširší do studijního plánu daného studijního programu.

Závěr

Z dílčích výsledků dotazníkové šetření mezi studenty VŠERS vyplývají 3 základní zjištění:

- Setkání s dezinformacemi potvrzuje 99,61 % dotazovaných respondentů, tzn. téměř všichni respondenti.

- Jen 7,42 % respondentů je však schopno kvalifikovaně rozpoznat dezinformace.
- Příprava odborníků v oblasti bezpečnosti se musí v oblasti dezinformací změnit a zlepšit, protože pouze 23,44 % respondentů deklaruje, že je o této problematice dostatečně informováno.

Boj proti dezinformacím na vysokých školách zaměřených na vzdělávání v oblasti bezpečnosti je mimořádně důležitý, zejména v kontextu narůstajících kybernetických hrozeb a hybridních konfliktů, je proto nutné přijmout specifické strategie a opatření, která mohou být implementována v rámci jednotlivých studijních programů či celých škol zaměřených na oblast vnitřní a vnější bezpečnosti. Jedná se například o:

- Vytváření specializovaných kurzů o dezinformacích a kybernetické bezpečnosti, které se zaměřují na konkrétní problémy spojené s dezinformacemi, manipulací s informacemi a kybernetickou bezpečností. Tato výuka by měla zahrnovat praktické dovednosti, jako jsou analýza digitálních stop, monitorování sociálních sítí a zajišťování kybernetické bezpečnosti.
- Zavedení interdisciplinárních programů, které zahrnují prvky zejména z oblastí informatiky, politologie, bezpečnostních studií, žurnalistiky a komunikačních věd.
- Simulace kybernetických útoků, kde studenti mohou v praxi testovat své schopnosti v odhalování a reagování na dezinformace a kybernetické hrozby.
- Navazování spolupráce s odborníky na kybernetickou bezpečnost, zpravodajskými službami a bezpečnostními firmami, kteří mohou přinést praktické zkušenosti a nové know-how.
- Analýza konkrétních případů – případové studie dezinformačních kampaní a kybernetických útoků umožňující studentům hlouběji porozumět mechanismům a strategiím útočníků.
- Vývoj softwaru pro detekci dezinformací – projekty vytvářejících software nebo algoritmy pro detekci dezinformací a analýzu digitálních stop. Blíže viz např. studentský projekt Verifée, který rozšiřuje webový vyhledávač. Po jeho instalaci pak umělá inteligence na dostupných zpravodajských webech nabídne u článků číselné hodnocení a zdůvodnění případných technických nedostatků. Model informace spojí, vyhodnotí a ukáže pak skóre důvěryhodnosti od 0 do 100 společně s transparentním vysvětlením, proč bylo toto skóre uděleno. Čím nižší skóre, tím je článek pravděpodobně manipulativnější a chce klamat čtenáře (Bravanský, 2023).
- Bezpečnostní audity – provádění bezpečnostních auditů na sociálních sítích, které pomáhají identifikovat a analyzovat falešné účty, šíření dezinformací a kybernetické hrozby.
- Mezinárodní spolupráce – zapojení vysokých škol do mezinárodních iniciativ a spolupráce s jinými univerzitami, institucemi a odborníky v oblasti kybernetické bezpečnosti a boje proti dezinformacím.

Implementace strategií a opatření zaměřených na vzdělávání v oblasti bezpečnosti a boje proti dezinformacím může připravit studenty na složité výzvy, které současný digitální svět přináší. Odborníci v oblasti bezpečnosti musí totiž nejen chápat technické aspekty

kybernetických hrozeb, ale také být schopni analyzovat a rozlišovat informace v prostředí, které je náchylné k dezinformacím.

Seznam bibliografických odkazů

ALLCOTT, H., GENTZKOW, M. 2017. Social Media and Fake News in the 2016 Election. In *Journal of Economic Perspectives*, 2017. Vol. 31, No. 2. ISSN 0895-3309. pp. 211-236.

BAKIR, V., MCSTAY, A. 2018. Fake News and the Economy of Emotions: Problems, Causes, Solutions. In *Digital Journalism*, 2018. Vol. 6, No. 2. ISSN 2167-0811. pp. 154-175.

BILAL, A. 2021. *Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and ‘Trust’ as the Antidote* [online], 2021. [cit. 15.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>>

BRAVANSKÝ, M. 2023. *Verifée – Vaše rozšíření proti fakenews* [online], 2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://verifée.ai/>>

DFRLab. 2023. *Digital Forensic Research Lab* [online], 2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://dfrlab.org/>>

DIRESTA, R., SHAFFER, K., RUPPEL, B., SULLIVAN, D., MATNEY, R., FOX, R., ALBRIGHT, J., JOHNSON, B. 2018. *The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency* [online], 2018. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internete: <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/12/The_Tactics__Tropes_of_the_Internet_Research_Agency.pdf>

EU vs Disinfo [online], n.d. [cit. 2023-12-14]. Dostupné na internete: <<https://euvsdisinfo.eu/>>

HAVLÍK, M. 2022. Inovativní pohled na metodický proces členění dezinformacím. In *Vojenské rozhledy*, 2022. Vol. 31, No. 4. ISSN 1210-3292. s. 23-36.

HAVLÍK, M. 2022. Inovativní pohled na metodický proces členění dezinformacím. In *Vojenské rozhledy*, 2022. Vol. 31, No. 4. ISSN 1210-3292. pp. 23-36. na základě HELVOORT, J. van, HERMANS, M. 2020. Effectiveness Of Educational Approaches To Elementary School Pupils (11 Or 12 Years Old) To Combat Fake News. In *Media Literacy and Academic Research*, 2020. Vol. 3, No. 2. ISSN 2585-9188. pp. 38-47.

IVANČÍK, R. 2022. *Bezpečnost'. Teoreticko-metodologické východiská*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022. 239 s. ISBN 978-80-7380-873-0.

MILLER, C., WILDE, G. 2022. *Focusing on ‘Disinformation’ Creates More Problems Than It Solves* [online], 2022 [cit. 2023-12-14]. Dostupné na internete: <<https://www.worldpoliticsreview.com/misinformation-vs-disinformation-define/>>

MINISTERSTVO VNITRA ČR. 2023. *Trestněprávní úprava* [online], 2023. [cit. 15.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.mvcr.cz/chh/clanek/dezinformacni-kampane-trestnepravni-uprava-trestnepravni-uprava.aspx>>

PENNYCOOK, G., BEAR, A., COLLINS, E. T., RAND, D. G. 2018. The Implied Truth Effect: Attaching Warnings to a Subset of Fake News Headlines Increases Perceived Accuracy of Headlines Without Warnings. In *Management Science*, 2018. Vol. 66, No. 11. ISSN 0025-1909. pp. 4944-4957.

SÍKELA, J. 2023. *Kyberkriminalita a útoky v kritické infrastruktuře vzrostly až dvojnásobně* [online], 2023. [cit. 14.12.2023]. Dostupné na internetu: <<https://advokatnidenik.cz/2023/07/21/kyberkriminalita-a-utoky-v-kriticke-infrastrukture-vzrostly-az-dvojnásobne/>>

STARBIRD, K., PALEN, L. 2017. (How) Will the Revolution be Retweeted?: Information Diffusion and the 2011 Egyptian Uprising. In *Proceedings of the ACM 2012 conference on Computer Supported Cooperative Work (CSCW 2012)*. New York: Association for Computing Machinery, 2017. ISBN 978-1-4503-1086-4, pp. 7-16.

TANDOC, E. C., Jr., LIM, Z. W., LING, R. 2018. Defining “Fake News”: a typology of scholarly definitions. In *Digital Journalism*, 2018. Vol. 6, No. 2. ISSN 2167-0811. pp. 137-153.

VOSOUGHI, S., ROY, D., ARAL, S. 2018. The Spread of True and False News Online. In *Science*, 2018, Vol. 359, No. 6380. ISSN 1095-9203. pp. 1146-1151.

WARDLE, C., DERA KHSHAN, H. 2017. *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking*. Strasbourg: Council of Europe, 2017. 107 s.

RACIAL POPULISM IN PLAY: AN ANALYSIS OF THE ECONOMIC FREEDOM FIGHTERS' COMMUNICATION AND RHETORICAL STRATEGY IN SOUTH AFRICA

Deretha Bester*

ABSTRACT

This paper offers a detailed examination of South Africa's radical political party, the Economic Freedom Fighters (EFF) and their strategic amalgamation of racial and populist rhetoric across various communication platforms, including manifestos, songs, and speeches. Positioned within the context of theories like "The Bell Curve" and supported by research from several sources, the study elucidates the EFF's deliberate blend of racial themes and populist ideologies. Through a qualitative lens, the research delves into the EFF's linguistic nuances and thematic priorities, shedding light on wider populist movement dynamics, societal unity implications, and potential impacts on South Africa's socio-political trajectory. The paper integrates a qualitative discourse analysis of the EFF's communication mediums with insights from political commentators. It concludes by examining the broader implications of racialized populism on societal balance, and as evidenced by the EFF case study, highlights a prevailing trend of party radicalization amidst political crises.

Keywords: *radicalized populism, ethno-populism, racial rhetoric*

Introduction

Over the past decade, populist movements and political parties have secured rising electoral success, it has become a prominent feature of the global political landscape. In the past decade, the ascendancy of populist movements and political parties has become a defining element in the global political arena. This trend, as highlighted by **Mudde** (2004), poses a significant challenge to the tenets of liberal democracy. **Mbete** (2015) asserts that populism is often perceived negatively in general discourse, viewed as a form of emotive politics that simplifies complex phenomena and potentially undermines rational thinking. As populism increasingly epitomizes the contemporary political environment, comprehending its impact is crucial. This understanding is vital not only for grasping the transformation of global political dynamics but also for gaining insights into present-day societal issues, the legitimacy of democracy, and the nature of political representation. Such an understanding demands a nuanced examination of populism in diverse contexts to fully grasp its complex implications.

Amidst this evolving political landscape, populist movements have been adept at leveraging potent communication tools to connect with a broad audience. A notable instance is the rise of South Africa's radical political party, the Economic Freedom Fighters, herein after referred to by the acronym – EFF. This paper provides a qualitative, comprehensive case study that delves into the EFF's utilization of racial and populist rhetoric. By conducting a discourse

---

* Deretha Bester, PHD Candidate in Security and Strategic Studies, Masaryk University, Joštova 218, Brno-Stred, Czech Republic, e-mail: elizabethdereets@gmail.com.

analysis of the party members' communication mediums, the paper critically examines the use of language within the unique socio-political milieu of South Africa. Additionally, this analysis adopts an innovative approach by integrating insights from "The Bell Curve," offering a deeper comprehension of the EFF's rhetoric and its incorporation of causal reasoning within their populist ideology.

This research underscores the diversity and adaptability of modern populism in a global context characterized by constant shifts and crises. It highlights the complex nature of populism, which manifests differently across various nations and regions. Focusing on the EFF, this study provides key insights into how populist movements evolve and adjust within distinct socio-political landscapes. The EFF represents a unique manifestation of twenty-first-century populism, heavily influenced by South Africa's specific context. This case study significantly contributes to the academic dialogue on populism, particularly in the under-explored area of ethno-populism. It offers an in-depth, empirical exploration of ethno-populism, demonstrating how the EFF exemplifies this emerging variant of populism, intricately linked to the region's historical and cultural dynamics.

This paper is organized into six distinct sections. It begins by framing populism as a discursive phenomenon, highlighting the pivotal role of communication in populist movements. The second section introduces the EFF as a significant instance of ethno-populism. This is followed by a detailed discourse analysis of the EFF's various communication mediums. The next section interprets these findings, shedding light on the interplay between racial and populist rhetoric within the EFF's communications. Subsequently, the paper examines the impacts and risks associated with the EFF's discursive rhetoric. Finally, the conclusion draws together these insights, underscoring the role of effective communication in the EFF's political achievements and situating the party within the broader context of ethno-populism as an empirical case study.

1 The Phenomenon of Populism & Populist Rhetoric

Definitions of populism vary in academia, but a common thread is the dichotomy between "the people" and "the elite," coupled with an anti-establishment sentiment (Mudde, 2004). This study adopts the ideational approach to populism, which posits that populism should be defined by its underlying ideas rather than specific policies or leadership styles (Mudde et al., 2017). Central to this approach is the conceptualization of populism as a "**discursive phenomenon**" (Mudde et al., 2017, p. 5), and the classification of populism as a "thin-centered ideology." This ideology often coexists with a more substantive "thick-ideology" utilized by populist leaders (Mudde et al., 2017, p. 6).

In contemporary times, the strategies and communication channels leveraged by populist movements are pivotal in comprehending the growing global influence of populism. **Laclau** (2005) emphasized that the core of populism lies in its messaging, crucial for mass mobilization. Thus, the essence of populist rhetoric is in its ability to articulate ideologies that resonate with the public and secure support.

Supporting this perspective, **De Vreese** et al. (2018, p. 425) posit that populism should be seen as "*features of political communication*," highlighting the significance of the discursive dissemination of populist ideologies in accomplishing communicative objectives and

influencing audiences. They further define populism as an “*expression of political communication content and style.*” Additionally, **Mudde** (2004) characterizes populism as a form of “political opportunism,” referring to policies designed to quickly satisfy the electorate.

Consequently, a thorough understanding of populism necessitates examining the communication methods used by political entities in delivering their messages. **De Vreese et al.** (2018, p. 425) encapsulate this idea by stating that “*the communicative tools utilized for disseminating populist ideas are as central as the ideas themselves.*” In light of this perspective, any analysis of populism in regions like South Africa, particularly through the lens of the radical EFF party, ought to prioritize the exploration of the populist rhetoric as channelled through their communication strategies.

2 The EFF – Radical Case of Ethno-Populism

The end of colonialism in Africa during the 1960s marked the beginning of new governance challenges for many post-colonial leaders. This era witnessed the rise of populist leaders and movements, often adopting radical stances in response to widespread dissatisfaction with democratic processes, socio-economic grievances, and frustration with the ruling class (Resnick, 2017). In this context, a unique brand of populism, termed “**ethno-populism,**” evolved, particularly in African and Latin American regions. Ethno-populism is characterized by defining “the elites” along both economic and ethnic lines (Mudde et al., 2017). It is by this factor, namely the ethnic dimension to populism, that the concept is distinct from other brands of populism.

The EFF of South Africa exemplifies an empirical case of ethno-populism. The EFF presents black South Africans as the “true people” which they claim to represent, and targets most of the rhetoric against the white minority South Africans, who the party perceives as being part of “the elites.” (Resnick 2017).

Founded in 2013, the EFF has become a significant political force in South Africa, securing 10.80 % of the national vote and 44 parliamentary seats by the 2019 elections. Such electoral success can be attributed to the party’s adept utilization of populist and racially charged rhetoric, exemplified in their strategic communication. To comprehend the communicative strategies buttressing the EFF’s ascendancy, it is essential to consider the party as a representative case study of populist rhetoric. Before conducting an analysis on the party’s use of populist rhetoric, this section begins by detailing the sociopolitical milieu which facilitated the EFF’s rise, followed by an overview of the party’s foundational ideology and primary policy objectives.

The EFF’s inception in July 2013, led by **Julius Malema**, coincided with a period of political, social, and cultural turmoil in South Africa. This period was notably marked by the Marikana massacre in August 2012, where police killed 34 protesting miners (Essop, 2015). This incident catalysed a broader discourse, providing fertile ground for the EFF’s pro-populace stance. Such episodes have rendered South Africa susceptible to radical political entities advocating transformative radical change. **Malema**, formerly affiliated with the ruling African National Congress (ANC), capitalized on this volatility, positioning the EFF as a bulwark against the ANC’s perceived elitism and the pervasive economic challenges characterizing

South Africa. In this context, the EFF emerged as a response to the perceived degeneration of national liberation politics and the crisis in South Africa's neoliberal political order (Satgar, 2019). The EFF positioned itself as a champion for the marginalized, impoverished, and working-class black South Africans, with **Mbete** (2015) noting its foundational logic as representing the exploited masses.

Ideologically, the EFF subscribes to radical leftism, anti-capitalism, and anti-imperialism, while self-identifying as a Marxist-Leninist-Fanonist organization. Their policy agenda is characterized by advocating for the nationalization of mines, implementing higher taxes on the wealthy, addressing the remnants of colonialism, and championing land expropriation without compensation. Additionally, the EFF is distinguished by its symbolic red berets and overalls, a sartorial choice reflecting their dedication to revolutionary politics, as noted by **Satgar** (2019). This attire not only signifies their political stance but also serves as a visual representation of their commitment to these radical ideologies. Despite this ideological foundation, public and media discourse often characterizes the EFF variably as "populist," "left populist," or even "fascist" (Satgar, 2019, p. 585).

The following section will provide an analytical examination of the EFF's populist rhetoric, focusing on the party's use of language across various communication platforms within the South African political context. This analysis aims to unpack the strategic employment of language by the EFF, considering how their rhetoric both reflects and influences South Africa's distinct historical, cultural, and political milieu.

3 Analysis of the EFF's Rhetoric Through Communication

In the post-Apartheid era of South Africa, one would anticipate a marked decline in racial and prejudicial rhetoric. However, it remains alarmingly present, finding resonance in the mainstream political dialogues. One notable entity in this landscape is the EFF, a party that leverages both populist and racial rhetoric in its communications to garner votes.

This study employs a multifaceted methodology to analyse the EFF's communication, drawing on the Bell Curve theory to interpret and elucidate the nuances of the EFF's language and use of rhetoric. This is exemplified in the Bell Curve Theory by Herrnstein and Charles Murray, which addresses human intelligence variations and racial disparities, controversially linking social issues to the intelligence of different racial groups (Crenshaw et al., 1999). In a similar vein, the analysis will examine the EFF's rhetoric and how it parallels the Bell Curve's narrative, albeit via a populist channel.

Additionally, the core of this analysis is a qualitative discourse analysis of the EFF's language and racial populist rhetoric across various communication platforms. The method of analysis is employed for the purpose of examining the use of language in relation to its social, political, and cultural contexts, while exploring how language constructs meaning, identity, and narratives. This method is predominantly qualitative and interpretative for the reason that it considers the context, intention, and tone behind language use, and how language shapes and is shaped by social and cultural contexts.

The data sources underpinning this analysis includes both spoken language from campaign and rally speeches, as well as written text, notably the EFF's 2013 Election

Manifesto. The analysis zeroes in on specific aspects such as language choice, narrative construction, thematic patterns, representations of racial groups, and the dynamics of power. Through a comprehensive reading and interpretation of these communication forms, both verbal and written, the analysis seeks to uncover underlying patterns, themes, narratives, and meanings. These elements are integral to understanding the EFF's rhetorical and communication strategies. The objective is to methodically unpack the EFF's communication tactics, focusing particularly on the language used to project their rhetorical approach. This approach places a special emphasis on how the EFF articulates racial and populist narratives, shaping their overall communication strategy.

Supplementing this analysis are academic, political commentating, and journalistic sources that offer a broader context to the EFF's populist strategies and rhetorical methods. The focus extends to how the EFF's communication strategies distinctly contribute to shaping its populist identity. This method of analysis thus correlates with the conceptualization of populism as a **“discursive phenomenon”**. Consequently, this multifaceted analysis endeavours to provide a nuanced understanding of the EFF's rhetorical tactics within the broader framework of populist discourse.

3.1 Written Text: Manifesto

The 2013 Election Manifesto of the EFF outlines seven pillars that articulate the party's vision for South Africa's future. The manifesto mirrors the organizational pattern seen in the Bell Curve, utilizing claims, appeals, and evidence to reinforce authority. A notable example is the manifesto's section titled *“Diagnosis: What are the conditions in South Africa today?”* which attributes blame for the current issues on the white minority, employing a historical narrative to legitimise the EFF's stance, particularly their call for land expropriation without compensation from white farmers.

Central to the EFF's ethos, akin to other populist movements, is the assertion of their moral authority. This is evident in their first pillar, which boldly states: *“Expropriation of South Africa's land without compensation for equal redistribution in and use.”* (Malema, 2013). This statement embodies the EFF's interpretation of equality, advocating for uncompensated land reform as a means to rectify historical injustices.

The manifesto's core narrative is steeped in racial discourse, presenting logical and moral arguments. It acknowledges the partial responsibility of the white minority for current societal challenges, thereby asserting its narrative as an authoritative interpretation of South Africa's condition. This approach aims to create a resonant identity based on race. The critique of the white minority, while direct, is framed historically and ostensibly objectively, thereby avoiding overt racism while positioning the EFF as a legitimate representative of the people.

Key policies are outlined in the manifesto, with the fifth pillar advocating: *“Massive protected industrial development to create millions of sustainable jobs, including the introduction of minimum wages to close the wage gap between the rich and the poor, close the apartheid wage gap and promote rapid career paths for all people in the workplace.”* (Malema, 2013).

This language not only critiques the current democratic system in South Africa for its lingering imprints of past injustices but also positions the EFF's agenda as a remedy for these

enduring disparities. As such, the fifth pillar employs a rhetoric that vividly recalls the era of Apartheid, resonating particularly with Black South Africans. It frames the ongoing challenges in South Africa as a direct legacy of the Apartheid era, dominated by white leadership, suggesting that true resolution lies within the EFF's proposed strategies (Ernst et al., 2019). This empathetic tone is strategically used to garner support, implying that a united identity among Black South Africans can be forged by addressing and rectifying the "apartheid gap."

Moreover, the manifesto's reference to "Africans" serves as a symbol of patriotism, implicitly excluding the white minority. The emotionally charged language creates a polarized perspective, tapping into deep-seated moral outrage over societal inequalities. Therefore, the emotional undertones of the manifesto paint a polarized, black, and white scenario, playing on feelings of moral injustice (Ernst et al., 2019).

In their "seven pillars," the EFF combines a semblance of righteousness with oppositional rhetoric. This approach conveys moral and intellectual superiority, purporting to represent the people's interests. By using this language, the target audience would follow an emotional discourse by the facts laid out to them. While the manifesto initiates its discourse with strong racial undertones, it subtly transitions to more objective, broad-spectrum policies. However, the racial subtext remains discernible. The EFF reinterprets constitutional concepts of liberty and equality, concluding with narratives that echo the logic of "The Bell Curve," aimed at justifying its policies and persuading readers through quasi-logical claims (Crenshaw et al., 1999).

3.2 Spoken Language: Speeches

The EFF's use of populist rhetoric extends beyond their manifesto into other forms of communication, such as campaign and rallying speeches, where racial themes are more pronounced. For example, **Malema**, the party leader, has repeatedly championed the chant, "*shoot the Boer, the farmer*" at rallies. This chant finds its roots in an incendiary anti-apartheid-era struggle song. The term "Boer" is Afrikaans for "farmer" and predominantly alludes to the white descendants of Dutch settlers. The EFF defends this chant, arguing that it metaphorically criticizes deep-rooted land inequality, despite claims, such as those by AfriForum in 2018, that it harbours hateful undertones and borders on incitement.

An analysis of three key speeches by **Malema** from 2016 to 2022 reveals a consistent pattern of provocative and racially charged language. In 2016, **Malema** remarked, "*We are not calling for the slaughter of white people, at least for now*" (ENCA, 2016). In 2018, he incited supporters to "*go after a white man*" and spoke of "*cutting the throat of whiteness*" (News24, 2018). And in 2022, he encouraged party members to "*never be scared to kill*" in support of the party's revolution.

In summary, whether through provocative rallying songs or impassioned speeches, the EFF adeptly employs populist rhetoric, intertwining it with racial narratives. Their discourse is deeply rooted in the struggles against colonialism, capitalism, and perceived white supremacy, emphasizing collective resistance led by the youth and indigenous populations. While often criticized as hate speech, this approach plays a crucial role in the party's communication strategy and its appeal to its base of supporters.

4 The Fusion of Populism & Race

The analysis indicates that the EFF strategically blend populist and racial narratives in their rhetorical strategy. Central to this strategy is the incorporation of racial themes within their populist communication, a tactic reminiscent of the divisive themes in the Bell Curve theory. This approach is evident in the EFF's 2013 Manifesto and other verbal communications, where racial narratives are often framed in objective or moral contexts. This method aims to mobilize support by evoking emotions, fostering collective identities, and underscoring perceived societal disparities. The EFF's discursive linguistic approach, characterized by emotional, racial, and radical tones, is crafted to simplify complex issues, thereby aiming to attract electoral support.

The legacy of Apartheid is a crucial element in the EFF's narrative. Their manifesto is replete with evocations of the suffering endured by the African majority, juxtaposed against the purported wrongs of the white minority. This narrative, designed for mass appeal, extends beyond the manifesto, maintaining a consistent populist, radical, and racial ideology across various communication platforms.

In their outreach efforts, the EFF capitalizes on South Africa's racial sensitivities to bolster their electoral appeal. They highlight the enduring legacies of Apartheid and economic power concentrated within the white demographic, portraying poverty among supporters as a consequence of white economic dominance. This theme is reinforced through critiques of white business leaders, farmers, journalists, and politicians.

Beyond their manifesto, in campaign and rallying speeches, the EFF's communication aligns with its foundational populist, radical, and racial ideology. The party deftly combines emotional appeal with logical and moral reasoning, often invoking "the People" in opposition to the "corrupt elite" and creating an "us vs. them" dynamic. Their narrative encompasses societal divisions, nationalism, and the exclusion of foreign entities, forming the crux of their rhetorical strategy to solidify their ideology and goals among their followers.

Since its inception, the EFF's ideological path has mirrored global populist trends, particularly in its nativist stance. Their focus on economic reform reflects a nativist reaction to economic challenges, a pattern noted by **De Vreese** et al. (2018). However, unlike other populist groups, the EFF's discourse on race is notably explicit, setting them apart from European populist factions. Their portrayal of South Africa's white demographic as superfluous or detrimental diverges from other populist narratives, suggesting a vision of South Africa for the "true majority" that challenges not only the elite but also identifies another marginalized group.

In summary, the EFF's rhetorical strategy is thus a sophisticated amalgamation of populism and race. Their communication adeptly merges populist rhetoric with racial themes, anchored in anti-colonialism, anti-capitalism, and a spirit of collective resistance.

5 Impact & Perils

The impact and perils of the EFF's racial discourse has sparked considerable debate and controversy in South Africa, reflecting the party's radicalism and its impact on the national

discourse. The party's handling of racial issues, both explicitly and implicitly, has led to perceptions of its radical nature, provoking extensive discussions and concerns (Essop, 2015).

V. Satgar (2019, p. 581) categorizes the EFF's methods as introducing "new political practices" in South Africa, encompassing elements of "violence" and "race," and labels the party as "neo-fascist." He further highlights the EFF's racially charged politics, marked by biological racism and broad generalizations, contributing to a polarized and re-racialized political atmosphere (Satgar, 2019, p. 592). **Mbete** (2015) notes that analysts across the political spectrum have criticized the EFF as fascist, emphasizing the risks it poses amidst socio-economic challenges like high unemployment.

Thus, scholars have critiqued the EFF for boiling down complex ideas into catchphrases and slogans, which, while effective for rallying support, can oversimplify the nuanced socio-economic challenges faced by society, particularly by reducing these issues to matters of race. This oversimplification carries risks such as social unrest, increased polarization, and even violence, as it harnesses racial divisions in pursuit of electoral gains.

Conclusion

The Economic Freedom Fighters of South Africa have demonstrated a sophisticated communicative prowess in advancing their ideological agenda. An examination of the EFF's language across manifestos, songs, and speeches reveals a strategy rooted in racially-informed ideology, supported by structured policies, and framed within a populist context.

Populism, by its very nature, courts mass appeal and fosters a dichotomy between the "elite" and the "common people". It often co-opts racial, ethnic, or other societal distinctions for mobilization. The EFF, leveraging South Africa's historical racial inequalities, exemplifies this populist approach. This analysis, drawing on parallels with "The Bell Curve," highlights how the EFF repurposes narratives to support their populist goals, emphasizing the potentially divisive nature of their rhetoric, which, though appearing logical or factual, could be misleading and exacerbate social divisions.

The risks associated with such populist strategies are clear. Simplifying socio-economic issues along racial lines and promoting divisive rhetoric risks inciting social unrest, polarization, and violence. Addressing legitimate grievances is essential, but the manner and solutions proposed warrant careful consideration. Emerging from the shadows of Apartheid with aspirations of a united "rainbow nation," the resurgence of racial populism presents significant challenges for South Africa's political future.

Analysing the EFF's rhetorical methods provides insights into how populist, nativist movements gain support through racial discourse. The EFF's narrative, effective in advancing racial populism, also expresses scepticism towards post-Apartheid ruling parties. Despite their polarizing ideologies, the adaptability of populism, as noted by scholars like **Riedel** (2017), suggests that groups like the EFF may continue to find resonance with their audience, albeit through evolving policies or political tactics. However, their foundational ideology, centered on racial and anti-elitist themes, is likely to remain their primary means of influence.

A critical aspect of the EFF's success is its communication style. As **Ernst** et al. (2019) point out, the effectiveness of a populist movement lies in the characterization and style of its communication, constructing a specific sense of identity, further reinforced by racial rhetoric. The EFF's manifesto delineates policies aimed at uniting this identity, thereby solidifying their leadership position, particularly under **Julius Malema**.

To conclude, the EFF's communication strategy serves as a significant empirical example of ethno-populism, demonstrating how populist movements can mobilize support by emphasizing ethnic dimensions within their populist framework. This form of ethno-populism, uncommon in more ethnically homogenous European nations, marks a departure from European populist movements by its explicit racial and ethnic discourse. This form of ethno-populism, uncommon in more ethnically homogenous European nations, marks a departure from European populist movements by its explicit racial and ethnic discourse. As South Africa navigates its post-Apartheid path, the impact, and ramifications of the EFF's populist tactics on the nation's future are critical areas for continued observation and analysis.

List of Bibliographic References

- CRENSHAW, C. – ROSKOS-EWOLDSSEN, D. 1999. Rhetoric, Racist Ideology, and Intellectual Leadership. In *Rhetoric and Public Affairs*, 1999. 2, no. 2. ISSN 1094-8392. p. 275-302.
- DE VREESE, C.H. – ESSER, F. – AALBERG, T. – REINEMANN, C. – STANYER, J. 2018. Populism as an Expression of Political Communication Content and Style: A New Perspective. In *The International Journal of Press/Politics*, 2018.23, no. 4. ISSN 1940-1612. p. 423-438.
- ENCA. 2016. *Malema slammed for comments on whites* [online], 2016, [cit. 17/09/2023]. Available on the Internet: <https://teeveetee.blogspot.com/2018/06/eff-political-leader-julius-malema.html>
- ERNST, N. – BLASSNIG, S. – ENGESESSER, S. – BUCHEL, F. – ESSER, F. 2019. Populists Prefer social media Over Talk Shows: An Analysis of Populist Messages and Stylistic Elements Across Six Countries. In *Social media + Society*, 2019.5, no.1. ISSN 2056-3051. p. 1-14.
- ESSOP, T. 2015. Populism and the Political character of the Economic Freedom Fighters - a view from the branch. In *Labour capital and society*, 2015.48, no.1. ISSN 0706-1706. p. 212-238.
- LACLAU, E. 2005. *On Populist Reason*. London: Verso, 2005. 252 p. ISBN 1-85984-651-3.
- MALEMA, J. 2013. *The seven non-negotiable pillars of the EFF - Julius Malema* [online], 2013, [cit. 02/05/2023]. Available on the Internet: <https://www.politicsweb.co.za/politics/the-seven-nonnegotiable-pillars-of-the-eff--julius>
- MBETE, S. 2015. The Economic Freedom Fighters: South Africa's turn towards populism. In *Journal of African Elections*, 2015.14, no.1. ISSN 2415-5837. p. 35-59.
- MUDDE, C. 2004. The Populist Zeitgeist. In *Government and Opposition*, 2004.39, no.4. ISSN 1477-7053. p. 541-563.

MUDDE, C. – KALTWASSER, R. C. 2017. *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017. 136 p. [ISBN 978-0-19-023487-4](#).

News24. 2018. *We are cutting the throat of whiteness* [online], 2018, [cit. 16/09/2023]. Available on the Internet: <https://www.news24.com/news24/we-are-cutting-the-throat-of-whiteness-malema-on-plans-to-remove-trollip-20180304>

RESNICK, D. 2017. *Populism in Africa*. In C. R. Kaltwasser., P. Taggart., P.O. Espejo., & P. Ostiguy (eds.). *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2017. pp. 101–120. ISBN 978-0-19-880356-0.

RIEDEL, R. 2017. Populism and Its Democratic, Non-Democratic, and Anti-Democratic Potential. In *Polish Sociological Review*, 2017.9, no. 9. ISSN 2657-4276. p. 287-298.

SATGAR, V. 2019. Black Neofascism? The Economic Freedom Fighters in South Africa. In *Canadian Sociological Association*, 2019.54, no. 4. ISSN 1755-618X. p. 580-605.

TRENDY A MODERNÉ TECHNOLOGIE VO VZDELÁVANÍ V OBLASTI BEZPEČNOSTI A KRÍZOVÉHO RIADENIA

SÚČASNÉ ČÍNSKO-AMERICKÉ TECHNICKO-EKONOMICKÉ SÚPERENIE

CONTEMPORARY SINO-AMERICAN TECHNO-ECONOMIC COMPETITION

Juraj Vrbovský*

ABSTRAKT

Okrem vysoko viditeľnej politicko-vojenskej čínsko-americkéj rivality prebieha tiež medzi dvomi supervelmocami nemenej dôležitá rivalita v oblasti vysokých technológií a s tým súvisiacich širších obchodných a ekonomických otázkach. Ovládanie najpokročilejších technológií dneška umožňuje veľmociam zabezpečenie svojho postavenia v budúcnosti, takže nie je ničím prekvapujúcim, že práve uvedená oblasť sa stala jednou z kľúčových v kontexte vzájomného súperenia. Príspevok sa venuje predovšetkým najnovším opatreniam Bidenovej administratívy na obmedzenie amerického vysoko-technologického exportu a iných opatrení v obchodnej a ekonomickej politike, ktoré majú za cieľ posilnenie americkej pozície v kontexte čínsko-americkéj rivality. V súvislosti s prijatými americkými opatreniami článok tiež poskytuje prehľad a analyzuje čínsku odpoveď na americké kroky a vplyv súperenia v tejto oblasti pre čínsko-americké bilaterálne vzťahy.

Kľúčové slová: *Spojené štáty, Čína, technológie, súperenie, rivalita*

Úvod

Čínsko-americké súperenie samozrejme neprebíha len v politicko-vojenskej oblasti a práve v súčasnej situácii a dôležitosti, ktorá je prikladaná technologickému pokroku je práve technologicko-ekonomická oblasť jednou z kľúčových, v ktorých prebieha ostré súperenie medzi dvomi poprednými veľmocami. Cieľom autora príspevku je poukázať na súčasnú situáciu práve v uvedenej technologickej oblasti a jej rozmer pre čínsko-americké bilaterálne vzťahy. Hoci sa moderné čínsko-americké vzťahy posunuli na historicky nízku úroveň predovšetkým v súvislosti s teritoriálnym rozmerom súperenia (Taiwan a Juhočínske more), práve opatrenia v technologickej a ekonomickej oblasti tiež vzťahy iba ešte viac komplikujú a robia ich konfrontačnejšími.

Súčasný čínsko-americký technologicko-ekonomický súperenie

Súperenia USA a ČĽR prebieha okrem politickej, ekonomickej a vojenskej oblasti aj v oblasti technologickej a jeho extrémna dôležitosť v dnešnom svete americkú stranu vedie k prijatiu doslova radikálnych a bezprecedentných opatrení na udržanie si komparatívnych

---

* Mgr. Juraj Vrbovský pôsobí ako interný doktorand na Katedre bezpečnostných štúdií na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jvrbovsky@umb.sk.

výhod vis a vis ČĽR a obmedzenie až zastavenie prístupu Číny k najsofistikovanejším výrobkom ako sú čipy (resp. polovodiče).

Rok 2022 bol doslova prelomovým z pohľadu novo zavedených amerických obmedzení exportu vysoko technologických výrobkov do ČĽR. Okrem toho tiež americká strana prijala širokú škálu opatrení na podporu vlastného priemyslu s cieľom zabezpečiť strategicky dôležité dodávateľské reťazce vysoko technologických výrobkov a komponentov. Najdôležitejším zo zákonov na podporu amerického výrobného sektoru čipov a polovodičov bol Zákon o vytváraní užitočných stimulov na výrobu polovodičov (CHIPS and Science act), ktorý celkovo rozdelí týmto spoločnostiam ako aj vedeckej obci približne 280 mld. USD počas najbližších desiatich rokov⁴⁹. V auguste 2022 americký prezident **J. Biden** podpísal prezidentské nariadenie (executive order), cieľom ktorého bolo začať s implementáciou programu investícií na podporu domácich výrobných kapacít pre čipy a s tým spojeného vedeckého výskumu. Prezidentské nariadenie č. 14080 hovorí, že: „*Zákon, známy ako Zákon o vytváraní užitočných stimulov na výrobu polovodičov (CHIPS) z roku 2022, prinesie transformačné investície s cieľom obnoviť a posilniť vedúce postavenie našej krajiny vo výskume, vývoji a výrobe polovodičov.*“ Pri schvaľovaní programu spolupracovali obe strany, čo je pre návrhy zákonov týkajúce sa posilnenia americkej konkurencieschopnosti vis a vis ČĽR typické. (Federal Register, 2022)

„Boj o čipy“

Napriek významným úspechom v technologických odvetviach ako vysokorýchlostné železnice, solárna energetika, kvantové výpočtové technológie, vesmírny program, komunikačné technológie až po výrobu smartfónov a online nákupných platforiem (okrem úspechov v obrannom priemysle) čínska strana má stále významné problémy pri rozvoji domáceho priemyslu výroby čipov a polovodičov.

Čínska strana sa závislosť od západných dodávok snaží znížiť predovšetkým významnými štátnymi dotáciami, no tie v dôsledku ich objemu produkujú tiež neefektívnosť a špekulantské firmy, ktoré sa snažia iba o dotácie a lacnú pôdu (veľa z novo registrovaných subjektov predtým pôsobilo v stavebníctve, móde alebo iných oblastiach nesúvisiacich s vysokými technológiami alebo ich dodávateľskými reťazcami). Kritici tiež obviňujú Veľký fond, štátnu organizáciu založenú v roku 2014, ktorej úlohou má byť vyhľadávanie a investovanie do domácich technologických firiem, z príliš „bezpečných“ investícií s nízkou pravdepodobnosťou významného technologického pokroku. Napriek tomu Veľký fond už predtým stál za úspechmi ako sú najvýznamnejší domáci výrobcovia čipov YMTC a SMIC. (Randall, 2022)

No čínska vláda zo snáh nepoľavuje a technologickú nezávislosť považuje za kriticky dôležitú. Napriek veľkej snahe sú jej ciele v tomto procese značne sťažené samotnou povahou

---

⁴⁹ Až približne 200 mld. z celkovej sumy je určených pre rôzne federálne agentúry na podporu výskumu a vývoja. Okrem toho okolo 2 mld. USD je pridelených tiež Ministerstvu obrany USA na výskum a vývoj mikroelektroniky a 500 mil. USD pre Ministerstvo zahraničných vecí USA na koordináciu so zahraničnými partnermi pri zvýšení „odolnosti“ dodávateľských reťazcov pre polovodiče. Zákon tiež obsahuje približne 24 mld. USD pre daňové úľavy firmám investujúcim do výroby polovodičov. (Badlam-Clark-Gajendragadkar-Kumar-O'Rourke-Swartz, 2022)

priemyslu výroby čipov, ten okrem toho, že je veľmi zložitý je aj úzko vzájomne prepojený. Spoločnosti vyrábajúce čipy závisia od integrovaného globálneho dodávateľského reťazca. Návrh čipov prebieha v Spojených štátoch, ich následná výroba na Taiwane alebo v Južnej Kórei, montáž, balenie a testovanie v ČĽR, litografické stroje a vybavenie na výrobu zase pochádza z Holandska. Tieto procesy je len ťažko možné rýchlo nahradiť nakoľko výhody každého z uvedených štátov a spoločností boli budované počas desaťročí. „Každá vláda, ktorá uvažuje o presadzovaní sebestačnosti v oblasti polovodičov, musí čeliť krutej realite,“ povedal v rozhovore pre *New York Times* Christopher A. Thomas, bývalý generálny riaditeľ Intelu v Číne. (Yuan, 2022) No Čína dosiahla istý pokrok v odvetví výroby čipov a predaj domácich čipov sa v roku 2020 zvýšil medziročne o 30,6 percenta (na 39,8 mld. USD). Okrem rastúcich čísel predaja domácich čipov sa zvyšuje aj ich technologická sofistikovanosť a v auguste 2022 sa čínskej SMIC, sankcionovanej od roku 2020 podaril úspech a vyvinula 7 nanometrový čip. Napriek tomu, sú tieto úspechy zatiaľ čiastkové a v prevažnej miere ide o menej sofistikované modely, ktorých objem je nedostatočný. Zvýšenie domácej produkcie pokročilých čipov by ČĽR významne pomohlo v znížení závislosti na zahraničnej produkcii nakoľko práve čipy tvoria najväčšiu položku dovážaných produktov v peňažnom vyjadrení. (Pan, 2022)

Najdôležitejšie opatrenia americkej strany v obmedzení technologického vývozu a podpore amerického priemyslu

Americká strana skutočne v roku 2022 zaviedla radu vysoko obmedzujúcich opatrení pre vývoz sofistikovaných čipov a iných zariadení do ČĽR pričom opatrenia naberali silu približne od leta 2022. K významnejším opatreniam z roku 2021 patrí zaradenie piatich čínskych telekomunikačných spoločností na zoznam subjektov, ktoré predstavujú hrozbu pre americkú národnú bezpečnosť. (Shepardson, 2021)

No ako bolo uvedené, najdôležitejšie opatrenia boli prijaté v roku 2022 a v auguste americká strana uviedla, že zavedie nové obmedzenia na predaj niektorých sofistikovaných počítačových čipov do Číny a Ruska. Augustové obmedzenia sa týkali špičkových modelov čipov známych ako GPU (grafické karty), ktoré predávajú spoločnosti Nvidia a AMD. Na základe opatrení bude od spomenutých spoločností vyžadované povolenie na predaj pre dva najsofistikovanejšie čipy používané v dátových centrách. (Clark-Swanson, 2022)

Ako bolo spomenuté, opatrenia obmedzujúce vývoz boli zavádzané súbežne s tými podporujúcimi americký čipový priemysel. V septembri 2022 Ministerstvo obchodu USA predstavilo plán rozdelenia 50 mld. USD alokovaných na vybudovanie domácej priemyselnej základne pre produkciu polovodičov a čipov. Približne 28 mld. USD z CHIPS for America Fund pôjde na granty a pôžičky na pomoc pri budovaní výroby, zostavovania a balenia pokročilejších čipov, 10 mld. USD pôjde na rozšírenie produkcie starších modelov, nakoľko tie sa stále používajú v automobiloch a komunikačných prístrojoch. Až 11 mld. USD je zase určených pre výskumné a vývojové iniciatívy. Kroky majú znížiť závislosť od dodávateľských reťazcov naviazaných na zahraničných výrobcov. Hoci americká vláda priznáva, že USA zostali lídrom v dizajne čipov, nebezpečným je podľa nich fakt, že ich samotná výroba sa z USA premiestnila predovšetkým do Ázie, to pre USA predstavuje „riskantný zdroj závislosti.“ Subvencie budú poskytnuté ako americkým tak aj zahraničným výrobcom ak

továrne na výrobu čipov (fabry) postavia v Spojených štátoch. Na základe výzvy už spoločnosti TSMC, Intel, Micron a GlobalFoundries oznámili svoje plány na výstavbu uvedených fabriek. Dôležitou súčasťou zákona CHIPS je aj podmienka že recipienti dotácii nemôžu rozširovať výrobu najpokročilejších čipov v Číne, alebo v štáte ktorý americká vláda označí za hrozbu pre americkú národnú bezpečnosť. (Swanson, 2022b)

Októbrové opatrenia a ohlas na ne

No súčasná administratíva nezostala len pri vyššie spomenutých opatreniach a 7. októbra 2022 boli prijaté najzávažnejšie a najprísnejšie opatrenia prijaté zatiaľ počas celej **Bidenovej** administratívy ako aj administratív predchádzajúcich prezidentov. Americkou stranou bol 7. októbra 2022 zverejnený rozsiahly súbor nových obmedzení a pravidiel týkajúci sa vývozu čipov, pridružených produktov a služieb do ČĽR. Aplikáciou „foreign direct product rule“ americká strana obmedzuje vývoz čipov vyrobených v zahraničí použitím amerických nástrojov ako už urobila pri podobných opatreniach voči čínskemu Huawei. Spojené štáty budú na základe októbrových opatrení vyžadovať žiadosť o povolenie o predaji pokročilých čipov do Číny, licencia však podľa všetkého bude prakticky nedostupná. Americké orgány na zoznam neoverených spoločností (entity list), ktorým sofistikované čipy nebude možné dodávať zaradili YMTC, popredného čínskeho výrobcu čipov ako aj ďalších asi 30 iných firiem. Vláda Spojených štátov sa na rozdiel od predchádzajúcich krokov kedy obmedzovala iba priamo predaj konkrétnych čipov rozhodla „podkopať“ samotnú schopnosť čínskej strany vôbec najsofistikovanejšie čipy vyvinúť a vyrobiť. USA tiež Číne zablokovali prístup k najlepšiemu softwaru na design čipov nakoľko ten je americký. No opatrenia tiež po novom zakazujú americkým občanom a držiteľom zelenej karty podieľať sa na výrobe čipov v Číne. Dokopy tieto kroky vytvárajú veľké ťažkosti pre čínsku stranu na každej úrovni zložitého procesu výroby čipov.

Dôležité pri efektívite amerických opatrení bude dodržiavanie kontrolného režimu ako aj kroky amerických spojencov, ktorí sú tiež v dodávateľskom procese dôležití (Holandsko, Japonsko, Južná Kórea, Nemecko⁵⁰). (Sheehan, 2022) Práve na svojich spojencov USA vyvíjala značný tlak a ten sa nakoniec pretavil do výsledkov a v januári 2023 sa Japonsko a Holandsko pridalo k americkým obmedzeniam na vysoko technologický export do ČĽR. Hoci detaily neboli oznámené verejne, pravdepodobné je, že japonské a holandské spoločnosti nebudú vyvážať do ČĽR sofistikované ako aj menej pokročilé nástroje na výrobu polovodičov. Už v roku 2018 Holandsko po tlaku z americkej strany zakázalo vývoz najpokročilejšieho výrobného nástroja na výrobu polovodičov (EUV litografické systémy). (Swanson, 2023)

Z krátkodobého a strednodobého hľadiska opatrenia budú veľmi obmedzujúce, no otázne zostáva ako sa s výzvou vysporiada čínska strana a či sa jej alternatívnymi spôsobmi nepodarí prístup získať alebo domáci trh nedokáže skôr ako sa čaká produkciu nahradiť. Ako to pri týchto amerických opatreniach je už tradičné, americká strana za hlavný dôvod nových mechanizmov uviedla potenciálnu hrozbu pre národnú bezpečnosť z dôvodu čínskej civilno-

---

⁵⁰ Napriek istým problémom, USA spolu s Južnou Kóreou, Japonskom a Taiwanom spustilo zatiaľ neformálnu platformu pre dialóg (no pozorovatelia ju opisujú ako „alianciu“) CHIP 4 (FAB 4) cieľom ktorej má byť kooperácia pri zabezpečení stabilných dodávateľských reťazcov pre čipy a polovodiče. (Bateman, 2022)

vojenskej fúzie získaním pokročilých technológií, ktoré by mohli slúžiť proti záujmom USA. „Pravidlá sú absolútnym historickým medzníkom,“ povedal **Gregory Allen**, člen CSIS a bývalý riaditeľ A.I. stratégie na Ministerstve obrany USA. (Manjoo, 2022)

Najvýznamnejšie americké opatrenia roku 2023 a čínska odpoveď na americké obmedzenia

Napriek sile a významnosti amerických opatrení z októbra 2022 sa americká strana neobmedzila iba na ne, ale v roku 2023 pokračovala v opatreniach ďalej. Skoro presne o rok, v októbri 2023 americká strana v snahe „zatvoriť“ niektoré možné medzery v legislatíve umožňujúce čínskym spoločnostiam dovážať sofistikované nástroje na výrobu čipov rozšírila opatrenia na obmedzenie vývozu týchto nástrojov. Podľa nových opatrení do ČĽR bude zakázaný vývoz pokročilých DUV nástrojov na výrobu čipov od holandskej ASML, okrem toho bude tiež ešte viac obmedzený aj export grafických kariet (GPU) dôležitých pre čínske dátové centrá ako aj pri vývoji umelej inteligencie. Po novom bude zakázaný predaj pre Čínu špecificky vytvorených GPU od americkej spoločnosti NVIDIA, ktoré americká firmy vytvorila špeciálne po obmedzeniach z októbra 2022 nakoľko americké úrady sa obávali dosiahnutia porovnateľného výkonu ich kúpou vo väčšom množstve. Podľa expertov nové sprísnenie a ich rigidné dodržiavanie značne obmedzí čínsku stranu v ďalšom vývoji umelej inteligencie. (Cao-Pan, 2023)

Samozrejme čínska strana obmedzenia vníma krajne negatívne a považuje ich za ďalší dôkaz americkej snahy o „zadržanie“ čínskeho rastu a nástroj ekonomickej vojny. Kvôli tomu ČĽR sama zaviedla v roku 2023 radu významných ekonomických protiopatrení. Ešte v odpovedi na kroky USA z októbra 2022, ČĽR v júli 2023 oznámila, že dva dôležité minerály – gálium a germánium budú podliehať pri vývoze zvláštnym schvaľovacím opatreniam z dôvodu ich dôležitosti pre národnú bezpečnosť. Oba minerály sa používajú vo vysoko-technologickej produkcii napr. aj pri výrobe čipov, okrem toho tiež pri produkcii iných dôležitých súčastí moderných zbraňových systémov. V prípade gália Čína je zodpovedná za približne 90 % svetovej produkcie tohto minerálu a v prípade germánia, ČĽR zase produkuje okolo 60 % svetovej produkcie. (Cao-Zhang, 2023) Ako sa neskôr ukázalo, čínske úrady opatrenia skutočne začali vykonávať a obmedzovať export týchto minerálov. Už v auguste 2023 z ČĽR nebolo exportované žiadne gálium a germánium. (Tan, 2023) Podľa Geologickej služby USA (United States Geological Survey/USGS) spoločnosti v Spojených štátoch amerických dovážali približne 50 % dodávok oboch minerálov práve z ČĽR (53 % v prípade gália a 54 % v prípade germánia). (United States Geological Survey, 2023) Napriek tomu, že skutočne existujú alternatívne spôsoby získania oboch minerálov (no sú drahšie a zložitejšie) a svetové spoločnosti na obmedzenia ponuky z čínskej strany odpovedajú novými ťažobnými projektami aj práve pre tieto dva minerály sama USGS pripomína, že iba 30 % zníženie prístupu amerických spoločností k dodávkam gália by mohlo z rastu HDP zobrať až 2 % ročne. (Demarais 2023) Na konci októbra 2023 zase čínske úrady oznámili exportné obmedzenia grafitu (potrebu povolenia na vývoz), minerálu kriticke dôležitého primárne pre výrobu batérii do elektromobilov. Čína produkuje približne 65 % prírodného a 70 % syntetického grafitu, no väčšie rezervy ako samotná Čína má aj Brazília a Turecko. (Dempsey-Langley-White, 2023)

Podľa USGS americké firmy dovážajú približne tretinu grafitu práve z ČĽR. (United States Geological Survey, 2023)

Záver

Ekonomické a technologické obmedzenia nie sú novým javom v „repertoári“ nástrojov zahraničnej politiky štátov. To platí dvojmo pre Spojené štáty, ktoré práve uvedené nástroje a svoju centrálnu pozíciu v svetových ekonomických a finančných štruktúrach ako aj v dodávateľských reťazcoch vysoko-technologickej produkcie periodicky využívajú na obmedzovanie rastu technologických spôsobilostí ako aj ekonomického života svojich súperov celkovo. Uvedené nástroje Spojené štáty preto pochopiteľne využívajú aj v svojom súperení s ČĽR, no ak v prípade malých a podstatne ekonomicky zaostalejších amerických súperov z minulosti, ktorí sa dodnes nachádzajú pod týmito obmedzeniami, tak čínska strana môže a využíva protiopatrenia podobnej povahy v oblastiach, v ktorých má zase ona isté konkurenčné výhody alebo ich priamo skoro monopolne kontroluje. Tento proces opatrení a protiopatrení logicky ešte viac zhoršuje už tak zložité vzťahy a prispieva k ich negatívnemu stavu.

Zoznam bibliografických odkazov

ALLEN, G. 2022. *Choking Off China's Access to the Future of AI*. [online], 2022. [cit. 2023-10-12], 2022. Dostupné na: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/221011_Allen_China_AccesstoAI.pdf?TMRG1RYN1EZyPhrrxoU7s2VzCs4Tjr4Q>

BATEMAN, J. 2022. *Biden Is Now All-In on Taking Out China* [online], 2022. [cit. 2023-11-01]. Dostupné na: <<https://foreignpolicy.com/2022/10/12/biden-china-semiconductor-chips-exports-decouple/>>

CAO, A. a Ch. PAN, 2023. *How the latest US chip export controls exposed China's weak link in the semiconductor supply chain* [online], 2023. [cit. 2023-11-02]. Dostupné na: <https://www.scmp.com/tech/tech-war/article/3239803/how-latest-us-chip-export-controls-exposed-chinas-weak-link-semiconductor-supplychain?module=more_top_stories_int&pgtype=homepagel>

CAO, A. a L. ZHANG, 2023. *Tech war: China's move to impose controls on gallium and germanium is a mixed blessing for country's exporters* [online], 2023. [cit. 2023-11-01]. Dostupné na: <<https://www.scmp.com/tech/tech-war/article/3226548/tech-war-chinas-move-impose-controls-gallium-and-germanium-mixed-blessing-countrys-exporters>>

CLARK, D. a A. SWANSON, 2022. *U.S. Restricts Sales of Sophisticated Chips to China and Russia* [online], 2022. [cit. 2023-10-27]. Dostupné na: <<https://www.nytimes.com/2022/08/31/technology/gpu-chips-china-russia.html>>

DEMARAIS, A. 2023. *China's Threat to Ban Critical Minerals Exports Is a Bluff* [online], 2023. [cit. 2023-11-01]. Dostupné na: <<https://foreignpolicy.com/2023/07/27/china-critical-minerals-metals-embargo-russia-sanctions-energy-natural-resources/>>

DEMPSEY, H., W. LANGLEY a E. WHITE, 2023. *China imposes export curbs on graphite* [online], 2023. [cit. 2023-10-30]. Dostupné na: <<https://www.ft.com/content/8af8c05c-8e54-40e9-9051-5a0b2b036c32>>

Federal Register, 2022. *Implementation of the CHIPS Act of 2022* [online], 2022. [cit. 2023-10-28]. Dostupné na: <<https://www.federalregister.gov/documents/2022/08/30/2022-18840/implementation-of-the-chips-act-of-2022>>

MANJOO, F. 2022. *Biden Just Clobbered China's Chip Industry* [online], 2022. [cit. 2023-10-27]. Dostupné na: <<https://www.nytimes.com/2022/10/20/opinion/biden-china-semiconductor-chip.html>>

PAN, Ch. 2022. *China's top chip maker SMIC achieves 7-nm tech breakthrough on par with Intel, TSMC and Samsung, analysts say* [online], 2022. [cit. 2023-10-19]. Dostupné na: <<https://www.scmp.com/tech/big-tech/article/3190590/chinas-top-chip-maker-smic-achieves-7-nm-tech-breakthrough-par-intel>>

RANDALL, S. 2022. *SILICON/Why is China investigating the state-backed semiconductor "Big Fund"?* [online], 2022. [cit. 2023-10-20]. Dostupné na: <<https://technode.com/2022/08/12/silicon-why-is-china-investigating-the-state-backed-semiconductor-big-fund/>>

SHEEHAN, M. 2022. *Biden's Unprecedented Semiconductor Bet* [online], 2022. [cit. 2023-10-02]. Dostupné na: <<https://carnegieendowment.org/2022/10/27/biden-s-unprecedented-semiconductor-bet-pub-88270>>

SHEPARDSON, D. 2021. *Five Chinese companies pose threat to U.S. national security -FCC* [online], 2021. [cit. 2023-11-01]. Dostupné na: <<https://www.reuters.com/world/us/five-chinese-companies-pose-threat-us-national-security-fcc-2021-03-12/>>

SWANSON, A. 2022. *Biden Administration Releases Plan for \$50 Billion Investment in Chips* [online], 2022. [cit. 2023-10-27]. Dostupné na: <<https://www.nytimes.com/2022/09/06/business/economy/biden-tech-chips.html>>

SWANSON, A. 2023. *Netherlands and Japan Said to Join U.S. in Curbing Chip Technology Sent to China* [online], 2023. [cit. 2023-10-27]. Dostupné na: <<https://www.nytimes.com/2023/01/28/business/economy/netherlands-japan-china-chips.html>>

TAN, C. 2023. *China exports zero germanium and gallium in August as national security curbs bite* [online], 2023. [cit. 2023-11-02]. Dostupné na: <<https://www.cnbc.com/2023/09/20/china-exports-zero-germanium-gallium-in-august-amid-national-security-curbs.html>>

United States Geological Survey, 2023. *MINERAL COMMODITY SUMMARIES 2023* [online], 2023. [cit. 2023-11-02]. Dostupné na: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2023/mcs2023.pdf>

YUAN, Li, 2022. *Xi Jinping's Vision for Tech Self-Reliance in China Runs Into Reality* [online], 2022. [cit. 2023-10-27]. Dostupné na: <<https://www.nytimes.com/2022/08/29/technology/china-semiconductors-technology.html>>

SUVERENITA AKO FAKTOR KRÍZY LIBERÁLNEHO SVETOVÉHO PORIADKU

CRITICISM AND NEW APPROACHES TO MULTICULTURALISM IN THE ASPECT OF MIGRATION CRISES IN EUROPE

Bożena Konecka-Szydelko*

ABSTRACT

In recent years in Europe, the intensification of migration movements and the inability to systemically deal with this phenomenon have become the cause of misunderstandings and conflicts between European Union member states. Therefore, it is worth asking the question to what extent these fears result from the attitudes of immigrants themselves, and to what extent are they the result of solutions introduced by multiculturalism ideologists, over the heads of both the majority of fellow citizens and the majority of immigrants? We assume that the assumptions and effects of multiculturalism policies strengthen aversion to immigrants in host societies. The increase in this reluctance is partly caused not by a negative attitude towards themselves, but also by the fear of further actions in the public sphere resulting from a paradigm whose consequences are considered negative by an increasing part of the European Union's inhabitants. Given the persistence of the migration-based ethnic and religious diversity of European societies, no one should feel satisfied with the more or less spectacular failures of multiculturalism, because they increase the problems in establishing the necessary relations within societies receiving immigrants.

Keywords: migration crises, multiculturalism, immigrants, European Union

Introduction

In recent years, the number of refugees, illegal immigrants and people applying for refugee status has been systematically increasing in Europe. This is not so much a new experience as an unforeseen consequence of armed conflicts in the countries of the Middle East, which result not only in the overthrow of regimes, but also in unlimited terror and profitable arms trade. Many people flee to Europe from the conflict and persecution (persecution on ethnic, religious, racial and political grounds and cultural) in their countries. An important factor is war or conflict, the threat of government persecution. People fleeing armed conflict, human rights abuses or persecution are more likely to be humanitarian refugees, which influences where they settle as some countries have a more liberal approach to humanitarian migrants than others. Such people are likely to move to the nearest safe country receiving asylum seekers. The intensification of migration movements and the inability to systemically deal with this phenomenon have become the cause of misunderstandings and conflicts between European Union member states (Koneczna, 2020)

---

* Mgr. Bożena Konecka-Szydelko is a PhD. student at the Department of International Relations and Diplomacy, Faculty of Political Science and International Relations, Matej Bel University in Banská Bystrica, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic; Provincial Sanitary and Epidemiological Station in Rzeszów, Poland, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8018-6973>, e-mail: Bozena.Konecka-Szydelko@sanepid.gov.pl.

Some democratic governments have changed their immigration policy, creating closed centers for foreigners waiting to be granted the right to temporary residence or passing laws enabling the deportation of refugees for minor offenses (Act, Journal of Laws of 2023).

In recent years, migration as a mass phenomenon has become not only a challenge to the national security of sovereign European states, but also the subject of considerations on the humanitarian dimension of this phenomenon (Trojanowska-Strzęboszewska M., 2019).

Russia's attack on Ukraine triggered a mass movement of refugees to the West. By early December 2022, the UN refugee agency had registered approximately 4.8 million asylum seekers mainly in the eastern European Union (EU): Poland, Germany, the Baltic states, Romania and Slovakia. Some countries in the EU are already complaining that they are overwhelmed. In Germany, federal and local authorities are also concerned about difficulties in accommodating newcomers. War refugees have not yet been separated on any basis, but with special protection status without an asylum procedure they can move freely within the EU. Concerns about Ukrainians have somewhat obscured the image of intensifying migration movements in the south-east of the EU. In 2022, the number of asylum seekers from Syria, Afghanistan, Pakistan and Egypt and the number of illegal crossings of the EU borders increased sharply (EUAA, 2023). By October 2022, the European Border Guard Agency Frontex had registered approximately 280,000. illegal entries – by 77 percent more than in 2021 (Riegert, 2022) This is also the highest number since the peak of the refugee crisis in 2015 and 2016, and we do not know the number of unreported cases. This is not the end: in its "risk analysis" for the next few years until 2032, Frontex predicts that migratory pressure will increase (Frontex, 2023). The current migration and refugee crises on the EU's southern and eastern borders indicate that the EU is likely to experience more such events.

The migration crisis and problems with the integration of some immigrants resulted in a change in the approach of EU societies towards the latter - in many countries to a more negative one (Great Britain, Sweden, the Netherlands). There are concerns about the threat of terrorism, disinformation activities and an increase in the level of crime (Borkowski, 2016). At the same time, there is no indication that migratory pressure on Europe will weaken in the foreseeable future, especially from MENA countries (Middle East and North Africa), Sub-Saharan Africa and the post-Soviet area. The interplay of complex geopolitics, rapidly changing security conditions, and trends in an increasingly hostile multipolar world results in circulations that fundamentally change many regions and countries of origin. (www.frontex.europa.eu/assets, 2023). The Republic of Poland, which until recently could be characterized as a typical emigration country, faced new migration challenges in the years 2021 and 2022.

The first of them took the form of a migration crisis on the Polish-Belarusian border, which was the result of a provocation by the regime of **Alexander Lukashenko**. This event was given a security dimension, and the problem of migrants camping on the eastern border itself became militarized. The second immigration challenge was a consequence of the armed intervention of the Russian Federation in Ukraine, which began on February 24, 2022. In response to the mass influx of people fleeing from a war-torn country neighboring Poland, political and social activities based on the humanitarian imperative clearly dominated.

As a result, in one spatial and temporal dimension, two opposing standards applied to migrating people were created

1 The idea of multiculturalism

The idea of multiculturalism arose when, in the relationship between the majority and minority groups, the latter felt affected by an involuntary disability. This situation appears in the processes of colonization, as **Frantz Fanon** draws attention to in his book *The Cursed People of the Earth*: "Colonialism does not stop at imposing its laws on the present. and the future of the conquered country. It is not enough for colonialism to chain the people and to spread an immensity of mental emptiness over the conquered nation. [...] colonialism also seizes the past of the conquered people, distorts it, distorts it, annihilates it" (Fanon, 1985).

Members of the colonized nations did not give up, and **Mahatma Gandhi's** ideology of non-violent struggle became a symbol of the desire to preserve the nation's cultural identity. The idea of multiculturalism was born as a need for peaceful coexistence of groups with different cultural (ethnic) backgrounds in a specific social reality.

The reality of many cultures has given rise to the idea of multiculturalism, which is built on respect and recognition of both the majority group and the minority groups, the emancipation of these groups, respect for human rights, social justice and cultural equality. The desire for recognition, a derivative of the sense of dignity, is felt when people are aware of their own value but are not appreciated publicly. Self-esteem arises from the respect of others. People naturally crave recognition and demand public respect for their values (Fukuyama, 2019).

The reactions of countries trying to implement the idea of multiculturalism reflect it to varying degrees. **Will Kymlicka** (Kymlicka, 2009) distinguished five models of such situations, taking the type of minority groups as a criterion. The three models were based on the idea of nation-building by the majority by putting pressure on integration mechanisms. 1. This model refers to the situation in which *national minorities* (Sobczak, 2014), i.e. groups that have been incorporated into a larger state organism, expect a certain form of autonomy related primarily to the preservation of their cultural system. They want to propagate their culture in the territory that was historically theirs. They want their differences to be accepted, not suppressed. These minorities should express respect towards the majority as well as other minority groups.

2. This model is about *immigrants* (Adamczyk, Sakson, Trościak, 2019), i.e., groups created as a result of a voluntary decision of individuals to leave one country and live in the territory of another. They have the right to obtain citizenship. This is related to the need for social integration into the mainstream of the host society. It is assumed that this is a long-term process and requires help from immigrants (e.g., learning the official language), and the institutions of the receiving country should show respect and recognition to immigrants, requiring them to have the same attitudes towards the majority.

3. This is a model in which *isolationist ethno-religious groups* avoid participation in the mainstream of life of a given society (self-isolation) due to their religion (Melosik, 2021). This attitude was, and in many cases still is, tolerated by countries (e.g., the Amish living in the United States and Canada and Mennonites). Members of such groups often give up the rights

and obligations of democratic citizenship and state loyalty, guided by the communitarian concept of freedom of religion and tradition (Miklaszewska, 2016). Multiculturalism described by the next two models is a consequence of the separation activities of specific groups from the society in which they live.

4. This is a model of multiculturalism without the offer of citizenship, so it condemns the exclusion of a group of *metics*, i.e., immigrants who have no right to citizenship and existing on the outskirts of society (Śliz, Szczepański, 2020). Despite this, most of them are not willing to return to their homeland, waiting for the amnesty that the state authorities announce from time to time. This action is justified and consistent with the idea of liberal democracy.

2 Crisis of the idea of multiculturalism

Multicultural societies have become a fact today, but the sources and forms of multiculturalism are diverse. From the point of view of modern anthropology, the thesis about the connection between cultural diversity and the biological basis of man is unacceptable, as it is linked to harmful racist ideology. However, it is natural to notice and appreciation in social practice of cultural diversity in the "self-stranger" category, which is associated with the multi-stage construction of social systems and relationships (Konieczna, 2020).

Each group usually encounters more than one other group perceived as out-groups for various reasons: linguistic, religious, ethnic, national, and "the constructions of familiarity and foreignness have their own dynamics, which periodically gain greater momentum; changes in the entire constructions of familiarity and foreignness in situations of social crises become more intense" (Nowicka, 2010). **Ewa Nowicka** (2010) also emphasizes that the perception of cultural otherness in terms of "familiarity" and "foreignness" is, similarly, as the categories of time and space, an inalienable element of human thinking from which it is impossible to free ourselves. However, you can try to protect yourself from the disastrous effects of the transformation of the category of strangeness into hostility (Nowicka, 2010).

The concept of multiculturalism functions both at the level of describing social reality (value system) and ideology (action program subordinated to a given value system). Multiculturalism is associated with specific situations that contextually define it, namely:

- "1) with the territorial proximity of culturally different communities,
- 2) with a significant degree of cultural diversity of the communities in contact in the social perception,
- 3) with some form of contact, even the weakest, between individuals belonging to culturally different communities,
- 4) with some degree and manner of isolation or separation of these groups" (Nowicka, 2010).

There are many ways of understanding and defining the term "multiculturalism", which primarily focuses on the dimension of ethnicity related to the geographical area and the contact between representatives of at least two nationalities (Mamzer, 2002). **Marian Golka** (2010) defines multiculturalism as: "the conscious co-occurrence in the same space (either in the neighborhood without a clear demarcation, or in a situation of aspiration to occupy the same space) of two or more social groups with different distinguishing features: appearance, language, religion religious, value system etc. that contribute to each other perceiving

differences with different consequences” (Golka, 2010). One of the factors leading to cultural diversity and multiculturalism is migration, i.e., territorial relocation of culturally different groups, leading to direct or indirect contacts of individuals and groups with a different cultural background and brought up in different systems of values, concepts and patterns of behavior. Migrants are political refugees, people applying for refugee status, students, contract workers temporarily staying in a given country or people living permanently in a country other than their own for economic or family reasons (e.g., marriage), which creates new types of multiculturalism at the family level (Nowicka, 2010).

"All terrorists are migrants" - these significant words spoken in 2015 by the Prime Minister of Hungary, **Viktor Orban** (www.rp.pl/swiat/art4132511-orban-, 2015), during the period of a significant influx of refugees from war-torn Syria, cast a shadow over contemporary Europe, which feels increasingly threatened. One of the consequences of the fear of cultural and religious differences among migrants is their stigmatization, denial of social acceptance and alienation, which contributes to the "radicalization of young Muslims" - writes **Zbigniew Bauman** (Bauman, 2016), citing **Pierre's** words **Baussand** from the Social Platform organization.

By implementing the idea of open borders, free trade, making labor markets available, and universal mobility of artistic and intellectual phenomena, virtually all European countries have become open and therefore multicultural. Social pluralism, tolerance and cultural coexistence have entered the canon of values of modern Europeans, at the same time becoming an element of everyday life. For some time now, however, everyday life has taken the form of a space of confrontation and conflict in increasingly radical forms. Phenomena that for decades existed on the margins of societies are now at the very center of their symbolic and political order. Religion, legal norms, customs, rules of everyday life, the education system, and finally culture become controversial. A situation of tension leads to demonstrations of hatred and shapes radical and xenophobic attitudes. All this results in acts of violence, often used against ordinary, innocent citizens. It seems that today's European societies are not prepared to solve this situation (Łodziński, Szonret, 2023). We all feel helpless.

Some people believed that the reason for this state of affairs was the idea of multiculturalism. So if the multicultural project doesn't work, what are we left with? What should be done in connection with the situation? How should we integrate immigrants into our societies in order to maintain our legal and cultural status quo and feel safe? and at the same time guarantee new citizens the same rights? Social conflict is an inherent feature of modern society. Its presence does not necessarily prove it about the need to radically question the existing order. This does not mean, however, that there is no room for improving the mechanisms that regulate and resolve these conflicts. Exchange of experiences in this area, reflection on issues of cultural integration and adaptation, prevention of cultural violence and terror, questions about the future and shape of a multicultural society (Sadowski, 2019).

There is no doubt that the tone of the debate on immigrant integration in Europe has changed recently. The belief that the policy of equal rights or even the promotion of cultures of immigrant groups will bring positive integration effects and contribute to the creation of a community based on law, respect for otherness and tolerance has been replaced by a sense of threat, fear of immigrants and general dissatisfaction, fueled by the media and strongly related

to the general economic crisis. Claims to limit immigration to the EU, demands to pre-select potential arrivals in terms of their origin and cultural proximity, or to pursue a more demanding assimilation policy towards immigrants who have already arrived are increasingly common. This direction was adopted by the Netherlands, Denmark and Germany (introduction of national language and culture tests for foreigners from outside Europe who take advantage of the possibility of entry as part of family reunification before their arrival), and proposals for similar solutions have also appeared in Great Britain and France. In Austria and the Netherlands, authorities may not extend residence permits to those who have not completed official integration courses; a similar solution is planned to be introduced in Germany (Adamczyk, Sakson, Trosiak, 2017).

3 Expected socio-political consequences

Increased migration within the territory of the European Union has undoubtedly become the driver of many political and social changes in its Member States and the EU as a whole.

The multidimensionality of this issue makes creating a precise map extremely difficult and requires a separate study. Considerations on the consequences of these events can begin with reflection on the impact of migration within the EU on the social construction of threats in European societies, and, consequently, the modification of electoral preferences, the strengthening of populist tendencies and the growing pessimism towards the idea of integration. The mechanisms that worked in the EU were well described by representatives of the so-called The Copenhagen School in the theory of international relations. This approach recognizes security as a social construct in which an entity legitimizing itself with authority (individual or collective) can shift any phenomenon, process or social group from the domain of "normal" politics to the sphere of security, defining it as a threat to specific, particularly important social values. , i.e. the act of securitization (the reverse process is called desecuritization) (Buzan, Wever, Wilde, 1998).

Why is this important? The very intensification of the migration stream in 2015 was exploited by various political forces, presenting it only in terms of a multidimensional threat to security. The narrative of many political groups refers to apocalyptic visions of the end of Western civilization, which will occur as a result of the influx of aggressive, culturally alien people from the Middle East and Africa. Northern (Adamski, 2020).

Under the influence of this influence, reinforced by network instruments, disinformation and manipulation, a concept is introduced to the European market of ideas in which the European Union, which is "fully responsible" for the migration crisis, is itself a threat to the security of the inhabitants of the Old Continent. In information overload (attention crush), which is an extremely important element of today's reality, a European citizen gains a simple answer to the questions that bother him (Tylutki, 2018).

On the other hand, the desecuritization of the problem, which sometimes seems thoughtless, carried out by supporters of accepting immigrants is another simplification. This ignores many complex risks, not only for cultural security, but also for long-term consequences for social structures and the labor market. Denying the repercussions on the broader social system is itself a threat to stability. In public perception, this may be seen as the result of the

political elites losing control over the situation and the result of the lack of a concept of a permanent, systemic solution to the problem (Otero-Iglesias, 2018).

Securitized and desecuritized by many political and social groups, migration has become a kind of symbol of the incompetence of the EU, as well as of political elites (mainly mainstream parties). The existence of a correlation between the attitude towards migration and the institutional and political reaction to it, and the attitude towards EU and member state institutions, indicate research conducted by scientists from the University of Amsterdam (Harteveld, Schaper, De Lange, and Der Brug). The perception and evaluation of migration, according to the cited researchers, is based on the original ideological positions of individuals (which can be placed on the right-left axis). The influx of immigrants increases Eurosceptic sentiment and a decline in trust in national institutions. Interestingly, research shows that people with pro-EU views tend to strengthen their beliefs. This results in increasing social polarization and raises the temperature of the debate, in which the essence of the problem is lost. This will result in a thoughtless hardening of positions - pro-EU views will be equated with the a priori assumption of a one-dimensional approach to migration, which in this context is only an opportunity; Eurosceptic and anti-immigration views will be tantamount to a one-dimensional treatment of this problem only as a threat (this phenomenon should be treated in terms of threats, risks, challenges and opportunities). This will constitute a significant impediment to the preparation of a coherent and effective migration policy at the EU level. At the national level, migration is a similar avatar of various justified or unjustified fears, simplifications and stereotypes carried out by both sides of the conflict equation. This opens up room for radicalization and exposure to the activities of groups appealing to populism and to the influence of third parties that have a real interest in the ongoing atomization of the EU.

4 Challenges for the future

Migration, as a phenomenon subject to constant change, requires active and constant countermeasures and adaptation to new conditions of its occurrence. Guarding security is a fundamental right of every country. It is necessary to take actions in accordance with international agreements, rational actions and taking into account human rights. The challenges that the state faces today result from real threats that must be overcome through rational management. The European Union must ensure the functioning of the Schengen area in such a way as to guarantee security and, at the same time, freedom to cross borders. The phenomenon of illegal immigration cannot be ignored, which contributes to the deterioration of the security situation (Olak, Konecka-Szydełko, Maruszak, 2020). The phenomenon of immigration, finding its reflection in the economic situation, it also determines negative moods among society. Solving the problem, as previously mentioned, in accordance with the law and respecting human dignity, should primarily take into account the interests of citizens.

"To find a solution to the problems posed by immigration and to seize the opportunities it creates, European Union countries must work together and with the countries from which immigrants come. That is why the European Union pursues a coherent migration policy, establishing clear and fair rules for legal migration and preventing illegal migration and promoting integration" (Pikulski, 2000). Cooperation within the framework

of migration policy, effective use of technological and human resources and development of systems controls are the best solution in the analyzed area.

Such a negative assessment of the current state presented by European leaders (France, Germany and Great Britain) is dictated by the poor effects of the undertaken actions (www.rp.pl/spoleczenstwo, 2011), the lack of the expected level of integration of immigrants, signs of insufficient social cohesion, including ethnic or religious tensions. However, further development and effectiveness of integration policies at both the national and European levels will also depend on facing much more serious challenges. Belong to them:

- Super-diversity of European societies. The term super diversity (proposed by Steven Vertovec) describes a very important feature of European societies, not only in terms of growing cultural and ethnic differences, but also multidimensional diversity within the immigrant communities themselves (due to age, gender, education, financial status, etc.), (Kurcewicz, 2015).
- A multidimensional and multi-level system of creating and implementing migration and integration policy, in which various administrative levels (local, regional, national or European) and various dimensions of social life (legal, cultural, social, economic, etc.) intertwine (Malewska, Filary -Szczepanik, 2022).
- The dominant negative tone of political and media debates on immigration - related to threat, terrorism and crisis (Boćkowski, Dąbrowska-Prokopowska, Goryń, Goryń, 2022).
- The problem of defining Europe as a community (political and cultural). Half a century after the signing of the Treaties of Rome giving rise to the European Community, it still has a serious problem with its basic ideological profile (Sokolska, 2023). The condition for effective integration of immigrants is the answer to the question with what (with what community) they should identify.

Conclusion

Critics of ideological multiculturalism are all too easily accused by its apologists at least xenophobia, which is probably true in many cases, but very often completely unjustified. We therefore feel the need to emphasize that it has been undertaken in this article, criticism of the multiculturalism paradigm does not in the slightest mean a critical attitude towards cultural diversity as a phenomenon of social empiricism. Such differentiation is permanent in European societies because the presence of immigrants is permanent. It is difficult to even assume - despite increasingly restrictive regulations in this area - a significant reduction in the volume of immigration to Europe. The emigration potential of our neighbors is too great, and the resulting migration pressure is too great.

In view of the persistence of migration, ethnic and religious diversity of European societies (the manifestations of which are becoming more and more visible also in Poland), no one should feel satisfied with the more or less spectacular failures of multiculturalism, because they increase the problems in establishing the necessary relations within societies receiving immigrants. The author of this study does not feel such satisfaction. Our criticism of the

multiculturalism paradigm, which the author tried to reconstruct above, results from completely different premises.

First of all, we believe that any institutional influence (of states or their groupings) on any phenomenon of public interest should take place with the widest possible acceptance on the part of societies. This impact should take into account the need to protect identity and systems against destabilization of the existing social order, weakening the value system considered as one's own and destruction of the cultural order treated as homely. In this context, it is worth asking the question: to what extent these fears result from the attitudes of immigrants themselves, and to what extent are they the result of solutions introduced over the past decades by native ideologists of multiculturalism, over the heads of both the majority of fellow citizens and the majority of immigrants? We assume that the assumptions and effects of multiculturalism policy strengthen reluctance towards immigrants in host societies. The increase in this reluctance is partly due to this as much as a negative attitude towards themselves, which is related to the fear of further actions in the public sphere resulting from a paradigm whose consequences are considered negative by an increasing part of the inhabitants of the European Union.

We treat these assumptions as a reasonable starting point for further research into the values of these societies. The policy towards migrants, both in terms of their absorption and integration, and therefore creating the rules and conditions of inflow and coexistence in a common territory, is no exception here. The fundamental issue is social consensus – in our opinion – the conditions of imposing awareness and political axioms that create the multiculturalism paradigm are missing. We also assume that the reason for the growing fear of destabilization of the existing social order throughout Europe and the weakening of the system of values considered as and destruction of the cultural order treated as familiar (Korczyński, 2018).

In this context, it is worth asking the question: to what extent these fears result from the attitudes of immigrants themselves, and to what extent are they the result of solutions introduced over the past decades by native ideologists of multiculturalism, over the heads of both the majority of fellow citizens and the majority of immigrants? We assume that the assumptions and effects of multiculturalism policies strengthen aversion to immigrants in host societies. The increase in this reluctance is partly caused not by a negative attitude towards themselves, but also by the fear of further actions in the public sphere resulting from a paradigm whose consequences are considered negative by an increasing part of the European Union's inhabitants.

List of Bibliographic References

ADAMCZYK A., SAKSON A., TROSIAK C., 2017, *Between tolerance and reluctance. The policies of contemporary European countries towards migrants and minorities. Part I: Migrations and minorities from a European perspective* University of Adama Mickiewicza in Poznań, Scientific Publishing House of the Faculty of Political Science and Journalism, Poznań 2017, ISBN 978-83-62907, pp. 17-161.

ADAMCZYK A., SAKSON A., TROSIAK C., 2019, *Migrants and minorities as strangers and natives in the political and social space*, Adam Mickiewicz University in Poznań. Adama Mickiewicza w Poznań, Scientific Publishing House of the Faculty of Political Science and Journalism, Poznań 2019, ISBN 978-83-65817-80-8, pp. 13-87.

ADAMSKI J.K., 2020, *Adaptation and perception of immigrants in European countries.*

A comparative study. Publishing House of the University of Łódź Edition IW09922.20.0.M, Łódź 2020, ISBN 978-83-8220-253-3, pp. 11-43.

ACT of March 9, 2023, amending the Act on foreigners and certain other acts (Journal of Laws 2023, item 547), available on the Internet: *Important changes to the Act on foreigners*, on-line [https://interwencjaprawna.pl/wazne-mistrzy -w-act-on-foreigners/\(access:30/10/2023\)](https://interwencjaprawna.pl/wazne-mistrzy -w-act-on-foreigners/(access:30/10/2023)).

BORKOWSKI PJ, 2016, *European Union - existential crisis*, Strategic Yearbook 2015/2016, ISSN 2300-2654, pp. 182-202. (access: 30/10/ 2023).

on-line https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/General/ARA_2023.pdf

BAUMAN Z., 2016, *Strangers at our door*. Warsaw: National Scientific Publishing House (PWN), ISBN 978-83-011-8756-9, pp. 4-96.

BOĆKOWSKI D., DĄBROWSKA-PROKOPOWSKA E., GORYŃ P., GORYŃ K., 2022, *The phenomenon of disinformation in political communication on the example of immigrants from Ukraine - outline of the problem* [in] Conference "Disinformation - Inspiration - Society. Social CyberSecurity", University of Białystok, Białystok 2022 ISBN 978-83-7431-737-5, pp.63-79.

BUZAN B, WEVER O, J. DE WILDE, 1998, *Security. A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1998, ISBN 978-1-55587-603-6, pp. 23-24.

EUAA, 2023, *Asylum Report 2023*, Summary July 2023, European Union Agency for Asylum (EUAA), ISBN 978-92-9403-223-2, pp. 5-31.

FANON F., 1985, *The Cursed People of the Earth*, National Publishing Institute, Warsaw. ISBN 8306011775 p.144.

FRONTEX, 2023, *Risk Analysis for 2023/2024*, Warsaw, August 2023, ISBN 978-92-9467-894-2, p.13-29. Available on the Internet: (access: 30/10/2023) https://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/General/ARA_2023.pdf

FUKUYAMA F., 2019, *Identity. Contemporary identity politics and the fight for recognition*, Rebis Publishing House, Poznań, ISBN: 978-83-806-2545-7, 27-28.

GOLKA, M., 2010, *Names of multiculturalism*. Publisher: Warsaw Publishing house Literary SA muse. Warsaw 2010, ISBN 978-83-7495-867-7 pp.64-65.

HaRTEVELD E., SCHAPER J., DE LANGE S. L, a DER BRUG W., 2018, *Blaming Brussels? The Impact of (News about) the Refugee Crisis on Attitudes towards the EU and National Politics*, "Journal of Common Market Studies" 2018, vol. 56 no. 1, ISSN:1468-5965, pp. 155-177.

<https://www.rp.pl/swiat/art4132511-orban-wszyscy-terrorysci-sa-migrantami>, Publication: November 23, 2015, (access: 30/10/ 2023)

THE FAILURE OF INTEGRATION IN EUROPE, 15/02/2011, on-line: (access: 29/10/, 2023). <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art6816601-kleska-integracji-w-europie>

KONIECZNA E., 2020, *The problem of multiculturalism and the migration crisis in contemporary European cinema*, Culture and Education 2020 No. 1 (127), Publisher: Adam Marszałek, ISSN: 1230-266X, pp. 26–37.

KORCZYŃSKI TM, 2018, *Own-Alien-Enemy, Wanderings in the Laboratories of Cultures*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2018, ISBN 978-83-66107-24-3, pp.21-81.

KURCEWICZ U.,2015, *Immigration as a determinant of religious diversity in societies at the stage of super- diversity on the example of Great Britain*, Publisher: Naval Academy (Polish Naval Academy), Poland , Colloquium of the Faculty of Humanities and Social Sciences of the AMW, Kwartalnik 4/2015, Gdynia 2015, ISSN 2081-3813, pp.83-98.

KYMLICKA W., 2009, *Contemporary political philosophy*, Alethelia Foundation , Warsaw, ISBN: 978-83-893-7236-9 p.420-439.

ŁODZIŃSKI S., SZONRET M., 2023, *Migration policy “without politics”. Antinomies of creating migration policy in Poland in the period 2016-2022*, Migration Research Center, CMR Working Papers 130/188, pp.1-29., online

(access :30/10/2023: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2023/02/CMR-WP-130-188-1.pdf> .

MALEWSKA A., FILARY-SZCZEPANIK M., 2022, *Globalization and Interdependence*, Scientific Publishing House of the Ignatianum Academy in Krakow, ISBN 978-83-7614-549-5, pp.13-35.

MAMZER, H. 2002, *Identity in travel. Multiculturalism and shaping an individual's identity*. Poznań 2003: Scientific Publishing House, University of Poznań Adam Mickiewicz.

ISBN: 83-232-1247-3, pp.112-137.

MELOSIK Z., 2021, *Isolationism of minorities, hybridization of identity and dilemmas of intercultural education*, Edukacja Intercultural 2021, no. 2 (15), Publishing house Adam Marszałek, Toruń 2021 ISSN 2299-4106, pp. 37-55.

MIKLASZEWSKA J.,2016, *Liberals and communitarians about freedom and justice* [in]Freedom and Responsibility, Prakseologia No. 158, vol.2/2016, Publisher: Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences / Koźmiński University , Warsaw 2016, ISSN 0079- 4872, pp.15-33.

NOWICKA, E.,2010, *Is a multicultural society possible? Experience anthropologist*. [in]: Pietrzyk- Revees D, M. Kułakowska M., (eds.), Studies on multiculturalism, ISBN 9788376380643, pp. 323–352.

OLAK A., KONECKA-SZYDEŁKO B., MARUSZAK M., 2020, *Schengen Agreement and Poland's security* [in] Contemporary Problems of Management, Volume 8, Number 1 (16), State Higher School of Technology and Economics. priest Bronisław Markiewicz in Jarosław 2020, ISSN 2720-1627, pp. 9–21.

OTERO-IGLESIAS M, *Europe's two faced migration reality*, Politico , 21/09/2018, <https://www.politico.eu/article/europe-two-faced-migration-reality-immigration-positives-negatives/> (accessed: 30/10/2023).

PIKULSKI S., 2000, *Basic issues of public security*, [in:] Legal and administrative aspects of security of persons and public order in the period of political and economic transformation, ed. W. Bednarek, S. Pikulski , Olsztyn 2000, ISBN 8372990433 p.99- 104.

RIEGERT B.,2022, *EU migration policy: "Fortress Europe" will expand*, on-line (access: 30/10/2023).https://www.dw.com/pl/polityka-migracyjna-ue-w-2023-motyw-europa-si%C4%99-rozbuduje/a-64230812_,

SOBCZAK J.,2014, *National minorities and the security of Poland [in] Security of Poland - case studies* , *Strategic Review*2014, no. 7 , Scientific Publishing House of the Faculty of Political Science and Journalism of the University of Adam Mickiewicz in Poznań, ISSN: 2084-6991, pp. 83-89.

SOKOLSKA I.,03/2023, *Information documents on the European Union - 2023*, on-line (access: 30/10/2023),

https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/pdf/pl/FTU_1.1.1.pdf .

ŚLIZ A., SZCZEPAŃSKI M.S.,2020, *Multiculturalism: Idea, Theory and Politics[in] Culture and Security 2020*, No. 2, *Engaged Anthropology*, Polish Academy of Sciences, Committee of Sociology, Institute of Political Studies ISSN 0023-5172, pp.175-184.

SADOWSKI A.,2019, *Nation state and multicultural society*, *NAUKA quarterly* 3/2019, Publisher: Polish Academy of Sciences, doi:10.24425, pp.41-57.

TROJANOWSKA-STRZĘBOSZEWSKA M., 2019, *Politicization of immigration in Poland - conceptual challenges*, [in] Adamczyk A., Sakson A., Trościak C., *Migrants and minorities as strangers and familiars in the political and social space*, Adamczyk University. Adama Mickiewicza in Poznań, Scientific Publishing House of the Faculty of Political Science and Journalism, Poznań 2019, ISBN 978-83-65817-80-8, pp.23-37.

TYLUTKI K., 2018, *Information of mass destruction. OSINT in intelligence activities*, "Internal Security Review" 2018, no. 19(10), ISSN 2080-1335, p. 171.

**VZDELÁVANIE AKO NÁSTROJ PODPORY
HOSPODÁRSKEHO RASTU**

ŠKOLSTVO AKO KLÚČOVÝ NÁSTROJ MÄKKEJ MOCI

EDUCATION AS A KEY TOOL OF SOFT POWER

Klára Kvasnová*

ABSTRACT

Despite the unsettled worldwide situation, after a lasting crisis due to the COVID-19 virus, it is still possible that globalization processes have shown rise to a significant number of shifts among all spheres of life, and education is not an exception. Nowadays, in the globalized world, education is perceived as one of the critical tools of soft power instruments in many countries. Several ways to measure education as one of the tools of soft power have been developed, but results still need to be conducted on a limited number. Strong nations can especially fully grasp the potential of education. These countries are trying to bring forward and advance their national interests and create an attractive image employing educational leverage, as well as shaping the preferences of other countries, implementing J. Nye's theory of attractiveness, making them careen in a desired direction. With its cross-cultural and multi-cultural exchange programs, the internalization of education results in great understanding between countries and enhances international cooperation. This article examines the importance of education as one of the tools of soft power and gives examples of the best-performing countries based on their educational soft power.

Keywords: *soft power, education, internalization, measurements of soft power, foreign policy*

Introduction

In the present worldwide unsettled situation, climate changes and wars between countries and tribes, Ukraine being attacked by Russia, sharpened situation in Gaza, Palestine that terrorist has attacked. Current situations are not impacting only the countries, but the whole world is experiencing feelings of turmoil situation and sensing its impact. Considering today's burgeoning poly-centric and disrupted world order, countries increasingly draw upon soft power tools due to the growing global interdependence as well as the gross cost of implementing complicated power policies in achieving desired goals. Each state endeavours to increase its attractiveness and strengthen its position internationally to secure long-lasting, robust development in social and economic circles. Countries use a wide range of soft and hard power tools to obtain these objectives. However, not so long ago and even today, we can spot that many nations opted for the demonstration of their military capabilities and economic power to dominate the will of other countries and coerce them into doing what was needed. Despite the few countries that have chosen hard power as the tool to obtain what is desired, many countries have come to realize that using outdated hard power coercive methods of ensuring their national safety and meeting their foreign policy goals is stuffed with the risk of embracing

---

* Mgr. Klára Kvasnová, Stará Tržnica Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: kvasnova@staratrzniccabb.sk.

numerous negative consequences and a hard impact on the nations reputation (Ostashova, 2020). After the fall of the bipolar world order, states decided to use soft power aiming to achieve their foreign policy goals and strengthen international relationships. In this context, soft power is a favourable tool that has started to occupy a more influential position in the countries' foreign policy and in forming international relations. The composition of soft power may vary from country to country. However, one slice of the soft power is education. Soft power and education play a significant role in the country's foreign policy.

Nevertheless, it is essential to note that soft power is a concept born just a couple of decades ago by political theorist **Joseph Nye** of Harvard University to scrutinize the ability to attract and co-op instead of force and use economic, cultural and political force as a means of persuasion (Amirbek and Kanat, 2014). In the past decades, the world has noticed considerable changes in higher education due to the development of distance learning technologies, the growth of the concept of life-long learning, and the intensive internalization of education. With a country's soft power becoming a key benchmark in measuring competitiveness on the world stage, countries are interested in developing the attractiveness of their national higher education systems. Higher schools closely monitor international educational trends to impress the significant number of students who will graduate from them and become active agents of knowledge trade and elements of soft power (Ostashova, 2020).

1 Concept of soft power

In recent years, the concept of soft power has received more attention both in the academic and the political world. In 1990, **J. Nye** introduced the mainstream word “attraction” to get what is desired. The conception of soft power was created to remedy the narrow focus of realist power analysis (‘the ability to change what others do’) by introducing the power of attraction (‘the ability to modify what others want’) (Bilgin and Elis, 2008). In a more general concept, power means having the capability to affect the behaviour of others to make sure things happen. In other words, power is the ability to influence the behaviours of others to get the desired outcomes. As mentioned above, there are numerous ways to achieve this outcome. One is hard power, and the other is soft power, which uses the power of association with positive intangible power resources such as culture, ideology, and institutions (Nye, 1990: s.167).

1.1 The key resources of soft power

The country's soft power is built on three pillars: *culture*, which represents places where the country is attractive to others; *political values* that people associate with at home and abroad; and *foreign policies* that shall be seen as legitimate and having moral authority. Cultural sources represent the values and practices introduced by society. When a country's culture involves universal values and its policies promote values and interests that others partake in, it increases the probability of obtaining its desired outcomes because of the relationship of attraction and duty that it produces. Hence, it is more than evident that a country with narrow values or a parochial culture is less likely to produce soft power. It has been noticed that some analysts have mistakenly treated soft power as a popular culture, meaning that they confused cultural resources with the behaviours of attraction (Gunek, 2018). Cultural influence in the

country has become increasingly significant in the international sphere. As an example, China has established the National Office for Teaching Chinese as a Foreign Language, providing Chinese learning courses and programs by creating Confucius Institutes all around the world, enhancing its International Broadcasting service and at the same time hosting international events such as Beijing Olympics 2008 and the World Expo 2010 that helped to create a wanted image and reputation of the country. Even though culture is not an omnipotent factor, it plays a crucial role in shaping a nation's internal and external behaviours in the world. It has been shown that cultural soft power is gradually recognized as a productive way to achieve great power status (Wu, 2018). Other sources of soft power in the country are political values, which tend to define national interest to include attractive causes such as economic aid or peacemaking (Gunek, 2018). Norway is taking numerous initiatives in the peacemaking process all around the world. The latest information shared by Norway, which has been assisting in the process, shows that the expansion of Colombia's peace aims to reduce violence from the country's armed conflict. Colombia's government have launched with Estado Mayor Central (EMC) and the most significant FARC offshoot formal peace talk with the organization to end a nearly six-decade internal armed conflict (Solsvik, 2023). As a last pillar of soft power resources, foreign policy highly influences the country's soft power performance. For instance, the soft power of the USA in the Middle East and the Islamic world has diminished after the invasion of Afghanistan and Iraq. Similarly, as in the current situation. Between Ukraine and Russia, where it may be stated that it completely disappeared (Gunek, 2018).

Globalization, technology, and the information revolution have remarkably influenced soft power resources in individual countries. Globalization is powered by information revelation, which has caused a significant reduction in the cost of computing and communications. **Gunek** (2018) stresses that in present politics, significant effects make volunteering and intercultural exchanges that participate in soft power initiatives (Gunek, 2018).

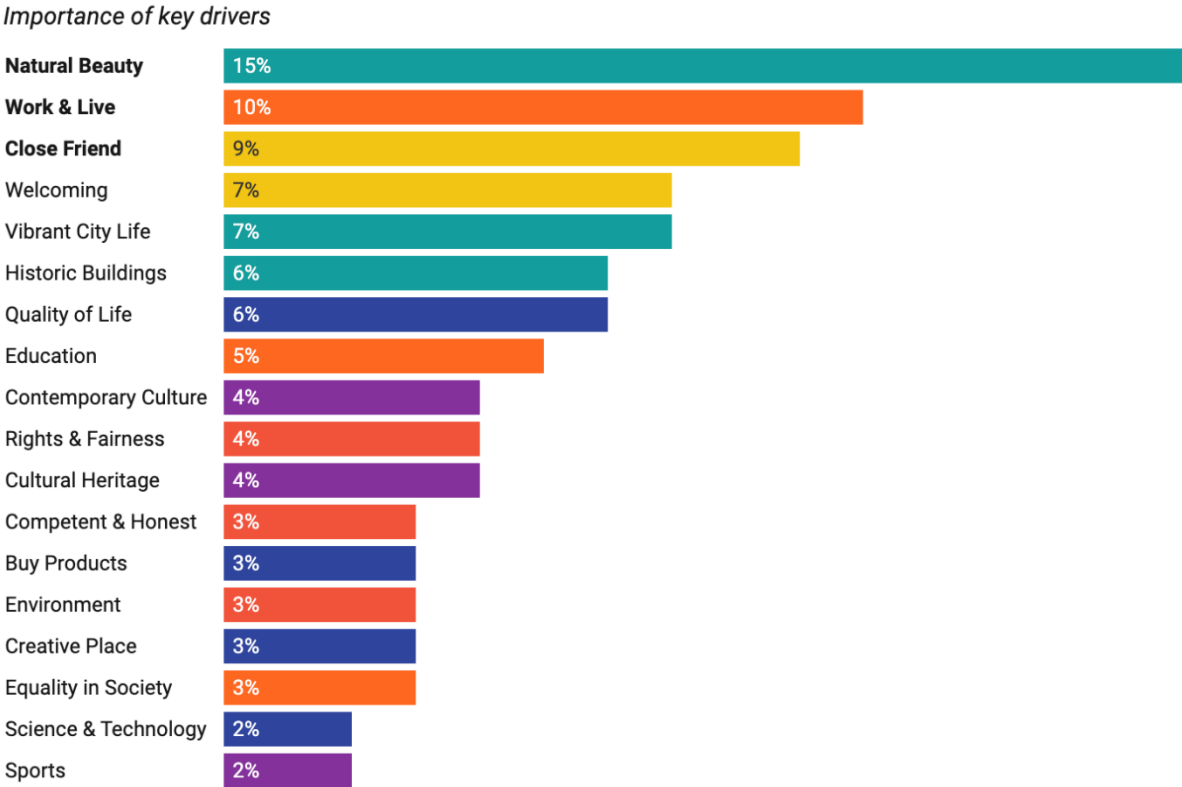
1.2 Soft power measurements

Constantly growing interest in soft power among society and researchers has led to attempts to measure soft power. As a result, ratings of soft power have been invented, and various methods for its assessment have been expanded. **Nye** (2004), in the beginning, only singles out several indicators by which one can umpire that the country has specific soft power resources. However, it must still provide official measures of soft power (Nye, 2004). **Nye** proposed assessing the degree of the impact of soft power by its result: whether an attractive vision of the state has formed in the eyes of the international community, whether its policy is authorized, and whether values are evenly shared. The research has moved in this direction when measuring the state's soft power.

As stated above, three general core substances of soft power are *culture, foreign policy and political values*. Each country has a specific mechanism where soft power may be produced. Nevertheless, **Čajka** (2019) states that not every country can fulfil the potential of the three resources (Čajka, 2019). The researchers conducted public opinion polls and analyzed the results (Fan, 2008); the Soft Power Rubric schema developed by communication specialist **Dr. Irene Wu** splits countries' cultural and value attractiveness into short-term and long-term (Wu, 2018). However, the research moved to conducting studies in the rating measurements of

soft power and its indexing. Soon after, analytical centres, consulting companies, and individual scientists began to deal with quantitative methods of measuring soft power. Primarily, when building parameters and indices of soft power, researchers began to divide them into five main varieties: political, cultural, diplomatic, economic, and humanitarian. After, these measurement parameters were averaged and presented as a global soft power index. The analysis of public opinion supports the construction of the rating of the country's attractiveness, built by the RAND Corporation. It considers the interviewees' responses to the question of which country they would like to live in if not their own. Another example of expert assessment of soft power is country ratings based on the Anholt – GfK Roper Nation Brands Index and The Good Country Index. Considering both public opinion polls and opinion experts, the global soft power index of the British transnational consulting company Brand Finance is being established. The index considers a broad range of soft power resources to assess the presence of nations, reputation and influence worldwide. Business and trade, governance, international relations, culture and heritage, media and communications, education and science, people and values are the core components of soft power (Primierova and Abakumova, 2021).

Table 1. Nation Brand Index 2023 – What drives the desire to visit a country?

Source: 2023 Anholt-Ipsos Nation Brands Index

The most recent study of NBI 2023, produced in November this year, shows that *education* had been placed in the top ten drivers for visiting countries.

Table 2. Global Soft power Index 2023

 <p>1 =0</p> <p>United States</p> <p>Score ↑ 4.1 74.8</p>	 <p>2 =0</p> <p>United Kingdom</p> <p>Score ↑ 2.4 67.3</p>	 <p>3 =0</p> <p>Germany</p> <p>Score ↑ 1.2 65.8</p>	 <p>4 ↑1</p> <p>Japan</p> <p>Score ↑ 1.7 65.2</p>	 <p>5 ↓1</p> <p>China</p> <p>Score ↑ 0.8 65.0</p>
 <p>6 =0</p> <p>France</p> <p>Score ↑ 1.8 62.4</p>	 <p>7 =0</p> <p>Canada</p> <p>Score ↑ 1.2 60.7</p>	 <p>8 =0</p> <p>Switzerland</p> <p>Score ↑ 2.0 58.5</p>	 <p>9 ↑1</p> <p>Italy</p> <p>Score ↑ 1.8 56.6</p>	 <p>10 ↑5</p> <p>United Arab Emirates</p> <p>Score ↑ 3.2 55.2</p>

Source: The Global Soft Power Index 2023

These are the top ten nations, that are leaders in soft power for year 2023.

2 Education tool of soft power

Education belongs to one of the resources of soft power, a culture that is the most effective soft power instrument. During the transition period of the world political system, states have to battle for the right to determine the values and the regulatory component of the modern world sequence. Competition among diverse values and models of national and socio-economic development is one of the critical trends of the millennium. However, this kind of leadership needs to be supported by advanced human development and the formation of an educated economy. As a result, many aspiring developing countries eager to obtain innovative economic models focus on the modernization and internalization of their national education system (Nye, 2008, p.94).

A country with an advanced education system that meets the requirements of an innovative high-tech economy and is fused into the international educational and scientific space, there is an excellent chance that it will become the major competitive advantage of the modern states in the "global competition for minds" and interest the highly talented foreign students. Prosperous international students who will, along with learning the language, will slowly become acquainted with the accomplishments of science and culture of the country and the host country. International students have a high potential to obtain valuable social capital after studying abroad. As a result, students returning to their homeland effectively transmit the language and culture of the country where they completed their studies. Consequently, the greatness of exposure to the exterior world with the help of national education as a toll of soft power is much higher than by military force or others (Amirbek and Ydyrys, 2014).

An innovative and internationalized education system as a competitive advantage for the country should:

- fulfil the basic needs of the modern economy;
- fulfil the innovative high-tech economy demands;

- be intertwined into the international educational sphere;
- be intertwined into the international scientific sphere;
- take a part in the world's struggle for "minds", impressing talented people.

Education has created significant change in all aspects of human social life. Hence, it contributes to the development of the person and the culture in the society; it supports people's political views, and it also impacts the labour force, which is considered one of the primary sources for the development of the economy. Therefore, every country must grasp the essential role played by education, as any positive or negative changes in it may result in the progression or regression of social development. As mentioned earlier, education is one of the essential tools of soft power; hence, educational and cultural potential are efficient ways to influence the world. It may be applied in foreign policy challenges, guaranteeing the country's national security. By implying educational soft power, countries seek to enhance their reputation abroad and increase their attractiveness.

Furthermore, they try to impress the brightest scholars, researchers and students from all over the world so that they can study in their countries and then transmit their cultural values to improve their reputation among regional and international agents. A country that has been able to provide educational services to foreigners is one of the most noticeable tools of the state's soft power, as educational exchange programs are aimed to enhance mutual understanding among people from diverse parts of the world and to grow cooperation and mutually friendly relations among states. International students, during their studies, tend to learn the local language, adapt and absorb national traditions and customs and learn about scientific advances and the country's cultural heritage. After students finish their studies, they tend to return to their country because their time abroad is newly accumulated knowledge and acquired valuable social capital and personal relations as inbound students bring the language and culture of the country where they spent their studies. The outcome of national education helps countries efficiently influence the outside world without resorting to any hard power (Otashova, 2020).

However, education has been forced to adapt to pivotal times in recent years. In other words, the worldwide pandemic COVID-19 dramatically affected the education system. Cultural immersion and exposure to the values and customs of a host country are difficult to replicate in the virtual or online world. Although face-to-face learning has been limited for a certain period, countries must develop innovative and robust policies that promote and facilitate international education, scholarships, exchanges and immigration pathways for potential students.

Scholarships became one of the ways for international students to show goodwill to the host country, generating long-lasting relationships and facilitating intercultural understanding and networking, which play a significant role in strengthening a country's soft power. As an example, the UK invests in Commonwealth scholarships that bring people from erstwhile colonies to take their degrees in the UK – these become a powerful pact that binds the bloc's 54 countries and may turn to become a powerful force at international forums. Encouraging students to study abroad may foster an appreciation of the globalized world and develop future leaders' cultural intelligence and cultural quotient to navigate this path prosperously.

Educational facilities that regularly receive international students should also consider how they can significantly integrate international travel opportunities or requirements into degree programmes for homeland students and foster mechanisms for sponsored study and exchanges with universities abroad. Online education has become mainstream as a response to the COVID-19 pandemic; besides this reality, students continue to see experience abroad. However, after this experience, many students are searching for programs where they do not have to attend campus. In other words, students may obtain foreign credentials from their presence in their country. Students have become more complex and are searching for flexibility and in-campus experience. In response, universities considered implementing hybrid programs that allow partial completion through distance education along with a time on-campus study. As an example of this innovative approach, RMIT University, based in Australia, has developed two branch campuses in Vietnam that cater to students in Asia who may not want or be able to relocate to Australia to earn their degrees. Branch campuses offer an opportunity for students to experience 'internalization at home' (Kanwar and Carr, 2020).

The current situation offers countless options for students to choose the country where they would like to study. More countries mean more universities and significant programmes, and it is becoming challenging for students to choose one. Conventionally, in past decades, we have analyzed the attractiveness of universities for potential applications. However, one of the most critical aspects is reputation and its position in international rankings as a pointer of educational and scientific achievements. There are existing quantitative parameters that students should take into account while opting for their destination;

- state's expenditures on education, level of the research and evolution and their distribution among universities
- The number of students studying in the country (this may play a crucial role in territory attractiveness and the availability of resources and opportunities for progression in professional and personal life)

Students consider other important non-academic factors such as the cost of accommodation, visa requirements or opportunities to become a citizen of the country after completing studies, and the level of cultural and social integration. International education may help strengthen credibility, cross-cultural interaction and understanding and develop cooperation at the individual, institutional, and community levels, producing soft power outcomes for specific countries (Ostashova, 2020).

2.1 Education measurements

As stated above, students face many complex decision-making challenges regarding education and its location. Following chapter 1.2, *Soft power measurements*, the Global Soft Power Index 2023 provides education and science ranking based on qualitative and quantitative methods.

Table 3. - Global Soft Power Index 2023 – Education & Science

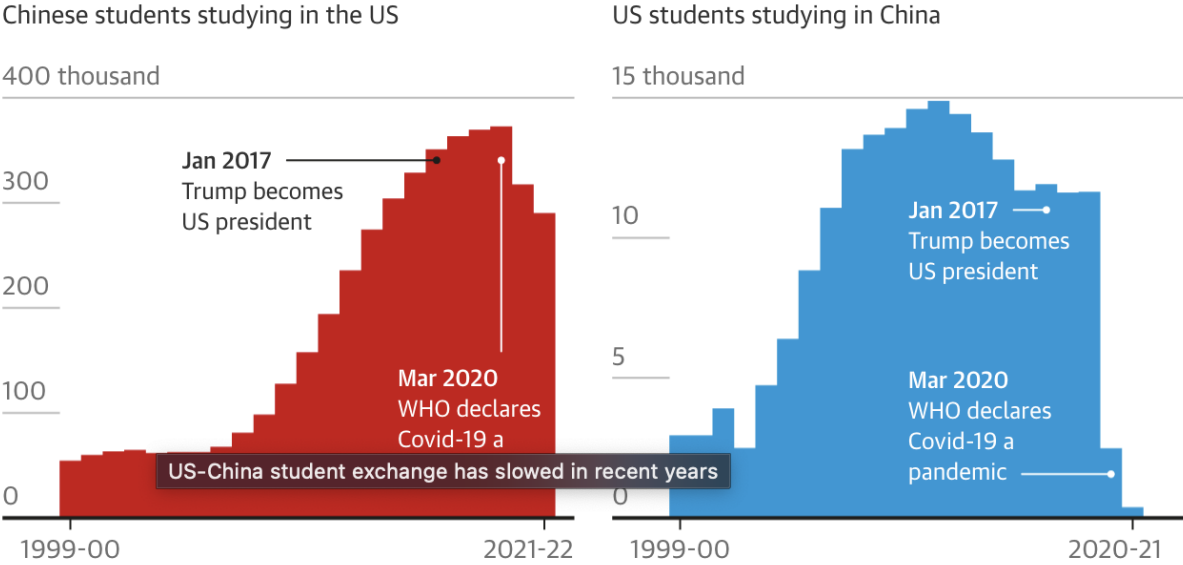
 <p>1 = 0</p> <p>United States</p> <p>Score ↑ 0.2 8.4</p>	 <p>2 = 0</p> <p>Japan</p> <p>Score ↑ 1.6 7.0</p>	 <p>3 = 0</p> <p>China</p> <p>Score ↑ 1.1 6.9</p>	 <p>4 = 0</p> <p>Germany</p> <p>Score ↑ 1.6 5.9</p>	 <p>5 ↑ 2</p> <p>Russia</p> <p>Score ↑ 0.6 5.6</p>
 <p>6 ↓ 1</p> <p>United Kingdom</p> <p>Score ↑ 1.1 5.5</p>	 <p>7 ↓ 1</p> <p>South Korea</p> <p>Score ↑ 1.4 5.1</p>	 <p>8 ↑ 2</p> <p>France</p> <p>Score ↑ 0.8 4.7</p>	 <p>9 ↓ 1</p> <p>Canada</p> <p>Score ↑ 1.2 4.6</p>	 <p>10 ↑ 1</p> <p>Israel</p> <p>Score ↑ 1.0 4.5</p>

Source: The Global Soft Power Index 2023

The top three leaders in the raking 2023 for education and science are the United States, Japan and China. This supports Dr **Paul Temporal's** argument that it is quite a new pillar of expansion in terms of the index but an undeniable part of soft power. Although, this pillar may profit richer and stronger national brands (Temporal, 2023).

One of the top three leaders, China has world-class universities constantly evolving and focusing on innovation-oriented science. Due to their scale, the United States and China have a special relationship in student exchange (Wojciuk and Michalek, 2015). However, recent events show that cultural ties between these two countries have decreased in the past years. The tension between countries that rose during the government of **Donald Trump** and has continued under **Joe Biden** has caused a decline in student exchange. Chinese culture is robust and gives vital importance to education. The wealthy Chinese population strongly valued Western education. Based on the figures, the number of Chinese students who studied in the United States escalated during the Obama administration, from 98.235 between the 2008 and 2009 academic year to 350.755 in 2016-2017. However, the rapid increase experienced under Obama's administration has declined during **Trump's** lead. The COVID-19 – 19 pandemic mainly led to the primary number decrease since 2003 – 2004.

Table 4. United States – China student exchange has decreased in recent years

Source: Goodier and Hawkins, 2023

Likewise, the number of students from the United States chose China as their destination to obtain their degree in the early 2000s before reaching a peak in 2012. After this event, student exchange dropped during the pandemic, leading to an extreme drop from 11.639 US students in China in 2018-2019 to just 382 in 2020-2021(Goodier and Hawkins, 2023). Besides this reality, China is constantly growing. In 1949, the country had only 205 universities; by 2022, it had reached 2.760, with around 37 million undergraduate students (Statista, 2023). After China launched the educational networking centre ‘Confucius Institute’ with more than 500 institutes worldwide, this strategy became one of the most influential steps in developing China’s educational soft power. The aim is to spread the Chinese language and culture and create a base for good relations between China and other countries (Ostashova, 2020).

Conclusion

Education has a significant impact on the country's soft power. However, it has to be measured in the longer term. Based on the present measurement tools of soft power that are ranked based on the limited sample number, the natural outcome comes from the country's reputation and experience and the work and personal opportunities the country could offer.

The country's culture and values take time to settle and stabilize, but once they do, they can achieve great success for the country. Internationalization and integration of education became global trends from which countries profited by launching diverse educational programs and events. However, many countries need to use the education tool effectively and take on the power of internalization. The results have shown that only the strong and wealthy countries have such a power. This may result from the capital, workforce power, foreign policy and the number of inhabitants, considering that two out of three top countries in the ranking have the

highest population. Students are looking to complete their studies and obtain their diplomas and chances to find a work position and obtain citizenship. Indeed, this is more likely in the more developed countries with more extensive territories. Hence, this disadvantaged smaller states since most smaller countries struggle to secure work for their population. Despite their efforts in internalizing education, students from smaller countries are less likely to remain and participate in mind growth in the country. Therefore, smaller countries should focus on their reputation, culture, and values, as well as international students' integration level. As a result, students may profit from valuable and enriching experiences that will foster the country's educational system's reputation and lead to powerful international relations under the scope of soft power.

List of Bibliographic References

- AMIRBEK, A., YDYRYS, K. 2014. *Education as a Soft Power Instrument of Foreign Policy*. Available at: doi:10.1016/j.sbspro.2014.07.423
- ANHOLT, S. 2023. *Good Country Index*. Available at: <https://index.goodcountry.org/>
- BILGIN, P., ELIS, B. 2008. *Hard Power, Soft Power: Toward a More Realistic Power Analysis*. Vol. 10, No. 2, JURISTOCRACY, AK PARTY AND THE WEST TURKEY'S RISING SOFT POWER THE END OF OLIGARCHS IN RUSSIA? (2008), pp. 5-20 (16 pages)
- ČAJKA, P. 2019. *Education and science as a soft power tool in Slovakia and V4 countries*. Środkowoeuropejskie Studia Polityczne. 131-148. 10.14746/ssp.2019.4.7.
- FAN, Y. 2008. *SOFT POWER: POWER OF ATTRACTION OR CONFUSION?* Place Branding and Public Diplomacy (2008) 4:2, 147-158.
- GOODIER, M., HAWKINS, M. 2023. *US-China cultural exchange at low point after tensions and Covid, data shows*. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2023/jul/22/us-china-cultural-exchange-at-low-point-after-tensions-and-covid-data-shows>
- GUNEK, A. 2018. *A New Type of Soft Power: Country Branding*. Muş Alparslan University, Faculty of Communication. Muş, 4900, TURKE. International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS); June 2018: Volume 4 (Issue 1); e-ISSN : 2458-9381
- KANWAR, A., CARR, A. 2020. *The Impact of COVID-19 on International Higher Education: New Models for the New Normal*. Journal of Learning for development –JL4D. 2020, Vol. 7, No. 3, pp. 326-333; ISSN: 2311-1550
- NYE, J. 1990. *Soft Power*. No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153-171 (19 pages); <https://doi.org/10.2307/1148580>
- MCGRATH, J., BOBEV, M. 2023. *Nation Brands Index 2023: First results show an increased desire to visit countries*. Available at: <https://www.ipsos.com/en/nation-brands-index-2023-first-results-show-increased-desire-visit-countries>
- NYE, J. 2004. *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*. ISBN 0-203-57505-9 (Adobe e-reader format)
- NYE, J. 2008. *Public Diplomacy and Soft Power*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616 (94), s. 94-103

- OSTASHOVA, Y. 2020. *Higher Education as a Soft Power Tool of State's Foreign Policy*. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Volume 489*
- PRIMIEROVA, O., ABAKUMOVA, J. 2021. *Measuring of Soft Power: The Case of Belarus*. *Globalization and its Socio-Economic Consequences 2021*. SHS Web of Conferences 129, 09015 (2021). <https://doi.org/10.1051/shsconf/202112909015>
- SOLSVIK, T. 2023. *Colombia peace talks expansion may reduce violence, Norway says*. Available at: <https://www.reuters.com/world/americas/colombia-peace-talks-expansion-may-reduce-violence-norway-says-2023-10-20/>
- STATISTA. 2023. *Number of public colleges and universities in China between 2012 and 2022*. Available at: <https://www.statista.com/statistics/226982/number-of-universities-in-china/>
- TEMPORAL, P. 2023. *Brand Finances Soft Power Index 2023*. Foreword. Available at: <https://brandirectory.com/softpower/>
- WOJCIUK, A., MICHALEK, M. 2015. *Education as a source and tool of soft power in international relations*. Article in *European Political Science* · April 2015 DOI: 10.1057/eps.2015.25
- WU, I. 2018. *Measuring Soft Power with Conventional and Unconventional Data*. Available at: *Measuring Soft Power with Conventional and Unconventional Data*”
- WU, I. 2018. *The Rise of China with Cultural Soft Power in the Age of Globalization*. *Journal of Literature and Art Studies*, May 2018, Vol. 8, No. 5, 763-778 doi: 10.17265/2159-5836/2018.05.006

MOBILITA ŠTUDENTOV A ABSOLVENTOV VYSOKOŠKOLSKÉHO ŠTÚDIA V ZAHRANIČÍ

UNIVERSITY STUDENTS AND GRADUATES MOBILITY TO ABROAD

Eliška Zásadová – Matúš Plavčan*

ABSTRAKT

Príspevok sa zameriava na súčasný stav a problematiku vysokého školstva na Slovensku, uplatniteľnosť absolventov konkrétnych vysokých škôl a študijných odborov na slovenskom trhu práce a mobilitu študentov a absolventov vysokých škôl. Približuje odliv mozgov do zahraničia, pričom popisuje hlavné faktory ovplyvňujúce odchod študentov a absolventov vysokých škôl zo Slovenskej republiky do zahraničia. Výskumom boli zisťované demografické, sociálne, ekonomické a iné charakteristiky determinujúce mobilitu študentov a absolventov vysokoškolského štúdia v zahraničí. Výskumnú vzorku tvorilo 85 respondentov, študujúcich alebo žijúcich v 7 krajinách sveta, prevažne v Českej republike a na Slovensku. Na získanie empirických dát bol použitý dotazník. Príspevok a jeho výskumné zistenia poukazuje na súčasnú problematiku odlivu mozgov, konkrétne slovenských študentov a absolventov vysokoškolského štúdia do zahraničia.

Príučové slová: študenti, absolventi, mobilita

Úvod

Únik mozgov je medzinárodný fenomén, ktorým je ovplyvňovaná temer celá Európa a jej štáty, ktoré sú donútené riešiť túto problematiku. Ide o konkrétnu formu migrácie – dobrovoľný odchod študentov vysokých škôl a vysokoškolských absolventov do zahraničia. Odliv mozgov sa ako fenomén začal prejavovať už v 20. storočí. Jedná sa o formu dobrovoľnej migrácie, kvôli ktorej domovské krajiny prichádzajú o vysokokvalifikovaných odborníkov, a tým strácajú ľudský kapitál a finančný kapitál, ktorý vynaložili na vzdelávanie pracovníkov, ktorí svoj potenciál a svoju kvalifikáciu nevyužívajú doma. Zároveň však tento druh migrácie prináša aj pozitívne dopady pre krajiny, ktoré týchto vysokokvalifikovaných pracovníkov dokážu prilákať.

Stav vysokého školstva a vysokoškolského vzdelávania na Slovensku

Vysoké školstvo na Slovensku upravuje **zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách, zákon č. 269/2018 Z. z. o zabezpečovaní kvality vysokoškolského vzdelávania**. Národnou radou SR boli v roku 2020 schválené zákony doplnujúce zákon o vysokých školách, konkrétne

---

* PhDr. Eliška Zásadová, PhD. pôsobí ako vysokoškolský učiteľ – odborná asistentka na Katedre sociálnych štúdií na Fakulte verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Popradská 66, 040 11 Košice, Slovenská republika, e-mail: eliska.zasadova@upjs.sk.

zákon č. 93/2020, ktorým sa mení a dopĺňa zákon o vysokých školách v kontexte šírenia ochorenia COVID-19, zákon č. 410/2020 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o vysokých školách a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 269/2018 Z. z. o zabezpečovaní kvality vysokoškolského vzdelávania.

Poskytovanie vysokoškolského vzdelania na Slovensku zabezpečuje dvadsať verejných, tri štátne, desať súkromných a osem zahraničných vysokých škôl. Vzdelávanie je poskytované v troch stupňoch. Prvým stupňom je bakalárske štúdium v trvaní troch rokov v dennej a štyroch rokov v externej forme štúdia. Druhý stupeň tvoria magisterské, inžinierske a doktorské študijné programy s dĺžkou štúdia od jedného do troch rokov. Posledným stupňom je doktorandské štúdium (Ministerstvo školstva SR, 2022).

Celkovo študovalo v roku 2021 na uvedených školách 136 646 študentov. Medziročne sa tak počet študentov na vysokých školách znížil o 0,49 %, konkrétne o 675 študentov. Z toho na verejných vysokých školách došlo k poklesu počtu študentov o 973, avšak na súkromných vysokých školách naopak pribudlo 370 študentov. V prípade štátnych vysokých škôl počet študentov medziročne klesol o 72. To predstavuje medziročné zníženie podielu študentov na súkromných vysokých školách na 11,51 %. Z celkového počtu študentov bolo 80 127 žien, čo predstavuje podiel 58,64 %. V prípade verejných vysokých škôl to bolo 58,11 %, na súkromných vysokých školách 63,10 % a na štátnych vysokých školách 56,40 %. Najpočetnejšie zastúpenie dosiahli ženy z hľadiska formy a stupňa štúdia v rámci externej formy štúdia na prvom a druhom stupni, kde ich podiel dosiahol 67,83 % (Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2021, 2023).

Na základe novej sústavy študijných odborov vydanéj formou vyhlášky ministerstva a platnej od 01. 09. 2019 získavali študenti v roku 2020 vysokoškolské vzdelanie v 48 študijných odboroch uvedených v tabuľke č. 1, pričom vysokoškolské vzdelanie 1. stupňa mohli získať v 45 odboroch a vzdelanie druhého a tretieho stupňa v 48 študijných odboroch.

Podľa výročnej správy o stave vysokého školstva za rok 2021 boli tieto študijné odbory začlenené do skupín a v rámci skupín bol zistený počet študentov. Najviac študentov, konkrétne 71 935 študovalo spoločenské vedy, náuky a služby. Na druhom mieste v počte študentov boli technické vedy a náuky s počtom 26 320 študentov. 21 786 študentov sa vzdelávalo v oblasti zdravotníctva. Nasledujú prírodné vedy s počtom 5 212, poľnohospodárske, lesnícke a veterinárne vedy a náuky s počtom 4 553, vojenské a bezpečnostné vedy a náuky s počtom 3 449 študentov a na záver vedy a náuky o kultúre a umení s počtom 3 391.

Vysokoškolské štúdium v roku 2021 riadne ukončilo 37 319 študentov, teda o 654 absolventov viac oproti minulému roku, čo znamená medziročný nárast o 1,78 %. Z tohto počtu bolo 22 895 žien. Za tento nárast môžu výrazne absolventi prvého stupňa dennej formy štúdia medziročným nárastom o 6,82 % (1 006 absolventov). Naopak v prípade absolventov druhého stupňa dennej formy štúdia bol zaznamenaný medziročný pokles o 2,90 % (428 absolventov). Čo sa týka absolventov externej formy štúdia, ich podiel na celkovom počte študentov v roku 2021 poklesol na 18,03 %, pričom v roku 2020 to bolo 18,11 %. Najviac absolventov v počte 20 806 skončilo v skupine spoločenské vedy, náuky a služby. Za nimi nasledujú absolventi technických vied a náuky s počtom 6 985 absolventov. Tretie je zdravotníctvo, kde štúdium absolvovalo 4 305 študentov. Nasledujú prírodné vedy v počte 1 616, vojenské a bezpečnostné vedy a náuky, ktoré absolvovalo 1 289 študentov a poľnohospodárske, lesnícke a veterinárne

vedy a náuky s počtom 1208. Poslednou skupinou, rovnako ako pri počte študentov, sú vedy a náuky o kultúre a umení s 1 110 absolventami (Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2020, 2023).

V porovnaní s krajinami OECD má Slovenská republika menej obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním. Terciárne vzdelávanie v krajinách OECD ukončilo priemerne 47 % mladých dospelých vo veku 25 až 34 rokov. U nás je to iba 37 %. Výrazne sa však zvýšil podiel 25-34 ročných s vysokoškolským vzdelaním v SR z 18 % v roku 2008 na 37 % v roku 2018. Aj keď vo väčšine krajín OECD väčšina vysokoškolských absolventov dosiahla bakalársky stupeň vzdelania, v Slovenskej republike najviac absolventov dosiahne magisterské a inžinierske vzdelanie (podobne ako v Poľsku, Českej republike a Slovinsku): 29 % ľudí vo veku 25 až 34 rokov v Slovenskej republike absolvovalo vysokoškolské štúdium druhého stupňa, pričom priemer v krajinách OECD je 14 %. Bakalárske vzdelanie dosiahlo v SR len 7 % z populácie, čo je značne pod priemerom OECD, kde je uvádzaná miera až 24 % (Education et a Glance, 2019).

Nízky počet obyvateľstva s vysokoškolským vzdelaním na Slovensku je zapríčinený aj nedostatočným financovaním vysokého školstva. Financovanie verejných vysokých škôl upravuje **Zákon o vysokých školách v § 89.** „*Hlavným zdrojom financovania verejnej vysokej školy sú dotácie zo štátneho rozpočtu podľa osobitného predpisu. Na pokrytie výdavkov potrebných na svoju činnosť verejná vysoká škola využíva aj ďalšie zdroje (§ 16).*“ Dotácie poskytuje Ministerstvo školstva verejným vysokým školám na základe zmluvy, pričom zmluva musí obsahovať identifikačné údaje zmluvných strán, účel na ktorý sa dotácia poskytuje, podmienky využitia, objem, spôsob a čas poskytovania dotácií a dátum do ktorého je prijímateľ povinný predložiť zúčtovanie dotácií poskytovateľovi. Podľa **výročnej správy o stave vysokého školstva** (2021) bola z rozpočtu na rok 2021 vyčlenená na vysokoškolské vzdelávanie, vedu a sociálnu podporu študentov vysokých škôl suma 588 566 967 €. Z tejto sumy bolo čisto pre vysoké školy vyčlenených 580 046 052 €. Verejné vysoké školy hospodária podľa rozpočtu výnosov a nákladov, pričom ich celkové náklady v roku 2021 v hlavnej činnosti boli 782 343 866 € a celkové výnosy v roku 2021 v hlavnej činnosti predstavovali 813 926 152 €. Všetkých 18 verejných vysokých škôl dosiahlo kladný výsledok hospodárenia. V hlavnej činnosti verejné vysoké školy dosiahli za rok 2021 zisk vo výške 31 582 287 €. V podnikateľskej činnosti dosiahli zisk v objeme 3 041 820 €. Celkovým hospodárskym výsledkom bol zisk vo výške 34 624 106 €.

V roku 2019 minuli krajiny OECD na študenta vysokej školy v priemere 16 361 € ročne. Tento priemer však zvyšujú vysoké hodnoty v krajinách ako Luxembursko, Nórsko, Švédsko, Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké, kde jeden študent stojí viac ako 23 293 €. Na Slovensku je to 11 878 €, čo je o 4 343 € menej ako v susednej Českej republike. (Education et a Glance, 2022).

Výdavky na terciárne vzdelávanie v roku 2019 tvorili v priemere 1,5 % hrubého domáceho produktu (HDP) krajín OECD alebo 30 % všetkých finančných prostriedkov na vzdelávanie pridelených vzdelávacím inštitúciám. Bohatšie krajiny si môžu dovoliť investovať viac zdrojov do vzdelávania ako tie menej bohaté. Zvýšenie HDP o 931 € na obyvateľa je v priemere spojené so zvýšením výdavkov na študenta o 186 €. Slovenská republika vynaložila na financovanie vysokého školstva 0,9 % HDP, alebo 24,1 % všetkých finančných prostriedkov

na vzdelávanie pridelených vzdelávacím inštitúciám, čo je znova pod priemerom krajín OECD. Slovensko opäť zaostáva aj za susednou Českou republikou, ktorá na terciárne vzdelávanie vyčlenila 1,2 % zo svojho HDP a celkovo 27,7 % všetkých finančných prostriedkov na vzdelávanie pridelených vzdelávacím inštitúciám. (Education et a Glance, 2022)

Vysoké školstvo na Slovensku je financované nedostatočne a to sa odzrkadľuje aj na jeho kvalite. Nedostatočný obnos finančných prostriedkov, ktorý je prerozdeľovaný medzi veľký počet vysokých škôl uberá možnosti na financovanie platov vyučujúcich a vedeckých pracovníkov, ale aj vedy a výskumu. Okrem nízkych príspevkov zohráva významnú úlohu v kvalite vysokého školstva aj spôsob ich prerozdelenia. Prerozdelenie financií je z 50 % ovplyvnené počtom študentov, čo univerzity nabáda prijímať čo najviac študentov bez prihliadnutia na potreby trhu práce. Trh práce na Slovensku je preplnený absolventmi spoločenských vied, náuky a služieb, zatiaľ čo obsadzovanie zdravotníckych, vedecko-výskumných a technických miest je nedostatočné.

Dôvody odchodu študentov a absolventov vysokoškolského štúdia do zahraničia

Problematikou odlivu mozgov sa zaoberá množstvo teórií, ktoré poskytujú rôzne pohľady a názory na dôvody vzniku študentskej a absolventskej migrácie.

Jedna z teórií rozlišuje mikroúroveň a makroúroveň ako dve základné úrovne migrácie. Na mikroúrovni je sledovaný jednotlivец a rodina. Sledované je najmä ich správanie v mikrosociálnom prostredí, ich sny, túžby, preferencie a želania. Za motív odchodu do cudziny sa na tejto úrovni považujú rozdiely v ponuke práce na trhu a dopyte po práci. Jednotlivec odchádza z domovskej krajiny na základe toho, akú užitočnosť prikladá miestu svojho súčasného pobytu a miestu kam sa plánuje odsťahovať. Pri svojom rozhodovaní porovnáva svoju situáciu so situáciou ľudí, ktorí sú na tom podobne. (Bahna, 2011)

Makroúroveň sa zameriava na prostredie, v ktorom sa migrant pohybuje. Tu ho ovplyvňuje celý rad okolností, vrátane tých sociálnych, ekonomických, ekologických a politických. **Divinský** (2005) tieto dve úrovne dopĺňa aj o mezoúroveň, ktorá je založená na sociálnych a symbolických väzbách. Sociálne väzby sú tvorené rodinou a priateľmi, pod symbolickými väzbami rozumieme politické a náboženské presvedčenie, zvyky a tradície.

Jednou z najstarších je Neoklasická teória migrácie, podľa ktorej je hlavným dôvodom odchodu do zahraničia pohyb za prácou. Mzdové ohodnotenie je hlavným kritériom pri rozhodovaní. Jednotlivci cestujú z krajín s nižšou mzdou do krajín s lepším mzdovým ohodnotením. (Bahna, 2011)

Teória duálneho trhu predpokladá v ekonomike existenciu dvoch sektorov – primárneho a sekundárneho pracovného trhu. Vysokokvalifikovaná pracovná sila je zamestnávaná v primárnom sektore, v ktorom majú vyššie mzdové ohodnotenie, lepšie pracovné podmienky, lepšie zamestnanie a príležitosti ku kariérnemu rastu. Pracovné pozície sú stabilnejšie a odbornejšie a sú obsadzované najmä domácimi vysokokvalifikovanými pracovníkmi, ktorí sú uprednostňovaní pred zahraničnými migrantmi. Sekundárny sektor, ktorý je pracovne náročnejší, zamestnáva naopak viac zahraničných migrantov s nižšou kvalifikáciou. Pracovné pozície sú tu menej stabilné, kvalifikácia nie je potrebná a ani podporovaná. Sekundárny sektor je charakterizovaný vysokou fluktuáciou zamestnancov, nakoľko je pre zamestnávateľa

jednoduché ich nahradiť. Pracovnú pozíciu je tak jednoduché získať, ale aj stratit'. (Lid'ák, 2009)

Teória sociálneho kapitálu skúma sociálne dôvody zahraničnej migrácie. Jednotlivcovi pri migrácii napomáhajú získané sociálne prepojenia alebo siete, či už s rodinou, známymi, alebo priateľmi, ktorí už do zahraničia migrovali. Tieto prepojenia znižujú riziko a náklady spojené s vycestovaním a dá sa povedať, že sú určitým druhom sociálneho kapitálu. Na základe rozrastania počtu migrantov v hostiteľskej krajine následne silnejú sociálne siete a tým pádom narastá aj migrácia. (Bahna, 2011)

Inštitucionálna teória sa sústreďuje na vplyv inštitúcií a organizácií na migračné procesy. Dá sa povedať, že dopĺňa vyššie spomenuté teórie sociálneho kapitálu, teda teórie sietí. Za účelom podpory zahraničnej migrácie vznikajú súkromné inštitúcie a dobrovoľné organizácie. Na jednej strane to môžu byť humanitárne organizácie, ktoré sa snažia podporovať legálnu migráciu a brániť zneužívaniu nelegálnych migrantov. Poskytujú rôzne sociálne služby a poradenstvo, ubytovanie a iné. Na opačnej strane máme zárobkové organizácie a podnikateľov, ktorí poskytujú svoje služby za úplatu. Tieto organizácie sú často aj nelegálne a zaoberajú sa prevádzacstvom, falšovaním dokumentov, poskytovaním úžerníckych úverov a podobne. Každá takáto inštitúcia alebo organizácia sa zaoberá podporou rozvoja migrácie a zároveň z nej ťaží. Po určitom čase tieto inštitúcie predstavujú istý druh sociálneho kapitálu, nakoľko uľahčujú migrantom ich rozhodovanie. (Lid'ák, 2009)

Nová ekonomika migrácie považuje za rozhodujúcu rodinu alebo inú sociálnu skupinu a nie jednotlivca. O migrácii do zahraničia nerozhoduje jednotlivec, ale rodina, poprípade iná sociálna skupina. Podľa tejto teórie nie je dôležitá iba maximalizácia zisku, ale aj znižovanie rizika a chudoby. Rodina vysiela jednotlivca zo svojich radov do zahraničnej krajiny, aby sa zlepšila rodinná situácia v porovnaní s inými rodinami. (Bahna, 2011)

Odborná literatúra často hovorí o Teórii push a pull faktorov únikov mozgov. Ako sme už spomínali push faktory sú tie, ktoré sú vlastné domácej krajine, teda „vytláčajú“ z nej vysokokvalifikovaných pracovníkov. Motivujú k opusteniu domácej ekonomiky. Pull faktory sú motivačné faktory v zahraničných ekonomikách, ktoré „pritahujú“ vysokokvalifikovaných pracovníkov. Niekedy push a pull faktory splývajú, pričom ten istý jav môže byť pull faktor z pohľadu jednej ekonomiky a push faktor z pohľadu druhej. Za únikom mozgov málokedy stojí iba jeden faktor, spôsobuje ho skôr kombinácia faktorov, ktoré sa navzájom dopĺňajú a sú prepletené. **Aytac a Aydin** (2019) uvádzajú, že aj napriek existencii veľkého množstva príčin úniku ľudského kapitálu, je stále najdôležitejším faktorom kvalita života. Jedinci opúšťajú domovskú krajinu za účelom zabezpečenia vyššej kvality života sebe aj svojej rodine. Netreba zabúdať, že kvalita života je viacdimeziálny pojem, čo znamená, že nie je daná iba príjmom, ktorý však zohráva v kvalite života významnú úlohu.

Vavrečková (2008) uvádza, že čím je vyššia odbornosť a kvalifikácia pracovníka, tým je príjem, ako motivačný faktor pracovnej mobility menej významný. V takom prípade sa významnejšími stávajú mimo príjmové faktory. Hlavným emigračným motívom sa stáva riešenie náročných projektov a úloh vo vysoko kvalifikovaných tímoch s najnovšími technológiami, získavanie praxe a skúseností, rozvoj profesijných znalostí, zlepšenie sa v cudzích jazykoch, kvalita výskumných ústavov, či nadväzovanie a získavanie nových

pracovných kontaktov. Príjem za dôležitý motivačným faktor považujú najmä migranti z rozvojových krajín.

Podľa **Kazamiasa** (2016) sú push a pull faktory zvyčajne ekonomické, politické, kultúrne a environmentálne. Nacizmus v Nemecku bol politickým push faktorom pre mnohých prenasledovaných intelektuálov. Žiadne alebo nízke dane na Blízkom východe sú ekonomickým pull faktorom, ktorý priťahuje určitých odborníkov. Konzervatívny postoj k rodu v niektorých krajinách je push faktorom pre vzdelané ženy, zatiaľ čo sociálne liberálnejšie krajiny ich priťahujú. Starší Američania zase majú tendenciu sťahovať sa na Floridu kvôli teplejším zimám. Sú to kolísavé stimuly, ktoré vedú k migračným vzorom.

V krajinách južnej Európy, môžeme aktuálne sledovať tlak aj ťah. V dôsledku voľného pohybu medzi krajinami EÚ a neustálemu prehlbovaniu sociálno-ekonomických rozdielov medzi týmito krajinami, je veľké množstvo občanov juhu ťahaných smerom na sever a západ. Typické push faktory, ktoré je možné vidieť v krajinách ako Taliansko, Španielsko, Grécko a Portugalsko, sú nezamestnanosť, nedostatočný rozvoj, zlé ekonomické podmienky, nedostatok kariérneho rozvoja a príležitostí, nízke platy, politická neistota, korupcia, obmedzený prístup k financovaniu, neistota súvisiaca s dôchodkami a zdravotnou starostlivosťou, nedostatok odbornej spôsobilosti a nízka kvalita intelektuálneho, profesionálneho, vzdelávacieho a kultúrneho života.

Priťahlivé, teda pull faktory zvyknú byť opakom vyššie uvedeného zoznamu. Krajiny sú otvorenejšie, demokratickejšie, inkluzívnejšie, uprednostňujú meritokraciu pred rodinkárstvom, existuje v nich kariérny rozvoj a pracovné príležitosti a silné verejné služby. Ďalšími takými faktormi sú vyššie mzdy, dôchodky a vyššia materská, či otcovská dovolenka. Medzi krajiny EÚ, ktoré majú najvyššiu priťahlivosť a ktoré ponúkajú niektoré z týchto faktorov, sú Nemecko, Spojené kráľovstvo, Belgicko a Holandsko. (Kazamias, 2016)

Huňady a Orviská (2016) v rámci analýzy uvádzajú, že vyspelosť krajín v ekonomickej oblasti hrá s postupom času dôležitejšiu úlohu v úniku kvalifikovaných pracovníkov, teda ekonomická úroveň je stále silnejším push aj pull faktorom. Z tejto analýzy ďalej vyplýva, že menej vysoko-kvalifikovaných pracovníkov strácajú tie krajiny, v ktorých je dosahovaný vyšší podiel finančných prostriedkov na vysokoškolské štúdium v pomere k HDP. Vysoké výdavky v oblasti vysokoškolského vzdelávania fungujú ako pull faktor, čo znamená, že vytvárajú vhodné podmienky pre zvyšovanie počtu vysoko-kvalifikovanej pracovnej sily a brzdia únik mozgov do zahraničia.

Velšič (2021) vidí odlišnosti v push faktoroch na základe ich vnímania na jednej strane študentami vysokých škôl a na strane druhej absolventami. Študenti považujú za závažné dôvody týkajúce sa nízkej úrovne vysokého školstva a nízkej úrovne vo vedeckej a výskumnej oblasti. V ich vnímaní sa sú problémy životného prostredia a spoločnosti taktiež tými závažnejšími. Absolventi univerzít skôr považujú za závažné nízku životnú úroveň, nedostatočnú uplatnenie na trhu práce, slabú ponuku pracovných príležitostí, a nevhodné podmienky na podnikanie. Za problém považujú taktiež fungovanie štátu.

Študenti vysokých škôl považujú za dôvod na migráciu kombináciu vnímania nedostatku pracovných príležitostí po ukončení štúdia, najmä ak chce človek zostať vo zvolenom študijnom odbore s nízkym príjmom, nízkou životnou úrovňou, štandardmi a nespokojnosťou s politickou situáciou v domovských krajinách. (Chrančoková a Weibl, 2020)

Medzinárodnú mobilitu obyvateľstva ovplyvňuje geopolitické prostredie, ktoré je stále liberálnejšie a vhodnejšie. Za jej nárast zodpovedajú aj globálne a transnacionálne procesy, ktoré sa neustále rozvíjajú. Netreba však zabúdať aj na ďalšie faktory, ktoré majú predovšetkým politický charakter a predmetné teórie na nich upozorňujú len minimálne. Medzi politické push faktory radíme najmä nestabilné politické prostredie v krajine a hlavne nedemokratické režimy, ktoré umožňujú porušovanie základných ľudských práv a slobôd, vojny a terorizmus. Naopak medzi politické pull faktory radíme hlavne stabilný demokratický politický systém a s ním súvisiacu politickú stabilitu vo vyspelých krajinách. Taktiež tu zaradíme úroveň dodržiavania základných ľudských práv a slobôd, legislatívu upravujúcu postavenie imigrantov v krajine, ochranu pred diskrimináciou, ale aj akceptáciu národnostných a etnických menšín štátom, ale aj jeho občanmi. (Lid'ák, 2009)

„Väčšina faktorov by mohla figurovať ako push aj pull faktory (ich negatívna úroveň v domácej ekonomike je push faktor, ich priaznivá úroveň v inej ekonomike je pull faktor). Ich zatriedenie je preto poznačené subjektívizmom a treba ho vnímať len ako možnosť. Bez problémov ich možno presunúť na opačnú stranu faktorov, len s obrátenou argumentáciou“ (Kovčuk a spol. 2022, str. 59).

Cieľ a metodológia

Cieľom príspevku je zistenie ekonomických, sociologických, demografických a iných charakteristík determinujúcich mobilitu študentov a absolventov vysokoškolského štúdia v zahraničí. Predmetom výskumu sú ekonomické, sociologické, demografické a iné charakteristiky determinujúce mobilitu študentov a absolventov vysokoškolského štúdia v zahraničí. Objektom výskumu sú na jednej strane študenti vysokých škôl, ktorí študujú na vysokej škole v zahraničí, alebo ktorí študujú na vysokých školách v domovskej krajine, ale plánujú vo vysokoškolskom štúdiu pokračovať v zahraničí. Druhou skupinou tvoriacou objekt výskumu sú absolventi slovenských vysokých škôl, ktorí po absolvovaní štúdia odišli do zahraničia.

Výskum bol realizovaný prostredníctvom dotazníka. Otázky boli naformulované na základe preštudovanej literatúry a inšpirované výskumom **Bahnu** (2015) - Slovenskí absolventi vysokoškolského štúdia v zahraničí: Únik mozgov, alebo otvárajúce sa mobilné kanály na Slovensku? Dotazník bol zostavený podľa potrieb výskumu.

Prvú časť dotazníka tvoria otázky zamerané na základné demografické informácie (vek a pohlavie) a na informáciu, či sú respondenti študentmi, alebo absolventmi vysokoškolského štúdia. Dotazník je následne rozdelený do ďalších sekcií na základe otázky, či je respondent študentom alebo absolventom. Prvú sekciu tvoria študenti, ktorí študujú na vysokej škole v zahraničí. Druhú sekciu tvoria študenti vysokoškolského štúdia v domovskej krajine, ktorí plánujú štúdium v zahraničí. V týchto sekciách sú otázky orientované na univerzity a fakulty, na ktorých respondenti študujú, na krajinu v ktorej študujú, alebo v ktorej plánujú študovať a na ďalšie ekonomické, sociologické, demografické a iné charakteristiky podmieňujúce mobilitu. Poslednú sekciu tvoria absolventi vysokoškolského štúdia, ktorí po jeho absolvovaní odišli do zahraničia. Otázky v tejto sekcii sú orientované na vyštudovanú univerzitu a fakultu, na krajinu do ktorej odišli, na ďalšie ekonomické, sociologické, demografické a iné

charakteristiky podmieňujúce mobilitu a posledná otázka je zameraná na zámer respondentov vrátiť sa do domovskej krajiny. Dotazník bol realizovaný anonymným spôsobom a respondenti boli poučení o spôsobe a podmienkach jeho vyplnenia. Odpoveďou na prvú otázku respondenti vyslovili súhlas s účasťou na výskume. Účastníci výskumu boli oslovení prostredníctvom sociálnej siete v rôznych skupinách zameraných na študentov vysokoškolského štúdia a na Slovákov žijúcich v zahraničí. Výsledky dotazníka boli spracované v Microsoft Excel využitím základných štatistických metód.

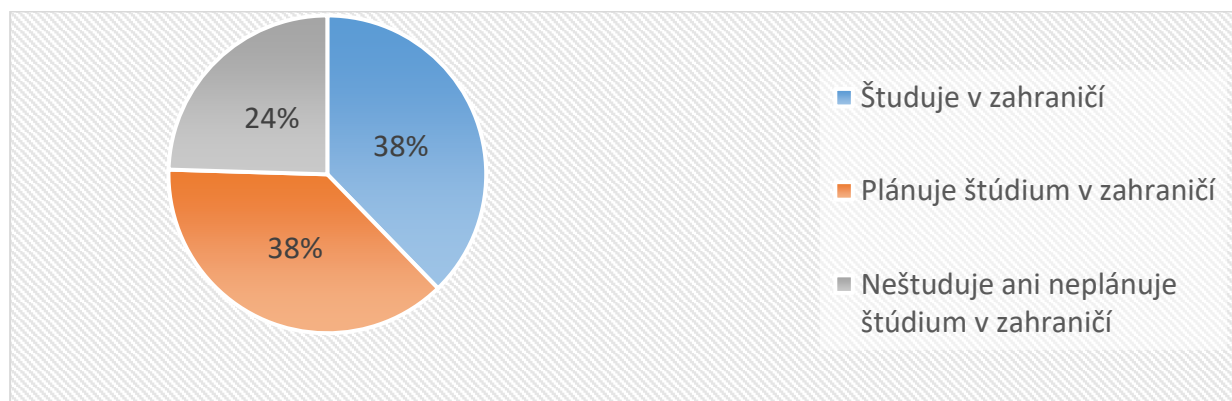
Dotazník bol zameraný na slovenských študentov vysokých škôl študujúcich v zahraničí, ale aj tých, ktorí študujú v domovskej krajine a štúdiom v zahraničí plánujú. Taktiež bol zameraný na slovenských absolventov vysokých škôl, ktorí odišli po absolvovaní štúdia do zahraničia bez ohľadu na stupeň dosiahnutého vysokoškolského vzdelania.

Výskumný súbor tvorilo 85 respondentov, z toho bolo 56 žien (65,9 %) a 29 mužov (34,1 %). Najnižší vek respondentov bol 19 rokov, najvyšší vek bol 45 rokov. Priemerný vek bol 26 rokov a najpočetnejšia skupina respondentov bola vo veku 20 rokov. Táto skupina tvorila 18,8 % respondentov. Vyše polovica respondentov (50,6 %) bola vo veku od 19 do 23 rokov.

Výsledky

Z celkového počtu respondentov bolo **53 študentov vysokých škôl** (62,4 %) a **32 absolventov vysokoškolského štúdia** (37,6 %). Z celkového počtu študentov 20 študentov (37,7 %) študuje v zahraničí, rovnako 20 študentov študuje na Slovensku, ale plánuje štúdium v zahraničí a 13 študentov (24,5 %) študuje na Slovensku a neplánuje študovať v zahraničí. Uvedené údaje sú znázornené v grafe č. 1.

Graf č. 1 – Podiel študentov podľa záujmu o štúdium v zahraničí

Príspevok prezentuje iba parciálne a pre účely článku vybrané ekonomické, sociologické, demografické a iné charakteristiky determinujúce mobilitu študentov do zahraničia v skupine študentov, ktorý v zahraničí študujú (n 20).

Výskumom bolo zisťované, či faktor, že študent pochádza z mesta alebo obce, zohráva pri ich odchode za štúdiom istú úlohu, aj keď nie až tak významnú. V rámci 20 respondentov pochádza 12 z mesta (60 %). Zvyšných 8 študentov, teda 40 % pochádza z obce. Ešte menej

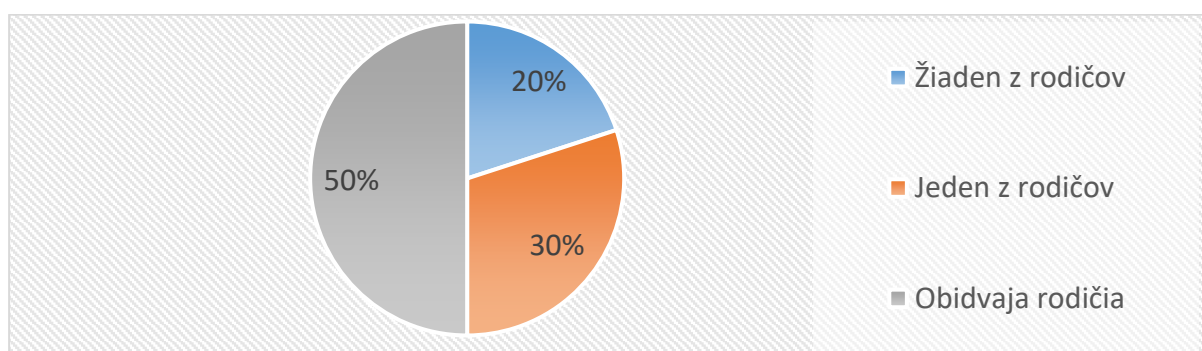
významnou charakteristikou determinujúcou mobilitu je pôvod študenta, čo sa týka rozvinutosti regiónu. Z rozvinutého regiónu pochádza 11 respondentov, čo predstavuje 55 % a z menej rozvinutých regiónov pochádza 9 respondentov, teda 45 %. Tento fakt vyvrátil naše očakávania, nakoľko sme si mysleli, že prevažná väčšina bude pochádzať z menej rozvinutých regiónov a migrovať bude za vidinou lepšieho a kvalitnejšieho života a štúdia. Prehľad proporcionálneho zastúpenia študentov podľa pôvodu uvádzame v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 1 – Študenti podľa pôvodu

Pôvod	n	%
Mesto	12	60
Obec	8	40
Spolu	20	100
Rozvinutý región	11	55
Menej rozvinutý región	9	45
Spolu	20	100

Za významnú charakteristiku determinujúcu mobilitu u študentov v zahraničí môžeme na základe výskumu považovať fakt, že ich rodičia študovali na vysokej škole, nakoľko až 80 % z týchto študentov má vysokoškolsky vzdelaného aspoň jedného z rodičov. Až 50 % slovenských študentov študujúcich v zahraničí má vysokoškolsky vzdelaných obidvoch rodičov. Ďalších 30 % má aspoň jedného rodiča, ktorý študoval na vysokej škole a iba 20 % študentov má rodičov bez vysokoškolského vzdelania. Na základe týchto výsledkov môžeme potvrdiť súvislosť medzi štúdiom v zahraničí a vzdelanosťou rodičov. Percentuálne rozdelenie študentov podľa toho či sú ich rodičia vysokoškolsky vzdelaní je znázornené v grafe č. 2.

Graf č. 2 – Študenti podľa počtu vysokoškolsky vzdelaných rodičov

Ďalšou otázkou sme zisťovali vzťah medzi výškou príjmu rodičovskej domácnosti a štúdiom v zahraničí. Zistené bolo, že do zahraničia neodišiel študovať ani jeden slovenský študent, ktorého rodičia zarábali menej ako je priemer. Až 55 % (11) študentov označilo príjem rodičovskej domácnosti ako priemerný. Zvyšných 45 %, teda 9 respondentov definovalo príjem svojich rodičov ako nadpriemerný. Podobné hodnoty nám vyšli aj u študentov študujúcich

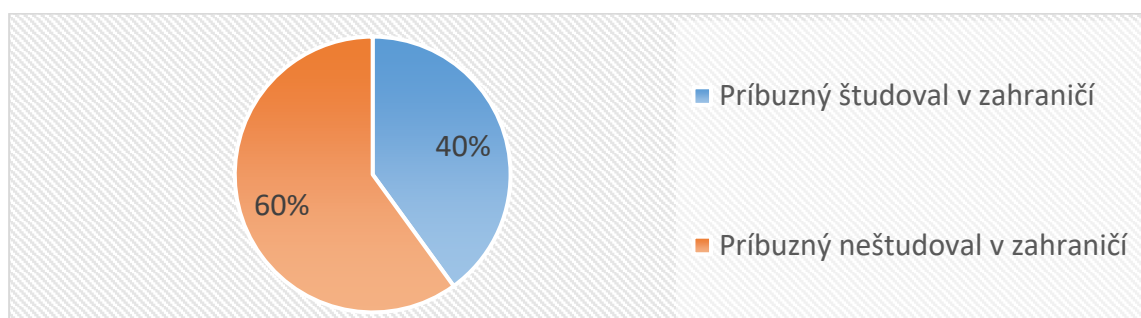
v Českej republike, nakoľko ich je až 90 % z celkového počtu. V rámci tejto skupiny študentov, 54 % (10) z nich označilo príjem rodičovskej domácnosti ako priemerný. Ako nadpriemerný definovalo tento príjem 44 %, teda 8 respondentov študujúcich v Českej republike. Pri tejto ekonomickej charakteristike sa nám prejavil rozdiel medzi pohlaviami. Zatiaľ čo až 8 žien (53 %) označilo príjem rodičovskej domácnosti ako nadpriemerný a 7 žien (47 %) tento príjem označilo ako priemerný, u mužov to vyzerá úplne inak. V rámci mužského pohlavia až 80 % (4) označili príjem rodičovskej domácnosti ako priemerný a iba 20 % (1) označilo tento príjem ako nadpriemerný. Popísané výsledky týkajúce sa pohlaví sú znázornené v tabuľke č. 2.

Tabuľka č. 2 – Študenti rozdelení podľa pohlavia a príjmy ich rodičovskej domácnosti

Pohlavie	Priemerný príjem		Nadpriemerný príjem		Spolu	
	n	%	n	%	n	%
Muž	4	80	1	20	5	100
Žena	7	47	8	53	15	100
Spolu	11	55	9	45	20	100

Poslednou otázkou zameranou na respondentov študujúcich v zahraničí, sme zisťovali súvislosti medzi štúdiom v zahraničí a tým, či v zahraničí študoval aj niektorý z ich príbuzných. Odpovede na túto otázku vyvrátili naše očakávanie, že predchádzajúce štúdium príbuzného v zahraničí motivuje respondentov k ich štúdiu v zahraničí. V grafe č. 3 je znázornené, že až 60 % (12) respondentov nemá žiadneho príbuzného, ktorý študoval v zahraničí. 8 respondentov (40 %) odpovedalo, že majú príbuzného, ktorý študoval v zahraničí. Úplne rovnaké hodnoty sme dosiahli aj pri rozdelení respondentov na pohlavia. V rámci ženského pohlavia, 9 žien (60 %) nemá a 6 (40 %) má príbuzného, ktorý študoval v zahraničí. U mužov je pomerné rozdelenie rovnaké, nakoľko 3 muži (60 %) nemajú a 2 muži (40 %) majú príbuzného, ktorý študoval v zahraničí. Veľmi podobné výsledky sme dosiahli aj v rámci skupiny respondentov študujúcich v Českej republike. V rámci tejto skupiny 61 % (11) respondentov nemá a 39 % (7) respondentov naopak má príbuzného, ktorý študoval v zahraničí.

Graf č. 3 – Pomerné zastúpenie študentov na základe štúdia príbuzných v zahraničí

Diskusia a záver

Výskum nám v rámci skupiny študentov študujúcich v zahraničí ukázal, že prevažnú väčšinu, až 75 % tvoria ženy. Až 90 % študentov študuje v Českej republike. Najobľúbenejšou univerzitou v zahraničí je Univerzita Karlova v Prahe, kde študuje 45 % študentov. Najväčší záujem majú respondenti o štúdium na lekárskech fakultách (30 %).

Do zahraničia odišli študovať najmä mladí Slováci pochádzajúci z miest (60 %) a z rozvinutých regiónov (55 %), rovnako muži aj ženy pochádzajú najmä z miest a z rozvinutých regiónov. Z tohto zistenia nám vyplýva, že pôvod študentov zohráva istú úlohu v ich mobilite.

Zaujímavým zistením je, že v zahraničí neštudujú študenti s podpriemerným príjmom rodičovskej domácnosti, nakoľko ani jeden z nich nedefinoval tento príjem ako podpriemerný. Prevládajú priemerné príjmy rodičovskej domácnosti.

Väčšina študentov má aspoň jedného z rodičov vysokoškolsky vzdelaného (80 %), z čoho vyplýva, že vzdelanie rodičov výrazne determinuje mobilitu ich detí.

Posledným zistením pri tejto skupine študentov je, že väčšina z nich (60 %) nemá príbuzného, ktorý študoval v zahraničí, čo vyvracia naše predpoklady o tom, že predchádzajúce skúsenosti príbuzných so štúdiom v zahraničí ovplyvňujú mobilitu študentov.

Odliv mozgov je celosvetovým fenoménom a je témou politik a programov nie len Európskych krajín. Výnimkou nie je ani Slovenská republika, v ktorej tento jav zažil rozmach po vstupe do Európskej únie a do Schengenského priestoru. Okrem veľkého počtu slovenských študentov vysokých škôl, ktorí už v zahraničí študujú, máme aj veľké množstvo študentov študujúcich doma, ktorí však plánujú za budúcim štúdiom vycestovať. Týchto študentov vo veľkej miere dopĺňajú aj absolventi vysokých škôl, ktorí sa po absolvovaní štúdia rozhodli žiť a pracovať v zahraničí. Príspevok prezentuje iba parciálne výsledky výskumu zamerané na charakteristiky determinujúce mobilitu študentov v zahraničí. Príspevok však odráža reálne faktory determinujúce odchod študentov do zahraničia, ktorými by sa Slovenská republika pri tvorbe politik smerujúcich k udržaniu študentov a absolventov doma mala zaoberať.

Zoznam bibliografických odkazov

AYTAC, S., AYDIN, G., 2019. Analysis of the Effects of Pull and Push Factors on Brain Drain: An Example of Turkey. [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/335397853_Analysis_of_the_Effects_of_Pull_and_Push_Factors_on_Brain_Drain_An_Example_of_Turkey>

BAHNA, M., 2011. Migrácia zo Slovenska po vstupe do Európskej únie. Bratislava: VEDA. ISBN 978-80-224-1196-7.

BAHNA, M., 2015. Slovenskí absolventi vysokoškolského štúdia v zahraničí: Únik mozgov, alebo otvárajúce sa mobilitné kanály na Slovensku? In: *Working Papers in Sociology*, [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <<https://sociologia.sav.sk/publikacie.php?id=2179>>

DIVINSKÝ, B., 2005. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské udalosti. 1. vyd. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung. ISBN 80-89149-04-9.

HUŇADY, J., ORVISKÁ, M., 2016. Únik mozgov a investovanie do ľudského kapitálu. [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <https://www.ef.umb.sk/konferencie/kfu_2016/prispevky%20a%20prezentacie/Sekcie/Hu%C5%88ady,%20Orvisk%C3%A11.pdf>

CHRANCOKOVA, M., WEIBL, G., DOKUPILOVA, D., 2020. The Brain Drain of People from Slovakia. [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <<https://funglass.eu/ssc2021/wp-content/uploads/2021/08/The-Brain-drain-of-people-from-Slovakia.pdf>>

KAZAMIAS, D., 2016. Brain Drain Special: The Push and Pull Factors. Reload Greece. [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <<https://www.reloadgreece.com/brain-drain-special-the-push-and-pull-factors-written-by-david-kazamias/>>

KOVŤUK, O., a kol. 2022. Odliv mozgov a jeho vplyv na jednotlivé odvetvia a regióny v SR. [online]. [cit. 15.02.2023]. Dostupné na: <<https://www.azzz.sk/soubor/analyza-odliv-mozgov-a-jeho-vplyv-na-jednotlive-odvetvia-a-regiony-v-sr>>

LIĎÁK, J., 2009. Novodobé teoreticko-metodologické modely skúmania medzinárodnej migrácie. [online]. [cit. 17.02.2023]. Dostupné na: <https://fmv.euba.sk/www_write/files/dokumenty/veda-vyskum/almanach/Almanach_2_2009.pdf>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2023. Štipendium Martina Filka. [online]. [cit. 10.02.2023]. Dostupné na: <<https://www.minedu.sk/stipendium-martina-filka/>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2021. Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2020. [online]. [cit. 06.02.2023]. Dostupné na: <<https://www.minedu.sk/data/att/23271.zip>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2022. Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2021. [online]. [cit. 06.02.2023]. Dostupné na: <<https://www.minedu.sk/data/att/25310.zip>>

OECD, 2019, Education et a Glance 2019. [online]. [cit. 06.02.2023]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2019_CN_SVK.pdf>

OECD, 2022. Education et a Glance 2022. [online]. [cit. 15.02.2023]. Dostupné na: <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/95cd5f2c-en.pdf?expires=1675699342&id=id&accname=guest&checksum=F0370C0A60339A9E3B1680FF2B71B313>>

VAVREČKOVÁ, J. a kol. 2008. Riziko možného odlivu kvalifikovaných odborníkov z Českej republiky do zahraničí. [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_276.pdf>

VELŠIC, M., 2021. Únik mozgov. Migračný potenciál mladých na Slovensku. [online]. [cit. 16.02.2023]. Dostupné na: <https://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Unik_mozgov.pdf>

Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 269/2018 Z. z. o zabezpečovaní kvality vysokoškolského vzdelávania v znení neskorších predpisov

**AKTUÁLNE OTÁZKY MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A
DIPLOMACIE**

PERSPECTIVE AND CHALLENGES OF THE EU DIPLOMACY TOWARDS THE ISRAEL-HAMAS WAR

Tomáš Žipaj*

ABSTRACT

The actual environment of international relations is considered as very turbulent and unpredictable. In this case, high demands are also placed on the European Union (EU), as the EU tries to strengthen its position at the international level, which is directly connected to the strengthening of geopolitical influence. Following this position, there can be found more and more opinions claiming that the current conflict between the Hamas and Israel is even bigger test for the EU diplomacy, than the ongoing war in Ukraine. This paper deals with the perspective and challenges of the EU diplomacy and its role in addressing the current Israel-Hamas war, which started on October 7, 2023. This paper analyses the evolving perspective of the EU diplomacy towards this conflict, highlighting key challenges and principles faced by the EU to effective participation on its solution. Drawing on the analysis and a comprehensive review of current EU's diplomatic activities towards the war between Israel and Hamas, the paper illustrates the EU's commitment to a piece solution, the promotion of peace through negotiations, and delivery of humanitarian aid. On the other hand, it is also necessary to look at whether the activities realized within the EU diplomacy are accepted and considered by other involved actors. Based on this, the main challenges facing the EU diplomacy will be defined, as well as whether it is possible to engage a stronger diplomatic perspective from the EU in solving this conflict.

Keywords: *European Union, European Union Diplomacy, Israel-Hamas War, Middle East, Challenges and Perspective of the EU Diplomacy*

Introduction

During current term of the European Commission, led by President **Ursula von der Leyen**, a massive effort can be observed to strengthen the EU's position in the global political space. The main aim is to increase the scope of the EU action beyond the external borders of its member states. With this ambition is also related increasing the involvement of the EU diplomacy, primarily the contribution to creation of a safe international environment and achieving peaceful solutions. Nowadays, the EU is realizing its diplomatic activities in relation to almost all countries of the world, as well as to selected international organizations and other regional integration organizations.

However, the effectiveness and the impact of the EU diplomatic activities remains an interesting topic. It has been noticed few times that the EU diplomacy cannot be as effective as several of its representatives would wish. This could be seen during the events that preceded the Russian aggression in Ukraine, also within inconsistent presentation of position towards

---

* Mgr. Tomáš Žipaj, PhD., Postdoctoral trainee, Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: tzipaj@outlook.sk.

China, in relation to the issue of human rights violations. In these cases, uncoordinated diplomatic initiatives of representatives of larger member states used to appear problematic. The negotiating positions of the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy⁵¹ (High Representative) and the President of the European Council⁵² also proved to be weak, compared to other state actors.

Currently, the EU diplomacy is being tested within the conflict between Israel and Hamas, which fully erupted in early October 2023, after the attack executed by Hamas. This Israel-Hamas war turns out to be an important milestone that can decide whether the EU can gain more geopolitical potential through the implementation of its diplomatic activities. On the other hand, this conflict may point out the limits of the EU diplomacy, which may weaken the EU's role in promotion of peace, also in establishing of stable and secure environment. From this point of view, it is necessary to focus on what challenges is the EU diplomacy facing in intensions of this conflict. It is also necessary to deal with the topic of perspective of the EU diplomacy, if there even exist a greater perspective of its involvement towards participating in the peace solution of extremely unpredictable Israel-Hamas war.

1 The EU Diplomacy Towards the Middle East

The diplomatic presence of the EU in the Middle East region is not a new thing. The first diplomatic representations of the EU began to appear in this region in 1979, while the last EU Delegations were established in 2019, namely for Qatar and Kuwait. The diplomatic network of the EU Delegations currently covers: Jordan, Syria, Lebanon, Israel, and Saudi Arabia, Qatar, and Kuwait. There is also operating The Office of the European Union Representative, which serve for West Bank and Gaza Strip; these kinds of offices are established by the EU to the internationally unrecognizes entities (European Union External Action Service1). In January 2021, a position of Regional Media Officer for the Middle East and North Africa was established⁵³. Main role of the regional media officer is to communicate the priorities, policies, positions, and interest of the EU to this region, also important part of his job is to interact with the local media and selected regional authorities (Europe Diplomatic, 2021).

The diplomatic activity of the EU in the Middle East region is also presented through the EU's special representative. The purpose of special representatives is to promote the EU's policies and interests in selected region or in specific area. In 2007, the position of special representative for the Middle East peace process was established by the decision of the Council of the EU. Currently, the mandate of special representative belongs to **Sven Koopmans**, peace negotiation specialist from the Netherlands (Council of the EU1, 2021). In the Middle East region, the activities realized by the special representative, within the peace process include:

---

⁵¹ Since December 1, 2019, the position of High Representative is hold by Josep Borrell, before taking office of the High Representative Borrell served in many important political positions in Spain, as well as within structures of the EU.

⁵² Currently Charles Michel, former Prime Minister of the Kingdom of Belgium, which is in office since December 2019.

⁵³ First regional media officer is Luis Miguel Bueno, an Arabic speaking European diplomat; his office is based in Beirut, Lebanon.

- assisting in stabilization process of a long-term unstable environment;
- working on a fair solution to the status of the city of Jerusalem;
- assisting in reaching the final solution of the Israeli-Palestinian conflict, based on a proposal of two independent states;
- acting as an external mediator in negotiations between political representatives of states with tense relations; Israel ↔ Palestine; Israel ↔ Syria; Lebanon ↔ Israel;
- supervising the effective use of EU funds allocated to this region.

To achieve the above-mentioned goals, the EU's special representative for the Middle East peace process intensively cooperates with selected representatives of the UN, the League of Arab States, as well as representatives from other international organizations participating in reaching the peace solution for this geopolitically important region (Grevi, 2007; European External Action Service²).

However, in this case, more specific diplomatic interactions between the EU and the Middle East do not take place on a region–region level, which is the base link of inter-regional interactions. The main reason is that each state from the Middle East has certain specificities, that must be considered within implementation of diplomatic activities. In general, for the EU the main mission is to reach peace across the whole region, but the EU diplomatic activities towards individual states have some differences. From the EU towards Israel is in the lead the field of economic diplomacy, because the EU is the biggest trading partner for Israel. Towards Syria and Jordan is in the lead the field of cultural diplomacy, when the EU helps with the protection and restoration of cultural heritage. Diplomacy towards Palestine is implemented through humanitarian and development aid, the amount of which is approximately 600 million euros per year. In general, the EU try to maintain a positive attitude to the actors in the Middle East region, the goal is to reach some level of progress rather than punish them (Colombo-Lecha, 2021; Koopmans, 2022).

The creation of the Union for the Mediterranean can also be considered as a diplomatic initiative by the EU, which includes important actors of the Middle East region. The Union for the Mediterranean is one of the components of the European Neighbourhood Policy, which was created for support of security, prosperity, and stability in the EU's nearer and wider neighbourhood. The members of the Union for the Mediterranean from the Middle East region are Jordan, Israel, Lebanon, and Palestine; membership of Syria was interrupted in 2011 (Union for the Mediterranean). In addition to the External Governance of the EU and its efforts to socialize⁵⁴ the affected actors, the EU's public diplomacy is an important area, in the context of Union for the Mediterranean. The aim of public diplomacy is the effort by the EU to promote its activities abroad more widely; through education and using of soft power bring closer understanding of the functioning EU and its policies towards external actors (Carmona-Jongberg-Trapouzanlis, 2021).

With all these above-mentioned diplomatic activities, the EU is trying to increase its potential to play a significant role in solving problems and stabilizing the situation in the Middle

---

⁵⁴ Mechanism of socialization includes the EU's efforts to spread European governance by convincing non-member subjects of the qualities of its domestic norms and values.

East region. However, diplomatic initiatives by the EU aimed at solving the situation in the Middle East, especially the tension between Israel and Palestine, have not been very successful in recent years. The following chapter will focus on the ongoing war between Israel and Hamas, which is directly related to the level of diplomatic involvement of the EU and the question of the effectiveness of its impact.

2 Approach of the EU Diplomacy in Relation to Israel-Hamas War (October-November 2023)

If we look closer to the Middle East, the strained relations within this region are big issue not just over the last decade; tension between the Jewish state and the Arab countries is present for more than 70 years. Since the creation of Israel in 1948 several wars have occurred in the region, such as the Six-Day War, two wars between Israel and Lebanon, or the Yom Kippur War (*Encyclopaedia Britannica1, 2023*). Currently, as the biggest challenge is considered the long-lasting struggle between Israel and the Palestinian territories⁵⁵, which have already resulted in several serious conflicts. Among the most serious conflicts between these two actors were the two intifadas⁵⁶, which took place between 1987 and 2005. As a result of second intifada, tight controls were placed on the movement of Palestinian goods and people, which shift much needed economic growth. In 2007, as another result of second intifada, Hamas took power by force in the Gaza Strip (*Encyclopaedia Britannica2, 2023*).

If we go directly to the beginning of the current war between Israel and Hamas, its beginning dates to the morning of October 7, 2023. Hamas launched at least 1,300 missiles towards Israel territory, but what was even more shocking, Hamas also managed to take around 200 hostages from Israel territory to the Gaza Strip. Tensions between Hamas and Israel have persisted since Hamas came to power in the Gaza, but till this date none of the parties has carried out a military operation of such a huge format. On October 8, Israel formally declared war on Hamas, on these bases several geopolitical important actors try to diplomatically contribute to easing of tense (Hutchinson, 2023). The EU tried to be included among important actors, by seeking to prove that the EU could participate in the de-escalation of tension through its diplomatic activities.

2.1 Diplomatic Activities of the EU During October 2023

The first diplomatic reaction from the EU was the statement of the High Representative **J. Borrell**, which took place immediately on October 7, in the afternoon. In this statement, the High Representative condemned Hamas' attacks on Israel, also called for end of violence from both sides. An essential part of the statement was a passage on solidarity with Israel and its right to self-defense, which the EU, at that time, considered in line with international law (Council of the EU2, 2023). Next step from the High Representative followed on October 10, when in a commentary **J. Borrell** was more critical towards Israel and its application of right to self-defense. According to the High Representative, actions such as shutting off water,

---

⁵⁵ The West Bank and the Gaza Strip

⁵⁶ Uprisings of Palestinians in the [West Bank](#) and [Gaza Strip](#) aimed at ending [Israel](#)'s occupation of those territories and creating an independent Palestinian state.

cutting off electricity or restricting food to civilians are not in accordance with the right to self-defense. Three days after the Hamas' attacks, the High Representative's comment, was the first diplomatic signal from the "West", which did not express full support and solidarity to Israel (Lynch-Moens, 2023). **Borrel's** comment can be considered as part of the EU's long-term efforts to preserve peace in the region, as well as achieve a two-state solution.

On October 13, less than a week after the Hamas attack, the President of the European Commission **U. von der Leyen**, together with the President of the European Parliament **R. Metsola**, visited Tel Aviv to meet the Israeli leadership. The President of Commission commented this visit at her social network profile: *"I have arrived in Israel with the President of the European Parliament to express our solidarity with the Israeli people after the terrible terrorist attack by Hamas."* **R. Metsola** added at her profile: *"Terror will not prevail. How we respond matters. We can - we must - stop Hamas. And do what we can to mitigate humanitarian consequences"* (Euronews, 2023). At these negotiations, the President of the European Commission expressed full support and solidarity for Israel within its war against Hamas. There would be nothing wrong with this meeting and negotiations with Israeli representatives if they coordinate their presented positions with other parts of the EU responsible for foreign policy. Coordination with the positions of the member states was also absent, as in this case both EU representatives did not have a full mandate from the national representatives of all 27 member states for negotiations in this format. This case is not the first time that the President of the Commission has been criticized by some member states for overstepping her powers, mainly in the field of foreign policy (Malingre, 2023). Uncoordinated actions with other parts of the EU disrupt the unity that EU tries to present in relation to external actors.

After the visit to Israel and due to some of her other statements, **U. von der Leyen** got into an "argument" with **Ch. Michel**, the President of the European Council. In this case, it was not the first disagreement between two high-ranking representatives of the EU, because it is the High Representative and the President of the European Council who are responsible for the presentation of the EU externally. While **Ch. Michel** expressed criticism to Israel due to total cut basic infrastructure heading to the Gaza Strip. His statement was considered as a reaction to **Von der Leyen's** words, which used very soft language towards Israeli officials and the need of sparing the civilians in the attacks on Gaza. This unclear position of the President of the Commission caused a wave of pro-Palestinian protests in some cities across the EU (Jones, 2023a). These events just showed that there is not just problem to reach the unity across all 27 member states, but also across the highest representatives of the EU. Condemnation of the Hamas's attack on Israel and its right to self-defense was approved by representatives of all member states, as well as by the majority of the European Parliament. However, the different positions of the EU's top representatives, as well as the different positions of the member states towards continuing sending financial aid to the Gaza Strip⁵⁷, showed the disruption of unity (Lefebvre, 2023).

On October 20, these events were followed by the US-EU summit in Washington, where the EU was represented by **U. von der Leyen** and **Ch. Michel**. Both representatives presented

---

⁵⁷ EU Commissioner Oliver Varhelyi said in his statement that all payments from the development funds for Palestinians should be immediately suspended. Several member states opposed this decision, even the final decision increased the amount of payments intended for the humanitarian and development aid of the Gaza Strip.

the unity of the entire EU and its efforts to contribute to peace solution of this massive conflict. Both sides of the summit expressed support for the greatest possible diplomatic effort to solve the conflict between Israel and Hamas. Both sides also committed to prevent a potential second front, which threatens from Lebanon, where the Hezbollah is looking for its chance to endanger Israel. The Hezbollah terror group is backed from Iran, so the participation of Hezbollah in this conflict could cause big regional escalation with unpredictable ramifications. EU and USA committed to implement all possible diplomatic approach to prevent from this situation, also committed full participation in easing the tension in the Middle East region (Egan-Kennedy-Marinova, 2023).

Individual diplomatic initiatives were also taken up by political leaders of larger member states. One of them was French President **E. Macron**, who went on a "tour" across the Middle East region, during it he visited Israel, the West Bank, Jordan, and Egypt. He called on Israeli officials not to execute a massive ground operation, because it could cause a lot of civilian victims. During his speech in Egypt, the French president appealed to Israel that innocent Palestinians people cannot be suffered because of the actions of Hamas (Ricard, 2023). Another individual diplomatic initiative towards Israel-Hamas war came from **O. Scholtz**, the Prime minister of Germany. The German Chancellor expressed solidarity with Israel and its determination to self-defense. In addition, he appealed to the representatives of Israel and Egypt to create a humanitarian corridor through which the people of Gaza would have access to basic equipment (DW, 2023). The Spanish Prime Minister also joined the individual diplomatic initiatives as a representative of larger member state. **P. Sanchez** called for an international peace summit to find a suitable solution for the conflict between Israel and Hamas. Even before the meeting of the European Council **P. Sanchez** revealed his position: *"The international community already recognizes Israel and now what we need to do is to recognize the Palestinian state."* (Chiappa, 2023). With this statement, the Spanish Prime Minister supported the idea that the EU has been promoting for a long time, that the best solution of Israeli-Palestine conflict is creation of two independent states.

Conclusion of European Council adopted on October 26, re-emphasized Israel's right to self-defense. A call was made to Hamas for the immediate release of all hostages without any preconditions. The conclusions of the meeting also contain a part about the importance of acting in accordance with international humanitarian law, this applied to both sides of conflict. The European Council reminded that it is necessary to use maximum diplomatic efforts to avoid regional escalation and in this context is necessary to establish cooperation with all relevant partners, including the Palestinian Authority. The EU declared readiness to implement all activities based on a two-state solution and supported holding of complex peace conference (European Council, 2023).

2.2 Diplomatic Activities of the EU During November 2023

At the beginning of November, the President of the Commission, and the High Representative, tried to find the conditions under which a humanitarian pause could occur in the Gaza Strip. Humanitarian pauses were considered as an effective way to deliver supplies of humanitarian aid to endangered civilians in the Gaza Strip. High Representative **Borrell** proposed a solution to the humanitarian pause, which could be achieved if members of the Red

Cross will have full access to the hostages kidnapped from Israeli territory. **Borrel's** end his statement to other EU diplomats with this message: *"I think that a humanitarian pause counterbalanced by an access to hostages with the International Committee of the Red Cross as a first step to their release is an initiative in which we should work."* In this context, **Von der Leyen** stated that the perspective of a two-state solution must continue to be promoted. However, according to the President of the Commission, end of the fighting is necessary condition for the discussion of this long-term solution, preferred by the EU (Radio France Internationale, 2023). Nevertheless, these considerations appeared only a few days after the EU member states were unable to express a unified position on the resolution adopted at the UN. The resolution called for *"immediate, durable and sustained humanitarian truce leading to a cessation of hostilities."* As for the position of the member states on the mentioned resolution, nine voted for the non-binding resolution. Fourteen EU member states abstained from voting, even representatives of four member states voted against. The lack of unity among member states has once again highlighted the different approaches to the war between Israel and Hamas, which may have implications for security within the EU as well (Dempsey, 2023).

On November 13, the session of Foreign Affairs Council took place. The main point of the meeting of the ministers of foreign affairs of the member states was to discuss regarding the war between Israel and Hamas. The discussion also took place on the topic of the security situation in the Middle East, as the current tension threatens the stability of the entire region. The representatives of the member states unanimously called for an immediate stop of fights in the Gaza Strip. The call from the EU once again aimed to realization of humanitarian pauses, which is also related to the creation of new humanitarian corridors, so the Palestinian civilians can get humanitarian aid. In its adopted conclusions, the Council followed up on the earlier efforts of the High Representative, when they again requested the Hamas for immediate and unconditional release of all hostages and ensuring the access of Red Cross members to the hostages (Council of the EU³, 2023). The meeting of the Foreign Affairs Council was followed by a statement of the High Representative, in which he refused possibility that the Gaza Strip could completely disappear: *"We cannot have forced displacement of the Palestinian people outside Gaza. We can't have an expulsion of Palestinians hoping they will be hosted somewhere else. [...] No territorial change or reduction of Gazan territory. No to the reoccupation by the Israeli Defence Forces in a permanent situation."* In his statement, **J. Borrell** emphasized that it is not necessary to focus only on the current conflict between Israel and Hamas, but it is also necessary to consider the long-term scenario. The most ideal would be to find a post-conflict scenario that can guarantee high level of stability and a sustainable peace for the wider region, it's not just about Israel and Palestine. The statement also condemned Hamas and its use of civilians as human shields, as Hamas builds its shelters under hospitals or densely populated areas. The High Representative again emphasizes to both sides of conflict that international humanitarian law defines that hospitals, medical supplies and civilians inside hospitals must be protected from war actions (Council of the EU⁴, 2023). In this context, the EU diplomacy urged Israel and Hamas to exercise maximum restraint, when it come to the protection of civilians.

In one of the interviews, the President of the European Council **Ch. Michel**, once again called on all EU structures that they should not use double standards within attitude towards the Israel-Hamas war. According to the President of the European Council, the EU have to promote

action in accordance with the rules of war and the main principles of international law, but not favor any of actors. **Ch. Michel** also emphasized the need for a unified EU approach, while again returning to some of the statements of the President of the Commission, which she addressed to the Israeli representatives. Uncoordinated statements may have a major impact on the EU's position in reaching a peaceful solution, as they tend to create confusion and frustration towards both sides of the conflict (Cam, 2023). High representative **J. Borrell** also followed up on these words, he drew attention to the growing tension coming from Muslim countries towards the EU. According to the High Representative, the fact that the EU is accused of a pro-Israel stance is responsible for the increasing of tension; this is related with the criticism of the EU, that the EU does not approach to both sides of conflict equally. The High Representative also pointed out the fact that several states do not consider the EU's position on the war between Israel and Hamas to be consistent. Some Latin American countries have even expressed their concerns about the inconsistency of EU diplomatic activities through summoning EU ambassadors operating in these countries (European Pravda, 2023).

At the end of November, there was also an unexpected turn in the course of the war, when a temporary ceasefire was reached on both sides. According to **U. von der Leyen**, the EU welcomed that fact, that both sides reach a temporal agreement and Hamas will release some hostages in exchange for Hamas fighters imprisoned in Israel. Duration of the truce between Israel and Hamas the EU tried to use for increasing the delivery of humanitarian aid for suffering civilians located in the Gaza Strip. In this context, the EU appealed to Egypt to reduce the waiting time at the border for vehicles carrying humanitarian aid (Nicolás, 2023). **Janez Lenarčič**, commissioner responsible for crisis management, followed up on the words of the President of the Commission. He called on the Egyptian representatives to do everything to speed up the screening of humanitarian aid vehicles. The commissioner warned that only about 10 % of the necessary aid flows into Gaza today, which, according to him, is an unsustainable situation in the long term (Jones, 2023b).

However, in relation with the negotiation of the truce, it is necessary to emphasize that regional actors had the largest impact in its achievement. Qatar had the biggest share in achieving the truce; Qatar was the country that was able to provide the biggest security guarantees to both sides of the conflict. Qatar assumed the role of mediator between Israel and Hamas, and also negotiated with other states in the region to ease tension. Some safe guarantees were also provided by Egypt, which had been calling for peace negotiations since the beginning of the war. After the start of the truce, the situation on the Israeli-Lebanese border also eased, as Hezbollah stopped its provocations (Mills, 2023). Whether this situation can be evaluated as a failure of "strong" geopolitical actors is still early to declare, since the war is not officially over yet. However, from the perspective of the EU, it is possible to state that in this case the EU was not the actor that could contribute to the achievement of a ceasefire through its external action and diplomatic activities.

Conclusion

In conclusion, it must be stated that conducting diplomacy covering 27 independent member states is much more difficult than at the level of nation states. This is precisely the specificity of the EU, since the EU diplomacy takes place in the specific conditions of the European integration area. Due to these conditions, it is possible to identify several challenges within the EU diplomacy, that the EU will have to deal with, if the EU want to reach position of important actor in the solution of current Israeli-Hamas war:

- Increase the level of coordination between the EU's top officials – representatives of the EU responsible for external representation must coordinate their actions and statements, so that they do not appear counterproductive; activities carried out without a mandate from all member states can also be considered as a big problem, as mixed signals are being sent to both sides of the conflict.
- Accent the EU's long-term diplomatic positions – the EU must insist on compliance with the principles of international law and the rules of war; the EU also have to maintain the promotion of a two-state solution in relation to the resolution of the Israeli-Palestinian issue.
- Necessity to obtain consent from representatives of all member states – votes on all important issues require unanimous consent from representatives of all member states; the adoption of some important decisions can thus take a long time, which weakens the EU's position vis-à-vis state actors. Not all representatives of the member states must have the same attitudes towards the current war, which can hinder negotiations on joint conclusions.
- Avoid individual diplomatic activities as much as possible – it mainly concerns the representatives of the larger member states, they carry out their diplomatic activities at the state-state level and not under the cover of the EU; however, there are no legal mechanisms to prevent these actions.
- Presentation of unity – all the above-mentioned challenges have one thing in common, which is the disruption of the presentation of the EU unity beyond its external borders; unless the EU acts unitedly in its diplomatic activities and initiatives, it will be very difficult to achieve better results in the diplomatic field. Only a strong and united EU can fully develop its diplomatic potential towards peaceful solution of ongoing war between Israel and Hamas.

As can be noted above, the EU diplomacy towards the Israeli-Hamas war is facing several major challenges. If the EU wants to achieve a greater perspective of diplomatic involvement in this conflict, the EU will have to work on removing the mentioned barriers. If the situation remains unchanged, the EU will face major problems in terms of diplomatic engagement towards peace solution of discussed conflict. Some of the mentioned challenges of the EU diplomacy are not related only to this conflict, it is necessary to solve them on supranational level, if the EU wants to have perspective diplomacy in following years.

List of Bibliographic References

CAM, O. 2023. *EU Council president Michel calls for no double standards in Israel-Palestine conflict*. [online], 2023. [cit. 17.11.2023]. Available at: <<https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-council-president-michel-calls-for-no-double-standards-in-israel-palestine-conflict/3050200#>>

CARMONA, F. – JONGBERG, K. – TRAPOUZANLIS, CH. 2021. *The European Neighbourhood Policy*. [online]. 2021 [cit. 25.10.2023]. Available at: <<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/170/the-european-neighbourhood-policy>>

COLOMBO, S. – LECHA, E. 2021. *Europe and the 'New' Middle East*. [online], 2021. [cit. 25.10.2023]. Available at: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2021.1888246>>.

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION¹. 2021. *New EU Special Representative for the Middle East Peace Process appointed*. [online], 2021. [cit. 24.10.2023]. Available at: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/04/29/new-eu-special-representative-for-the-middle-east-peace-process-appointed/>>

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION². 2023. *Statement by the High Representative on behalf of the European Union on the attacks against Israel*. [online], 2023. [cit. 27.10.2023]. Available at: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/07/statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-attacks-against-israel/>>

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION³. 2023. *Foreign Affairs Council, 13 November 2023*. [online], 2023. [cit. 15.11.2023]. Available at: <<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2023/11/13/>>

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION⁴. 2023. *Statement by the High Representative on behalf of the European Union on humanitarian pauses in Gaza*. [online], 2023. [cit. 15.11.2023]. Available at: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/11/12/statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-humanitarian-pauses-in-gaza/>>

DEMPSEY, J. 2023. *The Israel-Hamas War Compounds Europe's Security Challenges*. [online], 2023. [cit. 9.11.2023]. Available at: <<https://carnegieeurope.eu/strategieurope/90904>>

DW. 2023. *Germany's Scholz in Egypt to discuss Israel-Hamas war*. [online], 2023. [cit. 29.10.2023]. Available at: <<https://www.dw.com/en/germanys-scholz-in-egypt-to-discuss-israel-hamas-war/a-67129738>>

EGAN, M. – KENNEDY, M. – MARINOVA, I. 2023. *The US-EU Summit in Washington: Did it Meet Expectations?* [online], 2023. [cit. 27.10.2023]. Available at: <<https://www.wilsoncenter.org/article/us-eu-summit-washington-did-it-meet-expectations-expert-quick-takes>>

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA¹. 2023. *Arab-Israeli wars*. [online], 2023. [cit. 26.10.2023]. Available at: <<https://www.britannica.com/event/Arab-Israeli-wars#ref340996>>

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA². 2023. *Palestinian-Israeli history*. [online], 2023. [cit. 26.10.2023]. Available at: <<https://www.britannica.com/topic/intifada>>

EURONEWS. 2023. *Von der Leyen and Metsola in Israel in show of solidarity after Hamas attacks*. [online], 2023. [cit. 26.10.2023]. Available at: <<https://www.euronews.com/2023/10/13/von-der-leyen-and-metsola-arrive-in-israel-in-show-of-solidarity-after-hamas-attacks>>

EUROPEAN COUNCIL. 2023. *European Council conclusions on Middle East, 26 October 2023*. [online], 2023. [cit. 29.10.2023]. Available at: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/10/26/european-council-conclusions-on-middle-east-26-october-2023/>>

EUROPEAN DIPLOMATIC. 2021. *Luis Miguel Bueno*. [online], 2021. [cit. 24.10.2023]. Available at: <<https://europediplomatic.com/tag/luis-miguel-bueno/>>

EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE1. *Middle East and North Africa*. [online], [cit. 24.10.2023]. Available at: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/middle-east-and-north-africa-mena_en>

EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE2. *EU Special Representatives*. [online], [cit. 24.10.2023]. Available at: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-special-representatives_en>

EUROPEAN PRAVDA. 2023. *EU diplomacy chief explains outrage within UN over different approaches to war in Ukraine and Gaza*. [online], [cit. 27.11.2023]. Available at: <<https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/11/27/7430523/>>

GREVI, G. 2007. *Pioneering foreign policy: The EU Special Representatives*. [online]. 2007. [cit. 24.10.2023]. Available at: <<https://www.jstor.org/stable/resrep06975>>

HUTCHINSON, B. 2023. *Israel-Hamas conflict: Timeline and key developments*. [online], 2023. [cit. 27.10.2023]. Available at: <<https://abcnews.go.com/International/timeline-surprise-rocket-attack-hamas-israel/story?id=103816006>>

CHIAPPA, C. 2023. *Spain's Sánchez demands Israeli-Palestinian peace summit*. [online], 2023. [cit. 29.10.2023]. Available at: <<https://www.politico.eu/article/spain-pm-sanchez-demands-israel-hamas-peace-summit-cease-fire-humanitarian-pause/>>

JONES, M. 2023a. *Total siege of Gaza not in line with international law, says Michel*. [online], 2023. [cit. 28.10.2023]. Available at: <<https://www.euronews.com/my-europe/2023/10/17/total-siege-of-gaza-not-in-line-with-international-law-says-charles-michel>>

JONES, M. 2023b. *EU calls for 'surge' in Gaza aid after four-day truce deal*. [online], 2023. [cit. 29.11.2023]. Available at: <<https://www.euronews.com/my-europe/2023/11/22/eu-calls-for-surge-in-gaza-aid-after-four-day-truce-deal>>

KOOPMANS, S. 2022. *A bigger view on peace in the Middle East*. [online]. 2022. [cit. 25.10.2023]. Available at: <<https://www.friendsofeurope.org/insights/a-bigger-view-on-peace-in-the-middle-east/>>

LEFEBRE, M. 2023. *The EU and the Israeli-Palestinian conflict: many voices, no shared vision*. [online], 2023. [cit. 28.10.2023]. Available at: <<https://theconversation.com/the-eu-and-the-israeli-palestinian-conflict-many-voices-no-shared-vision-215940>>

LYNCH, S. – MOENS, B. 2023. *Israel is acting against international law, says Borrell*. [online], 2023. [cit. 27.10.2023]. Available at: <<https://www.politico.eu/article/israel-acting-against-international-law-says-eu-diplomat-josep-borrell/>>

MALINGRE, V. 2023. *Von der Leyen fuels EU discontent after closely-watched Israel visit*. [online], 2023. [cit. 27.10.2023]. Available at: <https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/10/24/von-der-leyen-fuels-eu-discontent-after-commission-chief-s-closely-watched-israel-visit_6198279_4.html>

MILLS, A. 2023. *Mediators Qatar and Egypt say Gaza truce to start on Friday*. [online], 2023. [cit. 29.11.2023]. Available at: <<https://www.reuters.com/world/middle-east/mediator-qatar-says-truce-gaza-start-friday-2023-11-23/>>

RADIO FRANCE INTERNATIONALE. 2023. *EU increases aid, calls for humanitarian pause as war rages in Gaza*. [online], 2023. [cit. 9.11.2023]. Available at: <<https://www.rfi.fr/en/international/20231106-eu-increases-aid-calls-for-humanitarian-pause-as-war-rages-in-gaza-israel-strikes-un-us-blinken>>

RICARD, P. 2023. *Israel-Hamas war: Macron, on diplomatic dash*. [online], 2023. [cit. 29.10.2023]. Available at: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/10/26/israel-hamas-war-macron-on-diplomatic-dash-tries-to-convince-counterparts-across-region_6204854_4.html

BOJ PROTI TERORIZMU A RADIKALIZÁCIÍ V STREDNEJ ÁZII: KOMPARATÍVNA ŠTÚDIA PRÍSTUPOV UZBEKISTANU A KAZACHSTANU

COUNTER-TERRORISM AND COUNTER-RADICALISATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE STUDY OF THE UZBEK AND KAZAKH APPROACHES

Júlia Kromková*

ABSTRAKT

Tento článok porovnáva opatrenia dvoch štátov, Kazachstanu a Uzbekistanu, ktoré súperia o pozíciu regionálneho lídra v Strednej Ázii. Eliminácia radikalizácie z najnižších úrovní štátu je prirodzeným záujmom autoritárskych vlád. Uvedomujúc si hrozbu, ktorú náboženský extrémizmus predstavuje pre stabilitu autoritárskych režimov, obe krajiny odsudzujú terorizmus vo všetkých jeho formách a podporujú úsilie medzinárodného spoločenstva o spoločný boj proti (islamskému) terorizmu. V záujme zabezpečenia stability a národnej bezpečnosti vlády oboch krajín prijali komplexné národné stratégie a akčné plány na boj proti radikalizácii a terorizmu. Ich spoločným znakom je zameranie na preventívne opatrenia v miestnych komunitách. Zatiaľ čo sa Kazachstan zameriava na riešenie základných príčin extrémizmu, v uzbeckých stratégiách možno identifikovať silný dôraz na represívne opatrenia. Článok skúma hranice spolupráce medzi poprednými stredoázijskými krajinami deklarované v platných legislatívnych aktoch, poukazuje na to, ako sa pozície Kazachstanu a Uzbekistanu líšia a rozchádzajú, a na potenciál zmiernenia rizík spojených s extrémizmom v Strednej Ázii prostredníctvom posilnenia regionálnej spolupráce a porozumenia.

Príučové slová: terorizmus, radikalizácia, národný záujem, Kazachstan, Uzbekistan, stratégia, hrozba

Úvod

Teroristické útoky z 11. septembra a následná vojenská kampaň proti Talibanu a al-Káide zvýšili strategický význam Strednej Ázie. Boj proti terorizmu (CT) a radikalizácii sa považuje za jeden z prioritných smerov pri zabezpečovaní národnej bezpečnosti stredoázijských štátov. Tieto štáty sú nábožensky umiernené, ale nie sú imúnne voči extrémistickým vplyvom spoza svojich hraníc. Kazachstan a Uzbekistan, najvyspelejšie krajiny regiónu, podporujú úsilie medzinárodného spoločenstva v boji proti terorizmu, rozvíjajú multilaterálnu spoluprácu a uplatňujú komplexné stratégie zamerané na riešenie mnohostranných výziev, ktoré terorizmus a radikalizácia predstavujú.

Vrcholní politickí predstavitelia si čoraz viac uvedomujú, že vnútorné problémy v ich

---

* Ing. Júlia Kromková pôsobí ako interná doktorandka na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/B, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: julia.kromkova@euba.sk.

krajinách predstavujú najväčšie riziko pre udržanie bezpečnosti a stability v Strednej Ázii. Základným prostriedkom na riešenie týchto problémov sa stala realizácia reforiem, ktorých kľúčovými prvkami sú hospodársky rozvoj (nová dohoda o systéme všeobecných preferencií podpísaná s EÚ), zmiernenie chudoby, boj proti korupcii, sociálna spravodlivosť, zlepšenie životnej úrovne obyvateľstva a zabezpečenie národného rozvoja a sociálnej stability.

1 Stratégie Kazachstanu v oblasti boja proti terorizmu a radikalizácii

Kazachstan sa snaží aktívne bojovať proti šíreniu náboženského fanatizmu v rámci hraníc štátu. Krajina prešla dynamickým vývojom svojich stratégií v oblasti CT, pričom pozoruhodný vývoj nastal v reakcii na sériu teroristických útokov v roku 2011 (najzápadnejšie provincie krajiny). Vláda iniciovala významnú revíziu svojho protiteroristického prístupu, pričom uznala nevyhnutnosť posilnenia spravodajských kapacít a komplexných programov boja proti radikalizácii. Vláda tiež uznala, že politiky boja proti radikalizácii sú nevyhnutné na boj proti salafizmu, ktorý sa odchyľuje od náboženských tradícií krajiny a slúži ako potenciálna „brána“ k džihádizmu.

V legislatívnom prostredí došlo k podstatným zmenám, a to zavedením nových zákonov a zmenami a doplneniami existujúcich právnych predpisov v oblasti boja proti terorizmu. *„Vláda vymedzila úlohy a povinnosti 26 vládnych agentúr zapojených do boja proti terorizmu a vytvorila komplexný rámec pre národný program boja proti terorizmu“* (Ministerstvo zahraničných vecí USA, 2014). Vytvorenie národných, regionálnych a miestnych protiteroristických centier zdôraznilo záväzok k viacúrovňovému a koordinovanému prístupu.

Kazašská stratégia odráža aj preventívnu orientáciu s osobitným zameraním na zraniteľné skupiny, ako sú mladí ľudia a väzni. *„Štátom podporované mimovládne organizácie a miestni úradníci sa zapájajú do vzdelávacích iniciatív a ponúkajú prednášky, ktorých cieľom je podporiť „imunitu“ voči náboženskému extrémizmu“* (Godfrey, 2021). Pretrvávajú však obavy z reštriktívnej povahy kazašskej legislatívy týkajúcej sa náboženského presvedčenia, čo môže vyvolať odpor pokojných náboženských skupín vystavených vládnej represii.

Protiteroristické úsilie krajiny presahuje jej hranice, pričom kľúčovú úlohu zohráva regionálna spolupráca. Spoločné iniciatívy, ako napríklad automatizovaný systém výmeny informácií medzi orgánmi hraničnej kontroly susedných krajín, zdôrazňujú záväzok Kazachstanu riešiť terorizmus spoločne. Okrem toho Kazachstan spolupracuje so Spojenými štátmi a medzinárodnými organizáciami na rôznych projektoch boja proti terorizmu a násilnému extrémizmu, čím preukazuje globálnu perspektívu svojho prístupu k bezpečnosti.

Keďže Kazachstan pokračuje v zdokonaľovaní svojich stratégií, medzi pretrvávajúce výzvy patrí zabezpečenie rovnováhy medzi opatreniami na presadzovanie práva a úsilím o šírenie oficiálne schválených verzií islamu, poskytovanie alternatív k extrémizmu prostredníctvom sociálnych programov a ekonomických príležitostí. Tento mnohostranný prístup odráža uznanie krajiny, že udržateľná bezpečnosť si vyžaduje riešenie základných príčin terorizmu a podporu odolnosti spoločnosti.

1.1 Legislatívny rámec

Právny aparát je zakotvený predovšetkým v zákone o národnej bezpečnosti, ktorý poskytuje pevný základ pre protiteroristické úsilie. V právnych predpisoch sa stanovuje jasný mandát pre orgány činné v trestnom konaní na identifikáciu, prevenciu a reakciu na teroristické aktivity. V júli 1999 Kazachstan zaviedol zákon o boji proti terorizmu, ktorým sa vytvoril komplexný právny a organizačný rámec na riešenie terorizmu v republike. V tomto právnom predpise sú vymedzené úlohy štátnych subjektov a organizácií bez ohľadu na ich vlastníctvo, a ich cieľom je „chrániť jednotlivcov, spoločnosť a štát pred terorizmom a zároveň udržiavať národnú harmóniu a občiansky mier“ (Zakon.kz, 2023). Medzi hlavné atribúty zákona patrí uprednostňovanie ochrany života, dodržiavanie zásad právneho štátu, proporcionálne protiteroristické opatrenia, dôraz na prevenciu, nevyhnutnosť trestu za teroristické aktivity, integrované preventívne prístupy a jednotné velenie pri operatívnom riadení.

Stratégia Kazachstanu v oblasti boja proti terorizmu sa zameriava na identifikáciu, prevenciu a potlačanie teroristických aktivít s cieľom minimalizovať a odstrániť následky terorizmu. Republika zaviedla rozsiahle opatrenia na neutralizáciu rizík, zvýšenie národnej bezpečnosti a posilnenie systému proti extrémistickým a teroristickým hrozbám.

Ako uvádza **D. Shemratov** vo svojom diele *Countering Extremism in Kazakhstan: Where Do They Waste Millions?*, národné programy boja proti náboženskému extrémizmu a terorizmu v Kazašskej republike na roky 2013-2017: celkové financovanie 103 176 000 000 tenge (208 060 046 €) a na roky 2018-2022 až 270 148 000 000 tenge (544 768 216 €) ilustrujú presvedčivý záväzok vlády a zahŕňajú mnohostranné opatrenia vrátane osvetových a rehabilitačných opatrení (Shemratov, 2020). Vláda zintenzívnila bezpečnostné opatrenia a potlačila širokú škálu náboženských a politických slobôd pod zámenkou adresovania hrozieb terorizmu. Prioritou vládnej politiky v oblasti náboženskej slobody je zachovanie sekulárnych základov a princípov štátu. V súčasnosti je legálna registrácia akejkoľvek organizácie náročnejšia ako v minulosti, čo signalizuje sprísňovacie tendencie vlády s cieľom eliminovať šírenie náboženského extrémizmu.

2 Stratégie Uzbekistanu v oblasti boja proti terorizmu a radikalizácii

Vedenie Uzbekistanu si od vzniku nezávislého štátu nikdy nerobilo ilúzie priamych hrozbách pre národnú a regionálnu bezpečnosť. Prezidentská administratíva si uvedomovala, že hrozby, ktoré predstavovali nepokoje v Afganistane, občianska vojna v Tadžikistane či rastúce konflikty na báze etnickej či náboženskej príslušnosti, sa môžu kedykoľvek stať *casus belli* pre veľký regionálny konflikt v Strednej Ázii. Uzbecká vláda v priebehu rokov vyvíjala protiteroristické stratégie, ktoré sa vyznačovali sériou legislatívnych a inštitucionálnych zmien. V roku 2012 krajina pozastavila svoje členstvo v Organizácii zmluvy o kolektívnej bezpečnosti (CSTO). Predstavitelia vlády vyjadrili presvedčenie, že „*dokážu účinne kontrolovať svoju hranicu s Afganistanom, ale nedôverovali schopnostiam svojich susedov, pričom sa obávali najmä infiltrácie extrémistov cez dlhú a členitú hranicu Uzbekistanu s Tadžikistanom*“ (Ministerstvo zahraničných vecí USA, 2014). Prístup vlády k boju proti terorizmu spočíval v rozšírenom využívaní obžalôb súvisiacich s terorizmom a extrémizmom na potlačanie legitímnych politických alebo náboženských prejavov.

Oficiálne uzbecké mediálne kampane sa dôsledne zameriavajú na mužskú populáciu mladšiu ako 40 rokov, ktorá sa považuje za najnáchylnejšiu na nábor násilnými extrémistickými skupinami. Napriek tomu, že vláda kladie dôraz na boj proti terorizmu, jeho efektívnosť brzdia problémy v oblasti ľudských práv, byrokratická neefektívnosť a nedostatočný pokrok v uplatňovaní princípov právneho štátu.

Prístup Uzbekistanu k boju proti terorizmu sa vyznačuje súborom prísnych opatrení zameraných na rýchlu a rozhodnú reakciu. Počas svojho vývoja čelili protiteroristické politiky Uzbekistanu kritike za ich vplyv na základné ľudské práva. Legislatívny prístup krajiny kladie značný dôraz na preventívne opatrenia vrátane prísnej kontroly náboženských organizácií a regulácie náboženského vzdelávania. Vláda zdôrazňuje rozhodujúcu potrebu zachovať skutočnú podstatu a zásady posvätného islamského náboženstva vo všetkých spoločenských oblastiach (PRESIDENT.UZ, 2017).

Proaktívny prístup zameraný na prevenciu je síce účinný pri odradzovaní od bezprostredných hrozieb, ale zároveň vyvoláva obavy z potenciálneho prekročenia právomocí a obmedzovania osobných slobôd. Ako uvádza **M. Rittmann** v štúdií Human Rights Watch „uzbecké orgány stále považujú legitímne prejavy náboženského cítenia alebo presvedčenia za extrémizmus“ (Rittmann, 2023). Vláda kategorizuje islamistické skupiny, ktoré sa odchyľujú od štátom podporovanej verzie, ako "extrémistické" a v postupoch presadzovania práva používa pojmy „terorizmus" a „extrémizmus" ako navzájom zameniteľné. Represívne opatrenia, ako napríklad zamedzovanie činnosti médií a zatýkanie osôb na základe kontroverzných obvinení súvisiacich s terorizmom, sú výraznými aspektmi protiteroristického úsilia Uzbekistanu.

Zvolenie **Šavkata Mirziyoyeva** do funkcie prezidenta v roku 2016 začalo obdobie prechodu so zameraním na zlepšenie vzťahov so susednými štátmi, a to hlavne v oblasti bezpečnostnej spolupráce. Vláda sa aktívne zapájala do regionálnych rámcov, ako je C5+1, pričom sa primárne sústredila na boj proti násilnému extrémizmu. Napriek pozitívnemu vývoju, ktorý bol dosiahnutý vyradením zoznamov osôb podozrivých z extrémistickej činnosti z čias prezidenta **Karimova**⁵⁸, pretrvávajú obavy, že vláda „neužíva bezpečnostný záujem krajiny ako zámienku na zadržanie politických oponentov“ (Bureau of Counter-terrorism, 2020).

Uzbekistan je dlhodobo ostražitý voči potenciálnemu šíreniu terorizmu z Afganistanu. Úsilie vlády zahŕňa aktívnu spoluprácu s medzinárodnými organizáciami, vypracovanie národných stratégií a riešenie otázok súvisiacich s propagáciou terorizmu a radikalizácie v online priestore. Prevzatie moci v Kábule hnutím Taliban zvýšilo obavy Uzbekistanu a zdôraznilo pretrvávajúce výzvy pri zvládaní hrozieb súvisiacich s terorizmom.

2.1 Legislatívny rámec

Uzbecký zákon o boji proti terorizmu z roku 2000 upravuje vyšetrowanie a trestné stíhanie v súvislosti s terorizmom a určuje Národnú bezpečnostnú službu (NSS) ako hlavný orgán presadzovania práva v oblasti CT. Legislatíva kladie dôraz na zákonnosť a uprednostňuje práva a slobody jednotlivca, zdôrazňuje preventívne opatrenia ako prioritu, vyžaduje tresty a

---

⁵⁸ Prezident Mirziyoyev inicioval sériu reforiem s cieľom prepustiť niektoré kategórie väzňov z náboženských a politických dôvodov. Za posledných päť rokov vláda odstránila 1600 osôb zo zoznamu osôb podozrivých z náboženského extrémizmu. V rámci procesu deradikalizácie sa pomaly prestali využívať aj Karimove „čierne zoznamy" osôb podozrivých z náboženského extrémizmu (po vlne násilia v roku 1999).

presadzuje kombináciu otvorených a utajených metód v boji proti terorizmu (Lex.uz, 2000). Okrem toho sa zákon zaoberá vedením protiteroristických operácií, náhradou škôd spôsobených teroristickými činmi, sociálnou rehabilitáciou a zabezpečovaním právnej ochrany osobám zapojeným do boja proti terorizmu. V roku 2018 vláda prijala **Zákon o boji proti extrémizmu**, ktorý definuje (prvá oficiálna definícia) extrémizmus ako „prejav extrémnych foriem konania zameraných na destabilizáciu spoločenskej a politickej situácie, násilnú zmenu ústavného poriadku Uzbekistanu, násilné uchopenie moci a uzurpovanie jej právomocí a podnecovanie k národnostnej, rasovej, etnickej alebo náboženskej nenávisti“ (Lex.uz, 2018).

Prvá **Národná stratégia boja proti extrémizmu a terorizmu na roky 2021-2026** odráža pokračujúce zameranie krajiny na legislatívne zlepšenia a medzinárodnú spoluprácu v súvislosti s meniacimi sa bezpečnostnými výzvami (Gazeta.uz, 2021). Cieľom stratégie je zabezpečiť účinné a koordinované vykonávanie štátnej politiky boja proti extrémizmu a terorizmu. Táto stratégia je v súlade so širšou víziou načrtnutou v *Stratégii rozvoja nového Uzbekistanu na roky 2022-2026*, ktorá zdôrazňuje prístup k univerzálnym otázkam na základe zabezpečovania národných záujmov.

Závazok Uzbekistanu presadzovať nekompromisný postoj voči terorizmu zahŕňa „zdokonaľovanie preventívnych mechanizmov, zlepšovanie sociálnokultúrneho prostredia, posilňovanie imunity voči extrémistickým ideológiami, posilňovanie diplomatických kapacít, výmenu informácií na medzinárodnej úrovni, účasť v globálnych a regionálnych protiteroristických organizáciách a koordináciu úsilia o implementáciu globálnej stratégie OSN na boj proti terorizmu v Strednej Ázii“ (Lex.uz, 2018). Uzbekistan sa snaží zohrávať čoraz aktívnejšiu úlohu Uzbekistanu v medzinárodných iniciatívach zameraných na podporu výmeny informácií, ako aj v rámci spolupráce a spoločného úsilia v boji proti extrémizmu a terorizmu na regionálnej úrovni.

3 Komparatívna analýza

Kazachstan a Uzbekistan sa aktívne podieľajú na boji proti medzinárodnému terorizmu. Obe republiky podporili prijatie globálnej stratégie OSN v predmetnej oblasti a v prvých rokoch svojej nezávislosti ratifikovali 14 (Uzbekistan) alebo 19 (Kazachstan) medzinárodných dohovorov a protokolov o boji proti terorizmu a extrémizmu (UN Treaty Collection, 2023). Uzbekistan doteraz neratifikoval Protokol k Dohovoru o potláčaní protiprávnych činov proti bezpečnosti námornej plavby, Protokol k Protokolu o potláčaní protiprávnych činov proti bezpečnosti pevných platforiem nachádzajúcich sa na kontinentálnom šelfe, Dohovor o potláčaní protiprávnych činov týkajúcich sa medzinárodného civilného letectva, Dodatokový protokol k Dohovoru o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadla, Protokol k Dohovoru o trestných činoch a niektorých iných činoch spáchaných na palube lietadla. Vláda momentálne nevyvíja žiadnu činnosť signalizujúcu zmenu súčasného stavu. Rovnaký postoj prevláda aj v otázke opätovného vstupu Uzbekistanu do CSTO. Ako uviedol minister zahraničných vecí Uzbekistanu **A. Kamilov** „vláda sa orientuje na účinnú kolektívnu spoluprácu v oblasti bezpečnosti, a nie na signalizovanie opätovného členstva, čo je potvrdzované aj neustálym pripomínaním možných hrozieb zo strany teroristických organizácií v Afganistane“ (Kamilov, 2021).

Tabuľka č. 1: Regulácia vzťahov v oblasti boja proti terorizmu

	Uzbekistan	Kazachstan
Prijaté medzinárodnoprávne nástroje v boji proti terorizmu/radikalizácii (19)	14/19	19/19
Základný zákon v boji proti terorizmu	Zákon o boji proti terorizmu Uzbekkej republiky (15. decembra 2000), aktualizovaný 05. septembra 2019	Zákon Kazašskej republiky N 416-I o boji proti terorizmu (13. júla 1999), aktualizovaný 19. apríla 2023
Hlavný orgán na presadzovanie práva v oblasti boja proti terorizmu	Národná bezpečnostná služba (NSS)	Národný bezpečnostný výbor (KNB)
Členstvo v medzinárodných protiteroristických štruktúrach	OHCHR, UNODC, CTED, UNCCT	OHCHR, UNODC, CTED, UNCCT
Členstvo v regionálnych protiteroristických štruktúrach (Jednotný register SNŠ, 2023)	CIS ATC, SCO RATS, CICA, CARICC, OSCE, EAG	CIS ATC, SCO RATS, CICA, CARICC, CSTO, OSCE, EAG, FATF
Počet zahraničných bojovníkov per capita (Barrett, 2017, s. 12)	1 500	500
Účasť v zahraničných konfliktoch – odhad (Lemon, 2018, s. 5-6)	200-1500	300-350
Ostatný teroristický útok v krajine	26. máj 2009 (Khanabad/Andijan), 2 obeť	18. júl 2016 (Almaty), 10 obetí
Cirkvi a náboženské spoločenstvá registrované v krajine	16	18

Napriek vyhýbaniu sa striktnjším bezpečnostným opatreniam patria Uzbekistan a Kazachstan medzi bezpečné krajiny na politickej mape sveta. V **Globálnom indexe terorizmu** za november 2022 sa obe krajiny umiestnili na 93. mieste spomedzi 164 štátov a opäť sa dostali do kategórie krajín s nízkou mierou teroristickej hrozby: -4,513 zmena v rokoch 2011-2021 pre Kazachstan a -2,390 pre Uzbekistan (IEP, 2022, s. 11).

Právne rámce pre riešenie terorizmu v Uzbekistane a Kazachstane, ako sú uvedené v ich príslušných trestných zákonníkoch, vykazujú výrazné rozdiely v prísnosti trestov za trestné činy

súvisiace s terorizmom. Uzbekistan, ktorý je známy svojím prísnyim postojom, zaviedol v rámci svojho trestného zákonníka prísne opatrenia na boj proti terorizmu. Právny systém krajiny ukladá vysoké tresty odňatia slobody pre osoby zapojené do teroristických aktivít, čo odráža prístup nulovej tolerancie. Uzbecká stratégia boja proti terorizmu sa často považuje za jednu z najprísnejších v regióne vzhľadom na pretrvávajúce presvedčenie, že napriek dôrazu vlády na účinné preventívne opatrenia sa uzbecké extrémistické štruktúry považujú za jedny z najsilnejších a najprogressívnejších v stredoázijskom regióne. Naproti tomu kazašský trestný zákonník, hoci sa dôrazne zaoberá terorizmom, nevykazuje takú úroveň prísnosti ako Uzbekistan. Sadzby za trestné činy súvisiace s terorizmom sú v Kazachstane relatívne menej prísne, čo svedčí o odlišnom prístupe k protiteroristickým opatreniam.

Tabuľka č. 2: Porovnanie sadzieb za terorizmus

Trestný čin	Uzbekistan (Lex.uz, 2023)	Kazachstan (Informburo.kz, 2020)
Teroristický čin	10-15 rokov odňatia slobody /doživotný trest odňatia slobody	6-10 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku
Podpora terorizmu	< 5 rokov odňatia slobody	5-9 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku
Financovanie teroristických/ extrémistických aktivít	8-10 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku	5-9 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku
Založenie teroristickej skupiny a jej vedenie	8-10 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku	10-17 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku
Členstvo v teroristických organizáciách	5-7 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku	8-12 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku
Nábor, výcvik, vyzbrojovanie teroristov	5-7 rokov odňatia slobody, nápravno-výchovné práce, max 3 roky	8-12 rokov odňatia slobody, konfiškácia majetku
Teroristický výcvik (aj mimo krajiny)	8-10 rokov odňatia slobody	3-7 rokov odňatia slobody

Kazachstan a Uzbekistan sú členmi Eurázijskej skupiny pre boj proti praniu špinavých peňazí a financovaniu terorizmu (AML/CFT), regionálneho orgánu na spôsob Finančnej akčnej skupiny, keďže obe krajiny si uvedomujú nadnárodný charakter týchto nezákonných aktivít a dôležitosť spoločného úsilia o ich účinné potlačanie. Krajiny sa snažia zosúladiť svoje domáce politiky s medzinárodnými normami aktívnou účasťou na diskusiách, výmenou informácií, prispievaním k spoločným iniciatívam alebo ochotou posilniť svoje rámce AML/CFT.

Tabuľka č. 3: Teroristické útoky v rokoch 2016-2022

	Uzbekistan	Kazakhstan
2016	3 útoky etnických Uzbekov v Turecku, Afganistane a Sýrii (BBC, 2016)	ozbrojené útoky v Aktobe (21 obetí), Almaty (10 obetí) (Lemon, 2018)
2017	4 útoky etnických Uzbekov v USA, Švédsku, Turecku, Rusku	neboli evidované teroristické incidenty
2018	žiadne hlásené teroristické incidenty, 1 osoba zatknutá pre podozrenie z plánovania teroristického útoku	neboli evidované teroristické incidenty
2019	neboli evidované teroristické incidenty	neboli evidované teroristické incidenty
2020	neboli evidované teroristické incidenty	neboli evidované teroristické incidenty
2021	neboli evidované teroristické incidenty	neboli evidované teroristické incidenty
2022	neboli evidované teroristické incidenty, protesty v Karakalpakstane	neboli evidované teroristické incidenty, masívne protesty Qandy Qantar

Napriek tomu, že v skúmaných krajinách v roku 2022 nedošlo k teroristickým útokom, obe krajiny zažili obdobie otrasov, ktoré sa vyznačovalo nárastom protestov a demonštrácií sprevádzaných stupňujúcou sa vlnou násilia. V Uzbekistane došlo k protestom v autonómnej oblasti Karakalpakstan (1. - 3. júla 2022) po tom, ako prezident **Šavkat Mirziyoyev** navrhol ústavné zmeny, ktorých cieľom bolo zrušiť autonómny štatút Karakalpakstanu a jeho právo na odčlenenie na základe referenda (Šajmardanova, 2023). Demonštrácie podnietili ústavné reformy, ktoré viedli k stiahnutiu navrhovaných zmien. Uzbecká vláda informovala o 21 mŕtvych, 243 zranených a 516 zadržaných počas protestov. Zatiaľ čo kazašské ministerstvo zahraničných vecí vyjadrilo podporu uzbeckému vedeniu pri stabilizácii situácie, EÚ vyjadrila znepokojenie nad udalosťami a vyzvala všetky strany k zdržanlivosti a zdôraznila potrebu dodržiavania ľudských práv a slobody prejavu v súlade s medzinárodnými zmluvami, ktoré Uzbekistan ratifikoval.

Začiatok roka 2022, známy ako "Qandy Qantar" alebo krvavý január, bol obdobím výrazných nepokojov v Kazachstane. Situácia, ktorú vyvolali protesty proti zvyšovaniu cien plynu, prerástla do rozsiahlych protivládnych demonštrácií, ktoré si vyžiadali 238 obetí, 4 353 zranených a podstatné politické zmeny vrátane odstúpenia predsedu vlády a nasadenia CSTO v krajine. Ako uvádza **A. Kamidola** „dôsledkom boli zvýšené hraničné kontroly medzi Uzbekistanom a Kazachstanom, pričom Kazachstan na neurčito uzavrel svoje hranice a zrušil letecké spojenia“ (Kamidola, 2023, s. 1-4). Reakciou Uzbekistanu boli zvýšené bezpečnostné opatrenia pozdĺž spoločnej hranice, čo následne vyvolalo obavy z prípadného pokračovania protestov v ďalších krajinách regiónu.

Záver

Hoci Kazachstan a Uzbekistan uznávajú význam regionálnej a medzinárodnej spolupráce pri riešení terorizmu a radikalizácie, nuansy v ich právnych rámcoch, regionálnej angažovanosti a vnímaní teroristických hrozieb zdôrazňujú jedinečnosť prístupu každého štátu. Stratégie boja proti terorizmu a radikalizácii skúmaných krajín vykazujú podobné aj odlišné charakteristiky. Obe krajiny zaviedli opatrenia na kontrolu a monitorovanie náboženských aktivít s cieľom zabrániť šíreniu extrémistických ideológií a zdôrazňujú význam zákonnosti a nevyhnutnosť potrestania teroristických aktivít a preventívnych opatrení vrátane riešenia základných príčin a eliminácie radikalizácie v krajine.

Prezidentská administratíva v Uzbekistane monitoruje náboženské aktivity a prijala opatrenia na kontrolu obsahu náboženského vzdelávania, aby zabránila šíreniu radikálnych myšlienok. Prezident **Mirziyoyev** uznáva mimoriadny demografický význam zapojenia mladých ľudí do prebiehajúcich iniciatív proti extrémizmu a radikalizácii. Tento prístup zdôrazňuje vyhrotené globálne problémy, najmä rastúcu úlohu technológií a sociálnych sietí pri náboře a radikalizácii mládeže a zvýšené financovanie (online) terorizmu. Vláda vyjadruje svoje obavy týkajúce sa šírenia radikálnych myšlienok pomocou nových metód propagandy zameraných na aktivizáciu mladých ľudí v extrémistických organizáciách a snaží sa minimalizovať všetky negatívne dopady na mladú uzbeckú generáciu (60 % obyvateľstva). Vláda sa tiež zameriava na reintegráciu ľudí (predtým) spojených s extrémistickými skupinami alebo spadajúcich pod vplyv extrémistickej ideológie. Keďže právny rámec v Uzbekistane sa zameriava najmä na účinné bezpečnostné opatrenia, často má tendenciu kriminalizovať širší okruh činností, pričom vychádza z používania širokej a vágnej právnej definície extrémizmu.

Kazachstan má ambíciu stať sa kľúčovým regionálnym lídrom v oblasti spolupráce v boji proti terorizmu. Prístup krajiny zdôrazňuje význam legislatívnych zmien a opatrení na podporu dodržiavania zákonov. Vláda sa snaží nájsť rovnováhu medzi bezpečnostnými opatreniami a ochranou práv jednotlivcov, čím chce garantovať dodržiavanie princípov právneho štátu v jej protiteroristickom úsilí. V rámci náboženskej slobody je záujmom vlády podporovať umiernenú formu islamu. Okrem toho Kazachstan zriadil špecializované protiteroristické centrum, ktoré podporuje spoluprácu medzi spravodajskými agentúrami a výmenu spravodajských informácií s cieľom zvýšiť účinnosť preventívnych opatrení.

Vzhľadom na čoraz väčšiu nepredvídateľnosť v globálnej bezpečnosti začali kazašské a uzbecké politiky efektívnejšie bojovať proti extrémizmu a radikalizmu. Vlády krajín v praxi preukazujú, že sú pripravené na akúkoľvek formu spolupráce s každým členom medzinárodného protiteroristického spoločenstva. Krajiny rovnako uznávajú význam integrácie a stability v regióne, ktoré sú dôležitým faktorom pri zabezpečovaní bezpečnosti v Strednej Ázii.

Rozmach násilných extrémistických myšlienok vedúcich k radikalizácii a terorizmu sa však súčasne stal aj jedným z javov sprevádzajúcich liberalizačné procesy po získaní štátnej nezávislosti a spoločenskou daňou za presadzovanie myšlienky, že právo na slobodu názoru je absolútne a nemožno ho obmedziť. V súčasnosti si vrcholoví politici krajín uvedomujú, že bariéra proti vonkajším hrozbám sa musí budovať predovšetkým na lokálnej úrovni.

Prirodzene, bude to náročný proces, ktorého úspech nebude okamžite viditeľný a fenomén terorizmu ostane naďalej významným parametrom rozvoja stredoázijského regiónu.

Zoznam bibliografických odkazov

BARRETT, R. 2017. Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees. In *The Soufan Center* [online], 2017. s. 12-13. [cit. 2023-10-10]. Dostupné na internete: <<https://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf>>.

BBC. 2016. *Istanbul airport attack: 30 charged including foreigners* [online], 2016. [cit. 23.9.2023]. Dostupné na internete <<https://www.bbc.com/news/world-europe-36712557>>.

BUREAU OF COUNTERTERRORISM. 2020. *Country Reports on Terrorism 2019* [online], 2020. [cit. 24.10.2023]. Dostupné na internete <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/06/Country-Reports-on-Terrorism-2019-2.pdf>>.

GAZETA.UZ. 2021. *Prinjata strategija po protivodejstvuju ekstremizmu i terorizmu* [online], 2021. [cit. 06.11.2023]. Dostupné na internete <<https://www.gazeta.uz/ru/2021/07/06/strategy/>>.

INFORMBURO.KZ, 2020. *Ako sa trestá terorizmus a extrémizmus v Kazachstane* [online], 2020. [cit. 02.09.2023]. Dostupné na internete <https://vk.com/away.php?to=http%3A%2F%2Finformburo.kz&cc_key=>.

INSTITUTE FOR ECONOMICS & PEACE, 2022. *Global Terrorism Index 2022. M measuring the Impact of Terrorism* [online], 2022. s. 11 [cit. 13.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.visionofhumanity.org/resources/>>.

JEDNOTNÝ REGISTER PRÁVNÝCH AKTOV A INÝCH DOKUMENTOV SNŠ, 2023. *Rozhodnutie k návrhu dohody o založení medzinárodného Centrum pre hodnotenie rizika prania špinavých peňazí financovania terorizmu* [online], 2023. [cit. 10.10.2023]. Dostupné na internete <<https://cis.minsk.by/reestr2/doc/6800#text>>.

GODFREY, J. T. 2021. *Country Reports on Terrorism 2020* [online], 2021. [cit. 03.09.2023]. Dostupné na internete: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/07/Country_Reports_on_Terrorism_2020.pdf>.

KAMIDOLA, A. 2023. The Unwomanly Face of Kazakhstan's Qantar. In *EUCAM Commentary* [online], 2023. No 51, s. 1-4. [cit. 2023-11-10]. Dostupné na internete: <https://eucentralasia.eu/wp-content/uploads/2023/01/EUCAM-Commentary-51_2023.pdf>.

KAMILOV, A. 2021. *Glava MID Uzbekistana zajavil, čto Taškent ne vidit neobhodimosti v vozvrašenii v ODKB* [online], 2021. [cit. 28.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/12738765>>.

LEMON, E. 2018. Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees. In *Kennan Cable* [online], 2018. No. 38, s. 5-16. [cit. 2023-11-12]. Dostupné na internete: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/kennan_cable_38.pdf>.

LEX.UZ. 2000. *Zakon Respubliki Uzbekistan o borbe s terorizmom* [online], 2000. [cit. 13.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://lex.uz/uz/docs/19015>>.

- LEX.UZ. 2018. *Zakon Respubliki Uzbekistan, ot 30.07.2018 g. № ZRU-489* [online], 2018. [cit. 14.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://lex.uz/ru/pdfs/3841963>>.
- LEX.UZ. 2023. *Ugolovnyj kodeks Respubliki Uzbekistan* [online], 2023. [cit. 19.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://lex.uz/mobileact/111457>>.
- MINISTERTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ USA. 2014. *Chapter 2. Country Reports: South and Central Asia Overview* [online], 2014. [cit. 15.07.2023]. Dostupné na internete: [https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/224824.htmrview \(state.gov\)](https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2013/224824.htmrview%20(state.gov))>.
- MINISTERTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ USA. 2013. *Chapter 2. Country Reports: South and Central Asia Overview* [online], 2013. [cit. 27.09.2023]. Dostupné na internete <https://2009-2017.state.gov/j/ct/rls/crt/2012/209983.htm>>.
- PRESIDENT.UZ. 2017. *Prezident vystupil na konferencii posvjašennoj voprosam obespečenija social'noj stabil'nosti, sohraneniya istinnyh suti i sodržanija religii islam* [online], 2017. [cit. 15.09.2023]. Dostupné na internete: <<https://president.uz/ru/lists/view/649>>.
- RITTMANN, M. 2023. *Uzbekistan: Backsliding on Religious Freedom Promises* [online], 2023. [cit. 20.06.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/news/2023/05/24/uzbekistan-backsliding-religious-freedom-promises>>.
- SHEMRATOV, D. 2020. *Countering Extremism in Kazakhstan: Where Do They Waste Millions?* [online], 2020. [cit. 20.09.2023]. Dostupné na internete: <https://cabar.asia/en/countering-extremism-in-kazakhstan-where-do-they-waste-millions>>.
- ŠAJMARDANOVA, D, 2023. *Ijul'skie sobytija v Uzbekistane: internet šatdaun i protest. In: Landšaft cifrovyh prav i svobod* [online], 2023. [cit. 29.11.2023]. Dostupné na internete <<https://drfl.kz/ru/internet-shutdown-in-uzbekistan/>>.
- UN TREATY COLLECTION. 1963. *Convention on offences and certain other acts committed on board aircraft signed at Tokyo on 14 September 1963* [online], 1963. [cit. 14.11.2023]. Dostupné na internete <<https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/conv1-english.pdf>>.
- ZAKON.KZ, 2023. *Zákon Kazašskej republiky č. 416-I z 13. júla 1999.* [online], 1999. [cit. 30.08.2023]. Dostupné na internete: [https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957&pos=713;28#pos=713;28 \(zakon.kz\)](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957&pos=713;28#pos=713;28)>.

ZAHRANIČNÍ POLITIKA ČESKÉ REPUBLIKY V PROGRAMECH POLITICKÝCH STRAN PRO VOLBY V ROCE 2021 A VE VLÁDNÍM PROGRAMOVÉM PROHLÁŠENÍ VLÁDY P. FIALY

FOREIGN POLICY OF THE CZECH REPUBLIC IN ELECTION MANIFESTOS FOR THE 2021 GENERAL ELECTIONS AND IN THE GOVERNMENT POLICY STATEMENT OF P. FIALA'S CABINET

Jiří Kohoutek – Jan Polišenský*

ABSTRAKT

Česká republika si od počátku své existence zachovává ve své zahraniční politice pro-evropský postoj. Obecné směřování zahraniční politiky je nastaveno od 90. let pro jako euroatlantické, s tím, že jednotlivé vlády balancují na hraně pragmatismu a kritického postavení. Ruská agrese vůči Ukrajině i dalším státům stejně jako ostatní ozbrojené konflikty v relativní blízkosti Evropské unie podtrhují nutnost udržet Českou republiku v západoevropských, resp. euroatlantických strukturách. Předkládaná studie, která metodologicky vychází z přístupů obsahové textové analýzy, zkoumá konceptualizaci vybraných klíčových témat české zahraniční politiky v rámci volebních programů politických stran, které získaly mandáty ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021, a její následnou rekonceptualizaci v rámci vládního programového prohlášení vlády P. Fialy.)

KLíčové slová: *Česká republika, zahraniční politika, Euroatlantismus, volební programy, politické strany*

1 Úvod, metodologie

Zahraniční politika je soubor politických cílů, které si stanovuje vláda a definuje její pozici, a interakci v mezinárodním prostoru. Zahraniční politika má obecně pomáhat chránit národní zájmy, národní bezpečnost, ideologické cíle a hospodářskou prosperitu země. K tomu může dojít v důsledku mírové spolupráce s jinými zeměmi nebo prostřednictvím agrese, například válkou. Zahraniční politika České republiky je od začátku 90. let stabilně prozápadní s důrazem na kvalitní transatlantické vztahy. Česká republika se tak vrátila „zpátky do Evropy“, jak znělo jedno z hesel sametové revoluce, což znamenalo prozápadní orientaci a zapojení do procesů Evropské integrace. Členství v EU a NATO ovlivňuje zahraniční politiku státu, protože se ČR musí přizpůsobit společným politikám a rozhodnutím těchto mezinárodních struktur. Zahraniční politika reflektuje zájmy České republiky na mezinárodní scéně. To zahrnuje ekonomické zájmy, bezpečnostní hlediska, ochranu lidských práv, podporu demokracie a další oblast.

---

* Mgr. et Mgr. Jiří Kohoutek, Ph.D. působí jako odborný asistent na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů Praha, U Santošky 17, 150 00 Praha 5, Česká republika, e-mail: kohoutek@vsmvv.cz; Jan Polišenský, MSc., Ph.D. působí jako odborný asistent na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů Praha, U Santošky 17, 150 00 Praha 5, Česká republika, e-mail: polisensky@vsmvv.cz.

Česká zahraniční politika je výsledkem kombinace právních, politických, ekonomických a bezpečnostních faktorů, které jsou pečlivě promyšleny a formovány tak, aby odrážely zájmy a hodnoty České republiky v mezinárodním měřítku. Zahraniční politika není statická a může být ovlivněna aktuálními událostmi a změnami v mezinárodním prostředí. Česká republika reaguje na aktuální situace a mění své postoje v souladu s měnícími se okolnostmi. Významná rozhodnutí v oblasti zahraniční politiky, zejména ta s dlouhodobým dopadem (například hlavní strategické dokumenty, jako je například Koncepce zahraniční politiky), mohou vyžadovat schválení na úrovni exekutivy či dokonce parlamentu. Parlamentní debaty a schvalovací proces umožňují demokratickou kontrolu nad klíčovými rozhodnutími.

Pro oblast zahraniční politiky je hlavním strategickým dokumentem je již zmiňovaná Koncepce zahraniční politiky. Jedná se o klíčový dokument, který stanovuje hlavní priority pro činnost exekutivy. Je důležitý nejen na domácí scéně (deklaraci směřování státu na mezinárodním poli) ale také v mezinárodním měřítku, protože vysílá transparentní signály o tom, kam ČR směřuje, což je důležité nejen pro spojence ČR, ale i pro ostatní státy.

Aktuální Koncepci zahraniční politiky České republiky („Koncepce“) schválila Vláda ČR 13. 7. 2015. Koncepce navazuje na předchozí strategický dokument z roku 2011 a v reakci na tehdejší vývoj mezinárodního prostředí tak tvoří „základní rámec pro uskutečňování zahraničněpolitických zájmů ČR“ (Vláda ČR, 2015).⁵⁹ Hodnotově Koncepce vychází ze sounáležitosti ČR s euroatlantickým prostorem manifestovaným institucionálně skrze členství ČR v EU a v NATO. Koncepce stanovuje pět základních cílů české zahraniční politiky: 1.) bezpečnost, 2.) prosperita a udržitelný rozvoj, 3.) lidská důstojnost a lidská práva, 4.) služba občanům a 5.) dobré jméno v zahraničí (Vláda ČR, 2015).

Překládaná studie stojí na ex-post obsahové analýze dokumentů – volebních programů relevantních parlamentních politických stran/koalic, tj. subjektů, které uspěly ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021. Za tímto účelem byly analyzovány volební programy těchto jednotlivých volebně úspěšných subjektů ve vztahu k výše uvedeným základním pěti cílům české zahraniční politiky. Zkoumaný vzorek tak tvoří čtyři subjekty z původních 22, které ve zkoumaných volbách uspěly. Jedná se o dvě politické strany – Svoboda a přímá demokracie (SPD) a ANO 2011 – a o dvě koaliční seskupení – koalici SPOLU a koalici Piráti a Starostové (PirStan). Celkové volební výsledky shrnuje Tabulka 1. Obdobným metodologickým způsobem je v totožných aspektech následně analyzováno i programové prohlášení vlády P. Fialy ze dne 6. 12. 2022, ve znění aktualizované verze z 1. 3. 2023, která již reflektuje specifika dobového vývoje mezinárodního systému, zejména ruskou agresi na Ukrajině.

SPD⁶⁰ je euroskeptická strana, „založená na ideologickém základu otevřeného nacionalismu zaměřeného proti islámu“ (Engler et al. 2019), pojmenovaná podle „Evropy svobody a přímé demokracie“ a je členem skupiny Identita a demokracie v Evropském parlamentu. Její obecná rétorika a program jsou protiimigrační, patriotické/nacionalistické a hlásají podporu pro přímou demokracii. Stranu vede **Tomio Okamura**. Ve volbách v roce 2017

---

⁵⁹ V době vzniku tohoto textu je očekáváno přijetí nové koncepce české zahraniční politiky, které bylo původně ohlášeno už na polovinu roku 2023 (Škoda, 2023)

⁶⁰ Stručné charakteristiky politických subjektů vychází z předchozí studie J. Kohoutka (Kohoutek, 2021).

strana získala 10,64 procenta hlasů, což jí vyneslo 22 křesel v Poslanecké sněmovně. Ve volbách v roce 2021 strana získala 9,56 procenta hlasů a 20 křesel v Poslanecké sněmovně.

ANO 2011, původně protikorupční politické hnutí, se stalo populistickou, středovou stranou s politikou orientovanou spíše středolevicově. Vede ji druhý nejbohatší člověk v České republice, multimilionář a podnikatel **Andrej Babiš**, údajný bývalý agent komunistické tajné státní policie. Strana byla vítězem voleb v roce 2017. Získala 29,64 procenta hlasů a 78 křesel v Poslanecké sněmovně. V roce 2021 strana opět vyhrála volby s druhým největším podílem hlasů ve výši 27,12 procenta, ale s největším počtem křesel, konkrétně 72, což je výsledek nedávné změny českého volebního systému.

Koalice „PirStan“ zahrnuje Českou pirátskou stranu a hnutí Starostové a nezávislí („STAN“). Česká pirátská strana je centristická až středolevicově orientovaná strana (přestože odmítá obecné rozdělení zleva doprava), zaměřená na liberální, ekologické a s informačními technologiemi spojené tématy. Lídr strany je **Ivan Bartoš**, známý svým nekonvenčním vzhledem. Ve volbách v roce 2017 strana získala 10,79 procenta hlasů a 22 křesel v Poslanecké sněmovně. Hnutí STAN, které má kořeny v městské a regionální politice, je obtížnější zařadit do systému. Obecně je strana eurooptimistická, liberální a pro-ekologická, což vedlo k její spolupráci s Pirátskou stranou v roce 2021. V roce 2017 bylo hnutí vedené **Janem Farským**, bývalým starostou města Semily, zatímco dnes je lídrem **Vít Rakušan**, bývalý starosta města Kolín. Ve volbách v roce 2017 hnutí získalo 5,18 procenta hlasů a 6 křesel v Poslanecké sněmovně českého parlamentu. Ve volbách v roce 2021 koalice PirStan získala 15,62 procenta hlasů a 37 křesel v Poslanecké sněmovně.

Koalice „SPOLU“ sdružuje tři strany: Občanskou demokratickou stranu (ODS), křesťanské demokraty s označením KDU-ČSL – dříve známé jako Křesťansko-demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL) a stranu TOP 09. Občanští demokraté jsou konzervativně-liberální stranou: konzervativní v sociálních otázkách, ale liberálnější v ekonomických záležitostech. Jsou mírně euroskeptičtí a nejsou příliš nakloněni přijetí eura jako společné měny EU pro Českou republiku. Strana je poměrně heterogenní s národně-konzervativní, národně-liberální a křesťansko-konzervativní frakcí. Stranu vede profesor **Petr Fiala**, bývalý rektor druhé největší univerzity v zemi, Masarykovy univerzity. Ve volbách v roce 2017 strana získala 11,32 procenta hlasů, což jí vyneslo 25 křesel v Poslanecké sněmovně. KDU-ČSL je křesťansko-demokratická (katolická) a konzervativní strana, obvykle zastávající středové názory a podporující středopravicové politiky. Stranu vede **Marián Jurečka**. V roce 2017 KDU-ČSL stěží překročila 5 % hranici potřebnou pro získání křesel v Poslanecké sněmovně, když získala pouze 5,8 procenta hlasů a 10 křesel. S označením v názvu strany původně zdůrazňujícím tradici, odpovědnost a prosperitu je TOP 09 eurooptimistická, konzervativně-liberální strana, velmi podobná ODS, se silnějším konzervativním a katolickým prvkem, ačkoli je podporována také takzvanými „městskými liberály“. Stranu vede **Markéta Pekarová Adamová**. Ve volbách v roce 2017 strana také sotva překročila potřebný volební práh pro vstup do Poslanecké sněmovny s 5,31 procenta hlasů a 7 křesly v Poslanecké sněmovně. V roce 2021 koalice SPOLU získala 27,79 procenta hlasů a 71 mandátů v Poslanecké sněmovně a vytvořila vládu s koalici PirStan s celkovou většinou 108 ze 200 křesel v Poslanecké sněmovně, v čele s **P. Fialou**.

Tabulka 1: Volební výsledky – Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR

Party		Valid votes		Seats	
number	name	total	in %	total	in %
1	Strana zelených	53 343	0.99	-	-
2	Svycarska demokracie	16 823	0.31	-	-
3	VOLNY blok	71 587	1.33	-	-
4	Svoboda a pr. demokracie (SPD)	513 910	9.56	20	10
5	Ceska str.socialne demokrat.	250 397	4.65	-	-
6	Volte Pr.Blok www.cibulka.net	586	0.01	-	-
7	ALIANCE NARODNICH SIL	5 167	0.09	-	-
8	Trikolora Svobodni Soukromnici	148 463	2.76	-	-
9	Aliance pro budoucnost	11 531	0.21	-	-
10	Hnuti Prameny	8 599	0.15	-	-
11	Levice	639	0.01	-	-
12	PRISAHA Roberta Slachty	251 562	4.68	-	-
13	SPOLU - ODS, KDU-CSL, TOP 09	1 493 905	27.79	71	35,5
14	SENIORI 21	3 698	0.06	-	-
15	Urza.cz: Nechceme vase hlasy	6 775	0.12	-	-
16	Koruna Ceska (monarch.strana)	8 635	0.16	-	-
17	PIRATI a STAROSTOVE	839 776	15.62	37	18,5
18	Komunisticka str.Cech a Moravy	193 817	3.60	-	-
19	Moravske zemske hnuti	1 648	0.03	-	-
20	ANO 2011	1 458 140	27.12	72	36
21	Otevreme CR normalnimu zivotu	21 804	0.40	-	-
22	Moravane	14 285	0.26	-	-

Zdroj: Český statistický úřad, <https://www.volby.cz>

2 Zkoumané aspekty zahraniční politiky ve volebních programech

Volební programy jsou obecně považovány za důležitý prvek v rámci soutěže politických stran během volebního procesu. Politické strany spolu obvykle soutěží (mimo jiné) na základě svých programových dokumentů a vítězná strana nebo strany slibují, že zavedou politiky prezentované ve svých programech. Jak ukazují **Eder, Jenny a Müller**, politické volební programy mají tři zásadní funkce: poskytují informace o postojích strany k důležitým otázkám (ať už pro stranu samotnou, nebo pro společnost jako celek), pomáhají usměrnit volební kampaň strany ve formě smlouvy mezi voličem a stranou a slouží také jako tištěný (nebo online) volební materiál (Eder et al., 2017). Jak ovšem uvádí **Kavanagh**, existují také nevýhody programů, jako je častý nedostatek kapacit strany/vlády splnit očekávání voličů nebo vliv byrokracie na politický proces (Kavanagh, 1981). Jak k tomu dodává **Thomson**, může tak být často obtížné předpovědět, zda, jak a do jaké míry se budou stranické programy odrážet v budoucích vládních politikách (Thomson, 2020). Nicméně programy jsou obecně považovány

za důležitý zdroj dostupných dat pro analýzu, přičemž vyvolávají velkou metodologickou debatu v oblasti politické vědy (Benoit et al., 2009; Däubler, 2012; Däubler et al., 2024; Dolezal et al., 2012; Kercher a Brettschneider, 2013; Laver, 2001; Laver a Garry, 2000).

SPD zdůrazňuje potřebu sebevědomé a samostatné zahraniční politiky ČR s důrazem na spolupráci ve formátu V4+ v oblasti bezpečnosti a obrany proti vnějšímu nepříteli. Současně prosazuje možnost referenda o členství v mezinárodních organizacích, včetně EU, z níž prosazuje vystoupení, a v případě tzv. Czexitu hledá smluvní partnerství s evropskými zeměmi, které by sloužilo zájmům ČR. Pokud jde o prosperitu, SPD zdůrazňuje potřebu ochrany zájmů ČR a jejích občanů při jednání s mezinárodními korporacemi. Vyzdvihuje příklad Velké Británie po Brexitu a hledá ekonomickou nezávislost pro Českou republiku. Také klade důraz na reinvestice a daně od mezinárodních korporací na podporu budování země. Co se týče lidské důstojnosti a lidských práv, SPD zmiňuje otázku neprolomitelnosti Benešových dekretů a bezpředmětnost nároků sudetských Němců. Zdůrazňuje potřebu vyšetřování válečných zločinů, včetně tureckých a amerických. Pokud jde o službu občanům, SPD obecně deklaruje, že občané jsou na prvním místě. Podporuje zahraniční rozvojovou pomoc do zemí, kde má potenciál následného vybudování standardních komerčních vztahů pro český export. Některá témata, jako konkrétní opatření pro prosperitu a udržitelný rozvoj, nejsou v textu podrobně specifikována, a stejně tak není uvedeno mnoho informací o službě občanům mimo zmínku o zahraniční rozvojové pomoci v kontextu ekonomické diplomacie (SPD, 2021).

ANO 2011 zdůrazňuje nutnost aktivního členství České republiky v Evropské unii, přičemž klíčovými tématy zůstávají boj proti nelegální migraci, ochrana vnější hranice, bezpečnost a posilování vnitřního trhu. V oblasti bezpečnosti je důraz kladen na boj proti terorismu a tvrdý postup proti nelegálním migrantům. Strana odmítá kvóty pro přijímání migrantů. V oblasti prosperity a udržitelného rozvoje se ANO 2011 zasazuje o investice do regionů, průmyslu, infrastruktury, technologií a zemědělství jako priority. Zmiňuje potřebu dokončení jednotného trhu a čtyř svobod v rámci EU, deregulaci, snížení daní, podporu startupů a inovací. Důležitou součástí zahraniční politiky má být také sjednávání obchodních dohod s ostatními světovými partnery. Volební program strany zdůrazňuje i obranu lidských práv jako tradiční součást české zahraniční politiky s tím, že se jedná o standardní součást našich bilaterálních kontaktů se všemi partnery. Nicméně, konkrétní opatření v textu nejsou uvedena. Pokud jde o službu občanům, program se věnuje přípravě a výkonu druhého předsednictví České republiky v Radě EU, kde se ANO 2011 zavazuje prosazovat politiky spojené s otevřenou exportní ekonomikou a mobilní společností, a to včetně dokončení vnitřního trhu a fungujícího Schengenského prostoru. To lze chápat zároveň i jako podporu dobrého jména státu v zahraničí, stejně jako podpora silných transatlantických vztahů, členství v NATO a orientaci na země Visegrádské skupiny (V4). Program zmiňuje také pozitivní vztahy s Izraelem a snahu o rozšíření ekonomických vztahů s asijskými zeměmi, jako je Vietnam, Jižní Korea, Japonsko, Thajsko a Indie. Je rovněž nutno dodat, že některá témata, jako konkrétní opatření v oblasti lidských práv a detailní strategie v oblasti služby občanům, nejsou v textu podrobně specifikována (ANO 2011, 2021).

Volební koalice SPOLU klade v oblasti bezpečnosti státu důraz na obranu země prostřednictvím moderní profesionální armády a ochranu státu prostřednictvím integrovaného záchranného systému. Závazek vůči NATO a splnění 2 % HDP do obrany jsou zdůrazněny.

Rovněž prosazuje investice do bezpečnostních technologií, včetně kybernetické obrany a spolupráci s partnery jako Izrael, Japonsko a Jižní Korea. V oblasti prosperity a udržitelného rozvoje podporuje evropskou integraci a volný pohyb lidí, služeb, zboží a kapitálu v rámci EU. Zaměřuje se na využití evropských zdrojů pro inovace a rozvoj startupů v České republice. Dále plánuje investice do klíčové dopravní infrastruktury a modernizace energetiky. Pokud jde o lidskou důstojnost a lidská práva, text obsahuje zmínku o podpoře demokracie, lidských práv a občanské společnosti v různých zemích, jako je Ukrajina, Bělorusko, Kuba, Balkán a Gruzie. Nicméně, konkrétní opatření v oblasti lidských práv nejsou v textu podrobně specifikována. Co se týče služby občanům, program SPOLU zmiňuje zlepšení schopnosti státu reagovat na krizové situace, jako jsou pandemie, povodně, blackoutu a kybernetické útoky. Také se zasazuje o atraktivitu služby v ozbrojených silách a zlepšení spolupráce s veřejností. Pokud jde o dobré jméno v zahraničí, lze vidět SPOLU důraz na silnou transatlantickou vazbu, orientaci na Visegrádskou skupinu a spolupráci v rámci Trojmoří. Rovněž se zasazuje o rozvoj strategického partnerství s Izraelem a rozšíření exportních možností České republiky na různých trzích mimo Evropu. Samotná problematika dobrého jména však řešena detailně není, stejně jako některá další témata, jako konkrétní opatření v oblasti lidských práv a detailní strategie v oblasti služby občanům (SPOLU, 2021).

Předvolební koalice PirStan zdůrazňuje s ohledem na bezpečnost potřebu aktivního a proaktivního přístupu v rámci euroatlantického prostoru, včetně členství v EU a NATO. Kritizuje nepřátelské působení nedemokratických režimů, zejména z Ruska a Číny, a zdůrazňuje potřebu jednotného a srozumitelného přístupu v zahraniční politice. V oblasti prosperity a udržitelného rozvoje se zavazuje k prosazování udržitelnosti, transparentnosti a spravedlivých pracovních podmínek v obchodních smlouvách EU. Zdůrazňuje význam obchodní síly pro podporu dodržování lidských práv v autoritářských režimech a podporuje aktualizaci mezinárodních úmluv. Klade rovněž důraz na podporu lidských práv, včetně pomoci utlačovaným skupinám a bojovníkům za lidská práva. Plánuje přijmout sankční zákon proti porušování lidských práv a omezit obchod s orgány a technologiemi, které mohou být zneužity k potlačování lidských práv. V oblasti služby občanům se zavazuje k podpoře občanské společnosti a nezávislých médií v autoritářských zemích. Zdůrazňuje také význam dialogu s českou občanskou společností v otázkách zahraniční politiky a lidských práv. Pokud jde o dobré jméno státu v zahraničí, PirStan si klade za cíl prosazovat Českou republiku jako aktivního a zodpovědného partnera v mezinárodních fórech a podporovat demokracii a lidská práva. Zdůrazňuje význam rozvíjení vztahů s nejbližšími sousedy EU a podporuje spolupráci s Tchajwanem (Piráti a Starostové, 2021).

3 Zkoumané aspekty zahraniční politiky v programovém prohlášení vlády P. Fialy

Programové prohlášení vlády poskytuje přehled o politických cílech a prioritách vlády, umožňuje občanům lépe porozumět směřování, kterým se jejich země ubírá, a jaké politiky mohou očekávat v nadcházejících letech. Dává občanům možnost sledovat, zda vláda plní své sliby a závazky, což je klíčové pro demokratické procesy v zemi. Je také důležité, aby občané byli dobře informováni o vládních politikách, protože ty ovlivňují jejich každodenní život.

Informovaní občané mohou lépe participovat na politickém dění a rozhodování. Stejně tak může být znalost vládního programu důležitá pro podniky a organizace, aby mohly lépe plánovat a přizpůsobit se možným změnám v legislativě nebo ekonomickém prostředí. Porozumění programovému prohlášení může rovněž podpořit veřejnou debatu a diskusi o vládních politikách, což je zásadní pro zdravou demokracii, kde různé názory a perspektivy přispívají k lepšímu rozhodování.

Vláda premiéra **P. Fialy** je značně ovlivněna faktory, které vychází jak z domácí tak ze zahraniční scény. Za prvé, domácí politika se musela vypořádat nejen s následky pandemie Covid-19 (velké zadlužení, nastartování domácí ekonomiky), ale také s vývojem na zahraničněpolitické scéně, a to zejména s vlivem ruské agrese a invaze na Ukrajinu. Což vedlo k ekonomické, energetické a migrační krizi. Česká republika musela velmi rychle najít nové možnosti dovozu energetických surovin (ropa, plyn), najít nový odbyt pro český export, urychlit transformaci armády České republiky a konečně přezbrojit ze sovětské nekompatibilní techniky na moderní západní techniku která splňuje požadavky armád členských států NATO.

Programové prohlášení vlády v oblasti zahraniční politiky nastiňuje její hlavní body kabinetu v této oblasti. V oblasti bezpečnosti je kladen důraz na stabilní partnerství s demokratickými zeměmi a ochranu lidských práv a demokracie. Podporuje aktivní členství v EU a NATO a rozvíjí bezpečnostní a obrannou spolupráci, včetně transatlantické vazby a spolupráce s USA jak na multilaterální tak na bilaterální úrovni. Dokument si dále stanovuje hlubší spolupráci s našimi dalšími blízkými spojenci (Velká Británie, Izrael, Indie, Japonsko, Korea a Tchaj-wan). V oblasti prosperity a udržitelného rozvoje podporuje ekonomické zájmy ČR a evropské hodnoty ve světě. Zaměřuje se na podporu českých značek a inovací, rozvojovou pomoc jako investici do růstu hospodářské úrovně rozvojových zemí a podporu budoucích projektů českých firem. Dále zdůrazňuje význam jednotného vnitřního trhu EU a posilování integrace. Co se týče problematiky lidské důstojnosti a lidských práv, hlásí se vláda k podpoře demokracie, lidských práv a občanské společnosti, včetně obnovy „havlovské“ zahraniční politiky. Plánuje předložit zákon sankcionující hrubá porušení lidských práv (tzv. *Magnitského zákon*) a podporuje rozvojovou a transformační spolupráci. Pokud jde o službu občanům, zavazuje se k podpoře českých občanů v zahraničí, včetně obnovy českého zahraničního obchodu, vědecké a kulturní spolupráce a vzdělávání po pandemii. Zmiňuje také podporu profesního uplatnění občanů ČR v institucích EU. V oblasti dobrého jména v zahraničí vláda usiluje o posílení postavení ČR jako spolehlivého a respektovaného partnera v EU. Dokument si stanovuje za cíl revizi vztahů s Ruskem a Čínou, nicméně mluví se „jen“ o revizi, nikoliv o předefinování vztahů (Vláda ČR, 2023).

Závěr

Předkládaná studie zkoumala ve formě obsahové analýzy dokumentů konceptualizaci vybraných klíčových témat české zahraniční politiky v rámci volebních programů politických stran, které získaly mandáty ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2021, a její následnou rekonceptualizaci v rámci vládního programového prohlášení vlády **P. Fialy**.

Volební programy stran se obecně shodují na většině zahraničně-politických cílů a požadavků, s určitou výjimkou, kterou je SPD a její nacionalistický přístup k integračním procesům, jichž se ČR účastní. Z hlediska konceptualizace však nelze shledat zásadní propojení mezi stranickými volebními programy a Koncepcí zahraniční politiky, nicméně u těchto dokumentů lze jistou diskontinuitu očekávat, neboť jsou základem pro formulování dalších vládních politik v době po volbách.

Programové prohlášení vlády vychází z volebních programů jednotlivých koaličních subjektů, tedy koalic SPOLU a PirStan. Jednotlivé cíle politických stran reflektují dlouhodobé směřování zahraniční politiky která je napojena na transatlantický prostor a členství v Evropské unii s důrazem na posilování multilaterální a bilaterální spolupráci s USA. Můžeme konstatovat, že Česká zahraniční politika je spíše reaktivní, než proaktivní, když spíše reaguje na vnější proměnné, než aby vytvářela přímo vlastní aktivní politiku. Ani v případě vládního programového prohlášení však není zřetelná přímá návaznost na dosud aktuální strategický dokument – zde lze předpokládat, že se vláda pokusí své priority přetavit i do avizované nové podoby Koncepce zahraniční politiky ČR.

Seznam bibliografických odkazů

ANO 2011, 2021. *Až do roztrhání těla. Ten jediný program, který potřebujete. Jako vždycky* [online]. 2021. B.m.: ANO 2011. [vid. 2023-10-14]. Dostupné z: <https://www.anobudeliz.cz/file/edee/2021/ano-volebni-program.pdf>

BENOIT, Kenneth, Michael LAVER a Slava MIKHAYLOV, 2009. Treating Words as Data with Error: Uncertainty in Text Statements of Policy Positions. *American Journal of Political Science* [online]. 53(2), 495–513. ISSN 0092-5853, 1540-5907. Dostupné z: doi:10.1111/j.1540-5907.2009.00383.x

DÄUBLER, Thomas, 2012. The Preparation and Use of Election Manifestos: Learning from the Irish Case. *Irish Political Studies* [online]. 27(1), 51–70. ISSN 0790-7184, 1743-9078. Dostupné z: doi:10.1080/07907184.2012.636183

DÄUBLER, Thomas, Marc DEBUS a Alejandro ECKER, 2024. Party campaign statements and portfolio allocation in coalition governments. *West European Politics* [online]. 47(1), 216–227. ISSN 0140-2382, 1743-9655. Dostupné z: doi:10.1080/01402382.2022.2140397

DOLEZAL, Martin, Laurenz ENNSER-JEDENASTIK, Wolfgang C. MÜLLER a Anna KATHARINA WINKLER, 2012. The Life Cycle of Party Manifestos: The Austrian Case. *West European Politics* [online]. 35(4), 869–895. ISSN 0140-2382, 1743-9655. Dostupné z: doi:10.1080/01402382.2012.682349

EDER, Nikolaus, Marcelo JENNY a Wolfgang C. MÜLLER, 2017. Manifesto functions: How party candidates view and use their party's central policy document. *Electoral Studies* [online]. 45, 75–87. ISSN 02613794. Dostupné z: doi:10.1016/j.electstud.2016.11.011

ENGLER, Sarah, Bartek PYTLAS a Kevin DEEGAN-KRAUSE, 2019. Assessing the diversity of anti-establishment and populist politics in Central and Eastern Europe. *West European*

Politics [online]. 42(6), 1310–1336. ISSN 0140-2382. Dostupné z: doi:10.1080/01402382.2019.1596696

KAVANAGH, Dennis, 1981. The Politics of Manifestos. *Parliamentary Affairs* [online]. XXXIV(1), 7–27. ISSN 0031-2290. Dostupné z: doi:10.1093/oxfordjournals.pa.a054190

KERCHER, Jan a Frank BRETTSCHEIDER, 2013. Wahlprogramme als Pflichtübung? Typen, Funktionen und Verständlichkeit der Bundestagswahlprogramme 1994–2009. In: Bernhard WESSELS, Harald SCHOEN a Oscar W. GABRIEL, ed. *Wahlen und Wähler* [online]. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, s. 269–290 [vid. 2023-12-08]. ISBN 978-3-658-01327-1. Dostupné z: doi:10.1007/978-3-658-01328-8_12

KOHOUTEK, Jiří, 2021. The Position of Public Administration in the Manifestos of Czech Parliamentary Political Parties: 2017 Elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic]. *Proceedings of the 14th International Scientific Conference Public Economics and Administration 2021. Ostrava, VSB - Technical University of Ostrava, 2021, s. 187-197. ISBN 978-80-248-4581-4 (On-line), ISSN 1805-9104.*

LAVÉR, Michael, 2001. Position and salience in the policies of political actors. In: *Estimating the Policy Positions of Political Actors* [online]. Abingdon, UK: Taylor & Francis, s. 66–75 [vid. 2023-12-08]. ISBN 978-0-203-46014-6. Dostupné z: doi:10.4324/9780203451656_chapter_5

LAVÉR, Michael a John GARRY, 2000. Estimating Policy Positions from Political Texts. *American Journal of Political Science* [online]. 44(3), 619. ISSN 00925853. Dostupné z: doi:10.2307/2669268

PIRÁTI A STAROSTOVÉ, 2021. *Zahraniční politika stojící na hodnotách* [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.piratiastarostove.cz/program/zahranicni-politika-stojici-na-hodnotach/>

SPD, 2021. *Naše vlast, naše rodiny, náš bezpečný domov. Program Hnutí Svoboda a přímá demokracie (SPD) pro Sněmovní volby 2021.* [online]. 2021. B.m.: SPD. [vid. 2023-10-14]. Dostupné z: <https://2021.programydo voleb.cz/strana/svoboda-a-prima-demokracie---spd>.

SPOLU, 2021. *SPOLU dame Česko dohromady. Volební program.* [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.spolu21.cz/assets/documents/program/program.pdf>

ŠKODA, Jan, 2023. Vliv Ruska v Evropě je podle Lipavského třeba zadržovat. Chystá se nová koncepce zahraniční politiky. *Česká televize - ČT24* [online] [vid. 2023-12-01]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3558788-vliv-ruska-v-evrope-je-podle-lipavskeho-treba-zadrzovat-chysta-se-nova-koncepce>

THOMSON, Robert, 2020. Parties' Election Manifestos and Public Policies. In: Robert ROHRSCHEIDER a Jacques THOMASSEN, ed. *The Oxford Handbook of Political Representation in Liberal Democracies* [online]. B.m.: Oxford University Press, s. 0 [vid. 2023-12-08]. ISBN 978-0-19-882508-1. Dostupné z: doi:10.1093/oxfordhb/9780198825081.013.17

VLÁDA ČR, 2015. *Koncepce zahraniční politiky České republiky* [online]. 7 2015. B.m.: Vláda ČR. Dostupné

z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/analyzy_a_koncepce/koncepce_zahranicni_politiky_cr.html

VLÁDA ČR, 2023. *Programové prohlášení vlády* [online] [vid. 2023-12-08]. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547/>

OLYMPIZMUS – MEDZI POLITIKOU A MIEROM

OLYMPISM – BETWEEN POLITICS AND PEACE

Radovan Gura*

„V tejto chvíli viac ako kedykoľvek predtým potrebujeme šport, skutočný šport, aby sme vyvážili nadmieru konfliktov, ktoré zaťažujú náš svet a bohužiaľ aj európsky kontinent.“

pápež František, pri prijatí Európskej plaveckej ligy, august 2022.

ABSTRAKT

Najcharakteristickejším prvkom starovekých olympijských hier bola úcta k posvätnému mieru. V deň, keď poslovia ohlásili „sväté obdobie hier“, museli byť údajne zastavené vojny a ozbrojené strety. Traduje sa, že posvätný mier, vyjadrený slovom ekecheiria, znamená „nedotýkať sa zbrani“, čím bola vyjadrená snaha o bezpečnosť športovcov a svätýň, ktoré hry organizovali. Posvätný pokoj mohol údajne trvať tri mesiace. Už v starovekom Grécku bol šport a olympijské hry neoddeliteľne spojené s mierom. Rešpektovala sa zásada, že športovať sa dá len v pokoji. Bojkoty, zákazy, politické gestá sú realitou moderných olympijských hier. Autor bude reflektovať a prezentovať rozpor medzi olympijskými myšlienkami a politikou. Zdôrazní snahu o mierové poslanstvo olympijských hier a zamyslí sa nad vzťahmi medzi politikou a športom, či športom, vojnou a mierom.

Kľúčové slová: olympijské hry, Pierre de Coubertin, politika, olympijská filozofia, mier

Úvod – Šport ako kultúrny aspekt

Súčasná svetová spoločnosť je plná konfliktov, bojov a nepokojov. Pramení to pravdepodobne zo samej podstaty života človeka v spoločnosti. V sociológii sa spoločnosť často chápe ako komplexný systém interakcií medzi jednotlivcami a skupinami v určitom geografickom alebo kultúrnom kontexte, ako čítame u **Émila Durkheima**, **Maxa Webera**, **Talcotta Parsonsa**. Spoločnosť je organizovaný systém, ktorý zahŕňa politické, ekonomické, kultúrne a sociálne štruktúry, ktoré riadia život ľudí. Prirodzene ide o teoretický koncept, ktorý sa v rôznych historických obdobiach a kultúrach vyvíjal a menil a to aj vplyvom technologického pokroku, sociálnej interakcie, globalizácie či demografických zmien v samotnom konkrétnom spoločenstve. Takto si jednotlivé spoločenstvá budovali svoju identitu, hľadali svoje miesto vo svete, rozvíjali svoju kultúru, normy a hodnoty, ktoré formujú

---

* doc. PaedDr. Radovan Gura, PhD. pôsobí ako docent v odbore Medzinárodné vzťahy na Katedre medzinárodných vzťahov a diplomacie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: radovan.gura@umb.sk.

správanie jednotlivcov. S nárastom spoločenských väzieb sa vzťahy v spoločnosti a medzi spoločenstvami sveta komplikovali.

Kontakt s neznámym prostredím alebo cudzími ľuďmi vytvárala neistotu. Redukcia tejto neistoty závisela od predstavy o tom, ako sa cudzinci budú správať. Práve kultúra zahŕňa hodnoty, normy, pravidlá a vzorce správania, čo ju robí orientačným systémom pre konkrétne spoločenstvo. Anglický antropológ **E. Burnett Tylor** (Primitive Culture, 1871) na konci 19. storočia v období zrodu moderných olympijských hier uvádza, že kultúra je vyjadrením celého spoločenského života človeka, je charakterizovaná kolektívnou dimenziou, neprenáša sa biologicky dedením, ale nadobúda sa nevedome v procese socializácie človeka.

V tomto pohľade môžeme práve šport považovať za jednu zložku kultúry, za jednu aktivitu človeka v spoločnosti, ktorá slúži ako prostriedok na udržiavanie zdravia a fyzickej kondície jednotlivcov na jednej strane a na strane druhej je tiež nástrojom na budovanie charakteru, disciplíny a tímovej spolupráce. Okrem toho poskytuje spoločný zážitok a zábavu pre ľudí všetkých vekových kategórií. Olympijské hry (OH) a olympijská filozofia sú bezpochyby najlepším príkladom tohto aspektu športu. Olympijské súťaženie je nástrojom komunikácie medzi spoločenstvami, národmi a kultúrami. Organizátorská krajina musí rešpektovať mnohé spoločenské podmienky, ale aj prekonávať mnohé politické prekážky. OH prekračujú hranice. Šport je súčasťou politiky. Otázne ostáva, akej?

Odkaz ekecheirie

V mysli súčasného človeka je história športu spojená najmä so starovekým Grékom a to vďaka myšlienke olympizmu, ktorá tu nachádza svoju ideologickú podstatu. Grécka telesná kultúra predstavuje najvýznamnejšiu epochu rozvoja telesných cvičení v období antiky. Participácia na telesných cvičeniach sa stala občianskou povinnosťou všetkých slobodných Grékov. Hry a slávnosti vznikali v Grécku z rôznych tradícií, mali náboženský charakter, niekedy to boli aj príležitostné obrady, slávnosti či pohrebné udalosti. Na demonštráciu svojej fyzickej a športovej pripravenosti mali Gréci dostatok príležitostí na Panhelénských (všegréckych) hrách.⁶¹ Hry boli spojené s náboženským kultom a ich súčasťou boli športové a umelecké súťaže (Grexa, 2011). Za najslávnejšie a najpopulárnejšie hry Helénov sú dnes považované hry v Elis pri Olympii.

O vzniku olympijských hier sa zachovalo množstvo povestí, ktoré boli spojené s uctievaním božstiev. Postupne hry upadli, a takmer sa na ne zabudlo. Obnovené boli na pokyn delfskej veštkyne. Dohoda o hrách sa vpísala do posvätného disku, ktorý uložili v Hérimom chráme na Olympii. Na disku bol nápis: „*Olympia je sväté miesto. Ak sa niekto odváži na toto miesto s ozbrojenou mocou, nezostane takýto zločin bez pomsty*“ (Švedová - Uher 2013). Zmluva zabezpečovala neutralitu a nedotknuteľnosť Olympie a na jej pôdu sa zakazoval vstup

---

⁶¹ Najvýznamnejšie hry antického Grécka: 1. Pýtijské hry v Delfách pod Parnasom na počesť boha Apolóna; 2. Neméjske hry v Nenei na počesť boha Dia; 3. Istmické hry pri Korinte na počesť boha Poseidona; 4. Panaténajské hry v Aténach na počesť bohyně Atény; 5. Olympijské hry v Olympii. Práve hry v Aténach neboli len oslavy, ale tvorili verejnú prezentáciu celého prepracovaného výchovného systému a už aj tieto mali politickú úlohu, a to umocňovať helenistickú integráciu rozdrobených gréckych mestských štátov v oblasti Stredomoria (Grexa, 2011)

vojenským jednotkám i ozbrojeným jednotlivcom, zabezpečovala účastníkom OH slobodnú a nerušenú cestu do Olympie, a to aj cez územie znepriatelených štátov. Táto mierová tradícia – *ekecheiria* (t. j. prímerie), ktorú dnes v olympizme zjednodušujeme a tradujeme ako „ruky preč od zbraní“ bola jedným z kľúčových ideových základov moderných olympijských hier (Perútko a kol., 1988). Uvedený autor nie je jediný, ktorý takto interpretuje zrod myšlienky moderného olympizmu. Odborníci na starovekú históriu Grécka tvrdia, že neexistuje žiaden dôkaz o existencii „svätého mieru“, ktorý mal byť rešpektovaný v krajinách počas trvania hier. Teda hry boli vnímané ako istá špecifickosť, náboženská slávnosť a nemali byť ovplyvnené politickým životom. Pre **P. Clastresa** bola tradícia „olympijského prímeria“ vynájdená Medzinárodným olympijským výborom (MOV) v čase vojny v Bosne v roku 1993, bez väčšieho účinku, pretože moderné prímerie nikdy neumožnilo rozhodný pokrok v prospech mieru. (Clastres, 2023)

Pierre de Coubertin humanista

Je ťažké dokázať, do akej miery bol barón **Pierre de Coubertin** inšpirovaný antickou ekecheiriou. Jeho humanistické a mierové zmýšľanie je potrebné vnímať v kontexte jeho doby ovplyvnenej nepokojmi a vojnami, kde intelektuáli hľadajú východiská a budúcnosť národov v období nových a nových konfliktov.

Či si to priznáme, alebo nie, myšlienka novodobého olympizmu **P. de Coubertina** bola od svojho počiatku spojená s politikou. Súvisela s pozíciou športu vo vzdelávacom procese vo Francúzsku a porážkou Francúzska v napoleonských vojnách, či s jeho porážkou vo francúzsko-pruskej vojne. Obe historické skúsenosti potvrdili, že výchove mladých mužov, ktorí by boli fyzicky zdatní a v prípade mobilizácie pripravení bojovať, nie je venovaná vo francúzskom vzdelávacom systéme dostatočná pozornosť. Inšpirovaný anglickými a americkými prístupmi **P. de Coubertin** burcoval vo svojich dielach k reformácii francúzskeho východno-vzdelávacieho systému, kde mala byť zaradená aj výchova športom. **Coubertin** ako pedagóg, ktorý túžil po rozvoji vzdelávania mladých ľudí, si nedokázal predstaviť vykonávanie tejto činnosti v spoločnosti zmietanej vojnami. Je predpoklad, že ako intelektuál dobre poznal odkaz **J. J. Rousseau**, či diela **I. Kanta**. V 19. storočí sa myšlienka celosvetového mieru stala neoddeliteľnou súčasťou všeobecného humanistického myslenia. Pre úspech svojej myšlienky o popularizácii športu a posilnenie telesných, ale aj duševných schopností mladej generácie Francúzov, ju podčiarkol myšlienkou internacionalizácie. Snahy o inštitucionalizáciu a internacionalizáciu tejto aktivity spoločenského života vznikajú tak, ako v ostatných oblastiach (navigácia, telegrafia, pošta...), aj v oblasti mieru. Práve v tomto období vznikajú mnohé mierové organizácie v rôznych krajinách sveta. 19. storočie je potrebné vnímať aj ako obdobie snáh o medzinárodnú spoluprácu a nárast potrieb multilateralizmu a nie iba ako obdobie nárastu nacionalizmu, imperializmu, kolonializmu a nárastu konkurencie medzi štátmi. (Vec, 2023) Aj keď tieto posledné uvedené aktivity ľudskej činnosti možno vnímať ako jasné spúšťače túžob po miere a života v bezpečí.

Pierre de Coubertin ovplyvnený uvedenými aspektami spoločenského života v 19. storočí formuloval pri konštituovaní filozofie moderného olympizmu, ako jednu z jeho hlavných úloh výchovu novej mladej generácie, ktorá bude pripravená pre mierové

spolunažívanie vo svete plnom nepokojov a konfliktov. Veril, že šport a najmä olympijské hry dokážu zblížiť antagonistické politiky, rozdielne ideológie a proti sebe stojace národy.

P. de Coubertin bol inšpirovanými predchádzajúcimi pokusmi o obnovenie starovekých olympijských hier, ktoré evidujeme v anglickom Catswolde Anglické OH, v 18. storočí v Paríži, v 19. storočí Wenlocké olympijské hry, ako aj pokusy Grékov v roku 1856 a 1859, iniciátorom ktorých bol **Evangelos Zappas**. Takto bola oživená pôvodná úloha športu, ktorú nachádzame v latinskom výraze pre šport *disportare – baviť sa, stráviť príjemne čas*, ktorý sa objavuje asi v 14. storočí. Barón **de Coubertin** využil politicko-historickú situáciu v krajine a snahu, záujem o riešenie otázok amaterizmu v športe, ako aj potrebu a vôľu inštitucionalizácie športu a samotného olympizmu.

Z hier oslavujúcich božstvá v starovekom Grécku, a istým spôsobom integrujúcich grécke štáty, sa tak zrodili novodobé olympijské hry, kde je za božstvo považované mierové súťaženie športovcov zo všetkých štátov sveta. V novodobých olympijských hrách je teda združená starogrécka kalokagatia (zdokonaľovanie celej osobnosti, rovnováhu tela, vôle i ducha), ako aj anglická športová myšlienka fair-play. A čo starogrécka ekeicheria? Myšlienka športového súperenia v mieri sa v **de Coubertinovej** filozofii olympizmu objavuje až postupne s opätovným nárastom nepokojov vo svete a hrozbou prvej svetovej vojny. Prvá Olympijská charta, z roku 1908, uvádza, že: „*Medzinárodný olympijský výbor sa zaväzuje (...) prijať všetky potrebné opatrenia, aby sa moderný atletizmus uberal želanou cestou.*“ V básni **P. de Coubertina** Óda na šport z roku 1912, čítame: „*(...) Ó, šport, si mier! Si puto, ktoré spája národy, čo ako bratia spoločne sa podriaďujú sile a disciplíne, sebaovládaniu. Od teba mládež učí sa i sebaúcte, ceníť si iné národy, ich vlastnosti... Meraj si sily, prekonávať sa navzájom, to nech je cieľom – súťažiť jeden s druhým v mieri*“.⁶² **P. de Coubertin** ovplyvňoval olympijské hnutie a jeho filozofiu približne tridsať rokov, kde citát z jeho básne jednoznačne naznačuje, že tá želaná cesta športu je mierová.

Je moderná olympijská realita mierová?

V posledných desaťročiach sú olympijské hry najsledovanejšou športovou udalosťou u svetovej verejnosti. Tie ostatné, zimné OH v roku 2022 boli v čínskom Pekingu. Toto mesto bolo hosťiteľom olympijských hier už druhýkrát v histórii. Prvý raz hostilo letné olympijské hry v roku 2008. Peking sa tak stal prvým mestom v histórii, ktoré hostilo ako letné, tak aj zimné olympijské hry. Po istej dobe išlo o športové podujatie, ktoré malo výrazný politický presah, vzhľadom k imidžu, ktorý má Čína v medzinárodnom prostredí a faktu nerešpektovania ľudských práv v ČLR. Myšlienka mieru a olympijskej filozofie bola preto zásadne diskutovanou. Pred začiatkom týchto zimných olympijských hier v Pekingu vyzval generálny tajomník OSN **António Guterres** na „olympijské prímerie“ s cieľom „*vybudovať kultúru mieru*“ prostredníctvom športu. Prezident Medzinárodného olympijského výboru **Thomas Bach** zopakoval tento názor vo svojom prejave na otváracom ceremoniáli. „*Toto je poslanie olympijských hier: spojiť nás v mierovej súťaži,*“ vyhlásil **T. Bach**. „*Vždy stavajte mosty, nikdy*

---

⁶² Preklad do slovenčiny Milan Richter, 1985.

nestavajte múry.“⁶³ (Bach, 2021) V histórii OH boli olympijské hodnoty častokrát diskutované. Olympijská charta z roku 2000, ktorá je v platnosti, zahŕňa tak základné princípy olympizmu, ako aj základné olympijské hodnoty: výnimočnosť, priateľstvo a rešpekt. Práve rešpekt interpretovaný ako rešpektovanie ducha fair play, nepoužívanie násilia a dodržiavanie Svetového antidopingového kódexu, podľa pravidla 40 Olympijskej charty. Podľa pravidla 50 tejto charty, odstavec 2: „*V olympijských priestoroch, na športoviskách a na iných miestach nie je povolený žiadny typ demonštrácií alebo politickej, náboženskej či rasovej propagandy*“ (Olympijská charta, 2000).

V histórii olympijských hier však zásadný presah politiky do športu zaznamenávame často. Nemožno však tvrdiť, že OH nie sú mierové, častokrát sú však zneužívané na demonštrovanie spoločenských (politických, rasových, náboženských...) názorov. Snahu MOV udržať mierové športové súperenie počas OH je ale zjavné.

V poradí šieste OH, v roku 1916 sa mali konať v Berlíne, nakoniec však kvôli prvej svetovej vojne boli zrušené. V duchu **Cicerovho** výroku *Inter arma silent Musae*.

Na OH v roku 1920, v belgických Antverpách po skončení prvej svetovej vojny sa potrestali štáty, ktoré boli vo vojne porazené (Nemecko, Rakúsko, Maďarsko, Bulharsko a Turecko) a účasť na OH mali ich výpravy zakázanú. Antverpy boli vybrané aj z politického dôvodu, ako úcta pamiatky belgických občanov, ktorí padli vo vojne. Týmto gestom bol mierový olympijský duch zdôraznený.

Nemožno prejsť mlčaním OH v roku 1936, ktoré hostilo mesto Berlín. **A. Hitler** využil olympiádu k propagácii nacistického režimu a snažil sa prezentovať Nemecko ako mierumilovnú krajinu. Z nemeckých médií aspoň dočasne zmizla antisemitská rétorika. Víťazstvá afroameričana **J. Owensa**, v behu na 100 a 200 metrov, ako aj v skoku do diaľky pravdepodobne otriasli Hitlerovou teóriou o fyzickej dokonalosti bielej árijskej rasy, ktorá bola v zásadnom rozpore s olympijskou filozofiou.

OH sa vyhýbali vojnám aj v nasledujúcom období. V roku 1940 bola olympiáda pôvodne pridelená Tokiu, ale po japonskom napadnutí Číny bola presunutá do Helsínk. Keď Nemecko obsadilo poľské územie a Rusi začali bojovať s Fínskom, boli hry zrušené úplne. To isté platilo pre rok 1944.

V roku 1948 v Londýne sa hier nesmeli zúčastniť agresorské krajiny z II. svetovej vojny, Nemecko a Japonsko. Bojkoty, zákazy, odkazy sprevádzali všetky OH, ktoré sa konali počas studenej vojny. Niekedy ich bolo viac, inokedy menej. MOV sa však snažil udržiavať mierového ducha hier.

V Ríme v roku 1960 sa OH ešte zúčastnila Juhoafrická republika, ktorá následne dostala zákaz účasti na hrách na ďalších 30 rokov, z dôvodu uplatňovania politiky apartheidu.

V roku 1964 sa OH presunuli na ázijský kontinent, a to do Tokia. Olympijský oheň tu zapálil **Ysohinori Sakai**, ktorý sa narodil 6. augusta 1945 v Hirošime – teda v deň, keď na ňu Američania zvrhli atómovú bombu, opäť krásny prejav mierového olympijského ducha. Z hier bol vylúčený tím Indonézie, pretože krajina nepovolila v roku 1962 na Ázijských hrách štart

---

⁶³ Posolstvo, ktoré pápež František tlmočil v rozhovore s D. Woltonom. Dielo poznáme pod slovenským názvom „*Pápež František: Spoločnosť a politika*“.

výpravám Izraela a Taiwanu. Navyše sa v Tokiu po prvýkrát predstavil rad afrických krajín, ktoré na začiatku 60. rokov získali nezávislosť.

V Mexico City, v roku 1968, americkí šprintéri **Tommie Smith** a **John Carlos** pri preberaní medaily vztýčili ruku s čiernou rukavicou na znamenie podpory černošskému hnutiu "Black Power" a boli z hier vylúčení.

Na bojkot olympiády kvôli okupácii Československa armádami Varšavskej zmluvy nikto ani nepomyslel. Iba československá gymnastka **Věra Čáslavská**, ktorá pri preberaní zlatej medaily, ktorú si delila so sovietskou reprezentantkou, pri hraní štátnej hymny ZSSR odvrátila tvár. Skromné a nenápadné gesto, ktoré nezainteresovaný divák nezaznamená. Na stupňoch víťazov stála spoločne so sovietskou gymnastkou **Larisou Petrikovou**, ktorej rozhodcovia pridali body až po tom, čo **Věra Čáslavská** získala v prostných viac bodov. Hlavu sklonila aj pri predchádzajúcom ceremoniáli odovzdávania medailí v disciplíne kladina, kde bolo víťazstvo veľmi sporne prisúdené jej sovietskej súperke **Nataliji Kučinskej**. Vždy však najskôr zaznela československá hymna a až následne hymna Sovietskeho zväzu.

Olympijské hry v Mníchove, v roku 1972 sa zapísali čiernymi písmenami do politickej histórie olympiád. 5. septembra 1972 skupina palestínskych teroristov z organizácie "Čierny september" zajala v olympijskej dedine izraelských športovcov a chcela ich vymeniť za svojich väznených spolubojovníkov. Pokus nemeckých ozbrojených síl na letisku pri oslobodení rukojemníkov dopadol tragicky: zahynulo deväť Izraelčanov (ďalšie dva už v olympijskej dedine) a jeden policajt, zabitých bolo aj päť teroristov. Medzinárodný olympijský výbor okamžite zvolal mimoriadne zasadanie a uvažovalo sa aj o predčasnom ukončení OH. Napokon sa rozhodlo, že olympiáda bude pokračovať, no 24 hodín sa nesúťažilo. Organizátori podnikli rozsiahle opatrenia na zaistenie bezpečnosti účastníkov OH, na druhý deň po brutálnom útoku sa na hlavnom štadióne konala smútočná rozlúčka s obeťami.

V kanadskom Montreale, v roku 1976, olympiádu bojkotovalo 22 afrických krajín, Irak a juhoamerická Guyana na protest proti tomu, že štartoval Nový Zéland, ktorého ragbyový tím súťažil s reprezentáciou rasistickej Rhodézie (dnešná Zimbabwe). Išlo o prvý zásadný bojkot OH z politických dôvodov.

Ako snahu zjednotiť v mierovom súťažení studenou vojnou rozdelený svet, možno vnímať OH v Moskve v roku 1980. Na prvú olympiádu v komunistickom bloku, západné krajiny vyhlásili bojkot, kvôli sovietskej invázii do Afganistanu z decembra 1979. Do Moskvy necestovali zástupcovia 65 krajín (odhaduje sa, že 45-50 z politických dôvodov), ďalších 16 štátov bojkot podporilo (napr. Veľká Británia a Austrália), ale zároveň nechali na svojich športovcoch, aby sa rozhodli, či na OH budú štartovať. Ich výpravy pri slávnostnom ceremoniáli niesli namiesto štátnej vlajky olympijskú. Predseda MOV **Juan Antonio Samaranch** sa márne pokúšal presadiť nebojkotovanie hier. Z politického hľadiska bojkot nič nepriniesol, Afganistan zostal obsadený až do konca osemdesiatych rokov. Pri záverečnom ceremoniáli nebola vyvesená vlajka USA ako ďalšie usporiadateľské krajiny, ale len vlajka mesta Los Angeles.

Logicky sovietsky blok opätovoľ bojkot na nasledujúcich OH v LA v roku 1984. Tentokrát hry bojkotovalo štrnásť krajín sovietskeho bloku. Výnimkou boli výpravy Rumunska (druhá najúspešnejšia krajina hier) a Juhoslávie. Ku komunistickým krajinám sa pridali aj Líbya a Irán. Napriek bojkotu bola účasť 140 krajín rekord.

V roku 1992, v Barcelone, OH nikto nebojkotuje. Meniaca sa politická mapa sveta sa odráža aj na zložení účastníckych krajín. Na olympiádu sa vrátilo zjednotené Nemecko, jednotný Jemen, Južná Afrika, samostatné pobaltské republiky a Slovinsko s Chorvátskom. Výprava z bývalého Sovietskeho zväzu bola pod názvom Zjednotený tím. Športovci Juhoslávie, ktorá bola pod medzinárodným embargom, smeli štartovať ako nezávislí účastníci. Po dvanástich rokoch sa OH opäť zúčastnili športovci z Kuby a z KĽDR.

V roku 1996, na OH v americkej Atlante 27. júla explodovala v olympijskom parku bomba, ktorá zabila dvoch ľudí a jedenásť zranila. Aj preto šéf MOV **Juan Antonia Samaranch** na konci neoznačil hry za najlepšie v histórii, ako je pravidlom.

V Sydney, v roku 2000 sa olympiády zúčastnilo 199 krajín. Chýbal iba Afganistan, pretože talibanský režim zakazoval šport ženám. Športovci rozdelenej Kórey nastúpili pri slávnostnom zahájení ako jeden tím, pod spoločnou vlajkou.

Po viac ako 100 rokoch sa OH v roku 2004 vrátili do gréckych Atén. Aj keď v Iraku zúrila vojna, v Grécku štartovala minivýprava aj tejto krajiny. Prvýkrát v histórii OH bol počet príslušníkov bezpečnostných síl väčší ako počet športovcov, rozhodcov a novinárov (Sport net, 2021; SOV, 2023).

Záver

Šport ostáva dôležitou súčasťou spoločnosti a prispieva k fyzickému a psychickému blahu jednotlivcov, spája ľudí a vytvára pozitívne hodnoty. Je nástrojom na vzdelávanie, zábavu a inklúziu a zohráva kľúčovú úlohu v našom každodennom živote. Šport je mnohým viac než len zápolením alebo fyzickou aktivitou. Ako sme ukázali, je silným nástrojom komunikácie v spoločnosti. Je univerzálnym jazykom, ktorý prekonáva jazykové a kultúrne bariéry a umožňuje jednotlivcom prenášať myšlienky, emócie a hodnoty. Pretože je šport súčasťou kultúrneho a spoločenského bytia človeka, nemožno ho radikálne oddeliť od politiky. Inštitucionalizácia a internacionalizácia športu samozrejme túto závislosť zväčšila.

Pozitívne aspekty športu sú šírené a obsiahnuté v olympijských hodnotách, samotnej definícii olympizmu a jeho princípov, ako sú uvedené v úvodnej časti Olympijskej charty, z roku 2020. Ostávame presvedčení, že olympijské hry sú oslavou mieru a napriek ich bojkotom z politických či ekonomických dôvodov, štátnym zákazom, či gestám športovcov, je nevyhnutné neustále pripomínať ich mierové posolstvo a zdôrazňovať pozitívnu stranu ľudskej povahy a život v harmonicky sa rozvíjajúcej mierovej spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

BACH, T. 2023. Le président du CIO réaffirme le rôle du sport en faveur du dialogue et de la paix [online], 2023. [cit. 09.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://olympics.com/cio/news/le-president-du-cio-reaffirme-le-role-du-sport-en-faveur-du-dialogue-et-de-la-paix>>

- CLASTRES, P. 2023. La trêve olympique, une tradition inventée par le CIO. In *Le Monde*, 23 novembre 2023, s. 20.
- COUBERTIN (de), P. 1912. Ode au Sport . In *Revue Olympique*, décembre, s. 179-181, Lausanne, 1912.
- GREXA, J. 2011. *Aké boli antické olympijské hry*. Edícia: Olympizmus v praxi. Bratislava: SOV, 2011. 47 s. ISBN 978-80-89460-06-8
- HIRTHLER, G. 2019. *Hommage à Pierre de Coubertin : le génie français du sport à l'origine des Jeux Olympiques modernes*. [online], 2019. [cit. 09.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://olympics.com/cio/news/hommage-a-pierre-de-coubertin-le-genie-francais-du-sport-a-l-origine-des-jeux-olympiques-modernes>>
- MALINOWSKI, B. 1968. *Une théorie scientifique de la culture*. Paris : François Maspero, 1968 [1944].
- MÜLLER, N. 2008. The Origin of the Idea of Peace in the Modern Olympic Movement. In *Sport Journal*, vol. 24. ISSN: 1543-9518 Alabama: United States Sports Academy, 2008. [online], 2008. [cit. 08.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://thesportjournal.org/article/the-idea-of-peace-as-coubertins-vision-for-the-modern-olympic-movement-development-and-pedagogic-consequences/>>
- OLYMPIJSKÁ CHARTA, 2000. [online], 2000. [cit. 09.11.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.zvazslovenskeholyzovania.sk/wp-content/uploads/OLYMPIJSK%C3%81-CHARTA-SK-17jul2020.pdf>>
- PERÚTKA, J. a kol. 1988. *Dejiny telesnej kultúry*. Bratislava: SPN, 1988.
- SOV. 2023. Slovenský olympijský výbor. 2023. [online], 2023. [cit. 05.12.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.olympic.sk/>>
- SPOLOČENSKÝ VÝZNAM ŠPORTU, 2014. Bratislava: UK. [online], 2023. [cit. 11.11.2023]. Dostupné na internete: <[Spoločenský význam športu \(olympic.sk\)](https://www.sportnet.sme.sk/spravyl-olympijske-hry-historia-rekordy-zaujímavosti/#~:text=744cd-612f-4a18-857f-15b4f06581e5)>
- SPORT NET. 2021. *Stručná história, rekordy a zaujímavosti o letných olympijských hrách (LOH)*. [online], 2021. [cit. 29.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://sportnet.sme.sk/spravyl-olympijske-hry-historia-rekordy-zaujímavosti/#~:text=744cd-612f-4a18-857f-15b4f06581e5>>
- ŠVEDOVÁ, M. – UHER, I. 2013. *Vybrané kapitoly z dejín telesnej výchovy a športu*. Košice: UPJŠ, 2013. 80 s. ISBN 978-80-8152-025-9
- WOLTON, D. 2017. *Politique et société : Pape François, rencontres avec Dominique Wolton*, Paris : L'Observatoire, 2017.
- VĚC, M. 2023. *Le pouvoir de la paix*. [online], 2023. [cit. 11.11.2023]. Dostupné na internete <<https://www.un.org/fr/chronicle/article/le-pouvoir-de-la-paix>>

AKTUÁLNE OTÁZKY TEÓRIE A PRAXE PRÁVA

ŤAŽBA VO VESMÍRE VYKONÁVANÁ KOMERČNÝMI SUBJEKTAMI – VÝZVA PRE MEDZINÁRODNÉ PRÁVO

MINING IN SPACE CONDUCTED BY COMMERCIAL ENTITIES – CHALLENGE FOR INTERNATIONAL LAW

Matúš Babják*

ABSTRAKT

Úlohou nasledujúceho príspevku je analýza problematiky ťažby vo vesmíre zo strany komerčných subjektov, ktorých počet aj relevantnosť v tzv. kozmických pretekoch kontinuálne narastá. Autor v tejto súvislosti poukáže na teoretický rámec medzinárodného kozmického práva, ktoré má za cieľ regulovať a kontrolovať ľudskú aktivitu v kozme. Práca predstaví argumenty, podľa ktorých v súčasnosti existujúce medzinárodnoprávne normy a nástroje nie sú na vesmírnu ťažbu súkromných aktérov adekvátne prispôsobené. Autor považuje rozšírenie vedeckej diskusie o danej téme za nevyhnutné. Je totiž pravdepodobné, že v neďalekej budúcnosti bude ťažba vo vesmíre značne vplývať na vývoj medzinárodného kozmického práva, ekonomický vývoj krajín, evolúciu postavenia súkromných spoločností v mocenskej štruktúre, aj stabilitu medzinárodného spoločenstva.

Kľúčové slová: vesmír, ťažba, komercializácia, právo, zdroj

Úvod

Komerčná ťažba vo vesmíre sa môže laikovi v roku 2023 javiť ako scéna odtrhnutá od reality. Pravdou totiž je, že z kozmu sme ako ľudstvo na komerčné účely zatiaľ neťažili. Všetok doteraz vyťažovaný materiál slúžil, respektíve slúži výhradne na vedecké účely. Pri súčasnom vývoji symbolizovanom masívnymi investíciami do vesmírnych programov, technologickým pokrokom, rastúcim množstvom participujúcich štátov a súkromných aktérov na tzv. vesmírnych pretekoch, znižovaním nákladov na vesmírne misie (v čom hrali komerčné spoločnosti významnú rolu) a eskalujúcou rivalitou medzi najmocnejšími štátmi sveta priamo spolupracujúcimi so súkromnými subjektami je však pravdepodobné, že ku ťažbe kozmických zdrojov komerčnej kvantity v najbližších dekádach naozaj dôjde. Keďže by šlo o aktivitu, ktorú by okrem technologických či ekonomických sprevádzali aj právne a etické otázky, medzinárodnoprávny rámec musí „myslieť dopredu“ a na vesmírnu ťažbu sa adekvátne pripraviť. Avšak, súčasnú kosť medzinárodného kozmického práva môžeme považovať

---

* Mgr. Matúš Babják pôsobí ako interný doktorand na Katedre medzinárodných vzťahov a diplomacie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: matus.babjak@umb.sk.

v súvislosti s extrakciou, vlastníctvom nerastných surovín vyťažených vo vesmíre aj aktivitou súkromných subjektov za nedostatočnú. S ohľadom na rapídny vývoj môžeme konštatovať, že ich reguluje a kontroluje neadekvátne, čo môže v budúcnosti, kedy budú mať štáty a súkromné spoločnosti kapacitu na takéto aktivity, vytvárať početné právne komplikácie. Úlohou nasledujúceho príspevku je analyzovať problematiku komerčnej ťažby aj reflektovať na súčasný legislatívny vývoj na medzinárodnej a národnej úrovni.

1 Vesmírna ťažba

Ako uvádza **S. Jakhu** a kolektív vo knihe *Space Mining and Its Regulation* (2017), vesmírnu ťažbu môžeme definovať ako proces získavania a využívania prírodných zdrojov z nebeských telies. Do kategórie nebeských telies patria všetky asteroidy, hviezdy, kométy, planéty aj prirodzené satelity, medzi ktoré radíme aj Mesiac. Ľudstvo na nich môže potenciálne ťažiť (na Zemi vzácné) minerály, kovy, ale aj iné zdroje. Zaujímavými komoditami je napríklad zlato, platina, paládium, striebro, ale aj vodný ľad, mesačná pôda, či vzácny izotop hélum-3, ktorého sa podľa súčasných prepočtov nachádza len na povrchu Mesiaca vyše 1 milión metrických ton. Spomínaný izotop je použiteľný ako palivo pre jadrové reaktory, ktoré sa v snahe o objavovanie hlbokého vesmíru javia ako nevyhnutná technológia (Jakhu et al., 2017) (Bonde, Tortorello, 2021).

Vyťažené kozmické bohatstvo by následne štátne orgány, respektíve tzv. *new space* spoločnosti (súkromníci ako Space X, Scaled Composites, Virgin Galactic, Sierra Nevada, XPrize) využili dvoma rôznymi spôsobmi, ktoré sa stále nachádzajú len v teoretickej rovine. Prvou alternatívou je vyťaženie, privlastnenie si a následný presun týchto zdrojov na Zem, kde ho môžu štáty a komerční aktéri predať a spracovať v širokej škále priemyselných odvetví (farmaceutický, elektrotechnický, letecký, vesmírny atď.). Druhou alternatívou je vyťaženie zdrojov a jeho ponechanie v kozme, kde by ich ľudstvo využilo počas prípravy a v priebehu hlbokovesmírnych misií, či v snahe o osídlenie nebeských telies (Jakhu et al., 2017).

Budúci „vesmírni baníci“ si od masívnych investícií sľubujú veľa. Spomenúť môžeme 3 zdokumentované príklady nebeských telies, ktoré zaujali nie len vedcov, ale aj komerčných aktérov zapojených vo vesmírnych pretekoch. Prvým je pulzujúca hviezda BPM 37093 patriaca k súhvezdiu Kentaur, ktorej jadro o priemere zhruba 4000 kilometrov tvorí kryštalizovaný uhlík. V podstate ide o obrovský diamant, ktorý je svojimi proporciami podobný Mesiacu (Metcalf et al., 2004). Druhým príkladom je zhruba 300 metrov široký asteroid 2011 UW₁₅₈ zo skupiny Apollo. Na tom sa podľa kalkulácií nachádza viac platiny, ako bolo historicky vyťažené na Zemi. Jej hodnota sa odhaduje na zhruba 5,4 miliarda amerických dolárov (Howell, 2015). Zabudnúť nemôžeme ani na ďalší asteroid 16 Psyche o priemere približne 280 kilometrov, ktorý tvorí zmes viacerých cenných materiálov. Ide najmä o zlato, železo a nikel (Viikinkoshi et al., 2018). Aj keď sa výpočty vedcov líšia, niektorí odborníci hodnotu 16 Psyche odhadujú až na zhruba 700 kvintiliónov (!) amerických dolárov. Aj preto je preskúmanie tohto telesa hlavnou prioritou misie Psyche, ktorá patrí do portfólia Národného úradu pre letectvo

a vesmír USA (NASA). Zodpovedné vesmírne zariadenie, ktoré bolo do kozmu vypustené v októbri 2023, má k asteroidu priletieť v roku 2029 (NASA, 2023).

Treba zdôrazniť, že ide len o hrstku príkladov a obdobných nebeských telies sa v kozme nachádzajú miliardy. Ak by sa komerčnej spoločnosti alebo štátu podarilo extrahovať čo i len mizivú časť tohto bohatstva, malo by to širokospektrálne dôsledky. A to nie len z hľadiska ekonomického, technologického ale aj politického a mocenského. Štátu, respektíve súkromníkovi by umocnilo postavenie na globálnej scéne, čo by mohlo potenciálne viesť ku konfliktom a vojnám. Komerčné subjekty by zároveň posilnili svoju relevantnosť v medzinárodných rozhodovacích procesoch. Vďaka svojej technológii, zdrojom a bohatstvu by boli v niektorých ohľadoch mocnejšie ako mnohé štáty.

V neposlednom rade je nutné poukázať aj na environmentálny aspekt ľudskej aktivity, ktorý je (nielen v súvislosti s vesmírnymi aktivitami) čoraz diskutovanejšou témou. Faktom je, že ťažba nerastného bohatstva na Zemi je spojená s početnými problémami. Vedie k ničeniu ekosystémov, vysídľovaniu obyvateľstva, tvorbe toxického odpadu, tvorí širokú škálu environmentálnych a zdravotných rizík. Ak by sa štátom podarilo ťažbu a ťažký priemysel (aspoň čiastočne) presunúť mimo Zem, dokázali by efektívnejšie chrániť faunu, flóru a obyvateľstvo. Treba priznať, že v súčasnosti ide skôr o prehnane pozitívnu, utopistickú myšlienku, ktorá zatiaľ nenabrala reálne kontúry. Pravdou totiž je, že v kozme sme zatiaľ komerčne nikdy neťažili. Ak však poukážeme na rýzný technologický pokrok, rast investícií do vesmírnych aktivít (aj z pohľadu súkromníkov) a značné znižovanie nákladov na misie v kozme, môžeme predpokladať, že v 21. storočí ľudstvo nájde spôsob, ako komerčne ťažiť. Medzinárodnoprávny rámec musí byť na takúto možnosť pripravený, aby stanovil jasné a záväzné pravidlá, ktoré by efektívne regulovali a kontrolovali takúto aktivitu. A to v súvislosti s vládnymi, aj mimovládnymi inštitúciami.

2 Súčasný prístup medzinárodného práva k vesmírnej ťažbe

Kľúčovou úlohou medzinárodného kozmického práva je zaistiť bezpečný, udržateľný a voľný prístup do kozmu pre všetky štáty nehládajúc na ich mocenské či politické postavenie na Zemi. Podľa právnych dohôd má vesmír slúžiť na rôznorodé využitie a štáty doň majú vstupovať bez ohrozenia externými intervenciami (napr. cieľenými útokmi ozbrojených síl iných štátov alebo sabotážami zo strany komerčných aktérov). Medzinárodnoprávny rámec sa zároveň snaží ochrániť obyvateľov Zeme pred nekontrolovanými dopadmi predmetov na Zem. Hovoriť môžeme najmä o vesmírnom odpade, ktorý sa v dôsledku špecifických environmentálnych podmienok, rozmachu ľudskej aktivity v kozme a s tým spojeným znečistením stáva značným problémom.

Kostru tzv. tvrdého práva, ktoré má pre všetky zmluvné strany záväzný charakter a upravuje ľudskú aktivitu v kozme, tvorí 5 medzinárodnoprávne záväzných zmlúv. Konkrétne ide o:

- *Zmluvu o zásadách činnosti štátov pri výskume a využívaní kozmického priestoru, vrátane Mesiaca a iných nebeských telies* z roku 1967, známu aj ako Outer Space Treaty, respektíve Kozmická zmluva;
- *Dohodu o pomoci kozmonautom a ich návrate a o vrátení predmetov vypustených do kozmického priestoru* z roku 1967, známu aj ako Rescue Agreement, respektíve Dohoda o záchrane;
- *Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti za škody spôsobené vesmírnymi objektami* z roku 1972, známy aj ako Liability Convention, respektíve Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti;
- *Dohovor o registrácii objektov vypustených do vesmíru* z roku 1975, známy aj ako Registration Convention, respektíve Dohovor o registrácii;
- *Dohodu o činnosti štátu na Mesiaci a iných nebeských telesách* z roku 1979, známu aj ako Moon Agreement, respektíve Dohoda o Mesiaci.

Z hľadiska stanovenej témy sú najrelevantnejšie Kozmická zmluva (1967) a Dohoda o Mesiaci (1979), ktorých znenie vedie v súvislosti s vesmírnou ťažbou, vykonávanou komerčnými subjektami, k početným otázkam a nejasnostiam.

3 Kozmická zmluva

Kozmickú zmluvu z roku 1967 právnici považujú za kľúčový legislatívny akt v oblasti tvrdého kozmického práva. Môžeme konštatovať, že ďalšie 4 vymenované medzinárodné dohody Kozmickú zmluvu dopĺňajú, keďže ich články nespomínajú iné oblasti vesmírnej činnosti. Kozmickú zmluvu tak chápeme ako pomyselnú matku medzinárodnoprávne záväznej kozmickej legislatívy, ktorá zakotvuje kľúčové princípy slúžiace na reguláciu a kontrolu ľudskej aktivity v kozme. Faktom tiež je, že Kozmická zmluva je na medzinárodnej scéne úspešný dokument. K dnešnému dňu ju ratifikovalo 112 štátov sveta, vrátane všetkých dominantných aktérov vesmírnych pretekov - USA, Ruska a Číny (UNOOSA, 2023).

Článok I tejto zmluvy informuje, že vesmír je „*provinciou celého ľudstva*“, ktorá má byť využívaná výhradne na mierové účely. Vesmírni aktéri zároveň majú povinnosť v kozme spolupracovať a správať sa férovo. Úvodný článok v neposlednom rade zdôrazňuje, že všetka vesmírna činnosť má byť vykonávaná „*v prospech a v záujem všetkých krajín, nehľadiac na ich úroveň ekonomického a vedeckého vývoja*“ (UNOOSA, 1966, s. 1). Danú formuláciu môžeme z hľadiska komerčnej ťažby, jej právneho a morálneho uchopenia považovať za diskutabilnú. Kozmická zmluva totiž explicitne nevysvetľuje, čo presne chápe za prospešné, či zaujímavé pre všetky krajiny sveta. Ide o prospech z hľadiska bohatstva, ekonomického rastu, vedeckého výskumu, ochrany životného prostredia, budovania medzinárodnej spolupráce, či iného hľadiska? Kvôli nejasej formulácii Článku I Kozmickej zmluvy na túto otázku odpoveď nepoznáme, čo môže v kontexte vesmírnej ťažby znižovať dôveru vesmírnych aktérov v Kozmickú zmluvu.

Článok 2 bližšie špecifikuje vlastnícke práva štátov v kozme. V súvislosti s možným privlastňovaním, respektíve okupáciou a následnou ťažbou vydáva jasné stanovisko. Suverénnym štátom aj podriadeným mimovládny aktérom spolupracujúcim so štátnymi orgánmi úplne zakazuje privlastňovať si vesmír a nebeské telesá, vrátane Mesiaca a ostatných nebeských telies, čo sa zhoduje s konštatovaním z Článku 1, ktorý označuje vesmír za „*provinciu celého ľudstva*“ (UNOOSA, 1966, s. 1).

Otázke zodpovednosti sa zas venuje Článok 6 a 7, ktoré sú doplnené o vyššie spomínaný „*Dohovor o medzinárodnej zodpovednosti*“ z roku 1972 a „*Dohovorom o registrácii*“ z roku 1967. Tieto dokumenty konštatujú, že medzinárodnú zodpovednosť za národný vesmírny program a všetku činnosť vykonávajú jej občanmi vo vesmíre „nesie na pleciach“ štát (UNOOSA, 1966). Treba zdôrazniť, že národný vesmírny program tvoria vládne aj mimovládne, respektíve súkromné aktivity. Na základe stanovených pravidiel platí, že súkromné subjekty aktívne vo vesmírnych pretekoch sú podriadené štátom, v ktorých sídli. Ako vysvetľuje doplňujúci „*Dohovor o zodpovednosti*“ z roku 1972, štát je povinný autorizovať, licencovať a pravidelne kontrolovať aktivitu súkromných spoločností, ktoré musia dodržiavať pravidlá stanovené Kozmickou zmluvou a nemôžu vo vesmíre operovať bez schválenia materského štátu. Navyše, ak dôjde k ujme na majetku alebo zdraví, „*vypúšťajúci štát je plne zodpovedný za náhradu škody spôsobenej jeho vesmírnym objektom na zemskom povrchu alebo na kozmickej lodi v lete*“ (UNOOSA, 1971, s. 1).

4 Nedostatky Kozmickej zmluvy

Nedostatky Kozmickej zmluvy z hľadiska ťažby vykonávanej komerčnými subjektami môžeme považovať za značné a problematické. Kľúčovou limitáciou je fakt, že Kozmická zmluva v celom svojom rozsahu ani raz nespomína komerčný aspekt vesmírnej aktivity. Musíme si uvedomiť, že daná zmluva vznikla v 70. rokoch 20. storočia. Išlo o obdobie, kedy bol vesmírny program úplne pod kontrolou štátnych inštitúcií a súkromníci na jeho vývoj nemali vplyv. Zakomponovanie článkov, respektíve štylizáciu zmluvy, ktorá by zohľadňovalo aj súkromnú činnosť, tak v spomínanom období môžeme považovať za irelevantné. Navyše platí, že pravidlá vesmírnych pretekov de facto diktovalo duo dominantných štátov – USA a Sovietsky zväz. Ostatné krajiny ani súkromníci im v tejto ére nedokázali konkurovať. Za posledných zhruba 56 rokov sa však počet angažujúcich sa aktérov a pozícia komerčných spoločností výrazne zmenili. Vplyv súkromníkov na vývoj vesmírnych pretekoch je dnes markantný, s čím Kozmická zmluva nepočítala.

Druhou komplikáciou je súčasné medzinárodnoprávne nastavenie vlastníckych práv a prerozdelenia vesmírnych zdrojov, ktoré Kozmická zmluva označuje za spoločné dedičstvo ľudstva. To teoreticky znamená, že ak by pri dnešných pravidlách štátne inštitúcie, či súkromné subjekty dokázali vo vesmíre ťažiť, extrahované bohatstvo by muselo byť prerozdelené medzi všetky štáty sveta rovným dielom, nehladiac na ich mocenské, vedecko-technologické či politické zázemie. Takýto scenár by bol prirodzene pre súkromné spoločnosti, ktorých hlavným cieľom je generovanie čo najvyššieho možného zisku, odradzujúce. Ako dokáže časť 7, tento

nevyhovujúci stav sa už dnes niektoré štáty na úrovni národnej legislatívy snažia obchádzať, čo môžeme chápať ako riskantné a netransparentné. V súčasnosti existujúca národná legislatíva niektorých štátov (ako USA a Luxembursko), ktorá reguluje vesmírnu ťažbu vykonávanú komerčnými aktérmi, totiž protirečí medzinárodnej právnej kostre. Vzniká preto dilema, ktoré pravidlá sú pre súkromných ťažiarov relevantnejšie, čo podkopáva autoritu orgánov Organizácie Spojených národov. Pri dnešnom nastavení právneho systému tak na základe Kozmickej zmluvy nedokážeme promptne reagovať na početné nejednoznačnosti súvisiace s ťažbou vesmírnych surovín súkromníkmi (Tronchetti, 2015).

Tretím kľúčovým nedostatkom Kozmickej zmluvy je jej prístup k podnikateľským aktivitám. Konštatujeme, že daný dokument umožňuje súkromným aktérom profitovať na vesmírnom prostredí. Príkladom z praxe sú predstavitelia masmédií (televízne stanice, rádiá), ktorí za pomoci umelých satelitov na orbitách sprostredkovávajú signál, čo im umožňuje podnikáť a generovať tržby. Platí, že Kozmická zmluva formálne nezakazuje ekonomické využívanie vesmírnych surovín. Podľa znenia zmluvy však tieto aktivity musia byť vykonávané „*v prospech a v záujme všetkých krajín*“ (UNOOSA, 1996, s. 1). Tu narážame na problém, ktorým je neadekvátna exaktnosť takéhoto vyhlásenia. Ako presne majú suverénne štáty a im právne podriadené súkromné spoločnosti definovať prospech? Ide o prospech z hľadiska bohatstva, vedeckého výskumu či udržateľnosti? To presne určiť nevieme. Kozmická zmluva totiž neponúka jasne stanovené normy ovplyvňujúce ekonomické využívanie vesmírnych surovín.

Na obsahovú vágnosť Kozmickej zmluvy sa môžeme pozeráť dvoma spôsobmi. Z negatívneho hľadiska vytvára nejednoznačnosť vyjadrení priestor pre neetické konanie, či už v prípade štátov alebo súkromných spoločností, ktoré môžu interpretovať znenie zmluvy spôsobom, ktorý im vyhovuje. Na druhej strane treba uznať, že formulácia Kozmickej zmluvy poukazuje na nadčasové hodnoty, ktoré sú aplikovateľné aj v roku 2024. Navyše, obsahovú všeobecnosť tohto dokumentu chápeme ako jeden z dôvodov jeho širokej akceptácie v rámci globálnej komunity. Ako totiž dokazuje nižšie spomínaná Dohoda o Mesiaci, špecifickosť a jasne stanovené pravidlá môžu mnohé štáty od podpisu a ratifikácie medzinárodnej zmluvy odradiť. To znamená, že ak by Kozmická zmluva bola konkrétnejšia, počet štátov, ktoré by ju akceptovali, by bol pravdepodobne nižší, čo by pre medzinárodné kozmické právo ako také vytváralo ďalšie komplikácie.

5 Dohoda o Mesiaci

Dohoda o Mesiaci z roku 1979 je z hľadiska stanovenej témy druhou podstatnou zmluvou, keďže určuje medzinárodnoprávne pravidlá pre aktivity na Mesiaci, ostatných nebeských telesách a ich obežných dráhach. Jedinou výnimkou, ktorú Dohoda o Mesiaci nepokrýva, je planéta Zem (Sviatkin, 2019).

Hneď na úvod treba poznamenať, že v porovnaní s Kozmickou zmluvou, ktorá vstúpila do platnosti len o zhruba 12 rokov skôr, bola Dohoda o Mesiaci neúspešná – doslova ignorovaná. Na rozdiel od Kozmickej zmluvy, ktorú podpísali všetky superveľmoci sveta

s najvyspelejšou vesmírnou infraštruktúrou, Mesačnú dohodu ratifikovalo len 18 štátov (UNOOSA, 2023).⁶⁴ V priebehu relatívne krátkeho časového obdobia tak môžeme sledovať značnú zmenu nálady v rámci medzinárodnej komunity, ktorá od rozmachu spolupráce v snahe o férové a udržateľné podmienky v kozme prešla za zhruba dekádu k viac ochranárskemu modelu správania v kontexte národných záujmov individuálnych krajín. Neúspech tohto dokumentu právnici považujú za premrhanú príležitosť. Podľa **R. Lefeberra** by totiž Dohoda o Mesiaci potenciálne dokázala ľudstvo nasmerovať k harmonickému rozvoju ťažobného priemyslu v kozme (2016).

Záujem relevantných aktérov o túto dohodu dokonca klesá. K ratifikujúcim štátom do 5. januára 2023 patrila aj Saudská Arábia, ktorá však od dohody oficiálne odstúpila (OSN, 2023). Táto bohatá monarchia sa tak pridala k ďalším krajinám, ktoré do vesmírnych pretekov výrazne investujú a ktoré Mesačnú dohodu neakceptujú. Od začiatku k nim patrí Rusko, USA aj Čína. Tie spomínaný dokument nikdy nepodpísali (UNOOSA, 2023). Za kľúčový dôvod dištancovania sa označujeme prístup dohody k vlastníckym právam a využívaniu vesmírnych zdrojov (Reynolds, 1995). Mesačná dohoda explicitne prohibuje komerčnú ťažbu a obchodné využitie bohatstva z vesmíru, pričom upozorňuje na potrebu vedeckej kooperácie a spolupatričnosti štátov. Z jej článku 7 citujeme, že „*pri skúmaní a využívaní Mesiaca štáty, zmluvné strany, prijímú opatrenia, aby zabránili narušeniu existujúcej rovnováhy životného prostredia, či už zavedením nepriaznivých zmien v tomto prostredí, jeho škodlivou kontamináciou prostredníctvom vnášania látok pochádzajúcich z iného životného prostredia alebo iným spôsobom*“ (UNOOSA, 1979, s. 2). To sa prirodzene mocným štátom, ktoré majú aj prostredníctvom podriadených komerčných subjektov ambíciu jedného dňa vo vesmíre ťažiť, prirodzene nepozdáva. V ich prípade môžeme hovoriť o konflikte záujmov. Na jednej strane stojí etika, morálka a udržateľnosť. Na strane druhej je zas výrazne lukratívny biznis prepojený s vedeckým a technologickým pokrokom, či povzbudenie relevantnosti na politickej mape a posilnenie geopolitického vplyvu.

V neposlednom rade treba dodať, že Dohoda o Mesiaci sa v svojom Článku 6 vesmírnej ťažbe priamo venuje. Všetkým zmluvným štátom dáva rovné právo na vykonávanie slobodného vedeckého výskumu na Mesiaci oslobodeného od akejkoľvek diskriminácie. Ten zahŕňa aj „*právo zbierať a odstraňovať z Mesiaca vzorky jeho minerálov a iných látok,*“ ktoré si môže konkrétny štát ponechať v držbe bez nutnosti vzorky prerozdeliť medzi všetky štáty rovným dielom. Tento materiál však môže byť použitý len na vedecké účely. Článok 6 tiež informuje, že „*štáty, zmluvné strany, môžu v priebehu vedeckého výskumu použiť aj minerálne a iné látky Mesiaca v množstvách primeraných na podporu svojich misií*“ (UNOOSA, 1979, s. 2). Dohoda o Mesiaci tak štátom povoľuje len ťažbu pre vedecké účely. Naopak, komerčnú ťažbu, ktorá je z hľadiska kvantity vyťaženého materiálu aj vplyvu na vesmírne, ekonomické a politické prostredie omnoho markantnejšia, nepovoľuje

---

⁶⁴ Arménsko, Austrália, Rakúsko, Belgicko, Čile, Kazachstan, Kuvajt, Libanon, Mexiko, Maroko, Holandské kráľovstvo, Pakistan, Peru, Filipíny, Turecko, Uruguaj, Venezuelská bolívarovská republika, Saudská Arábia (od zmluvy odstúpila k 5. januáru 2024)

6 Vývoj medzinárodného kozmického práva po roku 1979

Od roku 1979, kedy vstúpila do platnosti neúspešná Mesačná dohoda, sa medzinárodný rámec tzv. tvrdého práva, ktoré má záväznú moc voči všetkým zmluvným stranám, nijako neupravoval. Môže za to nedostatočný konsenzus na globálnej politickej scéne, ktorý blokuje proces prijímania nových, právne záväzných zmlúv, respektíve ich modernizáciu. Právnicki sú tak na pôde Organizácie Spojených národov odkázaní na prijímanie opatrení z kategórie tzv. mäkkého práva. Vo všeobecnosti ide o nástroje - odporúčania, ktoré nemajú právnu záväznosť, slúžia na posilňovanie vzájomnej dôvery a z hľadiska moci sú podriadené tradičným nástrojom tvrdého práva. Ide o rôznorodé prehlásenia, koncepčné dokumenty a nezáväzné dohody (Sviatkin, 2019). Štáty ich môžu, no nemusia akceptovať.

Dané odporúčania sú preto predmetom diskusií. Jednu stranu názorového spektra predstavujú odborníci, ktorí ich považujú za pozitívny jav. Náročnosť diskusií o modernizácii záväznej, medzinárodnoprávnej kostry je totiž, najmä pri súčasnom napätí medzi USA a Ruskom v dôsledku vojny na Ukrajine, enormná. Odporúčania sú tak u časti expertov chápané ako v súčasnosti jediný možný spôsob kladného vývoja pravidiel regulujúcich vesmírnu aktivitu suverénnych štátov a im podriadených komerčných subjektov. Integrácia týchto noriem do národných štruktúr kozmického práva však nie je plošná, čo považujeme za ich hlavný nedostatok. V praxi to znamená, že zatiaľ čo krajina A môže inštrumenty mäkkého práva akceptovať a postupom času ich aplikovať v národnej legislatíve, krajina B ich môže ignorovať, čo v jej prípade nebude viesť k žiadnej penalizácii alebo iným, negatívnym následkom.

7 Národná legislatíva po roku 1979 súvisiaca s vesmírnou ťažbou

Dlhá modernizačná pauza vedúca k de facto neadekvátnosti záväzných, medzinárodných pravidiel v kontexte komerčnej ťažby viedla k tomu, že niektoré krajiny sveta sa rozhodli konať samostatne. Postupom času vytvorili na národnej úrovni vlastné pravidlá, ktoré efektívne zohľadňujú ich individuálne preferencie v snahe o maximalizáciu vlastných vesmírnych kapacít, čo v mnohom protirečí perspektíve spoločného dobra, ktorú presadzuje vyššie spomenutá Kozmická zmluva a Dohoda o Mesiaci.

7.1 USA

Vtedajší prezident USA Barack Obama v novembri 2015 podpísal tzv. „*Zákon o konkurencieschopnosti komerčných vypustení do vesmíru*“⁶⁵, ktorý modernizoval pravidlá participácie občanov USA a komerčných aktérov sídliačich v Spojených štátoch amerických na vesmírnych aktivitách. Hlavnou úlohou daného predpisu je obmedzenie byrokratických bariér a finančných nákladov súkromných vesmírnych aktérov, ktoré ich do roku 2015 výrazne brzdili. Z právneho hľadiska je tento moderný predpis, ktorý zlepšuje postavenie komerčných predstaviteľov priemyselných odvetví, ktoré sú „*ekonomicky životaschopné, bezpečné*

---

⁶⁵ V originálnom znení v anglickom jazyku – „The Commercial Space Launch Competitiveness Act“.

a stabilné,“ diskutabilný najmä kvôli svojej štvrtej hlave (United States Congress, 2015, s. 19). Tá občanom USA udeľuje „právo zapojiť sa do komerčného prieskumu a komerčného získavania vesmírnych zdrojov bez škodlivého rušenia, v súlade s medzinárodnými záväzkami Spojených štátov“ (United States Congress, 2015, s. 18-19). Inými slovami, občania USA môžu slobodne ťažiť na planétach a asteroidoch a dané zdroje vlastniť.⁶⁶

Tento kontroverzný zákon vyvolal v právnickej obci, aj na úrovni Výboru Organizácie spojených národov pre mierové využívanie vesmíru (COPUOS), rozpačité reakcie. Kritici tvrdia, že je v rozpore s vyššie spomínanou Kozmickou zmluvou (1967) aj Dohodou o Mesiaci (1979), keďže popiera ich princípy. Prvým je zákaz dobývania nerastného bohatstva pochádzajúceho z kozmu a druhým je praktika čisto vedeckého poznávania a využívania vesmíru pre spoločné blaho ľudstva, ktoré sú podľa kritikov jasne zakorenené v medzinárodnom kozmickom práve. Ak sa na americký zákon z roku 2015 pozrieme z tejto perspektívy, prijatie národnej legislatívy, ktorá protirečí medzinárodnoprávnemu nastaveniu a môže viesť k neférovým, potenciálne škodlivým podmienkam v kozmických pretekoch, ide o nelegálny akt. Komerčná ťažba v kozme, súkromné vlastníctvo extrahovaných zdrojov a ich následný predaj by tým pádom znamenal hrubé porušenie pravidiel, keďže by tieto zdroje neboli prerozdelené, respektíve využité všetkými štátmi. Naopak, benefitovala by z nich len malá skupina súkromných spoločností spolupracujúcich so štátnymi orgánmi USA (Oduntan, 2015). Odpor voči „Zákonu o konkurencieschopnosti komerčných vypustení do vesmíru“ zhrnulo stanovisko právneho podvýboru COPUOS-u z apríla 2016, v ktorom sa uvádza, že prijatie takéhoto predpisu na národnej úrovni demonštruje významnú názorovú zmenu Bieleho domu v porovnaní s jeho prístupom k negociáciám o Dohode o Mesiaci v roku 1979 (COPUOS, 2016).

Na druhú stranu, podporovatelia daného zákona konštatujú, že Kozmická zmluva, ani žiaden ďalší medzinárodnoprávny nástroj extrakciu a privlastňovanie si nerastného bohatstva z vesmíru explicitne nezakazuje (Benson, 1999). Tiež tvrdia, že sa tento americký predpis nezmieňuje o generálne protiprávnej okupácii kozmických území a nebeských telies, iba občanom USA a komerčným aktérom sídliačich v danej krajine udeľuje výslovné právo na ťažbu a vlastníctvo nerastného bohatstva pochádzajúceho z vesmíru (Rummel, Berger, 2015). V neposlednom rade je nutné podotknúť, že komerčná ťažba je spôsobom vedeckého pokroku, generovania znalostí a poznávania ľudských možností vo vesmíre, čo sa principiálne zhoduje s ambíciami stanovenými Kozmickou zmluvou. Je však náročné odhadnúť, ako presne by v praxi komerčná ťažba vplývala na spoločné ciele ľudstva (Sviatkin, 2019). Medzinárodné kozmické právo musí byť pripravené aj na možné negatívne scenáre.

7.2 Luxembursko

Európska únia si (nie len v súvislosti s vesmírnymi aktivitami) zakladá na demokratických postupoch, spravodlivosti, transparentnosti a akceptácii pravidiel stanovených Organizáciou Spojených národov. Potvrďuje to fakt, že niektoré z jej členských štátov

---

⁶⁶ výnimkou sú živé objekty

ratifikovali⁶⁷, respektíve podpísali⁶⁸ aj globálne neúspešnú Dohodu o Mesiaci (UNOOSA, 2023). Tá explicitne prohibuje obchodné využitie bohatstva z vesmíru, čo kontrastuje s pravidlami stanovenými americkým „*Zákomom o konkurencieschopnosti komerčných vypustení do vesmíru.*“ Dalo sa preto očakávať, že Európska únia vytvorí jednotnú legislatívu, ktorá by predišla komerčnej ťažbe v kozme a tak vytvorila protiváhu kontroverznému zákonu z dielne USA.

Avšak, pri súčasnom vývoji môžeme očakávať, že takého legislatívne posuny sú nepravdepodobné. Rok po prijatí amerického zákona administratívou Baracka Obamu totiž Luxembursko, jeden zo zakladajúcich členov Európskej únie, predstavilo tzv. „*Iniciatívu k ťažbe kozmických zdrojov*“ (LSN, 2016). Jej kľúčové ambície v právnej oblasti sa de facto zhodujú s americkou legislatívou. Luxembursko otvorene lobuje za to, aby sa na úrovni medzinárodného kozmického práva ustanovili také podmienky, ktoré by umožnili súkromným spoločnostiam a fyzickým osobám privlastniť si a obchodovať s vesmírnymi zdrojmi. V rámci tejto iniciatívy sa zároveň snaží osloviť súkromníkov zo zahraničia angažujúcich sa vo vesmírnych aktivitách a rozšíriť medzištátnu kooperáciu na vesmírnych projektoch, ktoré by takúto ťažbu fyzicky umožnili. Docieľiť to chce napríklad daňovými úľavami či vyhovujúcimi investičnými podmienkami, ktoré majú z tejto krajiny spraviť pomyselné Silicon Valley ťažobného priemyslu vo vesmíre (Messier, 2016). Luxemburská vesmírna agentúra (LSA) je prvotným iniciátorom obdobných zmien v rámci celej Európskej únie (Sviatkin, 2019).

Mimo Európskej únie a USA sa k zušľacht'ovaniu národnej legislatívy v prospech komerčných aktérov, ktoré zahŕňa úpravu pravidiel ťažby v kozme a vlastníckych práv na vyťažené zdroje, odhodlali aj Spojené Arabské Emiráty prostredníctvom „*Federálneho zákona č. (12) z roku 2019 o Regulácii vesmírneho sektora*“ a v roku 2021 Japonsko prostredníctvom tzv. „*Zákona o podpore podnikateľských aktivít súvisiacich s prieskumom a rozvojom vesmírnych zdrojov*“ (Federal Law No. (12) of 2019 ON THE REGULATION OF THE SPACE SECTOR, 2019) (Act on Promotion of Business Activities Related to the Exploration and Development of Space Resources, Act No. 83 of 2021, 2021).

Záver

Podľa medzinárodných noriem, ktoré boli do konca 80. rokov prijaté na pôde OSN, by mal vesmír slúžiť celej ľudskej rase nehl'adiac na geopolitické, mocenské a technologické postavenie štátov na planéte Zem. Dovolím si konštatovať, že tento prístup je správny. Vesmír je spoločným dedičstvom ľudstva, ktorý prináša ľudstvu širokú škálu príležitostí. Štáty by sa preto mali v tomto environmentálnom prostredí správať férovo a udržateľne. Najlepší spôsob, ako to dosiahnuť, je čo najrýchlejšie prijať nové, respektíve modernizované medzinárodné regule. Súčasný charakter medzinárodného kozmického práva totiž môžeme považovať za

---

⁶⁷ Rakúsko, Belgicko a Holandské kráľovstvo

⁶⁸ Rumunsko a Francúzsko

zastaralý a vágny. (Nie len) v súvislosti s komerčnou ťažbou vo vesmíre neodzrkadľuje súčasnú realitu a svojou nedostatočnou exaktnosťou vytvára mnohé otázky, ktoré môžu viesť k vzniku nebezpečenstiev a konfliktov.

Na záver treba poznamenať, že medzinárodné právo ako také má svoje limitácie. V praxi si ho najmocnejšie štáty, najmä stáli členovia Bezpečnostnej rady OSN, dokážu „ohýbať“ spôsobom, ktorý maximalizuje ich moc a umožní im naplniť svoje ambície. Obdobný scenár môžeme sledovať aj v súvislosti s vesmírnymi aktivitami súkromných spoločností, ktoré sa niektoré štáty snažia legitimovať národnou legislatívou. Tá však svojím spôsobom obchádza medzinárodnoprávne štandardy.

Netreba však myslieť len negatívne. S ohľadom do minulosti si musíme uvedomiť, že aj v súčasnosti platná štruktúra tvrdého medzinárodného kozmického práva vznikala počas krušných časov studenej vojny, kedy boli negóciácie medzi dvoma superveľmocami, USA a Sovietskym zväzom, veľmi komplikované. Aj prvá polovica 21. storočia, ktorá v politickej a ekonomickej sfére priniesla mnohé zmeny, tak môže v konečnom dôsledku vyústiť v pozitívnu zmenu. Treba dúfať, že štáty nájdu spoločnú reč a spoločné právne výzvy súvisiace s aktivitami v kozme začnú riešiť kolegiálne.

Zoznam bibliografických odkazov

BAUMANN, I., 2021. *Do we need an EU Space Law and how could it look like?* | Ingo Baumann / TEDxUniBw [online]. 2021. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=Blmd7q1g9NY>

BENSON, J., 1998. Space resources: first come first served. V: *Proceedings of the Forty-First Colloquium on the Law of Outer Space* [online]. Melbourne: International Institute of Space Law of the International Astronautical Federation. Dostupné na: <https://www.gbv.de/dms/spk/sbb/toc/302065229.pdf>

BONDE, Jeff a Anthony TORTORELLO, 2021. *Helium-3, The energy source of tomorrow?* [online]. 2021. Dostupné na: <https://mdcampbell.com/Helium-3version2.pdf>

COPUOS, 2016. *Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Fifty-ninth session* [online]. 17. jún 2016. Dostupné na: https://www.asil.org/sites/default/files/documents/A_71_20EAEV.pdf

COPUOS, 2023. *Status of International Agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2023* [online]. 20. marec 2023. Dostupné na: https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2023/aac_105c_22023crp/aac_105c_22023crp_3_0_html/AC105_C2_2023_CRP03E.pdf

DW Planet A, 2020. *Asteroid Mining: How to mine in space instead of on earth* [online]. 2020. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=CqhDuOSxTAK>

E-GOV, 2019. 宇宙資源の探査及び開発に関する事業活動の促進に関する法律 | e-Gov 法令検索. www.elaws.e-gov.go.jp [online]. Dostupné na: https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=503AC0000000083_20211223_0000000000000000

HOWELL, Elizabeth, 2015. “Trillion-Dollar Asteroid” Zooms by Earth as Scientists Watch

(Video) | Space. *www.space.com* [online]. Dostupné na: <https://www.space.com/30074-trillion-dollar-asteroid-2011-uw158-earth-flyby.html>

JAKHU, Ram S., Joseph N. PELTON a Yaw Otu Mankata NYAMPONG, 2017. *Space Mining and Its Regulation* [online]. Cham: Springer International Publishing [cit. 15.1.2024]. ISBN 978-3-319-39245-5. Dostupné na: doi:10.1007/978-3-319-39246-2

LEFEBER, René, 2016. Relaunching the Moon Agreement. *Air and Space Law* [online]. 2016, roč. 41, č. Issue 1, s. 41–48. ISSN 0927-3379. Dostupné na: doi:10.54648/AILA2016004

LSA, 2023. Legal framework. *www.space-agency.public.lu* [online]. Dostupné na: <http://space-agency.public.lu/en/agency/legal-framework.html>

METCALFE, T. S., M. H. MONTGOMERY a A. KANAAN, 2004. Testing White Dwarf Crystallization Theory with Asteroseismology of the Massive Pulsating DA Star BPM 37093. *The Astrophysical Journal* [online]. 2004, roč. 605, č. 2. ISSN 0004-637X. Dostupné na: doi:10.1086/420884

MOJ.GOV.AE, 2019. *Federal Law No. (12) of 2019 ON THE REGULATION OF THE SPACE SECTOR* [online]. 19. december 2019. Dostupné na: <https://www.moj.gov.ae/assets/2020/Federal%20Law%20No%2012%20of%202019%20on%20THE%20REGULATION%20OF%20THE%20SPACE%20SECTOR.pdf.aspx>

NASA, 2023. *NASA's Psyche: By the Numbers – Psyche Mission* [online]. Dostupné na: <https://blogs.nasa.gov/psyche/2023/10/13/nasas-psyche-by-the-numbers/>

ODUNTAN, Gbenga, 2015. Who owns space? US asteroid-mining act is dangerous and potentially illegal. *The Conversation* [online]. Dostupné na: <http://theconversation.com/who-owns-space-us-asteroid-mining-act-is-dangerous-and-potentially-illegal-51073>

PERRY, I. B., 2017. *[OEMF2017] Off-Earth Mining under the Outer Space Treaty: Legal with Future Challenges* [online]. 2017. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=KzAxF6CmorA>

REYNOLDS, Glenn Harlan, 1995. The Moon Treaty: prospects for the future. V: *Space Policy* [online]. s. 115–120. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/026596469500006X>

RUMMEL, John a Brian BERGER, 2015. Op-ed | One Small Step for Space Resources. *SpaceNews* [online]. Dostupné na: <https://spacenews.com/op-ed-the-next-steps-for-space-resources/>

SVIATKIN, Ivan, 2019. Právní úprava těžby nerostných surovin na vesmírných tělesech. *Advokátní deník* [online]. 2019. Dostupné na: <https://advokatnidenik.cz/2019/01/09/vyvoj-pravni-upravy-v-souvislosti-s-tezbou-nerostnych-surovin-na-vesmirnych-telesech/>

TRONCHETTI, Fabio, 2016. Title IV - Space Resource Exploration and Utilization of the US Commercial Space Launch Competitiveness Act: A Legal and Political Assessment. *Air and Space Law* [online]. 2016, roč. 41, č. 2. ISSN 0927-3379. Dostupné na: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Air+and+Space+Law/41.2/AILA2016012>

UNITED STATES CONGRESS, 2015. *PUBLIC LAW 114-90-NOV. 25, 2015 "CHAPTER 513-SPACE RESOURCE COMMERCIAL EXPLORATION AND UTILIZATION* [online]. 25. november 2015. Dostupné na: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ90/PLAW-114publ90.pdf>

UNOOSA, 1966. 2222 (XXI). *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the*

Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies [online]. 14. december 1966. Dostupné na: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_21_2222E.pdf

UNOOSA, 1971. 2777 (XXVI). *Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects* [online]. 29. november 1971. Dostupné na: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf

UNOOSA, 1979. 34/68. *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies* [online]. 5. december 1979. Dostupné na: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf

UNOOSA, 2023. *Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, New York, 5 December 1979, Saudi Arabia: Withdrawal* [online]. 5. január 2023. Dostupné na: <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2023/CN.4.2023-Eng.pdf>

VIKINKOSKI, M., P. VERNAZZA, J. HANUŠ, H. LE COROLLER, K. TAZHENOVA, B. CARRY, M. MARSSET, A. DROUARD, F. MARCHIS, R. FETICK, T. FUSCO, J. ĎURECH, M. BIRLAN, J. BERTHIER, P. BARTCZAK, C. DUMAS, J. CASTILLO-ROGEZ, F. CIPRIANI, F. COLAS, M. FERRAIS, J. GRICE, E. JEHIN, L. JORDA, M. KAASALAINEN, A. KRYSZCZYNSKA, P. LAMY, A. MARCINIAK, T. MICHALOWSKI, P. MICHEL, M. PAJUELO, E. PODLEWSKA-GACA, T. SANTANA-ROS, P. TANGA, F. VACHIER, A. VIGAN, B. WARNER, O. WITASSE a B. YANG, 2018. (16) Psyche: A mesosiderite-like asteroid? *Astronomy & Astrophysics* [online]. 2018, roč. 619, s. L3 [cit. 15.1.2024]. ISSN 0004-6361, 1432-0746. Dostupné na: doi:10.1051/0004-6361/2018340

**AKTUÁLNA JUDIKATÚRA SÚDNEHO DVORA EURÓPSKEJ ÚNIE K
PRÁVU NA TLMOČENIE A PREKLAD V ZMYSLE SMERNICE
EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY 2010/64/EÚ Z 20. OKTÓBRA
2010 O PRÁVE NA TLMOČENIE A PREKLAD V TRESTNOM KONANÍ**

**THE CURRENT CASE LAW OF THE COURT OF JUSTICE OF THE
EUROPEAN UNION ON THE RIGHT TO INTERPRETATION AND
TRANSLATION IN ACCORDANCE WITH DIRECTIVE 2010/64/EU OF
THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL OF 20
OCTOBER 2010 ON THE RIGHT TO INTERPRETATION AND
TRANSLATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Bianka Bilasová*

ABSTRAKT

Predkladaný príspevok sa venuje problematike uplatňovania procesných práv v trestnom konaní v zmysle smerníc Európskeho parlamentu a Rady, ktoré boli prijaté s cieľom posilniť procesné postavenie podozrivých a obvinených osôb v trestnom konaní a tým zaručiť spravodlivý súdny proces. Smernice predstavujú minimálne pravidlá, ktorých zavedenie do vnútroštátnych právnych poriadkov je nevyhnutné pre vzájomnú justičnú spoluprácu v trestných veciach. V prípade pochybnosti, či je vnútroštátne právo v súlade s právom Únie, sa môžu členské štáty obrátiť na Súdny dvor Európskej únie, čo urobia v priebehu vnútroštátneho konania svojím návrhom na začatie prejudiciálneho konania. Práve Súdny dvor zohráva kľúčovú úlohu pri zabezpečovaní jednotného uplatňovania práva Európskej únie vo všetkých členských štátoch. Práca sa prioritne zameriava na aplikačné problémy, ktoré súvisia s praktickým výkonom uplatňovania predmetných smerníc na úrovni členských štátov Európskej únie v trestnom konaní. Článok je rozdelený na dve časti. V prvej časti autor vysvetľuje právo na tlmočenie a preklad v trestnom konaní v kontexte Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní. V druhej časti sa autor venuje rozboru aktuálnej judikatúry Súdneho dvora.

Príučové slová: *Judikatúra Súdneho dvora Európskej Únie, prejudiciálne konanie, trestné konanie, procesné práva, smernica*

Úvod

Európska únia, ako supranacionálna inštitúcia, založila a reguluje jednotný trh charakterizovaný štyrmi základnými slobodami: voľným pohybom osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Tento jednotný trh podstatne prispieva k hospodárskemu a sociálnemu rozvoju členských štátov. Paralelne však dochádza k zneužívaniu týchto slobôd pre cezhraničnú

---

* Mgr. Bianka Bilasová pôsobí ako externá doktorandka na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: bianka.bilasova@student.umb.sk.

kriminálnu aktivitu, ktorá si vyžaduje koordinovanú reakciu na európskej úrovni. V dôsledku toho sa rozšírila pôsobnosť a zvýšila frekvencia trestných činov s transnacionálnymi aspektmi, čo vyvolalo potrebu vyváženej a efektívnej reakcie v boji proti trestnej činnosti. Ako odpoveď na túto situáciu, Európska únia prijíma a implementuje opatrenia smerujúce k posilneniu právnej ochrany obvinených a podozrivých osôb, zabezpečujúc tým spravodlivé a efektívne trestné konanie v súlade s právnymi normami a základnými ľudskými právami.

V reakcii na potrebu posilnenia procesných práv v rámci trestnoprávneho konania prijala Rada Európskej únie dňa 30. novembra 2009 komplexný „Plán na posilnenie procesných práv podozrivých alebo obvinených osôb“ (ďalej len „Plán“). Tento dokument predstavuje kľúčovú súčasť legislatívneho rámca EÚ a má za cieľ systematické implementovanie opatrení na úrovni členských štátov, ktoré zabezpečujú a upevňujú procesné práva občanov. Plán obsahuje päť základných opatrení identifikovaných písmenami A až E, ktoré zahŕňajú: práva na preklad a tlmočenie (opatrenie A), práva na poučenie o právach a informovaní o obvineniach (opatrenie B), práva na právne poradenstvo a právnu pomoc (opatrenie C), práva na komunikáciu s príbuznými, zamestnávateľmi a konzulárnymi úradmi (opatrenie D) a osobitných záruk pre podozrivé alebo obvinené osoby, ktoré sú ohrozené (opatrenie E). Európska rada dňa 11. 12. 2009 prijala Štokholmský program, ako tretí viacročný program o priestore slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a začlenila Plán ako súčasť tohto programu.

Výsledkom tohto procesu bolo v rozmedzí rokov 2010 – 2016 prijatie šiestich nasledovných smerníc:

- smernica Európskeho parlamentu a Rady 2013/48/EÚ z 22. októbra 2013 o práve na prístup k obhajcovi v trestnom konaní a v konaní o európskom zatykači a o práve na informovanie tretej osoby po pozbavení osobnej slobody a na komunikáciu s tretími osobami a s konzulárnymi úradmi po pozbavení osobnej slobôd,
- smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní,
- smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/13/EÚ z 22. mája 2012 o práve na informácie v trestnom konaní,
- smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/343 z 9. marca 2016 o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinoty a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní,
- smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/800 z 11. mája 2016 o procesných zárukách pre deti, ktoré sú podozrivými alebo obvinenými osobami v trestnom konaní,
- smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1919 z 26. októbra 2016 o právnej pomoci pre podozrivé a obvinené osoby v trestnom konaní a pre vyžiadané osoby v konaní o európskom zatykači.

Spoločným cieľom smerníc je posilnenie vzájomnej dôvery členských štátov v ich jednotlivé systémy trestného súdnictva a tým uľahčiť vzájomného uznávania rozsudkov, prípadne iných justičných rozhodnutí stanovením spoločných minimálnych noriem. Vzhľadom na to, že smernice upravujú len minimálne pravidlá, členské štáty môžu zaviesť aj vyšší stupeň

ochrany jednotlivých práv. Jednotlivými smernicami bola členským štátom stanovená povinnosť. Smernice sú prijímané v súlade s článkom 82 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ZFEÚ), podľa ktorého „*Európsky parlament a Rada môžu v súlade s riadnym legislatívnym postupom prostredníctvom smerníc ustanoviť minimálne pravidlá s cieľom uľahčiť v potrebnom rozsahu vzájomné uznávanie rozsudkov a iných justičných rozhodnutí, ako aj policajnú a justičnú spoluprácu v trestných veciach, ktoré majú cezhraničný rozmer. Tieto minimálne pravidlá zohľadňujú rozdiely medzi právnymi tradíciami a systémami členských štátov.*“

1 Právo na tlmočenie a preklad v zmysle smernice Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní

Smernica 2010/64/EÚ o práve na tlmočenie a preklad, prijatá ako súčasť širšieho balíka opatrení stanovených Uznesením Rady z 30. novembra 2009, predstavuje kľúčový krok k posilneniu procesných práv obvinených alebo podozrivých osôb v trestných konaniach. Táto smernica si kladie za cieľ zabezpečiť právo na spravodlivý súdny proces, k čomu neodmysliteľne prispieva zaručenie práva na tlmočenie a preklad počas trestného konania a v konaní o výkone európskeho zatýkacieho rozkazu. Smernica ustanovuje základné jednotné normy pre poskytovanie týchto služieb s ambíciou podporiť vzájomnú dôveru medzi členskými štátmi. Ako sa konštatuje v smernici, členské štáty sú zaviazané poskytnúť jazykovú asistenciu okamžite a bezplatne osobám, ktoré nerozumejú alebo nehovoria jazykom konania, čím sa zabezpečí účinné uplatňovanie práva na obhajobu.

Podľa judikatúry Súdneho dvora, konkrétne vo veci Covaci, právo na tlmočenie znamená ústny preklad odpovedí a právo na preklad zahŕňa písomný preklad základných dokumentov (Klimek, 2017). Tieto práva musia byť zabezpečené buď v materinskom jazyku dotknutých osôb alebo v akomkoľvek inom jazyku, ktorý dané osoby aktívne používajú a ktorému rozumejú, aby sa zaručilo ich právo plne sa zapojiť do konania a efektívne uplatniť svoje právo na obhajobu.

V súlade s článkom 2 smernice sú členské štáty zaviazané zabezpečiť okamžitú asistenciu tlmočníka počas trestného konania a konania týkajúceho sa európskeho zatýkacieho rozkazu, a to vrátane situácií, kedy dochádza k interakcii medzi podozrivou alebo obvinenou osobou a jej právnym zástupcom. Pred rozhodnutím o vymenovaní tlmočníka, ktorý je nevyhnutný pre účinnú obhajobu, je povinnosťou členských štátov implementovať mechanizmy umožňujúce adekvátne posúdenie tejto potreby. Proti rozhodnutiu o pridelení tlmočníka, či už z dôvodu jeho kvalifikácie alebo výkonu, by mali byť k dispozícii náležité opravné prostriedky. V prípade, že fyzická prítomnosť tlmočníka nie je nevyhnutná, je možné tlmočenie realizovať diaľkovo, napríklad pomocou videokonferencie alebo iných kompatibilných technologických metód.

Článok 3 smernice zaväzuje členské štáty, aby v primeranej lehote zabezpečili preklad kľúčových dokumentov, ktoré sú nevyhnutné pre ochranu práva na spravodlivý súdny proces a práva na obhajobu. Medzi takéto dokumenty patria všetky rozsudky vrátane tých o odňatí slobody, obžaloby a obvinenia. Okrem toho majú členské štáty právomoc rozšíriť tento zoznam

o ďalšie dokumenty považované za podstatné z hľadiska národného právneho poriadku a špecifik daného konania.

2 Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-242/22

Spor vo veci samej

Dňa 10. júla 2019 bol moldavský štátny príslušník, označený v rozsudku ako TL, obvinený zo spáchania trestných činov nebezpečnej jazdy a riadenia motorového vozidla bez platného oprávnenia, ako aj z neposlúchnutia príkazu verejného činiteľa a snahy ovplyvniť jeho rozhodovanie nátlakom. Uznesenie o vznesení obvinenia bolo preložené do úradného jazyka Moldavska, ktorým je rumunčina. V rovnaký deň boli príslušnými orgánmi zrealizované potrebné procesné kroky pre vyhotovenie „vyhlásenia o totožnosti a pobyte“ (ďalej len „VTP“)⁶⁹, avšak bez zapojenia tlmočníka a vyhotovenia prekladu tohto dokumentu do rumunčiny.

Súd po nariadení hlavného pojednávania rozsudkom zo dňa 11. júla 2019 uložil odsúdenému TL podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom nad jeho správaním v skúšobnej dobe 3 roky. Okrem toho mu bol uložený aj vedľajší trest zákazu vedenia motorového vozidla na 12 mesiacov a peňažný trest vo výške 480 eur. TL bol počas súdneho pojednávania zastupovaný svojim advokátom za účasti tlmočníka, ktorý bol ustanovený na tlmočenie úkonov v priebehu pojednávania.

Príslušné orgány sa s cieľom výkonu probačného dohľadu bezvýsledne usilovali o zastihnutie TL na adrese, ktorú uviedol vo VTP. Z toho dôvodu portugalský Okresný súd Beja uznesením zo dňa 7. januára 2021 predvolal TL s cieľom overiť splnenie podmienok, ktoré vyplývajú z uloženého probačného dohľadu. Uznesenie sa súd odsúdenému pokúsil doručiť opakovane na adresu uvedenú vo VTP, avšak neúspešne. Keďže sa TL na pojednávanie nedostavil, súd uznesením zo dňa 9. júna 2021 zrušil podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody a vydal príkaz na zatknutie TL na účely výkonu trestu, ktorý opätovne doručil na adresu uvedenú vo VTP, ako aj jeho advokátovi. Voči predmetnému uzneseniu nebol zo strany TL ani zo strany advokáta uplatnený žiadny opravný prostriedok. Obe uznesenia, uznesenie zo 7. januára 2021 aj uznesenie z 9. júna 2021, boli koncipované v portugálčine.

Dňa 30. septembra 2021 bol obvinený TL zadržaný na novej adrese. V súvislosti s týmto zadržaním si obvinený vybral nového právneho zástupcu. Na základe právnej analýzy predmetnej veci podal obvinený TL dňa 18. novembra 2021 odvolanie proti uzneseniam súdu vydaným dňa 7. januára 2021 a dňa 9. júna 2021, pričom navrhol ich zrušenie. Vo svojom odvolaní poukázal na to, že uznesenia mu z dôvodu zmeny pobytu neboli doručené a o povinnosti ohlásiť zmenu svojho pobytu vrátane následkov jej nedodržania nemohol vedieť, nakoľko dokument VTP, z ktorého obsahu tieto povinnosti a následky vyplývajú, mu nebol poskytnutý v rumunčine, teda v jazyku, ktorému rozumie. Ďalej svoj návrh argumentoval tým,

---

⁶⁹ "Termo de Identidade e Residência" (TIR) je preventívne a donucovacie opatrenie v portugalskom právnom systéme, ktorým sa podozrivej alebo obvinenej osobe v trestnom konaní stanovujú určité povinnosti, ktoré obmedzujú jej slobodu s cieľom zabezpečiť, aby dodržala zákonný proces bez toho, aby musela byť zadržaná vo vyšetrovacej väzbe. Jeho obsahom sú, okrem povinností a obmedzení, osobné identifikačné údaje jednotlivca a jeho bydliska.

že v čase vyhotovenia VTP a v čase vyhotovenia uznesenia o vznesení obvinenia nemal prístup k tlmočníkovi. V záverečnej časti svojho odvolania obvinený TL uviedol, že sporné uznesenia neboli preložené do jeho materinského jazyka ani do jazyka, ktorému rozumie, čo považuje za porušenie svojich procesných práv.

Okresný súd Beja dňa 20. novembra 2021 návrh TL uznesením zamietol. Ako prvé v uznesení uviedol, že nezabezpečenie tlmočníka, prekladu VTP a uznesenia o zrušení odkladu výkonu trestu nepredstavuje vadu, ktorá má za následok absolútnu neplatnosť. Takáto vada by mohla predstavovať najviac relatívnu neplatnosť a jej nápravu je možné dosiahnuť len prostredníctvom zákonom stanovených opravných prostriedkov, ktoré je potrebné uplatniť v zákonných lehotách. V opačnom prípade, márne uplynutie lehôt má za následok nápravu tejto vady. Za druhé súd uvádza, že počas konania bol TL osobne vypočutý a zastupovaný advokátom. Mal možnosť vyjadriť sa ku každému rozhodnutiu, a to aj prostredníctvom svojho advokáta, ktorému boli doručené všetky informácie a rozhodnutia týkajúce sa predmetného konania. Za tretie, súd opätovne zdôraznil, že nemôže vyhovieť návrhu na určenie neplatnosti napadnutých uznesení, pretože žiadne z rozhodnutí nebolo v čase pred nadobudnutím ich právoplatnosti napadnuté opravným prostriedkom.

TL sa proti tomuto uzneseniu odvolal na Odvolací súd Évora, ktorý Súdnu dvoru predložil nasledujúcu prejudiciálnu otázku:

Možno články 1 až 3 smernice 2010/64 a článok 3 smernice 2012/13, ktoré prijali Európsky parlament a Rada, samostatne alebo v spojení s článkom 6 EDĽP [Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd] vykladať v tom zmysle, že nebránia ustanoveniu vnútroštátneho práva, ktoré sankcionuje neustanovenie tlmočníka a nepreloženie základných procesných úkonov obvinenému, ktorý nerozumie jazyku konania, relatívnu neplatnosťou, ktorú treba namietať, a ktoré dovoľuje, aby sa takáto neplatnosť uplynutím času napravila?

Analýza prejudiciálnych otázok

V úvode svojho rozhodnutia Súdny dvor zdôrazňuje, jeho rozhodovacia právomoc nie je výlučne limitovaná otázkami, ktoré vnútroštátny súd predloží, ale môže sa vyjadriť aj k iným aspektom výkladu práva Únie, ktorých výklad môže prispieť k spravodlivému rozhodnutiu vo veci. Toto úvodné konštatovanie Súdného dvora je dôležité pre porozumenie širšieho výkladu jeho rozhodnutia, ktorý sa neobmedzuje len na tie ustanovenia smernice, ktoré vnútroštátny súd považoval za rozhodujúce.

Vnútroštátny súd sa svojou prejudiciálnou otázkou v podstate pýta, či článok 2 ods. 1 a článok 3 ods. 1 smernice 2010/64, ako aj článok 3 ods. 1 písm. d) smernice 2012/13, majú byť vykladané v súlade s článkom 47 a článkom 48 ods. 2 Charty základných práv únie (ďalej len „Charta“) tak, že sú v rozpore s vnútroštátnymi právnymi predpismi, podľa ktorých porušenie práv uvedených v týchto smerniciach môže byť efektívne namietané len subjektom, ktorého sa tieto práva týkajú a to výlučne v stanovenej prekluzívnej lehote. Súdny dvor pri vymedzení prejudiciálnej otázky vychádzal z predpokladu, že sa vnútroštátny súd pýta aj na výklad smernice 2012/13, pretože z prejudiciálnej otázky vnútroštátneho súdu je zrejmé, že TL pri vznesení obvinenia nebol informovaný o svojom práve na zabezpečenie tlmočníka a o preklade základných dokumentov v trestnom konaní, ako to uvádza článok čl. 3 ods. 1 písm. d) danej smernice. Vnútroštátny súd vo svojom návrhu tiež vymedzuje právnu úpravu,

podľa ktorej sa osobám, ktoré nepoznajú alebo neovládajú jazyk, v ktorom je vedené trestné konania, musí ustanoviť tlmočník. V opačnom prípade môže mať toto za následok neplatnosť úkonu, pri ktorom tlmočník absentoval. Táto neplatnosť právnej úpravy podmieňuje splnením dvoch podmienok: za prvé, že dotknutá osoba sa takémuto postupu bránila podaním návrhu na určenie neplatnosti, a za druhé, tento návrh podala v čase, keď k dokončeniu daného úkonu ešte nedošlo.

V prvom rade je potrebné uviesť, že smernice majú priamy účinok, a preto sa práv, ktoré sú ich obsahom, môže TL, ako aj ostatné oprávnené subjekty, dovolávať voči členskému štátu na vnútroštátnom súde, a to aj napriek skutočnosti, že neboli transponované do portugalského právneho poriadku. V tejto súvislosti Súdny dvor poukazuje na to, že tri procesné akty, a to VTP, ako aj rozhodnutia zo 7. januára 2021 a 9. januára 2021, sa zaraďujú medzi základné dokumenty a spadajú do pôsobnosti smerníc 2010/64 a 2012/13. Na základe uvedeného Súdny dvor konštatuje, že mal byť v súlade s čl. 3 ods. 1 smernice 2010/64 zabezpečený ich písomný preklad.

Po druhé, Súdny dvor upriamuje pozornosť na pôsobnosť smerníc, ktorá je obmedzená okamihom konečného rozhodnutia súdu o otázke, či podozrivá alebo obvinená osoba trestný čin, ktorý sa jej kladie za vinu, skutočne spáchala. Táto pôsobnosť sa v prípade potreby vzťahuje aj na odsúdenie a rozhodnutie o každom opravnom prostriedku. Naopak, konania, ktorých účelom nie je určenie trestnoprávnej zodpovednosti osôb, nepatria do pôsobnosti smernice. Avšak tri procesné akty, aj napriek tomu, že boli vydané po právoplatnom odcudzujúcom rozsudku TL, tvoria súčasť konania. Konkrétne VTP, ktoré je predbežným donucovacím opatrením, platí až do zániku trestu a osoba je povinná dodržiavať v ňom určené povinnosti; v opačnom prípade jej hrozí zrušenie odkladu výkonu uloženého trestu. Z dôvodu závažnosti a dôsledkov, ktoré môžu pre osobu vyplývať z nedodržania týchto povinností, Súdny dvor konštatuje, že takýto dokument je potrebné vykladať v zmysle článkov 3 ods. 1 a 2 smernice 2010/64 ako základný dokument. Navyše, tento článok dáva členským štátom slobodu určiť aj iné dokumenty ako základné, okrem tých, ktoré sú v smernici už definované ako základné dokumenty. V nadväznosti na uvedené možno konštatovať, že na základe ustanovení článku 2 ods. 1 a článku 3 ods. 1 smernice 2010/64 mal TL nárok na to, aby mu bol poskytnutý dokument VTP v písomnej preloženej forme a zároveň, aby pri jeho vypracovaní bol prítomný tlmočník.

Po tretie, podľa portugalského právneho poriadku má porušenie práva na tlmočenie a práva na preklad základných dokumentov podľa článku 120 CPP za následok relatívnu neplatnosť tých procesných úkonov, počas ktorých nebol výkon týchto práv zabezpečený. Osoba, ktorej procesné práva boli takto porušené, sa môže brániť podaním návrhu na určenie neplatnosti úkonu, pričom tak musí urobiť osobne a to v čase pred dokončením namietaného úkonu, pod hrozbou preklúzie.

Na jednej strane majú členské štáty povinnosť zabezpečiť, aby osoba, ktorej práva boli v konaní porušené, mohla podať opravný prostriedok proti rozhodnutiu, v ktorom sa konštatuje, že tlmočenia a preklad nie sú potrebné. Na druhej strane, rešpektujúc procesnú autonómiu členských štátov, smernica 2010/64 ani smernica 2012/13 nestanovujú podmienky pre vyvodenie zodpovednosti v prípade, ak tieto práva neboli zabezpečené, ale nechávajú priestor

členským štátom na prijatie osobitnej právnej úpravy. Opravné prostriedky, ktoré členské štáty v tejto súvislosti prijímajú, musia byť v súlade so zásadou ekvivalencie a zásadou efektivity.

Čo sa týka zásady ekvivalencie, táto nariaďuje, aby pravidlá uplatňovania práv odvodených od smerníc neboli menej priaznivé ako pravidlá pre vnútroštátne právne otázky. Inými slovami, členský štát by nemal mať prísnejšie alebo menej priaznivé postupy pre prípady vyplývajúce z práva EÚ v porovnaní s podobnými vnútroštátnymi prípadmi. Pokiaľ ide o konanie, o ktoré ide vo veci samej, Súdny dvor má za to, že aplikáciou článku 120 CPP na prípady porušenia práv vyplývajúcich zo smerníc 2010/64 a 2012/13 nedochádza k porušeniu tejto zásady. Tento článok sa týka podmienok, za akých možno vzniesť námietku neplatnosti, a to bez ohľadu na to, či je dôvod neplatnosti založený na vnútroštátnych alebo na predpisoch Európskej únie.

Zásada efektivity vyžaduje, aby zavedené postupy prakticky neznemožňovali alebo nadmerne nesťažovali výkon práv priznaných právom EÚ. Znamená to, že hoci členské štáty majú autonómiu pri vykonávaní práva EÚ, musia tak robiť spôsobom, ktorý neohrozuje účinnosť práva EÚ. Pokiaľ ide o prípad, o aký ide vo veci samej, hoci smernice 2010/64 a 2012/13 neupravujú podmienky výkonu práv, ktoré definujú, tieto podmienky, keď sú prijaté do vnútroštátnej legislatívy, nesmú ohroziť cieľ týchto smerníc. Týmto cieľom je zabezpečiť, aby trestné konanie bolo spravodlivé a aby právo podozrivých a obvinených osôb na obhajobu bolo zaručené. Ak by sa teda od osoby, ktorej právo na tlmočenie a právo na preklad boli porušené, vyžadovalo, aby musela podať opravný prostriedok v prekluzívnej lehote proti tomu, že nebola informovaná o svojich právach na tlmočenie a preklad, právo na informácie, ktoré je zaručené v článku 3 ods. 1 písm. d) smernice 2012/13, by stratilo svoje opodstatnenie, pretože daná osoba by ani nemala vedomosť o tom, že jej právo na informácie bolo porušené a z toho dôvodu by ani nemohla toto porušenie namietať. Z rovnakých dôvodov by to malo platiť aj pre práva na tlmočenie a preklad, ako sú definované v článku 2 ods. 1 a článku 3 ods. 1 smernice 2010/64, v prípade, že dotyčná osoba nebola oboznámená s existenciou a rozsahom týchto práv. Ak by sme toto aplikovali na dokument, akým je VTP, osoba TL by bola *de facto* zbavená možnosti namietať neplatnosť tohto procesného aktu.

Záver

Vzhľadom na vyššie uvedené úvahy je potrebné odpovedať na prejudiciálnu otázku tak, že článok 2 ods. 1 a článok 3 ods. 1 smernice 2010/64, ako aj článok 3 ods. 1 písm. d) smernice 2012/13 v spojení s článkom 47 a článkom 48 ods. 2 Charty, ako aj so zásadou efektivity sa majú vykladať v tom zmysle, že bránia vnútroštátnej právnej úprave, podľa ktorej musí porušenie práv stanovených v uvedených ustanoveniach týchto smerníc uplatniť nositeľ týchto práv v stanovenej prekluzívnej lehote, keď táto lehota začína plynúť ešte pred tým, než bola dotknutá osoba v jazyku, ktorým hovorí alebo ktorému rozumie, informovaná jednak o existencii a rozsahu svojho práva na tlmočenie a preklad a jednak o existencii a obsahu predmetného základného dokumentu, ako aj o účinkoch, ktoré sú s ním spojené.

Zoznam bibliografických odkazov

Charta základných práv Európskej únie

COM(2019)560 - REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL on the implementation of Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third person informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty [online]. 2019 [cit. 2023-11-22]. Dostupné na internete: [https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvke1fm2yd1u0_j9vvik7m1c3gyxp/vl29hkgspqzo/v=s7z/f=/com\(2019\)560_en.pdf](https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvke1fm2yd1u0_j9vvik7m1c3gyxp/vl29hkgspqzo/v=s7z/f=/com(2019)560_en.pdf) > 22 s.

KLIMEK, L. 2017. *Základy trestného práva Európskej Únie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. 266 s. ISBN 978-80-8168-601-6.

MC NAMEE, P. 2020 Procedural safeguards: Procedural safeguards for suspects and accused persons in criminal proceedings. In: *CCBE reference guide to assist eu defence practitioner*. [online], 2020. [cit. 2023-11-12]. Dostupné na internete: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/CRIMINAL_LAW/CRM_Guides_recommendations/EN_CRM_20200407_Guide-to-assist-EU-Defence-Practitioners.pdf > s. 4-11.

Návrh na začatie prejudiciálneho konania zo dňa 29. augusta 2012, ktorý podal Tribunal da Relação de Évora – Secção Criminal – 2.^a Subsecção - Trestné konanie proti TL (Vec C-242/22).

REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL on the implementation of Directive 2010/64/EU of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings. COM/2018/857 final [online]. 2010. [cit. 2023-11-03]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018D0857> >

Rozsudok Súdneho dvora zo dňa 14. júla 2022, *PPU*, C-242/22, ECLI: ECLI:EU:C:2022:611.

Rozsudok Súdneho dvora zo dňa 15. októbra 2015, *Gavril Covaci*, C-216/14, ECLI:EU:C:2015:686.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/1919 z 25. októbra 2016 o právnej pomoci pre podozrivé a obvinené osoby v trestnom konaní a pre vyžiadané osoby v konaní o európskom zatykači.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/343 z 9. marca 2016 o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinoty a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/800 z 11. mája 2016 o procesných zárukách pre deti, ktoré sú podozrivými alebo obvinenými osobami v trestnom konaní.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/13/EÚ z 22. mája 2012 o práve na informácie v trestnom konaní.

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2013/48/EÚ z 22. októbra 2013 o práve na prístup k obhajcovi v trestnom konaní a v konaní o európskom zatykači a o práve na informovanie tretej osoby po pozbavení osobnej slobody a na komunikáciu s tretími osobami a s konzulárnymi úradmi po pozbavení osobnej slobody.

Štokholmský program – otvorená a bezpečná Európa, ktorá slúži občanom a chráni ich, In: *Úradný vestník Európskej Únie* [online], 2010, C-115/1. [cit. 2023-11-2]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:SK:PDF>

Uznesenie Rady z 30. novembra 2009 o pláne na posilnenie procesných práv podozrivých alebo obvinených osôb v trestnom konaní. In: *Úradný vestník Európskej Únie*, [online]. 2009, C 295/01. [cit. 2023-11-2]. Dostupné na internete: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2009:295:FULL&from=lt>

Z návrhu generálneho advokáta zo dňa 14. júla 2022, *PPU*, C-242/22, ECLI:EU:C:2022:580.

Zmluva o fungovaní Európskej Únie.

PRESKÚMANIE POTENCIÁLU LOKÁLNYCH MIEN NA ZÁKLADE PRÍKLADOV Z PRAXE V KRAJINÁCH EURÓPY S DÔRAZOM NA AKTUÁLNU PRÁVNÚ ÚPRAVU

REVIEWS OF THE POTENTIAL OF LOCAL CURRENCIES BASED ON EXAMPLES FROM PRACTICE IN EUROPEAN COUNTRIES WITH AN EMPHASIS ON THE CURRENT LEGAL ADJUSTMENT

Peter Cibul'a*

ABSTRAKT

Zámerom predkladaného príspevku je na základe sumarizácie doterajších skúseností s lokálnou menou v krajinách Európy aj na Slovensku preskúmať potenciál lokálnej meny v súčasnom svete, jej opodstatnenosť a význam a zároveň hľadať možnosti eliminácie príčin jej doterajšieho neúspešného fungovania na Slovensku za pomoci aktuálnej právnej úpravy zo strany Európskej únie v súvislosti s diskusiou a reakciou spoločnosti na zavedenie digitálneho eura. Motiváciou pri písaní bol fakt, že doposiaľ podľa našich informácií nebola v dostupných teoretických zdrojoch dostatočne rozpracovaná téma právnej úpravy v oblasti zavádzania a využívania alternatívnych finančných a menových systémov. Pri diskusii o tvorbe a zavádzaní takejto právnej úpravy je potrebné pozornosť zamerať na lokálnu menu aj preto, že súčasný finančný systém a jednotlivé fiat meny už nespĺňajú parametre modernej doby. Lokálna mena úzko súvisí s lokálnou ekonomikou a podporou jej rozvoja. V tom vidíme hlavný zmysel implementácie doterajších poznatkov a skúseností o nej do právnych úprav na úrovni EÚ či jednotlivých členských štátov. S rastúcou ekonomickou globalizáciou sa čoraz viac hovorí o alternatívnych formách ekonomiky a ako sa dnes v mnohých krajinách presviedčame, lokálna ekonomika je konceptom fungujúcim v praxi. Zavedenie lokálnej meny v podmienkach Slovenska nie je vôbec jednoduché, nakoľko viaceré známe snahy a pokusy po nejakom čase ustúpilo do úzadia. V dobe elektronizácie nám však najnovšie technológie umožňujú posúvať sa ďalej aj v tomto smere, eliminovať nedostatky lokálnej meny a dôvody, pre ktoré doteraz nebola úspešná. Preto je nevyhnutné držať s nimi krok aj v oblasti teórie práva a intenzívne a kvalitne ich aplikovať do oblasti praxe. V príspevku využívame metódu literárnej rešerše na základe vedeckej a odbornej literatúry a rôznych odborných článkov a časopisov, ďalej analýzu na rozčlenenie myšlienkového podstaty skúmaného problému na menšie časti. Syntézu uplatňujeme pri spájaní získaných poznatkov a hľadani súvislostí medzi nimi a súčasne aplikujeme induktívno-deduktívne postupy na generalizáciu (zovšeobecnenie) poznatkov v procese vyhodnocovania záverov na základe predchádzajúcich zistení. Sme presvedčení, že podpora vzniku aktuálnej a ucelenej právnej úpravy v oblasti alternatívnych zúčtovacích systémov a mien je zárukou premietnutia sa aj do oblasti právnej praxe.

Kľúčové slová: menové systémy, lokálna mena, právna úprava, digitálne euro

---

* Ing. Peter Cibul'a, MBA pôsobí ako interný doktorand na Katedre politológie na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: peter.cibula@umb.sk.

Úvod

Počas celej histórie ľudskej spoločnosti sa stretávame so snahami o vytvorenie nových či alternatívnych spôsobov zúčtovania sa medzi jednotlivými subjektmi na trhu. Peniaze sú v súčasnosti permanentne znehodnocované viac ako kedykoľvek predtým. Výška inflácie v globálnom svete dosahuje rekordné hodnoty. Ukazuje sa, že súčasný centralizovaný finančný systém nie je postavený na pevných základoch a je len otázkou času, kedy sa zrúti. Dnes to máme možnosť vidieť aj na tisíckach existujúcich a stále vznikajúcich virtuálnych mien (digitálne internetové meny založené na zložitom a šifrovanom matematickom algoritme), ktoré neustále naberajú na popularite a ich budúcnosť je čoraz jasnejšia. Decentralizácia, digitalizácia, bezpečnosť, prehľadnosť a nemennosť finančných operácií, to sú atribúty, s ktorými pracovali kryptoaktíva už od začiatku svojho vzniku. Z právneho hľadiska sú peniaze zákonné platidlo. V tomto zmysle je nutné, aby aj alternatívne platobné systémy mali svoju oporu v legislatíve. To je základný predpoklad ich úspešného fungovania.

Mnohé, najmä zahraničné skúsenosti ukazujú, že úspech lokálnej meny v rozhodujúcej miere závisí od schopnosti a aktívneho prístupu miestnych autorít a ochoty obyvateľstva prijať lokálnu menu za svoju, používať ju v čo najväčšej miere ako alternatívne platidlo a uchovávať ju ako svoje jedinečné aktívum. Toto všetko vie ovplyvniť verejná politika prostredníctvom svojich, najmä ekonomických, ale aj právnych nástrojov.

Technológie dávajú priestor pre inovatívne postupy, zavedenie inovatívnych nástrojov verejnej politiky, prostredníctvom ktorých je možné zachytiť a naplno využiť trendy modernej doby. Kľúčovou v tomto smere je kompetentnosť a aktivita lokálnych autorít ponúkané možnosti aj adekvátne využiť v prospech územia a obyvateľov, ktorí tu žijú. Základom je ochota neustále sa vzdelávať a prijímať nové informácie, nakoľko súčasná turbulentná doba sa spája s novými a nečakanými momentmi, ktoré rôznym spôsobom zasahujú do nášho života, a správne rozhodovanie v každej situácii zásadne ovplyvňuje ďalšie smerovanie a rozvoj danej oblasti. Platí to aj pre oblasť lokálnej meny. Domnievame sa, že príklady dobrej praxe existujúcich lokálnych mien zo sveta a ich etablovanie v systéme verejných ekonomík je zárukou ich ďalšieho rozširovania a rozvoja v spojitosti so zvýšeným záujmom o ne. Ani tu sa však nezaobídeme bez kvalitnej legislatívy, ktorá umožní maličkým lokálnym menám vyrásť a dospieť. Jasná a prehľadná legislatíva zrovnoprávni všetkých zainteresovaných aktérov, sprehľadní všetky prebiehajúce procesy a zároveň nastaví smer, akým sa tento fenomén dnešnej doby bude uberať v budúcnosti. V príspevku sa venujeme preskúmaniu potenciálu lokálnych mien na základe príkladov z praxe v krajinách Európy s dôrazom na aktuálnu právnu úpravu v priestore Európskej únie.

1 Lokálne meny a ich potenciál

Niektoré krajiny, mestá či obce sa už v minulosti pokúsili o zavedenie lokálnych mien. Predovšetkým v časoch, kedy sú peniaze neisté, by to mohlo byť isté riešenie, aby peniaze mohli naďalej plniť svoju pôvodnú funkciu uchovávateľa hodnoty. Samozrejme, lokálnej mene musí priat' aj legislatíva danej krajiny, inak bude jej zavedenie odsúdené na zánik tak, ako to bolo v prípade niektorých takýchto mien na Slovensku.

Vo všeobecnosti je vnútorný obchod prostredníctvom používania doplnkových mien stratégiou odolnosti, ktorá znižuje vplyv národných hospodárskych kríz a závislosť na medzinárodnom obchode zvýšením sebestačnosti domácej ekonomiky. Používanie miestnej meny zvyšuje povedomie o vplyve vlastnej ekonomickej aktivity medzi obyvateľmi. Objavenie, využívanie a ochrana miestnych zdrojov je v tomto smere naozaj kľúčové.

Myslíme si, že existencia lokálnych mien v ekonomike je opodstatnená. Avšak je dôležité, aby sa o nich zvyšovalo povedomie medzi miestnymi obyvateľmi a podnikateľmi. V takomto prípade budú mať k nim ľudia čoraz väčšiu dôveru. Dôležité je, aby lokálne meny chránili majiteľov najmä malých lokálnych obchodov v časoch, kedy sú veľmi módne rôzne obchodné domy a veľké obchodné centrá. Vďaka tomu sa podporuje vyššia sebestačnosť a zároveň sa na území buduje väčšia nezávislosť od externých zdrojov. Lokálna mena tiež slúži na posilnenie solidarity medzi miestnymi zákazníkmi a podnikmi, na stimuláciu rozvoja miestnej ekonomiky. Dáva priestor malým podnikateľom vybudovať si značku, odlíšiť sa od konkurencie a zároveň dáva možnosť prepojiť podnik s inými podnikmi cestou budovania siete dodávateľsko-odberateľských vzťahov. Obchodník získa dobré meno a tým aj nových zákazníkov, pretože sa zapája do rozvoja lokálnej komunity a miestnej ekonomiky – podporuje mesto, v ktorom podniká, získava príležitosti na prepájanie svojho podniku s inými zapojenými podnikmi a rovnako s dodávateľmi a distribútormi, podporuje tvorbu pracovných miest (nezamestnaní, študenti a dobrovoľníci sú platení v lokálnej mene). Väčšina lokálnych mien ako u nás, tak i vo svete, bolo vytvorených, aby ich majiteľov dokázali ochrániť pred dôsledkami globálnej krízy a výkyvov na devízovom trhu.

Mať pevný výmenný kurz medzi lokálnymi a národnými platobnými prostriedkami má tú výhodu, že zjednodušuje tvorbu cien a oceňovania, ale má riziko, že bude v prípade krízy čeliť tomu istému ako národná mena (Lietaer, 2001).

Lokálne meny sa často používajú aj vo forme bezúročných mikroúverov, o ktoré môžu požiadať miestni podnikatelia, ktorí akceptujú platbu lokálnou menou (Tumpach, Mejzlík, Šlosárová, 2014). Lokálnymi menami sa v niektorých krajinách dajú platiť aj lokálne dane v prípade, že emitentom lokálnej meny je lokálna vláda.

Výhodou lokálnych mien je, že sa nedajú použiť na špekulatívne obchody. Sú prostriedkom výmeny konkrétnej hodnoty alebo služby. Ich použitie je tým pádom viazané iba na sieť lokálnych prevádzok.

Z účtovného a daňového hľadiska môžeme lokálnu menu zaradiť medzi ceniny. Ceniny môžu byť tlačené iba spoločnosťami, ktoré získali oprávnenie na tlač cenín od Ministerstva financií SR. Všetky ceniny predstavujú konkrétnu finančnú hodnotu a sú považované za platidlo (Krišková, Užík, 2016). Ceniny sú vždy oceňované menovitou hodnotou, a to aj v prípade preradenia z osobného majetku do podnikania (Pakšiová, 2016).

Predpokladáme, že v porovnaní s tradičnými peniazmi je lokálna mena schopná všetky funkcie peňazí rovnako plnohodnotne zabezpečiť.

Fakt, že vznik lokálnych mien je prirodzeným dôsledkom narastajúcej globalizácie, potvrdzujú rôzni odborníci, ktorí pri odhaľovaní vplyvu globalizácie na rôzne aspekty medzinárodných vzťahov poukazujú okrem iného na nestabilitu a zraniteľnosť medzinárodného monetárneho a finančného systému.

2 Príklady z praxe v oblasti lokálnych mien v krajinách Európy

Lokálne meny sú využívané aj v mnohých krajinách EÚ. Do akej miery a s akými skúsenosťami, na to sa pozrieme v ďalšom texte.

V Európe začalo byť zavádzanie miestnych mien populárne zhruba od roku 2000. Odvtedy sa rozšírili natoľko, že v niektorých krajinách dokonca existujú aj viaceré lokálne meny. Napríklad Francúzsko v roku 2009 zaviedlo menu L'abeille v juhozápadnom francúzskom meste Villeneuve-sur-Lot a L'Occitan v Pézenas (v regióne Languedoc-Roussillon, južné Francúzsko).

M. Kováčiková (2016) uvádza: „*Iniciatíva za vytvorenie komplementárnych mien je známa už dávno. Postupne sa začali objavovať rôzne systémy výmeny, siete založené na tradičnom LETS spôsobe, časové banky, atď. Výsledky sú rozporuplné, nakoľko niektoré systémy splnili svoje ciele a dokázali pretrvať, iné toho neboli schopné. Historickú relevantnosť nájdeme v celej Južnej a Severnej Amerike, Kanade, Ázii a Švajčiarsku. Rozšírenie, ktoré je podporené vzťahom, ktorý sa vytváral medzi existujúcimi sieťami a menami. Práve toto bolo podnetom na vznik väčších sietí, akou je aj CES Exchange (ráta s 58 registrovanými lokálnymi skupinami). S určitosťou vieme povedať, že sa vyskytuje vo viac ako 35 krajinách, aj keď údaje o celkovej počte komplementárnych mien sú rozličné. Týmto spôsobom Bernard Lietaer určil 5000 foriem existujúcich alternatívnych platieb (zahŕňajúc aj nepeňažné formy) vo svete, ktoré sú rozdelené v krajinách ako Nemecko, Belgicko, Francúzsko, Veľká Británia a Španielsko spolu s Japonskom a množstvom krajín Južnej Ameriky.*“ (Kováčiková, Mičeková, Haršaniová, 2016, s. 14).

Najväčšiu pozornosť svojho času vo Francúzsku upútala miestna mena v južnom meste Toulouse. *SOL Violette*, ktorá bola vytvorená v roku 2011, sa stretla s neporovnateľným úspechom s 1 000 registrovanými používateľmi a 95 registrovanými maloobchodníkmi a poskytla veľmi potrebnú podporu doplnkovej mene *Sol*, ambicióznemu francúzskemu projektu, ktorý bol spustený v niekoľkých regiónoch v roku 2005.

Vo Francúzsku sa *SOL Violette* stala akýmsi meradlom pre množstvo miestnych kolektívov, ktoré odvtedy požiadali Toulouse o pomoc pri vytváraní vlastnej meny. V Taliansku príklad Parmy postavil miestne meny do centra pozornosti národnej diskusie o hospodárstve a miestna mena v gréckom Volose sa dostala na titulky po celom svete, pretože ju ľudia považovali za veľmi kontroverznú.

Čo sa týka Španielska, systém komplementárnej meny v tejto krajine je silne poznačený existenciou veľkých sietí, ktoré sú medzi sebou vzájomne poprepájané. Práve z nich sa vytvárajú miestne meny. Tie dokážu medzi sebou koexistovať a zároveň spolupracovať aj so zvyškom existujúcich mien v rámci regiónu. Zvyčajne sú na úrovni provincií, ktoré sa nachádzajú v Španielsku. Známe sú tu meny, ako napríklad *Puma*, *Chavico*, *Eco* či *Ruby*.

Vo Švajčiarsku je hlavnou alternatívnou menou *Wir*. Poskytuje úvery s úrokovou sadzbou nižšou ako švajčiarsky frank, čo je dané tým, že peniaze môžu byť produkované samotnou bankou bez obmedzenia oficiálneho nedostatku. To znamená, že švajčiarska banka operuje s komplementárnou menou, ktorá je úspešným modelom tohto systému už od roku 1929 a funguje dodnes.

Svoju lokálnu menu má aj rakúske mesto Heidenreichstein. Rakúska bankovka *Waldviertler* dáva ľuďom v meste živobytie. Na samotnej mene je napísané heslo „*dobrý život je možný*“. Lokálnou menou v Rakúsku sa dokonca dajú platiť aj dane.

Alternatívne peniaze má napríklad aj maďarské mesto Šopron. Platí sa nimi hlavne v reštauráciách a krčmičkách. Zvykli si na ne domáci, ale sú atrakciou aj pre turistov. Ide o starú zlatku, ktorá zároveň zákazníkom zaručí aj zľavu na zakúpený tovar.

Partnerské mesto Piešťan, Hájúnánás sa tiež rozhodlo ísť cestou svojej vlastnej meny. Doteraz boli v miestnej mene *Bocskai Korona* zrealizované obchody v hodnote niekoľko desiat tisíc eur. Odozvy sú pozitívne nielen zo strany kupujúcich, ale hlavne malých podnikateľov, ktorí v súčasnej dobe globalizácie, majú čoraz väčšie problémy, ako udržať svoj biznis.

Chiemgauer je najväčší projekt lokálnej meny v Európe. Viaže sa k nemeckému regiónu Chiem, v južnom Bavorsku. Je to typ Regiogeldu, teda regionálnej meny. Začal v roku 2003 ako projekt strednej školy v meste Priem am Chiemsee, pod vedením učiteľa ekonómie a duchovného otca projektu, **Christiana Gellera**. Projekt Chiemgauer sa zameriava na podporu lokálnej ekonomiky stimuláciou spotreby. Tento cieľ dosahuje vysokou rýchlosťou obehu peňazí. Tvorcovia meny tvrdia, že už po piatich rokoch fungovania dosiahol Chiemgauer trojnásobne vyššiu rýchlosť obehu než euro. Nemecký Chiemgauer nás môže zaujať a inšpirovať prepojením školského prostredia s praxou, teda tým, o čo sa u nás snažíme už dlhé roky a nie vždy sa nám to úspešne darí.

Do centralizácie meny a vzniku bankového sektora v 19. storočí mali mnohé anglické mestá vlastnú lokálnu menu. *Bristolskú libru* spustil v roku 2012 miestny politik Strany zelených **Stephen Clarke** a traja ďalší bristolčania, ktorí sa obávali, že šírenie obchodných reťazcov v ich meste ohrozí súdržný komunitný život a nezávislý charakter malého rodného mesta. Jedinečná identita Bristolu, ktorú pouličný umelec **Banksy** nazýva domovom, zohrala podľa nášho názoru kľúčovú úlohu v úspechu meny. U Bristolskej libry vidíme silnú lokálnu väzbu a aktuálne tiež novú víziu transformácie do digitálnej podoby. Pri jej samotnom vzniku sa mesto dohodlo na spolupráci s etickou lokálnou bankou Bristol Credit Union, ktorá umožňovala otvorenie účtov v lokálnej, ale aj štandardnej mene. Predstavovala záruku pre bristolskú menu. Jej ciele boli a sú úplne zrejmé, a to udržať bohatstvo Bristolu, ktoré mu prináleží, priamo v tomto meste. V prípade zavedenia lokálnej meny je nesmierne dôležité, aby bola nielen určitým zámerom samosprávy, ale aby o nej tiež vedeli banky a ďalšie inštitúcie a akceptovali ju ako oficiálnu menu. V opačnom prípade môže prísť celkom iste k neistote, či je lokálna mena stabilná a dôveryhodná. Tu je súčasťou systému tiež databáza lokálnych predajcov a poskytovateľov služieb, ktorá je pravidelne aktualizovaná. Každý používateľ lokálnej meny má k nej prístup. Aj práve takýto systém len ďalej zvyšuje dôveryhodnosť danej lokálnej meny (www.bristolpound.org).

Na Slovensku sa dostali do povedomia lokálne meny ako *Živec* či *Košický dukát*. Lokálna mena *Živec* bola najznámejšou lokálnou menou svojho času na Slovensku. Táto mena vznikla v apríli 2014 a začala sa používať v Bratislave a vo Zvolene. Organizátorom a iniciátorom projektu bola mimovládna nezisková skupina *Živica*. Cieľom bolo predovšetkým budovanie a posilnenie ekonomických vzťahov, ale aj šetrenie životného prostredia. V čase

jeho vzniku nebol podporovaný verejnou autoritou, ktorá by v zmysle štátnej teórie peňazí garantovala ich hodnotu.

Príbeh obce Široké a jej lokálnej meny, *Širockého sokola*, sa javí ako nám najbližší a najinšpiratívnejší pre naše podmienky. Je príkladom toho, aké dôležité je, aby patronát nad lokálnou menou vzala do rúk miestna autorita a patrične ju aj podporovala. Obec Široké nachádzajúca sa v Prešovskom kraji sa stala prvou samosprávou na Slovensku, ktorá zaviedla vlastnú menu. So širokým sokolom môžete ísť nakúpiť do potravín, zaplatiť kaderníčke, ale aj prispieť do zvončeka v kostole. „*Na rozdiel od niektorých svetových mien je každý jeden sokol krytý majetkom obce a tiež všeobecne záväznými nariadeniami, ktoré sme prijali,*“ vysvetľuje starosta obce a dodáva, že na každý sokol v hodnote jedného eura pripadá osemsto eur majetku mesta. To dnes zďaleka nemajú ani svetové meny. Podľa stanovených pravidiel obec nemôže dať do obehu sokoly v hodnote vyššej, ako sú tri percentá z ročných príjmov, čiže asi 40-tisíc eur. Preto sa nestane, že by niekto chcel vyraziť milión sokolov a obohatil sa. Tým je lokálna mena prirodzene chránená pred infláciou (www.siroke.sk).

Vo švajčiarskom meste Lugano sa nedávno Bitcoin, Tether a ostatné kryptomeny stali zákonným platidlom. V meste sa dá platiť aj oficiálnym mestským tokenom *LVGA*, ktorý funguje v spolupráci s aplikáciou „*MY LUGANO*,“ prostredníctvom ktorej je možné získať rôzne informácie o meste, možnostiach trávenia voľného času, historických, kultúrnych, športových či iných atraktivitách a podujatiach alebo nájsť partnerov, ktorý token akceptujú. Aplikácia zároveň obsahuje aj elektronickú peňaženku a kartu výhod (vernostnú kartu). Token je podporovaný technológiou Blockchain, o ktorej sme doposiaľ mali možnosť počuť len v súvislosti s kryptomenami. *LVGA* je možné zakúpiť iba v aplikácii alebo zarobiť pri miestnych nákupoch, minúť zase iba v okruhu *MyLugano*. Cashback mechanizmus funguje na báze kreditu v *LVGA*. Nie je ho možné vymeniť za iné kryptomeny a ani zameniť späť na švajčiarske franky, čo je významné novum v tejto oblasti, nakoľko doposiaľ sa lokálne meny po určitom období (spravidla jeden rok) zvykli zamieňať späť za oficiálnu menu štátu. Token je schválený FINMA (švajčiarsky regulátor finančného trhu) a jeho hodnota je stabilná (podobne ako *stablecoin*) a viazaná na švajčiarsky frank s pevným výmenným kurzom rovným $100 \text{ LVGA} = 1 \text{ CHF}$. Má dátum vypršania platnosti a len Mesto Lugano ho môže vymeniť za švajčiarske franky.

3 Aktuálna právna úprava v sektore kryptoaktív na úrovni EÚ a digitálne euro

Predsedníctvo Rady EÚ a Európsky parlament dosiahli dohodu v podobe nariadenia o trhoch s kryptoaktívami (*MiCA*), ktoré sa vzťahuje na emitentov nekrytých kryptoaktív a tzv. *stablecoinov*, ako aj na obchodné miesta a peňaženky, v ktorých sa držia kryptoaktíva. *MiCA (Regulation on Markets in Crypto-assets)* je nariadenie pre reguláciu trhu s kryptoaktívami v EÚ. Snahou nadnárodných autorít je maximálna harmonizácia právnej úpravy v EÚ prostredníctvom realizácie verejnej politiky s cieľom regulácie činnosti poskytovateľov služieb a emitentov, nie regulácie technológie, transparentné zverejňovanie informácií a zabránenie zneužívania trhu.

Táto regulácia rozlišuje dva typy *stablecoinov*, a to tokeny elektronických peňazí (*e-money tokens – EMT*) a tokeny kryté aktívami (*asset-referenced tokens – ART*). Pri *EMT* sa

predpokladá naviazanie na hodnotu jednej oficiálnej meny (napr. euro, dolár) a u ART je to naviazanie na akúkoľvek hodnotu alebo právo, resp. ich kombináciu, vrátane naviazania na hodnotu viacerých oficiálnych mien.

Token odkazovaný na aktívum (ART) je kryptografický token používaný na výmenu. Jeho hodnota však môže byť naviazaná na viac ako jednu fiat menu, fyzické aktívum, kryptomenu alebo zmes všetkých troch, ako je to vidieť v prípade PAX Gold, DIAM alebo nešťastnej Libra Coin od Facebooku. ART sú stablecoiny, pretože sa snažia naviazať na hodnotu definovaného koša aktív. Libra napríklad sledovala hodnotu koša fiat mien. Hodnota jednej libry bola určená hodnotou 50 % americký dolár, 18 % euro, 14 % japonský jen, 11 % libra šterlingov a 7 % singapurský dolár.

EMT budú môcť emitovať banky a inštitúcie elektronických peňazí, ART taktiež banky a emitenti ART, u ktorých sa bude vyžadovať nový typ licencie. Po získaní povolenia môžu vďaka passportingu pôsobiť v celej EÚ a nad emitentmi významných ART a EMT bude vykonávať dohľad Európska banková asociácia (EBA). Vznikne povinnosť notifikovať a zverejniť detailnejší whitepaper, zároveň emitenti budú musieť neustále udržiavať dostatočnú výšku rezervných aktív, ktoré musia byť držané oddelene od vlastného majetku emitenta. Rezervné aktíva by mali byť bezpečné a dostatočne likvidné, poskytovanie úrokov za držanie EMT a ART je zakázané. Ak je ART alebo EMT, ktorý nie je naviazaný na oficiálnu menu EÚ, využívaný ako prostriedok výmeny (means of exchange) a presiahne stanovené limity (1 mil. transakcií denne a 200 mil. eur hodnota transakcií denne), musí emitent obmedziť vydávanie, aby sa dostal pod tieto limity.

Pre spotrebiteľov to v konečnom dôsledku bude znamenať to, že služby kryptoaktív budú dostupné aj vo finančných inštitúciách, predpokladá sa zvýšenie kvality služieb u poskytovateľov, ktorí budú disponovať povolením, zníženie počtu podvodov, transparentnejšie informácie o kryptoaktívach či obmedzenie zneužívania trhu.

Medzi očakávané dopady pre podnikateľov patrí prečistenie trhu – ostanú iba tie subjekty, ktoré budú schopné získať povolenie, tiež sú to vyššie náklady na dodržiavanie regulácie (compliance), ale aj obchodná príležitosť pre finančné inštitúcie (napr. banky a obchodníkov s cennými papiermi). Očakáva sa väčšia spolupráca medzi poskytovateľmi služieb kryptoaktív a finančnými inštitúciami, a zároveň slovenské subjekty budú môcť vďaka passportingu voľne pôsobiť v celej EÚ. Rokovania týkajúce sa MiCA prebiehajú od roku 2020. Proces schvaľovania MiCA bol komplexný a zdĺhavý. Návrh prešiel viacerými inštitúciami, bol predmetom rozsiahlych diskusií. Dňa 31. mája 2023 bola MiCA oficiálne schválená, keď **Peter Kullgren**, švédsky minister pre vidiecke záležitosti, spolu s **Robertou Metsolovou**, predsedkyňou Európskeho parlamentu, potvrdili tento nový rámec. Teraz sa MiCA pripravuje na oficiálne zverejnenie v Úradnom vestníku Európskej únie, po ktorom nadobudne účinnosť. Bude platiť priamo v celej EÚ bez potreby národných implementačných zákonov. Tento prístup je v súlade s ochranou spotrebiteľa a demonštruje efektívny a harmonizovaný prístup k inovatívnym trhom s kryptoaktívami na jednotnom trhu. Predpokladá sa, že mnohé z jej regulácií, ktoré sa vzťahujú na kryptomenové podniky, začnú byť implementované v roku 2024. V súvislosti s volatilitou kryptotrhu v roku 2022 a bankrotmi firiem ako FTX, BlockFi a Celsius, niektorí zákonodarcovia poukázali na potrebu rozšíreného rámca. Tento návrh, známy ako

MiCA II, už predložila predsedníčka Európskej centrálnej banky, **Christine Lagarde** (www.consilium.europa.eu).

Čo sa týka aktuálneho vývoja u nás, v rámci Národnej banky Slovenska (NBS) vzniklo 1. 9. 2023 oddelenie kryptoaktív a inovácií, tiež web zameraný na kryptoaktíva, kde je možné nájsť informácie o pripravovanej legislatíve, informačné materiály k licenčnému konaniu a termíny organizovaných workshopov. Od 21. 12. 2024 bude kryptosvet plne pod dohľadom NBS a v súlade s európskou legislatívou.

V tejto súvislosti nemôžeme nespomenúť, akým smerom sa má uberať spoločná európska mena euro a aké zmeny s ňou plánujú európske finančné authority. Digitálne euro je v podstate elektronickou verziou eurobankoviek a mincí, ktorá bude bezpečne uložená priamo na účte ECB, nie v komerčnej banke. Pre ECB bude digitálna mena doplnkovým platobným riešením, nebude teda cieľiť na to, aby nahradila hotovosť. Očakáva sa, že digitálne euro bude v porovnaní s bankovým systémom súkromného sektora bezpečnejšie. Experti sú však voči krokom ECB skeptickí. „*Ide o zúfalý a beznádejný ťah,*” myslí si **Toussaint du Wast**, spoluzakladateľ poradenskej spoločnosti Netinvestissement. Podľa neho je ECB už „*z kola von*“, pretože ostatné kryptomeny a projekty na blockchaine majú v oblasti inovácií a rastu až desaťročný náskok. ECB ale svoju prehru neuznáva a naďalej si chce udržať moc nad menovou suverenitou.

Centrálne banky na celom svete zvažujú suverénne digitálne meny, tzv. *CBDC (Central Bank Digital Currency)*. Vychádzame z toho, že cieľom centrálnej banky je maximalizovať efektívnosť CBDC pri plnení základných funkcií akejkoľvek verejnej meny – jej efektívnosti ako výmenného prostriedku, jej bezpečnosti ako uchovávateľa hodnoty a jej stability ako účtovnej jednotky pre ekonomické a finančné transakcie. Pomocou týchto kritérií identifikujeme vlastnosti dobre navrhnutého CBDC:

- prakticky beznákladový výmenný prostriedok. Ak by CBDC bolo založené na účtoch, účty by mohli byť vedené priamo v samotnej centrálnej banke alebo sprístupnené prostredníctvom verejno-súkromných partnerstiev s komerčnými bankami.
- bezpečný uchovávateľ hodnoty. Úročený CBDC by mohol mať mieru návratnosti v súlade s bezrizikovými aktívami, ako sú krátkodobé vládne cenné papiere. Úroková sadzba CBDC by slúžila ako hlavný nástroj na vykonávanie menovej politiky.
- postupné zastarávanie papierovej meny. CBDC môže byť široko dostupné verejnosti s odstupňovaným sadzobníkom poplatkov za prevody medzi hotovosťou a CBDC. V dôsledku toho by úpravy úrokovej sadzby CBDC neboli obmedzené žiadnou účinnou spodnou hranicou.
- skutočná cenová stabilita. Skutočná hodnota CBDC by zostala stabilná v priebehu času z hľadiska širokého indexu spotrebiteľských cien. Tento rámec by podporil systematické a transparentné vykonávanie menovej politiky (Levin, Bordo, 2017).

V nadväznosti na predchádzajúce riadky je nevyhnutné podotknúť, že právna úprava v oblasti kryptoaktív sa nepochybne dotkne aj lokálnej meny. Prečo a akým spôsobom si vysvetlíme v nasledujúcej časti.

4 Aktuálne výzvy v oblasti lokálnej meny a úloha pre zákonodarcov a miestne autority

Po krátkom zamyslení a snahe o formuláciu nových výziev v oblasti alternatívnych mien je možné konštatovať, že pri kreovaní novej podoby lokálnej meny sa podľa najnovších trendov budeme pravdepodobne riadiť už európskou legislatívou regulujúcou trh kryptoaktív namiesto predmetných opatrení MF SR týkajúcich sa cenín, kde doteraz bola zaradovaná aj lokálna mena. Tu vidíme priestor pre inšpiráciu tvorbou a zavedením lokálnych mien z vyspelých západných ekonomík, ako napr. už vyššie spomínané Švajčiarsko a mesto Lugano, kde máme možnosť sledovať azda jeden z najambicióznejších a najmodernejších projektov lokálnej meny súčasnosti, a to mestského tokenu LVGA.

V porovnaní so súčasnými fiat menami, ktoré sa nevyskytujú v obmedzenom množstve, nie sú ničím kryté a ich hodnota neustále klesá, je pri lokálnych menách veľká príležitosť tieto nedostatky, resp. slabé stránky zmeniť na silné stránky. Pri tvorbe skutočne silnej lokálnej meny je okrem uvedeného nutné využiť osvedčené vlastnosti úspešných kryptomien ako je napríklad elektronická forma, obmedzená emisia či bezpečnosť transakcií.

V súvislosti s problematikou zavedenia lokálnej meny na Slovensku vítame súčasný trend elektronizácie peňazí a prijatie príslušnej právnej úpravy, ktorá by mohla pomôcť eliminovať nedostatky lokálnej meny, ako aj príčiny, pre ktoré doteraz v podmienkach Slovenska nebola úspešná.

V rámci verejnej politiky vyvstávajú pre miestne autority v súvislosti s technologickým rozvojom nové výzvy, ktoré by mali byť premietnuté do viacerých postupných krokov, ku ktorým nevyhnutne patrí podpora startupov (začínajúcich podnikov) zameraných na digitálne aktíva. Zároveň je to podpora prijatia (adopcie) digitálnych aktív, najmä lokálnej meny. Taktiež sa to nezaobíde bez vybudovania dôvery k používaniu miestnej platformy lokálnej meny a samozrejماً by mala byť tiež podpora kontinuálneho vzdelávania v oblasti digitálnych aktív. Prvým a najdôležitejším predpokladom tohto všetkého je, aby tomu priala aj legislatíva. Právne úpravy týkajúce sa alternatívnych spôsobov zúčtovania vrátane lokálnych mien bude nevyhnutné mať zakotvené v zákonoch týkajúcich sa finančného systému, peňazí a ich obehu v ekonomike štátu či regiónov.

Záver

Digitálne peniaze umožnia skrátiť trvanie finančného prevodu na sekundy. Používať digitálne euro či iné digitálne aktívum budú môcť aj tí, ktorí nemajú účet v komerčnej banke. Transakcie digitálnou menou budú pre obchodníkov lacnejšie ako súčasné kartové aj hotovostné transakcie. Malí obchodníci a živnostníci často tvrdia, že platby kartou neakceptujú práve z dôvodu vyšších transakčných nákladov, ktoré musia platiť banke. Aké výhody môže mať toto pre verejnú politiku? Ako a prečo ju to môže smerom do budúcnosti ovplyvniť? Čo to bude znamenať pre miestne komunity a konkrétnu podobu verejnej politiky v nich? Aká bude následná využiteľnosť v oblasti zavedenia lokálnej meny v našich podmienkach?

Veľá vecí, ktoré sa dnes odohráva v reálnom priestore, sa už presúva a v budúcnosti sa bude ešte intenzívnejšie premiestňovať do priestoru virtuálneho. Nemôže to byť inak ani čo sa

týka menových systémov a ich jednotiek. Pokiaľ chceme, aby si svoje miesto medzi nimi udržala aj lokálna mena, je nevyhnutné, aby držala krok s najmodernejšími technológiami a prispôsobila svoje fungovanie novej dobe, ktorá prináša zásadné zmeny, v mnohom dokonca nastavuje úplne nový systém a poriadok. Nestačí veci a procesy chápať len ako premenu fyzického úsilia na digitálny tovar či službu. Vyžaduje to obojsmernú interakciu medzi fyzickým a digitálnym svetom. Takýto spôsobom by sa aj lokálna mena mala presunúť z pozície tlačenej poukážky do priestoru nazvaného metaverse, čo je virtuálny digitálny 3D priestor obývaný avatarmi (reprezentácie užívateľov vo virtuálnej realite), v ktorej dôležitú úlohu zohrávajú kryptomeny, blockchain, nezameniteľný token (NFT) či smart kontrakty. Zároveň je vnímaný ako nástroj, ktorý môže priviesť odvetvie kryptomien k masovej adopcii za splnenia určitých podmienok. Dnes je virtuálna realita (VR) synonymom najmä videoherného zážitku. Medzi bohatými investormi a veľkými technologickými spoločnosťami panuje však presvedčenie, že pre virtuálnu realitu bude Metaverse tým, čím sú moderné smartfóny pre prvé mobilné telefóny z 80. rokov – teda masívnym krokom vpred. Aby sa myšlienka funkčného Metaverse sveta naozaj stala realitou, potrvá to minimálne najbližších 10 až 15 rokov.

Takto by sa podarilo eliminovať doterajšie slabé miesta lokálnych mien, ktoré sú známe v našich podmienkach, a tak aj vďaka elektronizácii podporiť širšie možnosti ich využitia aj v samosprávach a regiónoch na Slovensku. Zákonodarná moc a vhodná legislatíva tu však má aj naďalej svoje nezastupiteľné miesto, na to by sme nemali zabúdať.

Zoznam bibliografických odkazov

Bristol Pound - the UK's largest local currency. [online], 2021. [cit. 16.08.2021] Dostupné na internete: <<https://bristolpound.org>>

Digitálne financie: dosiahla sa dohoda o európskom nariadení o kryptoaktívach (MiCA). [online], 2022. [cit. 30.06.2022] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2022/06/30/digital-finance-agreement-reached-on-european-crypto-assets-regulation-mica/>>

EURÓPSKA CENTRÁLNA BANKA, 2022. *Digitálne euro a význam peňazí centrálnej banky* [online], 2022. [cit. 02.03.2023]. Dostupné na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/html/digital_euro_central_bank_money.sk.html>

KONEČNÝ, S., KONEČNÝ, B. 2009. *Otvorená komunálna politika. Teória a prax.* Bratislava: Mayor 2009. 292 s. ISBN 978-80-969133-3-6.

KONEČNÝ, S. 2018. *Verejná politika ako proces a ako cyklus.* In: Verejná správa a spoločnosť 2018. roč. XIX, č. 2, s. 5-21. ISSN 1335-7182.

KOVÁČIKOVÁ, M., MIČEKOVÁ, M., HARŠANIOVÁ, L. 2016. *Komplementárna mena a jej podoby vo svete.* Pošta, Telekomunikácie a Elektronický obchod. 20 s. ISSN 1336-8281.

KRIŠKOVÁ, P., UŽÍK, J. 2016. *Vnútrošný kontrolný systém a jeho úloha pri zvyšovaní spoľahlivosti finančného výkazníctva z pohľadu štatutárneho audítora.* In: Kreovanie finančnej

situácie účtovnej jednotky prostredníctvom nástrojov bilančnej politiky - zborník z vedeckej konferencie: Bratislava 21. apríl 2016. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, s. 56-60.

LEVIN, A., BORDO, M. 2017. *Central bank digital currency and the future of monetary policy*. [online], 2017. [cit. 13.05.2023]. Dostupné na internete: <<https://cepr.org/voxeu/columns/central-bank-digital-currency-and-future-monetary-policy>>

LIETAER, B. 2001. *The future of money: A new way to create wealth, work and a wiser world*. London, UK: Century, 2001. 382 s. ISBN 10: 0712683992.

MAJEROVÁ, S. 2015. *Viete, čo je to lokálna mena? Zaplatíte ňou aj u právnik* [online], 2015. [cit. 12.05.2021] Dostupné na internete: <<https://www.aktuality.sk/clanok/274076/viete-co-je-to-lokalna-mena-zivcom-zaplatite-aj-u-pravnika/>>

MITROVSKY, D. 2023. *Tokenomika kryptomien a jej význam* [online], 2023. [cit. 23.06.2023] Dostupné na internete: <<https://fumbi.network/sk/news/tokenomika-kryptomien-a-jej-vyznam/>>

PAKŠIOVÁ, R. 2016. *Úloha bilančnej politiky pri zisťovaní a vykazovaní majetkovej podstaty*. In: Kreovanie finančnej situácie účtovnej jednotky prostredníctvom nástrojov bilančnej politiky - zborník z vedeckej konferencie: Bratislava 21. apríl 2016, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, pp. 90-95.

SUJA, M. 2016. *Lokálnej mene živec nepriala legislatíva, po 2,5 roku končí* [online], 2016. [cit. 19.05.2021]. Dostupné na internete: <<https://myzvolen.sme.sk/c/20402008/lokalnej-mene-zivec-nepriala-legislativa-po-25-roku-konci.html>>

Široký sokol. [online], 2023. [cit. 19.09.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.siroke.sk/obec-2/sirocky-sokol/>>

TUMPACH, M., MEJZLÍK, L., ŠLOSÁROVÁ, A. 2014. *Statutory accounting in Slovakia: can creditors give their credit to it?* In: SSEM Euroconference 2014. International Conference on Emerging Markets Business, Economics, and Finance, Budapest, 6.-8.7.2014. pp. 1-18.

What are LVGA? [online], 2022. [cit. 07.10.2022] Dostupné na internete: <<https://my.lugano.ch/en/lvga-points>>

PORUŠENIE PREDKUPNÉHO PRÁVA PODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍKA VO SVETLE PRÁVNEJ PRAXE

INFRINGEMENT OF THE PRE-EMPTIVE RIGHT OF A CO-OWNER IN THE LIGHT OF LEGAL PRACTICE

Miroslava Dolíhalová – Jakub Dzimko*

ABSTRAKT

Zákonné predkupné právo podielového spoluvlastníka má vecno-právny charakter, ktorý sa prejavuje tým, že sa neviaže na osobu konkrétneho spoluvlastníka, ale je spojené s vlastníctvom veci (spoluvlastníckeho podielu) a prechádza s vlastníctvom veci (podielu) na každého nadobúdateľa. Podstata vecno-právneho charakteru predkupného práva sa prejavuje aj v tom, že ak podielový spoluvlastník ako povinný z predkupného práva prevedie svoj podiel na iného bez toho, aby svoj podiel predtým ponúkol na predaj ostatným spoluvlastníkom ako oprávneným z predkupného práva, oprávnený z predkupného práva má možnosť dovolať sa relatívnej neplatnosti tejto zmluvy alebo sa domáhať od nového nadobúdateľa, aby mu vec ponúkol na predaj. Autori v príspevku prakticky analyzujú problematiku predkupného práva podielového spoluvlastníka s akcentom na dôsledky tohto porušenia vo svetle právneho posúdenia súdnej doktríny.

Kľúčové slová: podielové spoluvlastníctvo, predkupné právo, porušenie predkupného práva

Úvod

Podielové spoluvlastníctvo, ako jedna z foriem spoluvlastníctva, umožňuje každému spoluvlastníkovi nakladať so svojím spoluvlastníckym podielom. Výkon vlastníckeho práva v prípade jeho scudzenia je však obmedzený inštitútom predkupného práva, ktoré je *ex lege* dané ostatným podielovým spoluvlastníkom. Je potrebné zdôrazniť, že predkupné právo sa vzťahuje na prevod spoluvlastníckeho podielu, a nie na jeho prechod. Systematickému, gramatickému a logickému výkladu ustanovenia § 140 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej ako „Občiansky zákonník“) zodpovedá, aby pojem „prevod spoluvlastníckeho podielu“ zahŕňal tak odplatný, ako aj bezodplatný prevod.⁷⁰ Predkupné právo podielového spoluvlastníka sa uplatňuje aj pri prevode spoluvlastníckeho podielu na základe darovacej zmluvy.⁷¹ Zároveň v ustanovení § 140 Občianskeho zákonníka je

---

* Mgr. Miroslava Dolíhalová, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedre občianskeho a pracovného práva na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: miroslava.dolihalova@umb.sk; Mgr. Jakub Dzimko, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre obchodného a finančného práva na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: jakub.dzimko@umb.sk.

⁷⁰ Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 21.06.2012, sp. zn. II. ÚS 186/2012.

⁷¹ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 25.10.2005, sp. zn. 1Cdo/102/2005; R 57/2006, porovnaj s rozdielnym právnym názorom Najvyššieho súdu Českej republiky, ktorý vo svojom Rozhodnutí zo dňa 20.10.2008, sp. zn. 22 Cdo 2408/2007 konštatoval, že z logického, gramatického a systematického výkladu v súvislosti s ustanovením § 140 zákon č. 40/1964 Sb. Občiansky zákonník, ktorý bol zrušený zákonom č. 89/2012 Sb. k 01.01.2014 (ďalej aj

uvedené, že v prípade prevodu spoluvlastníckeho podielu majú spoluvlastníci predkupné právo, s výnimkou situácie, kedy ide o prevod blízkej osobe. Ak sa spoluvlastníci nedohodnú o výkone predkupného práva, majú právo vykúpiť podiel pomerne podľa veľkosti podielov.

Predkupné právo podielových spoluvlastníkov je zákonným predkupným právom vyplývajúcim *ex lege*, teda je založené priamo zákonom, pričom má vecno-právnu povahu. Občiansky zákonník neobsahuje podrobnejšiu úpravu zákonného predkupného práva, preto je potrebné v zmysle ustanovenia § 853 Občianskeho zákonníka analogicky použiť všeobecnú úpravu predkupného práva upravujúceho právo záväzkové (§ 602 až § 606 Občianskeho zákonníka) s tým, že ustanovenia, ktoré sa týkajú len zmluvného predkupného práva, nemožno použiť.

Podstatou predkupného práva je povinnosť podielového spoluvlastníka, ktorý zamýšľa previesť svoj spoluvlastnícky podiel, ponúknuť najskôr tento na kúpu ostatným spoluvlastníkom. Z ustanovenia § 140 Občianskeho zákonníka však vyplýva, že túto povinnosť má spoluvlastník len v prípade prevodu spoluvlastníckeho podielu na inú než blízku osobu.⁷² V prípade vzťahu blízkej osoby sa musí jednať o takú kvalitu vzťahu medzi dotknutými osobami, v ktorom by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá pociťovala ako vlastnú ujmu. Táto kvalita nemôže byť vysvetľovaná inak ako tak, že osoba v prípade, ak sa jej blízka osoba dostane do stavu núdze (čo i len krátkodobej, nie to ešte dlhodobej), vykonáva aktívne úkony na odstránenie (príp. zmiernenie) tejto núdze a tento stav nie je ochotná tolerovať, príp. prehliadať. Status blízkej osoby nemožno sám osebe zamieňať s morálnou povinnosťou založenou na vzdialenejšom príbuzenskom vzťahu (už toto samotné spravidla do určitej miery predpokladá vyššiu intenzitu záujmu o dotknutú osobu), príp. aj obavy z reakcie okolia.⁷³

Ak sa spoluvlastník rozhodne previesť svoj podiel na blízku osobu, nemajú ostatní podieloví spoluvlastníci predkupné právo na prevádzaný spoluvlastnícky podiel.

1 Uplatnenie predkupného práva

Povinnosť ponúknuť spoluvlastnícky podiel na kúpu oprávneným osobám, t. j. ostatným spoluvlastníkom sa realizuje tak, že prevodca oprávnenému navrhne uzavretie zmluvy za určitých podmienok, uvedie cenu spoluvlastníckeho podielu a čas, do ktorého má byť návrh prijatý. V prípade, ak ide o prevod spoluvlastníckeho podielu na nehnuteľnosti, musí byť v zmysle § 605 Občianskeho zákonníka táto ponuka písomná. Kúpna cena spoluvlastníckeho podielu by mala byť všeobecná cena, t. j. cena, za ktorú by sa spoluvlastnícky podiel mohol predat' bez toho, aby bol kupujúci alebo predávajúci k tomu nútený, najčastejšie to bude cena, ktorú povinnému z predkupného právneho vzťahu ponúkla tretia osoba ako možný záujemca

---

ako „ObčZ“) a v nadväznosti na § 602 ods. 1 ObčZ, že samotné predkupné právo sa uplatní, ak chcel kupujúci vec predat' a nie darovať. Uvedené vyplýva už zo samotného pojmu „predkupné právo“ a nie je možné ho ďalej vykladať inak, než „vec kúpiť“ skôr, ako tretí subjekt, ďalej uviedol, že predkupné právo je podrobnejšie upravené ako vedľajšie dojednanie pri kúpnej zmluve (§ 602 a nasl. ObčZ.), a táto úprava sa použije aj v prípade predkupného práva spoluvlastníka. Pokiaľ by zákonodarca predpokladal, že právo nadobudnúť prednostne vec by sa týkalo aj iných prípadov ako kúpnej (prípadne zámennej) zmluvy, pomenoval by toto právo inak a zaradil by jeho úpravu do tej časti Občianskeho zákonníka, ktorá upravuje všeobecné inštitúty záväzkového práva.

⁷² Pri výklade pojmu „blízka osoba“ je potrebné vychádzať z ustanovení § 116 a 117 Občianskeho zákonníka.

⁷³ Rozsudok Krajského súdu v Žiline zo dňa 14.06.2022, sp. zn. 11Co/45/2021.

o kúpu (Mészáros, Kotira, Čapkovičová, 2014). Ponuka urobená v rámci predkupného práva nie je klasickým návrhom na uzavretie zmluvy vychádzajúcim zo všeobecnej občianskoprávnej zásady zmluvnej voľnosti, v ktorom môže navrhovateľ svojím prejavom vôle vymedziť lehotu pre prijatie návrhu. Ponuka povinného, dokedy má byť predaj zavŕšený, musí rešpektovať aj ustanovenie § 605 Občianskeho zákonníka (pokiaľ by nebola dohodnutá iná doba – čo je typicky využiteľné pre zmluvné predkupné právo, nie však pre zákonné predkupné právo). Ak spoluvlastník nevyčká uplynutie zákonnej dvojmesačnej lehoty a prevedie ponúkaný spoluvlastnícky podiel, porušuje predkupné právo ostatných spoluvlastníkov.⁷⁴ K účinnému prijatiu ponuky na odkúpenie spoluvlastníckeho podielu na nehnuteľnosti dochádza až zaplatením kúpnej ceny za ponúknutý spoluvlastnícky podiel v dvojmesačnej dobe od doručenia ponuky, pokiaľ nebola dohodnutá iná doba jej zaplatenia.⁷⁵

Ustanovenie § 604 Občianskeho zákonníka sa vzťahuje iba na predkupné právo, ktoré nemá vecnú povahu a pôsobí len medzi účastníkmi zmluvy zakladajúcej záväzok. Uvedené ustanovenie sa netýka predkupného práva vecnej povahy vyplývajúceho z § 140 Občianskeho zákonníka. Smrťou spoluvlastníka prechádza jeho spoluvlastnícky podiel na dedičov, ktorí sa zo zákona stávajú nositeľmi predkupného práva.⁷⁶

Pokiaľ povinný spoluvlastník nerešpektoval zákonné predkupné právo a svoj podiel previedol na inú než blízku osobu bez toho, aby ho predtým ponúkol ostatným spoluvlastníkom, je právny úkon, na základe ktorého došlo k prevodu spoluvlastníckeho podielu, relatívne neplatný v zmysle § 40a Občianskeho zákonníka, teda oprávnení spoluvlastníci sa jeho neplatnosti musia dovolať (Križan, 2019).

Za splnenie si povinnosti spoluvlastníka v zmysle § 140 Občianskeho zákonníka nie je možné považovať, ak dôjde k ponuke na kúpu v inej forme, ako to vyžaduje zákon, t. j. v písomnej forme. Rovnako tak sa podielový spoluvlastník nemôže svojho predkupného práva v prípade nehnuteľnosti vzdať konkludentne.⁷⁷ Najvyšší súd SR zároveň vo svojej judikatúre zdôraznil, že za účinné a platné vzdanie sa predkupného práva nemožno považovať vyhlásenie podielového spoluvlastníka v inom súdnom konaní, že podiely ostatných (niekoľkých) spoluvlastníkov nechce. Vzdanie sa práva bez všetkého (*eo ipso*) sa nepredpokladá (*a iure nemo recedere praesumitur*). Ak je sporné, či vôbec došlo k vzdaniu sa práva, platí výklad, že k vzdaniu sa práva vôbec nedošlo. Uplatní sa tu teda stará zásada rímskeho práva, že v prípade pochybností sa vychádza z toho, že dotknutý subjekt sa svojho práva nechcel vzdať (*renuntiatio non praesumitur*).⁷⁸

K porušeniu zákonných povinností vyplývajúcich z predkupného práva dochádza nielen vtedy, keď zaviazaná osoba oprávnenej osobe podiel na veci vôbec neponúkne za cenu, prípadne za ďalších podmienok ponúknutých treťou osobou, ale aj vtedy, keď zaviazaná osoba urobila riadnu ponuku s ohlásením všetkých podmienok ponúknutých treťou osobou oprávnenej osobe, ktorá ju nepovažovala za prijateľnú, a potom zaviazaná osoba podiel na veci

⁷⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 23.05.2012, sp. zn. 6Cdo/115/2011.

⁷⁵ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 12.05.2009, sp. zn. 2Cdo/44/2008; R 49/2010.

⁷⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 27.10.2010, sp. zn. 6Cdo/209/2010; R 26/2011.

⁷⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 30.06.2022, sp. zn. 7Cdo/46/2020.

⁷⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 29.11.2018, sp. zn. 2Cdo/13/2018; R 23/2019.

previedla na tretiu osobu – nadobúdateľa za výhodnejších podmienok, než aké boli ponúknuté oprávnenej osobe.⁷⁹

2 Následky porušenia predkupného práva

Spoluvlastník, ktorý je oprávnený z predkupného práva, má pri porušení jeho predkupného práva na výber, či:

- a) sa bude na súde domáhať určenia relatívnej neplatnosti zmluvy o prevode podielu (§ 40a Občianskeho zákonníka),
- b) sa bude domáhať voči nadobúdateľovi, aby mu nadobudnutý spoluvlastnícky podiel ponúkol na kúpu za rovnakých podmienok,
- c) sa uspokojí s tým, že mu zostáva zachované predkupné právo, avšak už voči nadobúdateľovi.⁸⁰

V prípade porušenia predkupného práva je na mieste uvažovať aj o možnosti nariadenia neodkladného opatrenia ako účinného prostriedku na ochranu práv podielového spoluvlastníka, ktorého predkupné právo bolo porušené. Obava dotknutého podielového spoluvlastníka, že v prípade prevodu nehnuteľností na tretie osoby by uplatnenie jeho nároku z predkupného práva, ktorý je predmetom sporu vo veci samej (v ktorom sa podanou žalobou domáha, aby mu spoluvlastnícke podiely k nehnuteľnostiam ponúkol na kúpu za rovnakých podmienok, za ktorých ich nadobudol, resp. nahradenia prejavu vôle žalovaného na uzatvorenie kúpnej zmluvy) bolo znemožnené, resp. značne sťažené, je potrebné pokladať za právne relevantnú a opodstatnenú, pretože aj napriek tomu, že zákonné predkupné právo by v takom prípade dotknutému podielovému spoluvlastníkovi síce zostalo zachované, jeho obsah by však už bol ovplyvňovaný podmienkami, za ktorých by došlo k ďalším prevodom spoluvlastníckeho podielu na tretiu osobu, pričom pri prevode na blízku osobu by nadobúdateľ nemusel predkupné právo dotknutého podielového spoluvlastníka vôbec rešpektovať. Za týchto okolností podľa názoru Krajského súdu v Košiciach je odôvodnená a naliehavá potreba dočasne upraviť vzťah sporových strán neodkladným opatrením v rozsahu uloženia zákazu nakladať so spoluvlastníckymi podielmi na predmetných nehnuteľnostiach nadobudnutými v rozpore so zákonným predkupným právom dotknutého podielového spoluvlastníka, a to až do času právoplatného skončenia konania vo veci samej.⁸¹

V praxi pomerne často dochádza k prípadom, že podielový spoluvlastník (pri podielovom spoluvlastníctve pozostávajúcom z viac ako dvoch spoluvlastníkov) si v rámci uplatňovania nárokov z porušenia zákonného predkupného práva uplatňuje jeden zo svojich nárokov v takom rozsahu, ktorý nekorešponduje s veľkosťou jeho spoluvlastníckeho podielu vo vzťahu, resp. v pomere k podielom ostatných spoluvlastníkov, ktorých predkupné právo bolo taktiež porušené. Pre takéto prípady je následne žiadúce preukázať sa zo strany podielového spoluvlastníka dohodou o výkone predkupného práva s ostatnými spoluvlastníkmi, tak ako to požaduje ustanovenie § 140 druhá veta OZ. Ak takáto dohoda medzi dotknutými

⁷⁹ Rozsudok Krajského súdu v Brne zo dňa 01.09.1994, sp. zn. 14Co/369/1994.

⁸⁰ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 13.08.2015, sp. zn. 3Cdo/239/2012.

⁸¹ Uznesenie Krajského súdu v Košiciach zo dňa 05.09.2022, sp. zn. 11Co/133/2022.

spoluvlastníkmi absentuje, nároky z porušenia predkupného práva sú determinované veľkosťou spoluvlastníckeho podielu, t. j. každý spoluvlastník pri porušení predkupného práva môže uplatňovať svoje nároky iba v rozsahu veľkosti svojho podielu. Inak by neprípustným spôsobom zasiahol do práv, resp. právom chránených záujmov ostatných spoluvlastníkov.⁸²

V nadväznosti na uvedené by mohlo platiť, že pri chýbajúcej dohode spoluvlastníkov by sa v prípade relatívnej neplatnosti mohol spoluvlastník dovolať len čiastočnej relatívnej neplatnosti prevodnej zmluvy, dôsledkom ktorej bude vrátenie právnych pomerov k veci do stavu existujúceho pred prevodom podielu na tretiu osobu len v takej časti, ktorá zodpovedá veľkosti podielu toho spoluvlastníka (príp. spoluvlastníkov), ktorý sa tejto tzv. relatívnej neplatnosti domáhal. Uvedená premisa však kolидуje s účelom predkupného práva, ktorého predmetom je spoluvlastnícky podiel a spôsob jeho realizácie, čím sa prakticky vylučuje čiastočná relatívna neplatnosť právneho úkonu. Takáto pasivita ostatných podielových spoluvlastníkov smeruje k stavu, v ktorom je pri uplatňovaní nároku z porušenia predkupného práva len jedným dotknutým subjektom žiaduce správne určiť výšku podielu (tzv. „*podiel z podielu*“), ktorého sa dovoľáva v rámci zákonných možností.

Ak po právnom úkone porušujúcom predkupné právo podielového spoluvlastníka ten spoluvlastník, ktorého predkupné právo bolo porušené, prevedie svoj spoluvlastnícky podiel na tretiu osobu, stáva sa nadobúdateľ preveденého podielu *ex lege* nielen podielovým spoluvlastníkom spoločnej veci, ale zároveň aj osobou oprávnenou z predkupného práva viazaného na spoluvlastnícky podiel. V dôsledku toho prechádzajú na neho aj oprávnenia pôvodného spoluvlastníka vyplývajúce z nerešpektovania jeho predkupného práva. Pri tom nie je právne významné, či prevodca v čase, keď bol ešte podielovým spoluvlastníkom, svoje oprávnenia vyplývajúce z porušenia predkupného práva uplatnil alebo neuplatnil.⁸³

Ak povinná osoba z predkupného práva neponúkne vec oprávnenej osobe ku kúpe, hoci to bolo jej zákonnou povinnosťou a vec predá tretej osobe, nemá to za následok neplatnosť kúpnej zmluvy uzavretej medzi povinnou osobou a tretou osobou, ktorej predmetom nebol len predaj spoluvlastníckych podielov na nehnuteľnostiach, kde má spoluvlastnícky podiel oprávnená osoba len preto, že nebolo rešpektované predkupné právo. Ak už sa oprávnená osoba chcela domáhať, v dôsledku porušenia zákonného predkupného práva vo vzťahu k spoluvlastníckym podielom na nehnuteľnostiach, ktorých je spoluvlastníkom aj on, mal sa domáhať určenia existencie vlastníckeho práva spoluvlastníka, ktorý porušil predkupné právo, na spoluvlastníckych podieloch k nehnuteľnostiam, v ktorých má spoluvlastnícky podiel aj on, keďže v konaní ani neistotu v jeho právnom postavení, ktorú by bolo potrebné v tomto smere určením neplatnosti predmetnej kúpnej zmluvy odstrániť netvrdil, pretože jeho požiadavka reprezentovaná žalobou nesmerovala v konaní k odstráneniu spornosti, či neistoty jeho právneho postavenia voči tretím osobám.⁸⁴

V prípade porušenia predkupného práva jedným z podielových spoluvlastníkov a účinného dovolania sa relatívnej neplatnosti druhým (viacerými) spoluvlastníkmi, nemôže druhý (ostatní) spoluvlastníci svoje predkupné právo realizovať tak, že súd rozsudkom nahradí

---

⁸² Bližšie pozri § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka.

⁸³ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 13.08.2015, sp. zn. 3Cdo/239/2012.

⁸⁴ Rozsudok Krajského súdu v Trnave zo dňa 14.03.2017, sp. zn. 26Co/457/2015.

prejav vôle toho, ktorý predkupné právo porušil, že ako predávajúci predáva nehnuteľnosti druhému (viacerým) spoluvlastníkom, ktorých predkupné právo bolo porušené.⁸⁵

2.1 Relatívna neplatnosť zmluvy o prevode podielu

Účinné dovolanie sa relatívnej neplatnosti nemá automaticky za následok vznik práv a povinností z právneho vzťahu z predkupného práva. Najvyšší súd SR v tejto otázke zastáva názor, že nemožno totiž vychádzať z predpokladu, že oferta pretrváva. Bez toho, aby sa povinný spoluvlastník z predkupného práva rozhodol znova svoj podiel scudziť, práva a povinnosti z právneho vzťahu predkupného práva nevznikajú. Chýba teda akýkoľvek zákonný podklad pre možnosť domáhať sa nápravy návrhom na nahradenie prejavu vôle povinného spoluvlastníka súdnym rozhodnutím, a teda je nesprávny názor, že predkupné právo podielového spoluvlastníka možno „realizovať“ aj tak, že podielový spoluvlastník, ktorého predkupné právo bolo porušené, sa účinne dovoľá relatívnej neplatnosti kúpnej zmluvy a súčasne sa domáha nahradenia prejavu vôle predávajúceho, ktorý sa po účinnom dovolaní relatívnej neplatnosti stáva opätovne obligačno-právnym vlastníkom.⁸⁶

Momentom účinného dovolania sa relatívnej neplatnosti zmluvy o prevode podielu (vyslovením relatívnej neplatnosti) nastáva stav, ako keby právny úkon nebol urobený. Znamená to, že táto možnosť nápravy porušenia predkupného práva spôsobuje navrátenie vlastníckych práv do pôvodného stavu pred uzavretím relatívne neplatnej zmluvy, včítane práv a povinností vyplývajúcich z predkupného práva.⁸⁷

Je potrebné zdôrazniť, že účel predkupného práva, predmetom ktorého je spoluvlastnícky podiel a spôsob jeho realizácie, vylučuje čiastočnú relatívnu neplatnosť právneho úkonu.⁸⁸

Občiansky zákonník teda dáva dotknutému podielovému spoluvlastníkovi možnosť voľby a ak sa tento relatívnej neplatnosti právneho úkonu, ktorým bolo jeho zákonné predkupné právo porušené, nedovoľá, scudzovací právny úkon ostáva platný, a to so všetkými účinkami, ktoré právny poriadok s takýmto právnym úkonom spája. Relatívna neplatnosť teda na rozdiel od neplatnosti absolútnej nenastáva priamo zo zákona a právny úkon pôsobí ako platný, pokiaľ nebol zbavený právnych účinkov rozhodnutím súdu alebo tým, že ho účastníci po vzájomnej dohode uznajú za neplatný (Fekete, 2014, s. 303-304).

V prípade účinného dovolania sa relatívnej neplatnosti zmluvy o prevode spoluvlastníckeho podielu sa nemôže oprávnený spoluvlastník úspešne domáhať, aby mu nadobúdateľ vec ponúkol na predaj, pretože ju nadobúdateľ platne nenadobudol.⁸⁹

Podľa právneho názoru Krajského súdu v Banskej Bystrici žaloba o určenie neplatnosti právneho úkonu pre porušenie predkupného práva môže obstať z pohľadu naliehavého právneho záujmu i vtedy, ak už došlo k porušeniu predkupného práva s poukazom na to, že rozsudok, ktorým súd rozhodol o neplatnosti právneho úkonu týkajúci sa nehnuteľnosti, je listinou, na základe ktorej správa katastra vyznačí formou záznamu stav pred týmto právnym

⁸⁵ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 22.09.2010, sp. zn. 3Cdo/122/2009.

⁸⁶ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 30.11.2010, sp. zn. 4Cdo/334/2009.

⁸⁷ Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 28.07.2011, sp. zn. IV. ÚS 324/2011.

⁸⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 28.09.2021, sp. zn. 8Cdo/208/2019; R 5/2022.

⁸⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 25.08.2011, sp. zn. 1Cdo/47/2010.

úkonom, čo samo osebe je spôsobilé založiť naliehavosť právneho záujmu žaloby o určenie neplatnosti právneho úkonu.⁹⁰ Naproti tomu Krajský súd v Žiline zastáva právny názor, že pri skúmaní existencie naliehavého právneho záujmu v konaní o určenie relatívnej neplatnosti právneho úkonu pre porušenie zákonného predkupného práva podľa § 140 Občianskeho zákonníka (vecnej povahy) ide o posúdenie, či podaná žaloba je vhodným (účinným a správne zvoleným) procesným nástrojom ochrany práva žalobcu, či sa ňou môže dosiahnuť odstránenie spornosti práva a či snád' len zbytočne nevyvoláva konanie, po ktorom bude musieť aj tak nasledovať iné (ďalšie) súdne konanie alebo konania. Z opísaného aspektu platí, že v prípade, ak povinný spoluvlastník nerešpektoval zákonné predkupné právo a svoj podiel previedol na inú než blízku osobu bez toho, aby ho predtým ponúkol ostatným spoluvlastníkom, právny úkon, na základe ktorého došlo k prevodu spoluvlastníckeho podielu, zákon považuje za neplatný, pokiaľ sa oprávnení spoluvlastníci jeho neplatnosti dovolajú (§ 40a Občianskeho zákonníka). Jediná situácia, kedy by žaloba o určenie neplatnosti mohla mať úspech, nastáva vtedy, pokiaľ by ostatní spoluvlastníci, ktorých predkupné právo bolo dotknuté, nemali záujem nadobudnúť prevádzaný spoluvlastnícky podiel a súčasne by mali za cieľ zabrániť tretej osobe vo vstupe do spoluvlastníckeho vzťahu. V takomto prípade žalobca znáša dôkazné bremeno ohľadne preukázania naliehavého právneho záujmu pre určenie neplatnosti zmluvy rovnako ako dôkazné bremeno preukázania naliehavého právneho záujmu, z akého dôvodu chce zabrániť novému nadobúdateľovi získať spoluvlastnícky podiel. Pokiaľ oprávnení spoluvlastníci neponúknu alternatívne riešenie, kto by mal na miesto povinného nastúpiť, nemožno vyhovieť návrhu na rozhodnutie súdu určovacím výrokom. Nemožno totiž na povinnom spravodlivo požadovať, aby v spoluvlastníckom vzťahu zotrval, ani nemožno vynucovať zdržanie sa prevodu spoluvlastníckeho podielu z dôvodu zasahovania do jednej zo základných zložiek vlastníctva (spoluvlastníctva), a to práva s vecou (podielom) nakladať.⁹¹

Podstatným inštitútom pri uplatnení tohto nároku z porušenia predkupného práva je premlčanie, ktorého dĺžka je trojročná ako všeobecná premlčacia doba v zmysle občianskoprávnej úpravy. Pre určenie začiatku plynutia premlčacej doby nebola však judikatúra súdov vždy taká jednotná. Z právneho posúdenia Krajského súdu v Banskej Bystrici je zrejmé, že nárok uplatniť predkupné právo a teda aj dovoliť sa relatívnej neplatnosti právneho úkonu, začína plynúť dňom, kedy bola uzavretá kúpna zmluva, ktorou bolo porušené predkupné právo. Toto právo bolo porušené už v okamihu, kedy došlo ku vzniku právneho úkonu (kúpnej zmluvy), lebo vtedy vznikol právny dôvod - titul, ktorý je základom porušenia predkupného práva. Odvolací súd sa ďalej ustálil v názore, že okamih, kedy došlo k porušeniu práva, nemožno posúvať až do dňa zápisu (vkladu) vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností, pretože sa jedná o modus, ktorým sa úradne završuje súkromnoprávny úkon a ktorý má právny význam pre prevod vlastníckeho práva (nie pre právny úkon ako taký).⁹² Aj z toho dôvodu je naďalej použiteľná doterajšia judikatúra, podľa ktorej všeobecná trojročná premlčacia doba na dovolanie sa relatívnej neplatnosti právneho úkonu začína plynúť dňom, kedy došlo k uzavretiu

⁹⁰ Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 23.04.2019, sp. zn. 14Co/168/2018.

⁹¹ Rozsudok Krajského súdu v Žiline zo dňa 29.09.2016, sp. zn. 10Co/90/2016.

⁹² Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 27.09.2016, sp. zn. 13Co/198/2016.

právneho úkonu.⁹³ V konklúzii uvedeného považujeme za východiskové rozhodnutie Ústavného súdu SR, ktorý má za to, že premlčacia doba na dovolanie sa relatívnej neplatnosti právneho úkonu začína plynúť dňom, kedy došlo k uzavretiu právneho úkonu.⁹⁴

2.2 Domáhanie sa prevodu spoluvlastníckeho podielu za rovnakých podmienok

Najvyšší súd SR k tejto problematike poznamenáva, že na základe výzvy oprávneného vzniká nadobúdateľovi právna povinnosť ponúknuť oprávnenému vec ku kúpe za podmienok, za ktorých mu bola vec pôvodne ponúknutá povinnou osobou. Ak nespĺní nadobúdateľ túto povinnosť, môže sa oprávnený domáhať na súde, aby jeho prejav vôle v tomto smere bol nahradený súdnym rozhodnutím vydaným podľa § 229 Civilného sporového poriadku. Práva vyplývajúce z § 603 ods. 3 Občianskeho zákonníka a § 229 Civilného sporového poriadku môže totiž podielový spoluvlastník uplatniť, i keď relatívnu neplatnosť zmluvy, na ktorom základe nadobúdateľ vec získal, neuplatnil vôbec, alebo ju síce uplatnil, ale vadne, resp. neúčinne. Predpokladom postupu podľa uvedených ustanovení teda nie je, aby sa oprávnený najprv dovolal relatívnej neplatnosti zmluvy o prevode spoluvlastníckeho podielu vo vzťahu k všetkým účastníkom zmluvy. Občiansky zákonník nepožaduje k predaju spoluvlastníckeho podielu súhlas ostatných spoluvlastníkov, vyžaduje len rešpektovanie predkupného práva. Napriek tomu, že v zákonnej úprave nie je výslovne stanovené, že predkupné právo podľa § 140 Občianskeho zákonníka má vecnú povahu a pôsobí voči tretím osobám, súdna prax so súhlasom širokej odbornej verejnosti zákonnému predkupnému právu túto povahu prisudzuje. Z tohto záveru vyplýva, že spoluvlastník veci, ktorého predkupné právo bolo porušené, má nároky vyplývajúce jednak zo všeobecných ustanovení o vecnom predkupnom práve (§ 603 ods. 3 Občianskeho zákonníka) a taktiež zvláštne nároky, ktoré sú stanovené v § 40a v spojení s § 140 Občianskeho zákonníka. Tieto nároky sa vzájomne vylučujú, pričom oprávnený sa nemôže zároveň domáhať všetkých alebo dvoch nárokov.⁹⁵

Ak nadobúdateľ oprávnenému spoluvlastníkovi, ktorého predkupné právo bolo porušené, spoluvlastnícky podiel neponúkne na kúpu dobrovoľne, môže sa podielový spoluvlastník domáhať nahradenia prejavu vôle nadobúdateľa rozhodnutím súdu. Súd má však limity svojho rozhodovania vymedzené práve uvedeným zákonným ustanovením, umožňujúcim iba pomerné vykúpenie podielu spoluvlastníka podľa veľkosti spoluvlastníckych podielov. Ani teleologickým výkladom druhej vety § 140 Občianskeho zákonníka podľa názoru Krajského súdu v Banskej Bystrici nemožno dospieť k záveru, že spoluvlastníci, ktorí prejavili relevantným spôsobom záujem o nadobudnutie prevádzaného podielu, majú z titulu zákonného predkupného práva k dispozícii celý podiel.⁹⁶ Naproti tomu, Krajský súd v Prešove dospel k záveru, že pokiaľ pri realizácii predkupného práva by prichádzalo do úvahy, aby prirástol spoluvlastnícky podiel, je podľa názoru Krajského súdu v Prešove analogicky možné, aby aj

⁹³ Zhodnotenie rozhodovania občianskoprávnym kolégiom Najvyššieho súdu SSR zo dňa 22.05.1985, sp. zn. Cpj 13/85; R 50/1985.

⁹⁴ Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 13.03.2013, sp. zn. I. ÚS 148/2013.

⁹⁵ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 26.05.2010, sp. zn. 2Cdo/28/2009.

⁹⁶ Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 13.11.2019, sp. zn. 11Co/176/2019.

pri žalobe podľa § 603 ods. 3 Občianskeho zákonníka sa oprávnený spoluvlastník domáhal celého spoluvlastníckeho podielu, pokiaľ nikto iný porušenie predkupného práva nenamietal.⁹⁷

Oprávnenie spoluvlastníka, ktorého predkupné právo bolo porušené domáhať sa od nadobúdateľa, aby mu vec ponúkol na predaj v zmysle § 603 ods. 3 Občianskeho zákonníka vzniká až momentom, keď nadobúdateľ nadobudol vlastnícke právo k nehnuteľnosti, keďže až týmto momentom je s predmetnou nehnuteľnosťou oprávnený nakladať (§ 123 Občianskeho zákonníka).⁹⁸

2.3 Zachovanie predkupného práva

Ak po právnom úkone porušujúcom predkupné právo podielového spoluvlastníka ten spoluvlastník, ktorého predkupné právo bolo porušené, prevedie svoj spoluvlastnícky podiel na tretiu osobu, stáva sa nadobúdateľ prevedeného podielu *ex lege* nielen podielovým spoluvlastníkom spoločnej veci, ale zároveň aj osobou oprávnenou (a tiež povinnou) z predkupného práva viazaného na spoluvlastnícky podiel. V dôsledku prevodu spoluvlastníckeho podielu prechádzajú teda na jeho nadobúdateľa nielen oprávnenia pôvodného spoluvlastníka vyplývajúce z vlastníctva, ale aj oprávnenia pôvodného spoluvlastníka vyplývajúce z nerešpektovania jeho predkupného práva; pritom nie je právne významné, či prevodca v čase, keď bol ešte podielovým spoluvlastníkom, svoje oprávnenia vyplývajúce z porušenia predkupného práva uplatnil alebo neuplatnil.⁹⁹

Záver

Napriek tomu, že slovenská právna úprava predkupného práva spoluvlastníkov je dlhodobo nemenná, nesporne má mimoriadne stručný, rámcový charakter. Postupnou judikatúrnou činnosťou súdov sa ustálilo, že ustanovenia o zmluvnom predkupnom práve sa primerane vzťahujú aj na predkupné právo spoluvlastníkov. Týka sa to aj porušenia predkupného práva spoluvlastníkov, ktoré ako súčasť podielového spoluvlastníctva prirodzene vedie k množstvu právnych sporov („*communio est mater rixarum*“). K porušeniu povinnosti z predkupného práva spoluvlastníkov najčastejšie dochádza v týchto prípadoch:

- a) ponuka voči oprávneným spoluvlastníkom nebola vôbec urobená (teda vlastníci nemohli uplatniť svoje predkupné právo),
- b) ponuka bola síce urobená, ale za podstatne vyššiu cenu, než za ktorú bol spoluvlastnícky podiel nakoniec predaný,
- c) podiel bol prevedený na nového nadobúdateľa za podmienok výhodnejších oproti ponuke,
- d) podiel bol prevedený skôr, než uplynula dohodnutá alebo doba na predaj uvedená v zákone,

⁹⁷ Rozsudok Krajského súdu v Prešove zo dňa 30.09.2020, sp. zn. 23Co/106/2019.

⁹⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 31.05.2022, sp. zn. 7Cdo/269/2019.

⁹⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 13.08.2015, sp. zn. 3Cdo/239/2012.

- e) ak ponuka doručená oprávnenému podielovému spoluvlastníkovi neobsahovala údaje o splatnosti kúpnych cien a predávajúci uzavrel kúpne zmluvy, ktoré obsahovali individuálnu splatnosť kúpnych cien.

V tomto kontexte sa vyprofilovali nasledujúce právne prostriedky, ktorými sa oprávnený spoluvlastník môže domáhať nápravy porušenia predkupného práva spoluvlastníkov:

- a) možnosť domáhať sa vyslovenia neplatnosti právneho úkonu medzi spoluvlastníkom (zviazanou osobou) a nadobúdateľom (tretou osobou) z dôvodu tzv. relatívnej neplatnosti právneho úkonu (§ 40a Občianskeho zákonníka),
- b) možnosť domáhať sa mimosúdne od tretej osoby (nadobúdateľa spoluvlastníckeho podielu), aby mu predaný spoluvlastnícky podiel ponúkla na kúpu, a to za rovnakých podmienok, za ktorých kúpil spoluvlastnícky podiel od povinnej osoby (§ 603 ods. 3 Občianskeho zákonníka); a ak tak tretia osoba (nadobúdateľ spoluvlastníckeho podielu) neurobí dobrovoľne, má oprávnený spoluvlastník právo domáhať sa na súde vydania rozhodnutia, ktorým by bol nahradený pri kúpnej zmluve prejav vôle nadobúdateľa (§ 229 Civilného sporového poriadku),
- c) naďalej si ponechať predkupné právo, ktoré však začne pôsobiť odteraz voči novému nadobúdateľovi podielu (§ 603 ods. 3 Občianskeho zákonníka).

Výber právneho prostriedku oprávneného vlastníka smerujúceho k náprave dôsledkov porušenia jeho predkupného práva je plne v jeho autonómii.

Aj napriek tomu, že oprávnený spoluvlastník má možnosť výberu z uvedených právnych možností, ich kumulácia je vylúčená. V prípade rôznych súdnych žalôb musí súd vždy uprednostniť riešenie neplatnosti právneho úkonu, s ktorým *expressis verbis* počíta aj samotný zákonodarca v § 40a Občianskeho zákonníka. Ostatné spôsoby nápravy odvodené od porušenia zmluvného predkupného práva predstavujú len komplementárny (individuálny) spôsob ochrany oprávneného vlastníka. Dokonca v prípade žaloby o nahradenie prejavu vôle nadobúdateľa pri prevode spoluvlastníckeho podielu za porušenie predkupného práva, je možné aj odstúpenie od zmluvy, keďže jej platnosť a právne účinky zostávajú zachované. Základný rozdiel medzi uvedenými spôsobmi spočíva v rozsahu poskytnutej ochrany oprávnenému vlastníkovi. Kým v prípade úspešnosti žaloby o relatívnu neplatnosť právneho úkonu sa na tento právny úkon hľadí, akoby k nemu nedošlo, t. j. dochádza k navráteniu veci do pôvodného stavu („*restitutio in integrum*“), ostatné prostriedky nápravy poskytujú právnu ochranu len tej konkrétnej osobe, ktorá sa jej dovoľáva, teda sa nevzťahuje aj na ostatných „*nečinných*“ oprávnených spoluvlastníkov. Dovoláním sa relatívnej neplatnosti právneho úkonu, čo aj len jedným z oprávnených spoluvlastníkov, sa tento právny úkon stáva neplatným od počiatku. Z tohto dôvodu sa už ani nemožno s úspechom dovoľávať žaloby o nahradenie prejavu vôle od nadobúdateľa, ak o nej súčasne prebieha iný civilný spor. Nedeliteľnosť relatívnej neplatnosti právneho úkonu (zmluvy o prevode spoluvlastníckeho podielu) je potrebné odvodiť od samotného zmyslu a účelu predkupného práva spoluvlastníka (uvedeného vyššie) a spôsobu jeho realizácie. Ak je viac oprávnených spoluvlastníkov z predkupného práva, zákonodarca predpokladá dohodu spoluvlastníkov o jeho výkone, hoci podrobnosti bližšie nešpecifikuje.

Spoluvlastníci sa môžu dohodnúť, že predkupné právo využije len niektorý z nich alebo i viacerí. Len ak sa oprávnení spoluvlastníci nedohodnú na výkone predkupného práva, vzniká im právo vykúpiť podiel pomerne podľa veľkosti podielov (§ 140 Občianskeho zákonníka).

Z uvedeného je zrejmé, že realizácia predkupného práva oprávnenými vlastníkmi má (v ideálnom prípade) minimálne tieto fázy:

- fáza ponuky povinného spoluvlastníka na odkúpenie podielu oprávneným spoluvlastníkom (formu zákonodarca nepredpisuje, avšak ak ide o nehnuteľnosť, ponuka musí mať písomnú formu), ponuka musí byť učená všetkým spoluvlastníkom,
- dohodovacia fáza medzi oprávnenými spoluvlastníkmi, v priebehu ktorej oprávnení vlastníci vyjadria svoj záujem, resp. nezájum o uplatnenie predkupného práva a vzdajú sa svojho predkupného práva. Ak prejavia záujem o predkupné právo viacerí, avšak nevedia sa na jeho výkone dohodnúť, majú právo vykúpiť podiel pomerne podľa veľkosti svojich podielov,
- akceptácia ponuky oprávneného spoluvlastníka/oprávnených spoluvlastníkov zo strany povinného spoluvlastníka (prijatie ponuky a následne vyplatenie ceny podielu oprávnenou osobou/oprávnenými osobami), prípadne jej neakceptácia.

Ak teda súd vysloví právny úkon za relatívne neplatný, otvára sa realizácia predkupného práva od prvej fázy, t. j. ponuky až po jej akceptáciu či neakceptáciu. Tohto konania sa môžu zúčastniť všetci oprávnení spoluvlastníci bez ohľadu na to, či podali žalobu o neplatnosť právneho úkonu na príslušnom súde. Aj tí oprávnení spoluvlastníci, ktorí dali jednoznačne najavo svoj nezájum o predkupné právo, sa môžu dohodnúť na výkone predkupného práva v prospech toho oprávneného spoluvlastníka, ktorý o jeho využitie záujem má.

Zákonodarca stabilnou právnou úpravou predkupného práva spoluvlastníkov dal najavo záujem uchovať tento inštitút v slovenskom práve, pretože ho považuje za vhodný a výhodný pre ochranu oprávnených spoluvlastníkov, tak ako je tomu v rade iných zahraničných právnych úprav (napr. Švajčiarsko, Nórsko, Španielsko, Portugalsko). Napriek tomu, že dodnes platné znenie § 140 Občianskeho zákonníka bolo aj spoločným československým právnym predpisom, aktuálna česká právna úprava v podstate zrušila tento inštitút, pričom sa dlhodobo odlišovala aj judikatúra českých súdov od judikatúry slovenských súdov. Z tohto dôvodu už neprichádza do úvahy ani nazeranie na aplikačné problémy inštitúty predkupného práva (len) výlučne prizmou českej súdnej judikatúry.

V konklúzii uvedeného si dovoľíme vysloviť názor, že na užšiu hmotnoprávnu úpravu ustanovenia § 140 Občianskeho zákonníka dostatočne reflektuje rozhodovacia činnosť súdov, a to aj napriek právnej pluralite názorov súdov rôznych inšancií. V tomto zmysle máme za to, že predmetný inštitút zákonného predkupného práva nebude v najbližšej dobe výrazne novelizovaný (prípadne podľa vzoru českej veľkej novely odstránený), avšak minimálne rozmanitosť skutkových stavov porušenia predkupného práva podielového spoluvlastníka by mala prispieť k ucelenosti právnej istoty dotknutých subjektov pri predikciách výsledku jednotlivých sporov plynúcich z podielového spoluvlastníctva. Možno dodať, že nakoľko zákonné predkupné právo predstavuje isté „*nútené*“ obmedzenie povinného, ktoré je nezávislé

od jeho vôle, mohlo by byť v zákone zakotvené len v tých prípadoch, ak to nevyhnutne vyžaduje ochrana verejného záujmu, prípadne iný obdobne dôležitý záujem. Táto premisa však kolидуje s úvahou nerozširovať okruh nežiadúcich podielových spoluvlastníkov nakoľko v rámci predkupného práva vieme modifikovať okruh spoluvlastníkov, s ktorými v podielovom spoluvlastníctve zotrváme.

Zoznam bibliografických odkazov

ĎURANA, M. – KUBINEC, M. 2005. Je rozpor právneho úkonu s predbežným opatrením dôvodom jeho neplatnosti? In *Justičná revue*, 2005. roč. 57, č. 10, ISSN 1335-6461. s. 1250-1256.

ĎURANA, M. 2017. Ponuková povinnosť spoluvlastníka. In *Nové horizonty v práve 2017 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 26. - 27. apríla 2017 na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2017. ISBN 978-80-557-1252-9. s. 21-31.

ĎURANA, M. 2021. Niektoré otázky v súvislosti s predkupným právom spoluvlastníka. In *Právne rozpravy on-screen 3 : sekcia súkromného práva : zborník z online vedeckej konferencie konanej dňa 7. mája 2021 na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2021. ISBN 978-80-557-1933-7. s. 69-82.

FEKETE, I. 2014. *Občiansky zákonník. Veľký komentár. 1. zväzok*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2014. 816 s. ISBN 978-80-815-5039-3.

GABRIK, P. 2022. Paradox úpravy predkupného práva v činnosti Slovenského pozemkového fondu. In *Bulletin slovenskej advokácie*, 2022. roč. 28, č. 7-8, ISSN 1335-1079. s. 15-20.

KRIŽAN, M. 2019. § 140 [Predkupné právo]. In *Občiansky zákonník I. § 1 – 450. Komentár*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-770-5. s. 1081-1089.

MASLÁK, M. 2018. Žaloba o určenie neplatnosti právneho úkonu pre porušenie predkupného práva spoluvlastníka? In *Bulletin slovenskej advokácie*, 2018. roč. 24, č. 10, ISSN 1335-1079. s. 14-20.

MÉSZÁROS, P. – KOTIRA, P. – ČAPKOVIČOVÁ, A. 2014. Problematika uplatňovania predkupného práva pri bezodplatných prevodoch s reflexiou na slovenskú a českú judikatúru. In *Justičná revue*, 2014. roč. 66, č. 1, ISSN 1335-6461. s. 58-67.

TUROŠÍK, M. 2011. Právne úkony v rímskom práve. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2010 : zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 18.- 20. marca 2010 v priestoroch ÚZ NR SR Častá-Papiernička, 1. časť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011. ISBN 978-80-7160-308-5. s. 466-471.

PRIMÁRNA DROGOVÁ KRIMINALITA NA ÚROVNI OKRESNÉHO RIADITEĽSTVA POLICAJNÉHO ZBORU

PRIMARY DRUG CRIME AT THE LEVEL OF THE DISTRICT HEADQUARTERS OF THE POLICE FORCE

Attila Fodor*

ABSTRAKT

Drogová kriminalita je jedným z najrozšírenejších druhov kriminality, ktorej spoločenskú nebezpečnosť nie je možné podceňovať. Samotnú drogovú kriminalitu môžeme členiť na tzv. primárnu a sekundárnu drogovú kriminalitu. Primárna drogová kriminalita spočíva v konaní, ktorým sa porušujú právne predpisy v oblasti regulácie nakladania s omamnými a psychotropnými látkami, jedmi a prekurzormi. Sekundárnou drogovou kriminalitou rozumieme trestné činy, ktoré nezahrňujú priamo nakladanie s takýmito látkami, ale sú páchané v súvislosti s ich užívaním a nakladaním. V dôsledku toho sekundárna drogová kriminalita zasahuje aj do násilnej kriminality, majetkovej kriminality i do organizovanej kriminality a pod. Drogovú kriminalitu je možné označovať, ako kriminalitu bez obetí, ktorá predpokladá vysokú mieru latencie, nakoľko neexistujú vonkajšie následky spáchania kriminality, z dôvodu, že neexistuje osoba obeť. Z trestných činov zaradených medzi primárnu drogovú kriminalitu sú v plnej vecnej a miestnej príslušnosti okresného riaditeľstva Policajného zboru dve, a to konkrétne trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 171 Trestného zákona a trestný čin šírenia toxikománie podľa § 174 Trestného zákona. Príslušníci Policajného zboru na okresnej úrovni majú limitované možnosti na dokazovanie drogovej kriminality, nakoľko ide o kriminalitu s vysokou mierou latencie a o množstve prípadov sa ani nedozvedia. Tiež sa môžu stať prípady, kedy na dokázanie drogovej kriminality je potrebné využiť dôkazné prostriedky, ktorých využitie je vzhľadom na personálne a materiálno-technické pomery úrovne Okresného riaditeľstva Policajného zboru obtiažne a neúčelné.

Kľúčové slová: *primárna drogová kriminalita, páchatel', operatívny pracovník*

Úvod

Za drogu je možné považovať iba látku, ktorá je zaradená do zoznamu omamných a psychotropných látok, pričom uvedený zoznam tvorí prílohu zákona č. 139/1998 Z. z. o omamných látkach, psychotropných látkach a prípravkoch. Do uvedeného zoznamu je v súčasnej dobe zaradený veľký počet omamných a psychotropných látok. Pokrokom vedy neustále dochádza k vytváraniu ďalších nových doteraz neexistujúcich látok, ktoré sú schopné ovplyvniť psychiku človeka do takej miery, aby následne boli zaradené medzi v zozname sa nachádzajúce omamné a psychotropné látky. Zaradenie do zoznamu následne má za následok

---

* JUDr. Attila Fodor pôsobí ako externý doktorand na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: attila.fodor@student.umb.sk.

presun uvedených látok z trhu na takzvaný „čierny trh“, kde je ich možné naďalej, avšak už ilegálne, získať. I napriek zákazu ich niektoré osoby vyrábajú a distribuujú z dôvodu vidiny rýchleho a jednoduchého zbohatnutia a taktiež sú osoby, ktoré kupujú pre seba či už z dôvodu vytvorenej závislosti na túto látku alebo z dôvodu, že uvedenú látku chcú vyskúšať. Nakoľko už ide o zakázanú látku, všetky vyššie spomenuté osoby svojim konaním naplňajú skutkovú podstatu niektorého trestného činu, uvedeného v zákone č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej len „Trestný zákon“) a stávajú sa páchatelmi trestného činu, za ktorý proti nim bude v prípade zistenia vedené trestné konanie.

1 Drogová kriminalita

Legálnu definíciu pojmu droga v právnom poriadku Slovenskej republiky nemožno nájsť. Pojem droga zadefinovala Svetová zdravotnícka organizácia ako akúkoľvek látku (substanciu), ktorá je po vstupe do živého organizmu schopná pozmeniť jednu alebo viac funkcií, pôsobí priamo, alebo nepriamo na centrálny nervový systém a môže mať priznané postavenie lieku (Dianiška a kol., 2009).

Drogová závislosť je chorobný psychický a niekedy i fyzický stav, vyplývajúci z pôsobenia medzi organizmom a drogou a vyznačuje sa zmenami v chovaní a inými zmenami, ktoré zahŕňujú nutkanie brať drogu. Psychická závislosť sa prejavuje zvláštnym stavom psychiky, ktoré núti jedinca k opakovanému, prípadne sústavnému užívaniu drogy. Fyzická závislosť je už spôsobená adaptáciou organizmu na drogu, ktorá sa stáva nutnou súčasťou metabolizmu a v prípade jej vynechania privádza abstinenčné príznaky (Kuchta, 2005).

Trestné činy, medzi nimi i tie drogové, sú upravené v Trestnom zákone, avšak ani uvedený zákon nám nedáva explicitný výklad pojmu droga. V rámci jej všeobecnej časti sa v ustanovení § 130 ods. 5 nachádza vymedzenie návykovej látky na účely Trestného zákona. Pod uvedený pojem však zákonodarca podriaďuje i drogy legálne i nelegálne. Za účelom tohto príspevku sa budeme zaoberať jedine návykovými látkami, ktoré sú nelegálne.

Samotnú drogovú kriminalitu môžeme chápať buď v širšom zmysle alebo v užšom zmysle, kde patria skutkové podstaty trestného činu nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi (§171, §172, §173 Trestného zákona) a trestného činu šírenia toxikománie (§174 Trestného zákona). Pod delenie v širšom zmysle môžeme zaradiť ostatné trestné činy, v ktorých drogy zohrali podstatnú úlohu.

Okrem uvedeného členenia drogová kriminalita delí aj na tzv. primárnu a sekundárnu drogovú kriminalitu. Primárna drogová trestná činnosť spočíva v konaní, ktorým sa porušujú právne predpisy v oblasti regulácie nakladania s omamnými a psychotropnými látkami, jedmi a prekurzormi. Sekundárnou drogovou kriminalitou rozumieme trestné činy, ktoré nezahŕňujú priamo nakladanie s takýmito látkami, ale sú páchané v súvislosti s ich užívaním a nakladaním (Vráblová, Klátik, Rísová, 2018). V dôsledku toho sekundárna drogová kriminalita zasahuje aj do násilnej kriminality, majetkovej kriminality i do organizovanej kriminality a pod. V príspevku pozornosť zameriame práve na drogovú kriminalitu primárnu, teda v užšom zmysle.

V dôsledku zásadnej legislatívnej zmeny došlo k zmierneniu drakonických trestov vo vzťahu k drogám zaradeným pod rastlinu rodu Cannabis, pričom cieľom zákonodarcu bolo odstrániť problém spočívajúci v neprimerane prísnom postihovaní prechovateľov/užívateľov marihuany a umožniť zníženie už uložených trestov za taký trestný čin, ktorý bude po novom trestaný miernejšie (Dôvodová správa k zákonu č. 105/2022 Z. z.).

Vzhľadom k vyššie uvedenej novele došlo v ustanovení § 171 Trestného zákona k vytvoreniu štyroch základných skutkových podstát v podobe štyroch samostatných odsekov, pričom v odseku 1 a v odseku 2 zákon postihuje držbu omamnej látky alebo psychotropnej látky z rastliny rodu Cannabis a v odseku 3 a v odseku inú omamnú látku alebo psychotropnú látku ako rastlinu rodu Cannabis. V každom prípade musí ísť o neoprávnené prechovávanie pre vlastnú potrebu. Novele sa nevyhol ani § 172 Trestného zákona, kde vznikol samostatný odsek 1, ako základná skutková podstata zahrňujúca v sebe neoprávnenú držbu omamnej látky alebo psychotropnej látky z rastliny rodu Cannabis, ktorú nie je možné zaradiť pod § 171 Trestného zákona.

Drogovú kriminalitu je možné označovať ako kriminalitu bez obetí a predpokladá vysokú mieru latencie, nakoľko neexistujú vonkajšie následky spáchania kriminality, z dôvodu, že neexistuje osoba obeť. V organizovanej forme sa vyznačuje sofistikovanými postupmi páchatel'ov využívajúcimi moderné techniky (Jelínek, 2021).

Tab. č. 1: Štatistické údaje o kriminalite v SR¹⁰⁰

rok	Počet zistených trestných činov (v užšom zmysle)	Počet objasnených trestných činov	%	Dodatočne objasnené	Mladistvý páchatel'
2023 (do 30.09)	1072	589	55	232	35
2022	1540	1084	70	227	55
2021	1806	1316	73	218	51
2020	1513	1071	71	219	51
2019	1713	1252	73	182	76

Zo štatistických údajov vedeným Policajným zborom vyplýva, že miera objasnenosti drogových trestných činov je vysoká, pričom sa pohybuje okolo 70 %. Časť neobjasnených trestných činov je následne objasnená v ďalších rokoch. Je jednoznačné, že nedochádza k objasneniu všetkých zistených drogových trestných činov, teda nedochádza k postúpeniu trestného spisu s návrhom na podanie obžaloby prokurátorovi, prípadne k inému meritórnemu rozhodnutiu vo veci. V takýchto prípadoch v prevažnej miere dochádza k prerušeniu trestného stíhania, a to z dôvodu ustanovených v zákone č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku (ďalej len „Trestný poriadok“). Existujú situácie, kedy nedochádza ani k vzneseniu obvinenia z dôvodu chybného postupu príslušníkov Policajného zboru, ktorých výsledkom je nezákonnosť získania

¹⁰⁰ Štatistika kriminality v Slovenskej republike [online], [cit. 14.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml>>

podstatného dôkazu vo veci, ktoré teda spôsobuje absolútnu nezákonnosť, ktorú nie je možné konvalidovať. Vystávajú tiež situácie, kedy po začatí trestného stíhania sa vykonanými dôkaznými prostriedkami podľa Trestného poriadku alebo iného zákona nezistia dôkazy, ktoré by boli dostatočné a opodstatňovali by postup, ktorým by došlo k vzneseniu obvinenia.

Z trestných činov zaradených medzi primárnu drogovú kriminalitu sú v plnej vecnej a miestnej príslušnosti okresného riaditeľstva Policajného zboru dve, a to konkrétne trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 171 Trestného zákona a trestný čin šírenia toxikománie podľa § 174 Trestného zákona. Ďalšie trestné činy podľa § 172 Trestného zákona a podľa § 173 Trestného zákona sú vo svojej kvalifikovanej skutkovej podstate vo vecnej a miestnej príslušnosti útvarov Policajného zboru vyššej riadiacej úrovne ako okresné riaditeľstvo Policajného zboru. V niektorých prípadoch dochádza k situáciám, kedy vecne príslušné na konanie o drogovom trestnom čine je okresné riaditeľstvo, avšak dochádza k postupu, kedy dôjde k uplatneniu výberovej príslušnosti iného útvaru Policajného zboru patriaceho v prevažnej miere pod Prezídium policajného zboru a Útvaru inšpekčnej služby. Výberová príslušnosť je určená nariadením č. 175/2010 Nariadenie ministra vnútra Slovenskej republiky o vymedzení príslušnosti útvarov Policajného zboru a útvarov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky pri odhaľovaní trestných činov, pri zisťovaní ich páchatateľov a o postupe v trestnom konaní pričom sa uplatňuje v prípadoch závažnosti trestného činu, vzhľadom na procesné strany alebo vzhľadom na iný dôležitý záujem služby. Výberovú príslušnosť určuje podľa čl. 3 ods. 5 opatrením prezident Policajného zboru, ak nariadenie neustanovuje inak.¹⁰¹ Uplatnenie výberovej príslušnosti nevyplýva z jednotlivých štatistických ukazovateľov. V ďalšej tabuľke je možné vidieť štatistické údaje so zameraním práve na trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 171 Trestného zákona a trestný čin šírenia toxikománie podľa § 174 Trestného zákona.

Tab. č. 2: Štatistické údaje o kriminalite v SR¹⁰²

rok	§ 171				§ 174			
	zistené	objasnené	%	dodatočne objasnené	zistené	objasnené	%	dodatočne objasnené
2023 (do 30.09)	626	322	51	99	13	8	62	4
2022	854	605	71	99	22	14	64	3
2021	954	687	72	86	28	20	71	3
2020	764	544	71	102	20	10	50	1
2019	919	655	71	88	44	34	77	2

¹⁰¹ Pozri čl. 3 ods. 7 nariadenia č. 175/2010 Nariadenie ministra vnútra Slovenskej republiky o vymedzení príslušnosti útvarov Policajného zboru a útvarov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky pri odhaľovaní trestných činov, pri zisťovaní ich páchatateľov a o postupe v trestnom.

¹⁰² *Štatistika kriminality v Slovenskej republike* [online], [cit. 14.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml>>

K najviac frekventovaným evidovaným trestným činom primárnej drogovej kriminality z policajného hľadiska patrí práve trestný čin nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 171 Trestného zákona, pričom zo štatistických údajov je zrejmé, že nedochádza k rapidnému poklesu spáchania tohto trestného činu, tak ako je to možné vidieť pri trestnom čine šírenia toxikománie podľa § 174 Trestného zákona. Je však možné konštatovať, že objasnenosť tohto trestného činu vrátane s dodatočnou objasnenosťou je na dobrej úrovni, nakoľko sa ustálila na úrovni 70 %. Z hľadiska náročnosti na vyšetovanie ide v prevažnej miere o prípady, ktoré skutkovo nie sú zložité a nie sú náročné na dokazovanie, pričom na ich dokázanie sa použije menší počet dôkazných prostriedkov ako pri iných trestných činoch.

2 Postup príslušníkov Policajného zboru voči držiteľom drog pre vlastnú potrebu na okresnej úrovni

Objasnené trestné činy spáchané podľa § 171 Trestného zákona páchajú v praxi prevažnej miere páchatelia, ktorí už obdobný trestný čin spáchali. Ide o osoby, ktorých príslušníci Policajného zboru poznajú zo svojej služobnej činnosti alebo ide o osoby, ktoré sa stýkajú s osobami známymi pre príslušníkov Policajného zboru, prípadne sa pohybujú na miestach, o ktorých príslušníci Policajného zboru majú informácie, že na tých miestach sa uskutočňuje distribúcia omamných a psychotropných látok. Z uvedených dôvodov dochádza k ich kontrole príslušníkmi Policajného zboru, následkom čoho je aj odhalenie ich trestnej činnosti, kedy sa uvedení páchatelia sami priznávajú príslušníkom Policajného zboru, že majú v držbe pre vlastnú potrebu omamnú a psychotropnú látku. Samotní páchatelia si neuvedomujú dôsledky svojho priznania, pričom priznanie o tom, že majú u seba omamnú a psychotropnú látku učinia počas voľného rozprávania s príslušníkmi Policajného zboru, ktorí sa ich na to počas rozhovoru spýtajú. Takéto priznanie je v prevažnej miere učené na mieste, bez akýchkoľvek poučení o možnosti privodenia trestného stíhania, ba dokonca sa môže stať, že páchatelovi je uvedené, že jeho priznanie nebude mať žiadne následky. Následne však na spracovanie omamnej a psychotropnej látky príslušníci Policajného zboru postupujú v súlade s Trestným poriadkom (prípadne so zákonom o Policajnom zbore č. 171/1993 Z. z.) a pristupujú k vykonaniu zaisťovacieho úkonu.

Nie je možné vylúčiť ani prípady, kedy omamnú alebo psychotropnú látku u osoby príslušníci Policajného zboru nájdu počas bezpečnostnej prehliadky. Právny základ bezpečnostnej prehliadky sa nachádza v zákone o Policajnom zbore, podľa ktorého „*policajt je oprávnený presvedčiť sa, či osoba, proti ktorej vykonáva služobný zákrok, nemá pri sebe zbraň (§ 14 ods. 3), a ak ju má, odňať ju*“ (§ 22 ods. 1 zákonom č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore). Takáto prehliadka sa vykonáva vždy pred eskortáciou osoby na útvar Policajného zboru služobným vozidlom. Prehliadka sa vykonáva ohmataním osoby, či nemá pri sebe vec, ktorú by bolo možné použiť na útok proti príslušníkom Policajného zboru. Často sa stávajú prípady, kedy je osobe prikázané, aby vyprázdnila svoje vrecká, a tak z vreciek vyloží aj omamnú a psychotropnú látku, prípadne takáto látka je u neho nájdená pri ohmatávaní jeho osoby. Takto zistenú omamnú a psychotropnú látku nie je možné zaisťovať bezpečnostnou prehliadkou, nakoľko nejde o zaisťovací úkon. Vo väčšine takýchto prípadov sa príslušníci Policajného

zboru dohodnú s páchatel'om, že omamnú a psychotropnú látku dobrovoľne vydá, o čom spíšu aj zápisnicu o vydaní vecí a následne aj s páchatel'om spíšu zápisnicu o jeho výsluchu ako svedka, kde páchatel' uvedie, že uvedenú omamnú a psychotropnú látku dobrovoľne vydal na predchádzajúcu výzvu príslušníkom Policajného zboru. Je otázne, prečo páchatelia s takýmto postupom súhlasia, možno z dôvodu neinformovanosti o ďalších následkoch takéhoto vydania, prípadne z ľahostajného prístupu samotného páchatel'a ku svojmu konaniu. Treba podotknúť, že pri držbe omamnej a psychotropnej látky pre vlastnú potrebu ide v prevažnej miere o páchatel'ov, ktorí takýto trestný čin spáchali už aj v minulosti, prípadne ide o páchatel'ov, ktorí sú závislí na drogách. Je málo prípadov, kedy sú chytení páchatelia, ktorí idú vyskúšať omamnú a psychotropnú látku iba po prvýkrát, a to z dôvodu zvedavosti. Väčšina páchatel'ov sa ku svojmu konaniu stavia ľahostajne, priznávajú sa k držbe a uvádzajú, že to mali pre vlastnú spotrebu a nerozumejú, z akého dôvodu sú riešení príslušníkmi Policajného zboru. V prevažnej miere ide o pravidelných užívateľov omamnej a psychotropnej látky, ktorí takéto látky užívajú denne a z uvedeného dôvodu omamná a psychotropná látka je bežnou súčasťou ich života, a preto nie sú schopní chápať protiprávnosť a závažnosť svojho konania. Omamná a psychotropná látka, ktorá sa bežne u páchatel'ov nachádza je buď rastlina rodu Cannabis alebo metamfetamín. Iná omamná a psychotropná látka pri páchatel'och užívateľoch sa nachádza zriedkavo. Je to z dôvodu, že Cannabis aj metamfetamín je možné zaradiť medzi omamné a psychotropné látky, ktoré sú pomerne lacné, keďže hodnota metamfetamínu sa pohybuje od 30,- Eur za 1 gram a hodnota Cannabisu sa pohybuje od 7,- Eur za 1 gram.

Bežnou praxou sa stáva, i to, že páchatel'ov, ktorí mali u seba v držbe omamnú a psychotropnú látku pre vlastnú potrebu, neformálne vyťažujú aj operatívni pracovníci kriminálnej polície. Cieľom takéhoto vyťažovania je získať čo najviac informácií o osobe, od ktorej páchatel' kúpil omamnú a psychotropnú látku. Úlohou operatívnych pracovníkov je práve odhaľovanie závažnejšej formy drogovej trestnej činnosti zameranej na distribútorov omamných a psychotropných látok. Páchatelia prevažne nechcú vyraziť svojich distribútorov, nakoľko mienia pokračovať v páchaní trestnej činnosti a v ďalšom zadovážení omamnej a psychotropnej látky pre vlastnú potrebu. Prezradením distribútora sa môže stať, že ho stratia, prípadne sa distribútor dozvie o prezradení jeho osoby a v ďalšom odmietne páchatel'ovi predáť omamnú a psychotropnú látku. Páchatel' tak bude nútený hľadať ďalšieho distribútora, čo nie je jednoduché v prípade menšej aglomerácie, kde je menší počet distribútorov a kde títo distribútori vzájomne komunikujú a spolupracujú. Naopak, páchatelia svojich distribútorov prezradzajú, keď sa nachádzajú na miestach, kde je väčší počet distribútorov a kde títo distribútori vzájomne súperia a spolu nekomunikujú. V takýchto prípadoch páchatel' má na výber väčší počet distribútorov, od ktorých si vie pre seba zadovážiť omamnú a psychotropnú látku. Vyššie uvedené činnosti predchádzajú úkonom, ktoré sa následne s páchatel'mi vykonávajú už v rámci ustanovení Trestného poriadku a ktoré úkony majú za cieľ získať dostatočné množstvo dôkazov na zistenie skutkového stavu do tej miery, aby bolo možné nielen vzniesť obvinenie páchatel'ovi, ale aj aby bolo možné podať na neho obžalobu a následne docieľiť jeho odsúdenie.

2.1 Zaist'ovacie úkony

Na úrovni okresného riaditeľstva Policajného zboru sa v drogových trestných veciach môžeme stretnúť so zaist'ovacími úkonmi, a to vydaním veci podľa § 89a ods. 1 Trestného poriadku, domovou prehliadkou podľa § 99 ods. 1 Trestného poriadku, prehliadkou iných priestorov a pozemkov podľa § 99 ods. 2 Trestného poriadku, osobnou prehliadkou podľa § 99 ods. 3 Trestného poriadku. Najčastejším zaist'ovacím úkonom je vydanie veci, uvedenému zaist'ovaciemu úkonu budem venovať pozornosť v ďalšej časti príspevku.

Omamnú a psychotropnú látku je možné považovať za vec, ktorá môže slúžiť na účely dokazovania. Z uvedeného dôvodu sa pristupuje k tomuto zaist'ovaciemu úkonu, a to buď na mieste legitimovania páchatel'a, alebo až následne na príslušnom obvodnom oddelení, kam sa páchatel' dostaví dobrovoľne, alebo s využitím prostriedkov Trestného poriadku alebo zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore. Aby došlo k zachovaniu zákonnosti a aby zaistená droga nebola absolútne neúčinným dôkazom je nutné postupovať v medziach Trestného poriadku. Samotnému dobrovoľnému vydaniu musia predchádzať zákonné poučenia.

V aplikačnej praxi má výzva na vydanie veci najčastejšie ústnu podobu, avšak z dôvodu možnosti dodatočného preskúmania formálnych náležitostí, vrátane poučenia o možných následkoch jej neakceptovania, by mala byť zaznamenaná aj v písomnej podobe. Z tohto dôvodu by výzva na vydanie veci mala mať formu písomného opatrenia (Čentéš a kol., 2021).

Zákonné poučenia slúžia na zabezpečenie zásady zákazu sebaobvinenia. Za účelom dodržania uvedenej zásady sú v praxi bežné osobitné poučenia vyžadované Trestným poriadkom na vydanie veci na osobitných listoch, na ktorých sa zaznamenáva presný čas poučenia spolu s podpisom poučenej osoby, pričom sa následne tieto poučenia prikladajú k zápisnici o vydaní veci. Uvedený postup považujeme za zbytočný, nakoľko poučenia nachádzajúce sa na osobitnom liste sú totožné s poučeniami nachádzajúcimi sa v predtlačí zápisnice o vydaní veci, ktorá zápisnica sa vždy spisuje, pričom pred vydaním veci sa páchatel'ovi poučenia prečítajú a páchatel' sa vyjadří v samotnej zápisnici o vydaní veci, či uvedeným poučeniam porozumel a či je ochotný dobrovoľne vydať vec. V súlade so zásadou zákazu sebaobviňovania páchatel'a nie je možné nijak nútiť (fyzicky ani pod hrozbou poriadkových pokút) k vydaniu veci, ktorou by spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe, s poukazom i na rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva Jalloh proti Nemecku, Funke proti Francúzsku, v ktorých prípadoch Európsky súd pre ľudské práva konštatoval porušenia zásady zákazu sebaobvinenia z dôvodu donútenia páchatel'a na vydanie dôkazov proti vlastnej osobe.

Vydanie veci sa v praxi používa pri páchatel'och, ktorí sú držiteľmi drogy pre vlastnú potrebu. V prevažnej miere ide o páchatel'ov, ktorí sú permanentnými užívateľmi drogy, ktorí si ani po predchádzajúcich poučeniach neuvedomujú dôsledok vydania drogy a drogu dobrovoľne vydajú, a tak si privodia trestné stíhanie proti svojej osobe.

2.2 Výsluch svedka

Zaistením omamnej a psychotropnej látky v súlade s Trestným poriadkom sa začína trestné stíhanie. Z dôvodu nutnosti znaleckého skúmania vydanej omamnej a psychotropnej látky nie je možné priamo vzniesť obvinenie páchatel'ovi. Bežným úkonom vykonaným v rámci

trestného konania je výsluch páchatel'a v procesnom postavení svedka, pričom v rámci tohto úkonu je poučený ako svedok, teda je mu dané poučenie podľa § 130 ods. 2 Trestného poriadku.

V uvedenom prípade však zastávame názor, že svedkom nemôže byť podozrivý a ani obvinený z trestnej činnosti. Svedok musí byť vždy osoba odlišná od páchatel'a. Vzhľadom na uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 5 Tz 27/2004, podľa ktorej výpoveď osoby, ktorá napriek tomu, že je sama páchatel'om trestného činu, bola orgánom činným v trestnom konaní vypočutá na zápisnicu o výsluchu svedka (a je bez významu, či sa tak stalo preto, že orgán činný v trestnom konaní chcel, aby sa takáto osoba usvedčila zo spáchania trestného činu svedeckou výpoveďou, respektíve vôbec nemala vedomosť, že by mohlo ísť o podozrivú osobu) je v ďalšom konaní (a to tak v prípravnom konaní, ako aj v konaní pred súdom) absolútne nepoužiteľná a nemala by sa ani nachádzať vo vyšetrovacom spise. Máme za to, že v takýchto prípadoch dochádza k porušovaniu zásady zákazu sebaobviňovania, nakoľko, ako svedok má síce možnosť odopretia výpovede, avšak vzhľadom na poučenia prislúchajúce svedkovi dochádza k psychickému tlaku, keď v prípade, že sa rozhodne vypovedať musí pravdivo uviesť všetko, čo o veci vie pod hrozbou trestnej sankcie. Taktiež môže dôjsť k neakceptácii odopretia výpovede zo strany orgánov činných v trestnom konaní a k výpovedi bude svedok donucovaný aj možným uložením poriadkovej pokuty. Na dôkazy získané výsluchom páchatel'a v procesnom postavení svedka by sa malo hľadiť ako na dôkazy absolútne neúčelné a nemali by sa v ďalšom konaní použiť.

V praxi sú zas takéto dôkazy použité ako podklad na vydanie uznesenia o vznesení obvinenia prípadne pri takto dokázaných dílerstvách i na vyhľadanie ďalších osôb, ktoré by následne v procesnom postavení svedka svedčili proti páchatel'ovi. Zo strany poverených príslušníkov sú páchatelia vždy vypočutí v procesnom postavení svedka. Osoba páchatel'a si neuvedomuje nebezpečenstvo, ktoré mu môže vzniknúť takouto svedeckou výpoveďou. Z uvedeného dôvodu sa k trestnej činnosti priznáva.

2.3 Výsluch obvineného

Ide o jeden z kľúčových dôkazných prostriedkov, pričom takto získanú informáciu je možné zaradiť medzi najdôležitejšie dôkazy. Výsluch obvineného predchádza vznesenie obvinenia páchatel'ovi. K vzneseniu obvinenia dochádza až po obdržaní znaleckého posudku z Kriministického a expertízneho ústavu Policajného zboru v Bratislave, z ktorého jednoznačne vyplýva, že zaistená vec (prevažne zaist'ovacím úkonom, a to vydaním veci) je droga a taktiež sa v ňom uvádza, koľko jednorazových dávok je zo zaisteného množstva možné vyrobiť. Teda k uvedenému úkonu sa nepristupuje hneď po zaistení drogy.

Pred vykonaním výsluchu je páchatel' v medziach Trestného poriadku poučený o jeho právach a povinnostiach. Obzvlášť je poučení podľa § 121 ods. 2 Trestného poriadku, že má právo odoprieť vypovedať a k priznaniu ho nikto nesmie nútiť. Z hľadiska zásady zákazu sebaobviňovania je to najdôležitejšie poučenie, a teda aj ustanovenie zákona, ktoré napomáha k uplatneniu uvedenej zásady. Týmto ustanovením je daná možnosť páchatel'ovi, aby nevypovedal o svojej trestnej činnosti. Z hľadiska praxe je páchatel'ovi uvedené poučenie je prečítané a tiež primerane vysvetlené, pričom následne je páchatel'ovi daná otázka, či vo veci chce vypovedať. V praxi však páchatelia uvedenú možnosť nevyužívajú a vypovedajú. Ku

spáchaníu skutku sa počas výsluchu bez akýchkoľvek iných obštrukcií priznajú. K priznaniu dochádza aj u páchatel'ov, ktorí sú recidivistami.

V prípadoch, keď vo svojej výpovedi páchatel' uvádza skutočnosti, podľa ktorých je možné vyvodit' jeho závislosť na drogách, je tiež na páchatel'a vyhotovený znalecký posudok so zameraním na zistenie závislosti. Z vyhotovených znaleckých posudkov je možné vyvodit' záver, že prevažná miera páchatel'ov, medzi ktorých patria i recidivisti, sú na drogách závislí iba psychicky. Prevažná miera týchto páchatel'ov sa inteligenciou nachádza na spodnej hranici priemeru. I napriek tomu si obhajcu na ochranu ich práv nezvolia, nakoľko väčšina z nich nemá finančné prostriedky na zvolenie obhajcu, avšak nepožiadajú ani o ustanovenie obhajcu. V ojedinelých prípadoch sa stáva aj to, že samotný príslušník Policajného zboru musí vysvetliť páchatel'ovi skutkovú podstatu trestného činu, ktorého sa dopustil, nakoľko páchatel' nevie, že aj držba omamnej a psychotropnej látky je trestná. Zo strany príslušníkov Policajného zboru nedochádza k ustanoveniu obhajcu takýmto páchatel'om. Podľa nášho názoru, takýto postup je nesprávny, nakoľko dochádza nielen k porušeniu práva na obhajobu, ale i zásady zákazu sebaobviňovania. Po zistení takýchto skutočností je potrebné ustanovit' obhajcu podľa § 37 ods. 2 Trestného poriadku a je nutné výsluch obvineného zopakovať. Porušenie zásady zákazu sebaobviňovania je možné vidieť v tom, že páchatel' bez náležitej právnej opory vo forme obhajcu vypovedá o vlastnej trestnej činnosti, bez možnosti o tom, aby mal reálnu vedomosť o následkoch takto uskutočnenej výpovede.

Úkon výsluchu zadržaného podozrivého sa v uvedených prípadoch neaplikuje, nakoľko nedochádza k zadržaniu páchatel'a, pretože je vylúčený postu podľa § 204 ods. 1 Trestného poriadku, keďže jedným z podkladov pre vydanie uznesenia o vznesení obviňovania je znalecký posudok, ktorý sa nevyhotovuje ihneď. Vzhľadom na povahu trestného činu v ojedinelých prípadoch existujú väzobné dôvody, na základe ktorých by došlo k zadržaniu páchatel'a.

Záver

Príslušníci Policajného zboru na okresnej úrovni majú limitované možnosti na dokazovanie drogovej kriminality, nakoľko ide o kriminalitu s vysokou mierou latencie a o množstve prípadov sa ani nedozvedia. Tiež sa môžu stať prípady, kedy je na dokázanie drogovej kriminality je potrebné využit' dôkazné prostriedky, ktorých využitie je vzhľadom na personálne a materiálno-technické pomery úrovne okresného riaditeľ'stva Policajného zboru obtiažne a neúčelné. Prípady páchatel'ov, ktorí majú v držbe omamnú a psychotropnú látku pre vlastnú potrebu sú obzvlášť ťažko zistiteľné, nakoľko v uvedených prípadoch nie sú obeť a často o tom, že páchatel' u seba má takúto látku vie iba on sám a distribútor (na rozdiel od prípadov zistenia takzvaného dílera, ktorý zanechá po sebe viac svedkov). Zistenie takýchto prípadov závisí od skúseností príslušníkov Policajného zboru, od ich osobnej a miestnej znalosti, pričom je možné vysloviť názor, že väčšina takýchto prípadov ostáva nezistená. V praxi postupy príslušníkov Policajného zboru, hlavne proti užívateľom drog, nie sú vždy v súlade so zákonom, nakoľko sú prípady, kedy bez predchádzajúceho poučenia zistia informácie od páchatel'a, že má u seba omamnú alebo psychotropnú látku. S uvedenou informáciou následne ďalej pracujú a použijú vhodné zaisťovacie úkony dané Trestným

poriadkom. Uvedený postup je možné hodnotiť ako postup, ktorým dochádza k porušeniu zásady zákazu sebaobvinenia. Páchateľ bez predchádzajúceho poučenia nie je schopný zhodnotiť trestnoprávny následok svojho priznania, ktorým seba usvedčuje zo spáchania trestnej činnosti. Je možné predpokladať, že keby páchatelia boli už pri prvotných neprocesných úkonoch poučený v súlade so zásadou zákazu sebaobviňovania, držbu omamnej a psychotropnej látky by zatajili. Uvedené zatajenie by nútilo príslušníkov Policajného zboru použiť ďalšie možnosti zaist'ovacích úkonov, ktoré poskytuje Trestný poriadok, prípadne by malo za následok nekonanie zo strany príslušníkov Policajného zboru, nakoľko by nedisponovali žiadnou relevantnou informáciou o tom, že by páchatel' mal v držbe akúkoľvek omamnú a psychotropnú látku. Je potrebné, aby príslušníci Policajného zboru pri akomkoľvek podozrení na držbu akejkoľvek omamnej a psychotropnej látky postupovali vždy v intencia trestno-procesných noriem s prísnyim dodržaním zásady zákazu sebaobviňovania, kedy použijú zaist'ovacie úkony dané Trestným poriadkom. Samozrejme, môže sa stať prípad, kedy páchatel' odmietne omamnú a psychotropnú látku vydať a jej odňatiu nie je možné pristúpiť, pretože príslušný prokurátor odmietne dať súhlas, nakoľko podozrenie príslušníkov Policajného zboru, prípadne zistenia pri vykonanej bezpečnostnej prehliadke považuje za nedostatočné. V uvedených prípadoch páchatel' nebude braný na zodpovednosť, nakoľko bude absentovať kľúčový dôkaz, a to omamná a psychotropná látka.

Zoznam bibliografických odkazov

ČENTÉŠ, J. a kol. 2021. *Trestný poriadok I. § 1 – 195*. Bratislava: C. H. Beck, 2021. 473. ISBN 978-80-89603-88-6.

DIANIŠKA, G. a kol. 2009. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2009. 197. ISBN: 978-80-7380-198-4.

Dôvodová správa k zákonu č. 105/2022 Z. z. [online], [cit. 14.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=8563>>

JELÍNEK, J. a kol. 2021. *Kriminologie*. Praha: Leges, s. r. o.: 2021. 421 s. ISBN 978-80-7502-499-2.

KUCHTA, J. 2005. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005. 423. ISBN 80-7179-813-4.

VRÁBLOVÁ, M. – KLÁTIK, J. – RÍSOVÁ, V. 2018. *Drogové trestné činy*. Praha: Leges, 2018. 100 s. ISBN 978-80-7502-362-9.

Štatistika kriminality v Slovenskej republike [online], [cit. 14.10.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-xml>>

zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore

POSTREHY K APLIKÁCIÍ OSOBITNÉHO KVALIFIKAČNÉHO POJMU „NA VIACERÝCH OSOBÁCH“

OBSERVATIONS ON THE APPLICATION OF THE SPECIFIC QUALIFICATION TERM "AGAINST SEVERAL PERSONS"

Martin Lupták – Peter Hunák*

ABSTRAKT

Príspevok sa zaoberá vybranými otázkami týkajúcimi sa použitia osobitného kvalifikačného pojmu „na viacerých osobách“ v rámci reálnej aplikácie noriem trestného práva. Tento pojem predstavuje jednu z foriem tzv. závažnejšieho spôsobu konania v zmysle § 138 písm. j) zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, pričom jeho existencia v konkrétnom prípade môže odôvodniť naplnenie znakov kvalifikovanej skutkovej podstaty určitých trestných činov. Cieľom príspevku je poukázať na nedokonalosti právnej úpravy tohto osobitného kvalifikačného znaku a v niektorých prípadoch až na absurdity vzniknuté v dôsledku jeho aplikácie a zároveň aspoň rámcovo poskytnúť možné návrhy de lege ferenda vedúce k skvalitneniu slovenskej trestnej legislatívy.

Príučové slová: *viaceré osoby, osobitný kvalifikačný pojem, závažnejší spôsob konania, znaky skutkovej podstaty, kvalifikačný znak*

Úvod

V súčasnosti prebiehajúcej diskusii ohľadom trestných sadzieb za drogové trestné činy, ktoré upravuje zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej ako „Trestný zákon“), sa čoraz častejšie hovorí a diskutuje o skutočnosti, že zákonné trestné sadzby za tieto trestné činy sú vo veľkej miere neprimerane prísne, pričom nezohľadňujú všetky okolnosti vyplývajúce z tejto formy trestnej činnosti. Je nepochybné, že zákonodarca mal pri poslednej novelizácii ustanovení § 171 a § 172 Trestného zákona záujem rozdeliť, resp. vyčleniť skutkovú podstatu trestného činu podľa ustanovenia § 171 Trestného zákona, ktorá sa týka nedovoleného prechovávaného omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov pre vlastnú potrebu do samostatného trestného činu, dovtedy platného trestného činu výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držania a obchodovania s nimi, ktorý okrem ustanovenia § 171 Trestného zákona zahŕňal aj ustanovenia § 172 a § 173 Trestného zákona.

Skutková podstata upravená v ustanovení § 171 Trestného zákona tak predstavuje tzv. privilegovanú skutkovú podstatu trestného činu, ktorá má postihovať menej závažné formy

---

* JUDr. Martin Lupták, PhD., MBA pôsobí ako predseda Trestnoprávneho kolégia, Krajský súd v Banskej Bystrici, Skuteckého 7, 974 87 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: martin@luptak.org; JUDr. Peter Hunák, PhD. pôsobí ako samosudca Okresného súdu Banská Bystrica, pracovisko Brezno, Kuzmányho 4, 977 01 Brezno, Slovenská republika, e-mail: hunak.peter@gmail.com.

konania a ktorá v porovnaní so základnou skutkovou podstatou tohto trestného činu ustanovení § 172 Trestného zákona stanovuje za jej spáchanie menej prísne tresty. Je zrejmé, že zámerom zákonodarcu pri prijímaní tejto novely bolo odlišiť postihovanie užívateľov drog od postihovania ich výrobcov, pašerákov a dílerov.

Je nepochybné, že tento zámer zákonodarcu sa do istej miery podarilo naplniť, avšak v rámci úpravy trestného činu nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa ustanovenia § 172 ods. 6 písm. b) Trestného zákona sa v praxi vyskytuje anomália, na ktorú sa bude snažiť tento článok reagovať tým, že poukáže na paradox, ktorý vzniká pri aplikácii predmetnej právnej normy v spojení s ustanovením § 138 písm. j) Trestného zákona a § 127 ods. 12 Trestného zákona.

1 Súčasná právna úprava

Aktuálne platný Trestný zákon upravuje nedovolenú výrobu omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi v ustanoveniach § 171 až § 176. V rámci nášho príspevku sa zameriame hlavne na prvé dve ustanovenia a to najmä vo svetle osobitného kvalifikačného pojmu v zmysle ustanovenia § 138 písm. j) Trestného zákona v nadväznosti na ustanovenie § 127 ods. 12 Trestného zákona, t. j. na viacerých osobách.

1.1 Drogové trestné činy v zmysle ustanovení § 171 a § 172 Trestného zákona

Zákonodarca v rámci skutkových podstát v ustanovení § 171 Trestného zákona upravuje držanie omamnej alebo psychotropnej látky, či už z rastliny rodu konopa, alebo inej, pre vlastnú potrebu (ako aj vo väčšom rozsahu), pričom za takéto konanie určuje aj maximálnu dĺžku trestnej sadzby trestu odňatia slobody.¹⁰³

V ustanovení § 172 Trestného zákona opäť zákonodarca kriminalizuje nakladanie s omamnými látkami, psychotropnými látkami, jedmi alebo prekurzormi, avšak zo samotného textu je zjavné, že toto ustanovenie postihuje iné formy, ako pre vlastnú potrebu. V nadväznosti na tému nášho príspevku konkrétne upriamujeme pozornosť na odsek 6, písmeno b) tohto ustanovenia, ktoré odkazuje na osobitný kvalifikačný pojem „závažnejší spôsob konania.“¹⁰⁴

---

¹⁰³ V zmysle § 171 Trestného zákona:

„(1) Kto neoprávnene prechováva omamnú látku alebo psychotropnú látku z rastliny rodu konopa pre vlastnú potrebu, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.

(2) Kto neoprávnene prechováva omamnú látku alebo psychotropnú látku uvedenú v odseku 1 pre vlastnú potrebu vo väčšom rozsahu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

(3) Kto neoprávnene prechováva inú omamnú látku alebo psychotropnú látku ako uvedenú v odseku 1, jed alebo prekurzor pre vlastnú potrebu, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.

(4) Kto neoprávnene prechováva inú omamnú látku alebo psychotropnú látku ako uvedenú v odseku 1, jed alebo prekurzor pre vlastnú potrebu vo väčšom rozsahu, potrestá sa odňatím slobody až na päť rokov.“

¹⁰⁴ V zmysle § 172 Trestného zákona:

„(1) Kto neoprávnene prechováva po akúkoľvek dobu omamnú látku alebo psychotropnú látku z rastliny rodu konopa, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až sedem rokov.

(2) Odňatím slobody na päť rokov až desať rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a už bol za taký čin odsúdený.

1.2 Závažnejší spôsob konania a viaceré osoby

Trestný zákon vo svojej Prvej časti, v Piatej hlave upravuje výklad pojmov, tzn. stanovuje, ako sa niektoré pojmy používané v jeho texte (*terminus technicus*) majú legálne interpretovať.

Jedným z takýchto všeobecných pojmov je aj pojem viaceré osoby. Určite sa zhodneme, že pre účely rozhodovania súdu, či bol skutok spáchaný na viacerých osobách a teda odôvodňuje použitie prísnejšej trestnej sadzby v rámci kvalifikovanej skutkovej podstaty daného trestného činu, je nevyhnutné, aby samotný právny predpis obsahoval presné a nemenné vymedzenie tohto pojmu, resp. stanovenie, koľko osôb je za viaceré osoby možno považovať. V zmysle ustanovenia § 127 ods. 12 Trestného zákona sa viacerými osobami na účely tohto zákona rozumejú najmenej tri osoby.¹⁰⁵

Na uvedený všeobecný pojem následne nadväzuje osobitný kvalifikačný pojem „závažnejší spôsob konania,“ ktorý ho *de iure* a *de facto* spája s jednotlivými skutkovými podstatami, z ktorých pri jeho naplnení vznikajú kvalifikované skutkové podstaty. Závažnejší spôsob konania je upravený v ustanovení § 138 Trestného zákona.¹⁰⁶

---

(3) Kto neoprávnene prechováva po akúkoľvek dobu inú omamnú látku alebo psychotropnú látku ako uvedenú v odseku 1, jed alebo prekurzor, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.

(4) Kto neoprávnene

a) vyrobí,

b) dovezie, vyvezie, prevezie alebo dá prepraviť, alebo

c) kúpi, predá, vymení, zadováži,

omamnú látku, psychotropnú látku, jed alebo prekurzor alebo kto takú činnosť sprostredkuje, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.

(5) Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 3 alebo 4 a už bol za taký čin odsúdený.

(6) Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1, 3 alebo 4

a) pre osobu, ktorá sa lieči z drogovej závislosti,

b) závažnejším spôsobom konania,

c) na chránenej osobe, alebo

d) vo väčšom rozsahu.

(7) Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1, 3 alebo 4

a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť,

b) voči osobe mladšej ako pätnásť rokov alebo prostredníctvom takej osoby, alebo

c) v značnom rozsahu.

(8) Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov alebo trestom odňatia slobody na doživotie sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1, 3 alebo 4

a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb,

b) ako člen nebezpečného zoskupenia, alebo

c) vo veľkom rozsahu.“

¹⁰⁵ V zmysle § 127 ods. 12 Trestného zákona: „Viacerými osobami sa na účely tohto zákona rozumejú najmenej tri osoby.“

¹⁰⁶ V zmysle § 138 Trestného zákona:

„Závažnejším spôsobom konania sa rozumie páchanie trestného činu

a) so zbraňou okrem trestných činov úkladnej vraždy podľa § 144, vraždy podľa § 145, zabitia podľa § 147 a § 148, usmrtenia podľa § 149, ublíženia na zdraví podľa § 155, § 156 a § 157,

b) po dlhší čas,

c) surovým alebo trýznivým spôsobom,

Inými slovami, je nepochybné, že zákonodarca v ustanovení § 127 ods. 12 Trestného zákona jasne stanovil, že viacerými osobami sa na účely tohto zákona rozumie najmenej tri osoby. Uvedené znamená, že v prípade, ak páchatel' spácha trestný čin na najmenej troch osobách, dopúšťa sa kvalifikovanej skutkovej podstaty trestného činu, a teda sa dostáva do vyššej trestnej sadzby. Na toto reflektuje ustanovenie § 138 písm. j) Trestného zákona, ktorý za závažnejší spôsob konania považuje spáchanie trestného činu na viacerých osobách, tzn. v tomto prípade dochádza ku spáchaniu trestného činu na najmenej troch osobách.

1.3 Viaceré osoby a drogové trestné činy

Ustanovenie § 172 ods. 6 písm. b) Trestného zákona stanovuje, že odňatím slobody na desať až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha trestný čin uvedený v odsekoch 1, 3 alebo 4 závažnejším spôsobom konania, t. j. okrem iného konaním na viacerých osobách. V tejto fáze je nutné zareagovať a vziať do úvahy opakovane vyslovený názor Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorý na časté argumentácie obhajoby k tomu, že „predaj drog viacerým osobám je už zahrnutý v znakoch základnej skutkovej podstaty trestného činu“ podľa § 172 ods. 1 písm. c) Trestného zákona (Trestný zákon v znení do 30. 04. 2022), nakoľko výklad pojmu „predá“ zahŕňa predaj tovaru bližšie neobmedzenému počtu osôb (tomu nasvedčuje aj znenie predmetnej skutkovej podstaty, ktorá počet kupujúcich nijako neobmedzuje). Platí teda, že predaj drogy viacerým osobám je zahrnutý v základnej skutkovej podstate, a je preto vylúčené použiť aj kvalifikovanú skutkovú podstatu (na viacerých osobách).¹⁰⁷

Najvyšší súd Slovenskej republiky sa s uvedeným výkladom nestotožňuje a kladie si otázku, kedy by teda došlo k naplneniu kvalifikačného znaku „na viacerých osobách“ v spojení s ustanovením § 127 ods. 12 Trestného zákona, ustanovením § 138 písm. j) Trestného zákona a s ustanovením § 172 ods. 2 písm. d) Trestného zákona v znení do 30. 04. 2022¹⁰⁸. Najvyšší

---

d) násilím, hrozbou bezprostredného násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy,

e) vlámaním,

f) ľstou,

g) využitím tiesne, neskúsenosti, odkázanosti alebo podriadenosti,

h) porušením dôležitej povinnosti vyplývajúcej z páchatel'ovho zamestnania, postavenia alebo funkcie alebo uloženej mu podľa zákona,

i) organizovanou skupinou, alebo

j) na viacerých osobách.“

¹⁰⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2Tdo/35/2017 zo dňa 15. 08. 2017 – argumentácia obhajoby.

¹⁰⁸ V zmysle § 172 Trestného zákona v znení do 30. 04. 2022:

„(1) Kto neoprávnene

a) vyrobí,

b) dovezie, vyvezie, prevezie alebo dá prepraviť,

c) kúpi, predá, vymení, zadováží, alebo

d) prechováva po akikoľvek dobu,

omamnú látku, psychotropnú látku, jed alebo prekurzor alebo kto takú činnosť sprostredkuje, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.

(2) Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1

a) a už bol za taký čin odsúdený,

b) pre osobu, ktorá sa lieči z drogovej závislosti,

c) závažnejším spôsobom konania,

súd Slovenskej republiky na uvedené reaguje tak, že pri absurdnom výklade obhajoby by takýto kvalifikačný znak ani nemohol byť využitý. Trestný zákon neurčuje presný počet osôb, koľkým má obvinený drogu predat'. Práve z vyššie citovaných ustanovení teda logicky a presne vyplýva, že to môžu byť maximálne dve osoby. Bez zložitého akademického a právneho uvažovania si možno pomôcť jednoduchým pochopením toho, čo zákonodarca pod kvalifikačným pojmom „na viacerých osobách“ rozumie. Podľa názoru Najvyššieho súdu Slovenskej republiky ide o predaj drogy viacerým osobám (trom a viac) alebo o spôsobenie škody (konkrétnym jediným konaním alebo aj viacerými konaniami) viacerým osobám a pod.¹⁰⁹

S takouto argumentáciou sa súde opakovane v rámci rozhodovacej činnosti stretávajú a je legitímnym záujmom obhajcov, aby sa snažili konanie páchatel'ov, ktorí sú často osobami, ktoré na drogovej trestnej činnosti neprofitujú, aby neboli postihovaní kvalifikovanou skutkovou podstatou, ktorá v rámci nožnej, zákonom stanovenej trestnej sadzby, predstavuje veľmi prísny trest, a to v rozmedzí desať až pätnásť rokov.

Považujeme za nevyhnutné dať do pozornosti, že zákonodarca stanovil rovnakú trestnú sadzbu v odseku 5, ako aj v odseku 6 ustanovenia § 172 Trestného zákona, pričom v zmysle ustanovenia § 172 ods. 5 Trestného zákona, kedy za trestný čin uvedený v odsekoch 3 alebo 4 daného ustanovenia (ak už bol páchatel' za takýto trestný čin odsúdený) sa jedná o drogovú recidívu. Uvedené znamená, že trestná sadzba v rozmedzí desať až pätnásť rokov môže postihovať nielen páchatel'ov, ktorí sa dopúšťajú drogovej recidívy, ale aj páchatel'ov, ktorí daný skutok spáchajú na viacerých osobách.

Paradoxná situácia, na ktorú sa snažíme poukázať je v tom, že ak ustanovenie § 172 ods. 5 Trestného zákona postihuje drogovú recidívu, tzn. osoby, ktoré sa opakovane dopúšťajú trestnej činnosti na úseku drog a z tejto trestnej činnosti profitujú, a ako trestnú sadzbu Trestný zákon ukladá rozmedzie desať až pätnásť rokov, tak absolútne rovnaký meter sa aplikuje aj na osoby, ktoré môžu byť prvotrestané, avšak dopustia sa predmetného trestného činu na troch a viacerých osobách, a teda postihnú sa rovnakou trestnou sadzbou v rozmedzí desať až pätnásť rokov.

Takáto právna úprava teda spôsobuje to, že prvotrestanému páchatel'ovi predmetných trestných činov hrozí rovnaká trestná sadza ako osobe, ktorá už recidivuje v rámci drogovej trestnej činnosti a je zrejmé, že osoba, ktorá je prvotrestaná, nemá také skúsenosti s trestným

---

d) na chránenej osobe, alebo

e) vo väčšom rozsahu.

(3) Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1

a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť,

b) voči osobe mladšej ako pätnásť rokov alebo prostredníctvom takej osoby, alebo

c) v značnom rozsahu.

(4) Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov alebo trestom odňatia slobody na doživotie sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1

a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb,

b) ako člen nebezpečného zoskupenia, alebo

c) vo veľkom rozsahu.“

¹⁰⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1Tdo/48/2023 zo dňa 16. 08. 2023.

konaním, resp. doposiaľ na ňu neboli aplikované základné zásady ukladania sankcií, in concreto zásady ukladania trestov a teda s nimi nemá ešte žiadne skúsenosti.

V rámci skutkov, o ktorých rozhodujú sudy, sa často dostávame do situácie, kedy partia najmä mladých ľudí v záujme spoločne vyskúšať, resp. dostať sa ku droge, využije negatívne skúsenosti, resp. znalosti jedného z nich s tým, že ho „vyšle“ za zdrojom drogy, aby tento danú drogu pre partiu zabezpečil. V realite nie je ničím výnimočným, že sa jedná o osobu, ktorej ostatní členovia partie dajú finančné prostriedky, aby im túto drogu zabezpečila (poskladajú sa na ňu). Rovnako nie je ničím výnimočným, že sa v danej situácii jedná o študenta, ktorý má prístup v rámci štúdia do väčšieho mesta a tým aj lepšie skúsenosti a lepšie možnosti zabezpečiť drogu. V danej situácii je zrejmé, že takáto osoba nekoná za účelom zisku. Táto osoba koná najmä z dôvodu „*spolupatričnosti*“ k určitej partii, pričom je možné predpokladať, že rovnako by konala bez ohľadu na počet členov partie (nerozlišovala by, či by boli dvaja alebo štyria).

Inými slovami, aký je rozdiel, keď sa dohodnú dve osoby, že si spolu prostredníctvom jednej z nich zabezpečia pre seba (teda pre oboch z nich) drogu, oproti tomu, keď takúto dohodu uzavrú medzi sebou osoby štyri? Pre účely viac podnetnej diskusie môžeme stanoviť aj predpoklad, že sa môže jednať napr. o súrodencov.

Ďalším paradoxom tejto trestnej činnosti sú samotné viaceré osoby, na ktorých je predmetný trestný čin spáchaný. Na jednej strane sú to často netrestané osoby, ktoré len v rámci mladíckej nerozvážnosti majú záujem vyskúšať drogu. Na druhej strane to môžu byť osoby „*závadové*“, ktoré opakovane drogu užívajú, často sa samé dopúšťajú trestnej činnosti a ako vyplýva zo samotnej povahy drogovej závislosti, sú to osoby s nestálymi citovými, morálnymi a intelektuálnymi názormi, pričom zo samotnej povahy závislosti na droge vyplýva, že tieto osoby sú ochotné akýmkoľvek spôsobom zabrániť tomu, aby im bol zamedzený prístup k droge, a teda sú ochotné akýmkoľvek spôsobom vypovedať voči komukoľvek, často aj voči osobám blízkym, aby nedošlo k ich trestno-právnomu postihu, a aby nebolo zamedzené v ich ďalšej recidíve na úseku užívania omamných a psychotropných látok.

Za zaujímavé je nutné považovať aj to, že tieto osoby často nevyužijú možnosti ustanovenia § 130 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej ako „Trestný poriadok“)¹¹⁰, či už odseku 1, resp. najmä odseku 2 a to práva odoprieť vypovedať, nakoľko majú za to, že by takýmto postupom upozornili na vlastnú trestnú činnosť,

---

¹¹⁰ V zmysle § 130 Trestného poriadku:

„(1) Právo odoprieť výpoveď ako svedok má príbuzný obvineného v priamom rade, jeho súrodenec, osvojiteľ, osvojenec, manžel a druh. Ak je obvinených viac a svedok je v uvedenom pomere len k niektorému z nich, má právo odoprieť výpoveď ohľadne iných obvinených len vtedy, keď nemožno oddeliť výpoveď, ktorá sa ich týka, od výpovede týkajúcej sa obvineného, s ktorým je svedok v tomto pomere.

(2) Svedok je oprávnený odoprieť vypovedať, ak by výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe, svojmu príbuznému v priamom rade, svojmu súrodencovi, osvojiteľovi, osvojenecovi, manželovi alebo druhovi, alebo iným osobám v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by právom pociťoval ako vlastnú ujmu. Svedok je oprávnený odoprieť vypovedať aj vtedy, ak by výpoveďou porušil spovedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.“

alebo by sa vystavili riziku upriamania pozornosti orgánov činných v trestnom konaní na svoju osobu, a teda proti obžalovanému často vypovedajú spôsobom, ako by tento obžalovaný mal záujem im drogu predať a na jej predaji ekonomicky profitovať. V praxi sa vyskytuje situácia, že takéto osoby toto právo využijú až v rámci hlavného pojednávania, po podaní obžaloby, kedy je už zrejmé, že nie sú zahrnutí v samotnej obžalobe ako obžalovaní v rovine spolupáchateľstva, podielníctva alebo účasníctva.

Záver

Pri dôslednej aplikácii ustanovenia § 2 ods. 10 Trestného poriadku¹¹¹ sú orgány činné v trestnom konaní povinné postupovať tak, aby bol zistený riadny skutkový stav veci a zároveň podľa ustanovenia § 2 ods. 12 Trestného poriadku¹¹² sú sudy povinné hodnotiť dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia, po zvážení všetkých okolností prípadu a nezávisle od toho, kto ich obstaral. Tieto základné zásady trestného konania sa bez rozdielu uplatnia pri posudzovaní každej trestnej činnosti.

V prípade, ak určitá osoba neoprávnene zadováži omamné alebo psychotropné látky pre viaceré osoby, najmä ak sa nejedná o konanie, z ktorého má táto osoba ekonomický prospech a zároveň je zrejmé, že z konania a zo samotných výpovedí vyplýva, že predmetnej trestnej činnosti sa táto osoba dopustila v súčinnosti s viacerými osobami, t. j. že na túto trestnú činnosť bola priamo oslovená týmito viacerými osobami a zároveň tieto viaceré osoby sa svojím konaním zúčastnili na spáchaní predmetného trestného činu, je z pohľadu súdu zrejmé, že v takomto prípade dôjde k právnej kvalifikácii skutku v zmysle ustanovenia § 172 ods. 6 písm. b) Trestného zákona.

Takúto kvalifikáciu je v danom prípade (a v iných určitých prípadoch) možné považovať za nadkvalifikáciu, v zmysle ktorej dôjde k značne prísnemu postihu osoby, ktorú však nemožno tak, ako bol zámer zákonodarcu pri prijímaní právnej úpravy, považovať za osobu dílera, priekupcu alebo pašeráka, ale len za prvotrestaného páchatel'a, ktorý si neuvedomil, že svojím konaním by mohol naplniť pertraktovanú kvalifikovanú skutkovú podstatu daného drogového deliktu (aj za existencie zásady „*ignorantia legis non excusat*“).

Je zrejmé, že zákonodarca by pri najbližšej novelizácii Trestného zákona mal zohľadňovať aj skutočnosť, že paradoxná situácia, kedy sa prvotrestaná osoba prostá úmyslu „rozširovať“ omamné a psychotropné látky a recidivujúca osoba v rámci kvalifikovanej

---

¹¹¹ V zmysle § 2 ods. 10 Trestného poriadku: „Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie.“

¹¹² V zmysle § 2 ods. 12 Trestného poriadku: „Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivo i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.“

skutkovej podstaty dostávajú do rovnakej trestnej sadzby, ktorá už vo svojej povahe a zákonom stanovenej výške predstavuje „*drakonické*“ trestanie. O to absurdnejšie táto situácia vyznieva v prípade, ak sa jedná o osoby, ktoré sa v rámci zneužívania omamných a psychotropných látok nachádzajú tak povediac na začiatku, resp. možno takéto konanie zaradiť pod ľudový názov „*mladicka nerozvážnosť*“, a čím sa tieto osoby dostávajú do výkonu nezanedbateľne dlhých nepodmienečných trestov, ktoré závažným spôsobom ovplyvňujú ich ďalšiu budúcnosť, vzdelanie a uplatnenie v rámci bežného života.

Na záver si dovoľujeme dodať, že účelom tohto príspevku nie je dekriminalizácia páchatel'ov drogových trestných činov, ale poukázanie na vznik paradoxných, až absurdných situácií, kedy, ako sme uviedli vyššie, prvotrestané osoby, ktoré nemožno bez pochybností považovať za osoby profitujúce z drogovej trestnej činnosti, sa v dôsledku svojho nerozvážneho konania dostávajú do kvalifikovanej skutkovej podstaty, v ktorej je zákonodarcom určená rovnaká trestná sadzba, ako pri osobách recidivujúcich v rámci drogovej trestnej činnosti, ktoré svojím konaním opakovane porušujú záujmy chránené Trestným zákonom, a záujem na trestaní ktorých zákonodarcu deklaroval aj v rámci úpravy skutkových podstát podľa ustanovení § 171 až § 173 Trestného zákona.

Zoznam bibliografických odkazov

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení do 30. 04. 2022.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2Tdo/35/2017 zo dňa 15. 08. 2017.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1Tdo/48/2023 zo dňa 16. 08. 2023.

OBLIGATÓRNE UKLADANIE TRESTU PREPADNUTIA MAJETKU

MANDATORY IMPOSITION OF PENALTY OF CONFISCATION OF PROPERTY

Tomáš Zábrenszki*

ABSTRAKT

Trest prepadnutia majetku predstavuje vážny zásah do vlastníckeho práva jednotlivca. V zmysle Ústavy Slovenskej republiky je možné zasahovať do vlastníckeho práva, no musí ísť o prípady, kedy bol majetok nadobudnutý nelegálne alebo bol nadobudnutý z nelegálnych príjmov. Podľa Trestného zákona mohol súd tento trest uložiť fakultatívne alebo obligatórne. V prípade obligatórneho ukladania tohto trestu, ak boli naplnené podmienky stanovené Trestným zákonom, bolo možné uložiť tento trest aj v prípade, kedy nebolo potrebné preukazovať pôvod či nadobudnutie tohto majetku. Európsky súd pre ľudské práva rozhodoval vo veci Markus proti Lotyšsku, kedy došlo k uloženiu trestu prepadnutia majetku. Európsky súd pre ľudské práva dospel k záveru, že v tomto konkrétnom prípade došlo k porušeniu článku 1 Dodatkového protokolu Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Toto rozhodnutie bolo podkladom aj pre nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, v ktorom sa konštatovalo, že § 58 ods. 2 a ods. 3 Trestného zákona nie je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky.

KLúčové slová: ukladanie trestov, trest prepadnutia majetku, zločinecká skupina, právo vlastníť majetok, obligatórny trest prepadnutia majetku

Úvod

Trest prepadnutia majetku predstavuje vážny zásah do vlastníckeho práva. Obligatórne ukladanie tohto trestu sa môže javiť ako neprimerane prísne a zároveň aj ústavne nekonformné. Zrejme najväčší ohlas o neprimeranosti tohto trestu k spáchanému skutku vyvolali zatiaľ neprávoplatné rozhodnutia pre dvoch konopných väzňov, ktorým mal byť tento trest uložený.

Za absurdný môžeme považovať nielen prípad **Josefa Šipoša**, ale aj prípad **Miloslava Weizera**, ktorému Okresný súd v Trnave uložil trest prepadnutia majetku v súvislosti s pestovaním troch rastlín rodu Cannabis a vzhľadom na to, že trest prepadnutia majetku bol uložený podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona, nebolo potrebné preukazovať nadobudnutie majetku trestnou činnosťou resp. z trestnej činnosti. K tomuto prípadu uvádzame, že pán **Weizer** ani nemal tieto rastliny dopestované, obchodovanie s drogami mu nikdy dokázané nebolo¹¹³ a v Českej republike by za takéto konanie nehrozilo ani trestné stíhanie, keďže by sa jednalo len o priestupok. Napriek tomu v zmysle dikcie zákona mu trest prepadnutia majetku uložený bol. Obidva prípady však ešte nie sú právoplatne skončené.

---

* JUDr. Tomáš Zábrenszki pôsobí ako externý doktorand na Katedre trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: tomas.zabrenszki@student.umb.sk.

¹¹³ Rozhodnutie Okresného súdu Trnava sp. zn. 4Tk/2/2021. Rozhodnutie nie je právoplatné.

Skupina poslancov iniciovala konanie o súlade právnych predpisov na Ústavnom súde Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd SR“), ktorý svojim nálezom sp. zn. PL. ÚS 1/2021 vyslovil záver, že § 58 ods. 2 a ods. 3 Trestného zákona nie je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“). V tomto článku poskytneme analýzu obligatórneho trestu prepadnutia majetku vo vzťahu k príslušným normám práva Európskej únie, poukážeme na rozhodovaciú prax Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej len „Najvyšší súd SR“), rozoberieme rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) vo veci Markus proti Lotyšsku, ako aj poukážeme na vyššie uvedený nález Ústavného súdu SR.

1 Trest prepadnutia majetku

V zmysle § 31 ods. 2 zák. č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona je trest ujmom na osobnej slobode, majetkových alebo iných právach odsúdeného, ktorú môže uložiť páchatel'ovi len súd podľa Trestného zákona za spáchaný trestný čin.

Na základe vyššie uvedenej zákonnej definície sú charakteristickými znakmi trestu:

- a) trest je prostriedok štátneho donútenia,
- b) trest spočíva v ujme na osobnej slobode, majetkových alebo iných právach odsúdeného,
- c) trest možno uložiť výlučne páchatel'ovi,
- d) trest môžu ukladať len súdy,
- e) trest sa ukladá za spáchaný trestný čin (Ivor – Polák – Záhora, 2016).

Naše trestné právo je založené na zásade humanizmu. Z tejto zásady je možné odvodiť, že trest má spôsobiť iba takú ujmu, akú vyžaduje splnenie účelu trestu. *Ujma, ktorá je v treste obsiahnutá, nemá prevyšovať nevyhnutnú potrebu ochrany spoločnosti.* Uvedená skutočnosť sa konštatuje aj v Charte základných práv Európskej únie v čl. 49. Odsek 3 čl. 49 Charty hovorí o tom, že prísnosť trestov nesmie byť neprimeraná trestnému činu. Okrem Charty základných práv Európskej únie sa primeranosť ukladaného trestu k trestnému činu, za ktorý je tento trest ukladaný, spomína aj v rozhodnutiach Ústavného súdu SR¹¹⁴.

Trest prepadnutia majetku resp. jeho uloženie je výnimkou z ústavnej ochrany vlastníckeho práva, ktorá je zakotvená v čl. 20 Ústavy SR. Okrem Ústavy SR je ochrana majetku upravená aj v čl. 1 Dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dodatkový protokol“).

V zmysle čl. 20 ods. 1 Ústavy SR má každý právo vlastniť majetok. Vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah a ochranu. Majetok nadobudnutý v rozpore s právnym poriadkom ochranu nepožíva. V kontexte ukladania trestu prepadnutia majetku je pre nás relevantný aj čl. 20 ods. 5 Ústavy SR, ktorý hovorí, že *„iné zásahy do vlastníckeho práva možno dovoliť iba vtedy, ak ide o majetok nadobudnutý nezákonným spôsobom alebo z nelegálnych príjmov a ide o opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti pre bezpečnosť*

---

¹¹⁴ Vid' napr. rozhodnutie Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 106/2011.

štátu, ochranu verejného poriadku, mravnosti alebo práv a slobôd iných. Podmienky ustanoví zákon.“

V čl. 1 Dodatkového protokolu sa k ochrane majetku uvádza, že „každá fyzická a právnická osoba má právo pokojne užívať svoj majetok. Nikoho nemožno zbaviť jeho majetku s výnimkou verejného záujmu a za podmienok, ktoré ustanovuje zákon a všeobecné zásady medzinárodného práva. Predchádzajúce ustanovenie nebráni právu štátov prijímať zákony, ktoré považujú za nevyhnutné, aby upravili užívanie majetku v súlade so všeobecným záujmom a zabezpečili platenie daní a iných poplatkov alebo pokút.“

Podstatou trestu prepadnutia majetku by malo byť, že rozhodnutím súdu sa odoberá vlastnícke právo páchatel'a k veci a majetku, ktoré sú v určitom vzťahu k spáchanému trestnému činu. Účelom trestu prepadnutia majetku by malo byť postihovanie majetku, ktorý patrí páchatel'ovi, sťažiť páchatel'ovi podmienky na páchanie ďalšej trestnej činnosti, odňať mu trestnou činnosťou neoprávnene získaný prospech a zároveň má tento trest pôsobiť výchovne na osobu páchatel'a (Mencerová, 2021).

V podmienkach Slovenskej republiky bolo možné uložiť trest prepadnutia majetku:

a) fakultatívne:

1. podľa § 58 ods. 1 Trestného zákona trest prepadnutia majetku súd môže uložiť s prihliadnutím na okolnosti spáchaného trestného činu a pomery páchatel'a, v prípadoch kedy odsudzuje páchatel'a na trest odňatia slobody na doživotie alebo ak ho odsudzuje na nepodmienečný trest odňatia slobody za obzvlášť závažný zločin, ktorým páchatel' získal alebo sa snažil získať majetkový prospech veľkého rozsahu alebo ktorým spôsobil škodu veľkého rozsahu,

b) obligatórne:

1. podľa § 58 ods. 2 Trestného zákona súd uloží trest prepadnutia majetku ak odsudzuje páchatel'a za trestné činy uvedené v tomto odseku Trestného zákona a páchatel' nadobudol majetok aspoň v značnom rozsahu t. j. viac než 26 660 eur trestnou činnosťou alebo z príjmov, ktoré pochádzajú z trestnej činnosti,
2. podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona súd uloží trest prepadnutia majetku za tie trestné činy, ktoré sú taxatívne vymedzené v tomto odseku Trestného zákona. V prípade uloženia trestu prepadnutia majetku podľa tohto ustanovenia Trestného zákona sa nevyžaduje preukázanie nadobudnutia majetku trestnou činnosťou.

V prípade § 58 ods. 2 a ods. 3 Trestného zákona sa nezohľadňovali materiálne skutočnosti prípadu a súdu *de iure* prikazujú tento druh trestu uložiť pri taxatívne vymedzených trestných činoch. V prípade uloženia trestu prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona sa nevyžadovalo, aby páchatel' nadobudol majetok aspoň v značnom rozsahu trestnou činnosťou alebo z príjmov pochádzajúcich z trestnej činnosti ako tomu bolo v prípade § 58 ods. 2 Trestného zákona (Lorko – Mikuš, 2020).

1.1 Trest prepadnutia majetku v kontexte práva Európskej únie

Zmyslom trestu prepadnutia majetku je prechod vlastníctva celého majetku odsúdeného na štát rozhodnutím súdu. Povinnosť zhabania majetku pochádzajúceho z trestnej činnosti môžeme nájsť v Dohovore Rady Európy o praní špinavých peňazí, vyhľadávaní, zaistení a konfiškácii ziskov z trestnej činnosti a o financovaní terorizmu (ďalej len „Dohovor“). Prijatím tohto dohovoru sa malo zamedziť vytváraniu ziskov a ďalšiemu používaniu finančných prostriedkov získaných zo závažnej trestnej činnosti (Ivor – Polák – Záhora, 2016).

V zmysle čl. 3 ods. 1 Dohovoru je povinnosťou každej strany prijať potrebné legislatívne a iné opatrenia, ktoré danej strane umožnia konfiškáciu nástrojov a ziskov alebo majetku, ktorých hodnota zodpovedá takým ziskom a majetku nadobudnutým za špinavé peniaze.

V čl. 3 ods. 3 Dohovoru sa uvádza, že „strany môžu ustanoviť povinnú konfiškáciu vo vzťahu k trestným činom, ktoré podliehajú režimu konfiškácie. Strany môžu do tohto ustanovenia zahrnúť najmä trestné činy prania špinavých peňazí, obchodovania s drogami, obchodovania s ľuďmi a iné závažné trestné činy.“

Podľa čl. 3 ods. 4 Dohovoru je potrebné, aby každá strana prijala také legislatívne alebo iné opatrenia vo vzťahu k závažným trestným činom alebo trestným činom podľa vnútroštátneho právneho poriadku mohla žiadať, aby páchatel preukázal pôvod údajných ziskov alebo iného majetku podliehajúceho konfiškácii a to v takom rozsahu, v akom je táto požiadavka v súlade so zásadami vnútroštátneho poriadku.

V zmysle Dohovoru nie je nikde explicitne uvedené, aby sa do vnútroštátnej právnej úpravy zaviedol trest prepadnutia majetku, ako to je v prípade § 58 ods. 3 Trestného zákona. Dohovor teda nenavádza priamo dotknuté štáty, aby sa trest prepadnutia majetku sa ukladal na celý majetok a bez preukázania príčinnej súvislosti medzi trestnou činnosťou a nadobudnutím majetku. Máme za to, že primárnym účelom Dohovoru je konfiškácia majetku, ktorý bol nadobudnutý v súvislosti so spáchaním závažnej trestnej činnosti a nie povinné postihovanie akéhokoľvek závažného protiprávneho konania trestom prepadnutia majetku.

K uvedenému ešte uvádzame závery Súdneho dvoru Európskej únie v rozhodnutí zo dňa 16. júna 2020 vo veci C-686/18, ktorý v rámci otázky zhabania majetku konštatuje, že výkon zhabania majetku podlieha čl. 17 Charty základných práv Európskej únie. Tento článok hovorí o tom, že každý má právo vlastniť svoj oprávnene nadobudnutý majetok, užívať ho a nakladať s ním. Podľa čl. 52 ods. 1 Charty základných práv Európskej únie je možné toto právo obmedziť len vtedy, keď to skutočne zodpovedá cieľom všeobecného záujmu, ktoré sú uznané Európskou úniou a nepredstavuje vo vzťahu k sledovanému účelu neprimeraný a neúnosný zásah, ktorým by došlo k zásahu do samotnej podstaty takto zaručeného práva.

2 Rozhodovacia prax Najvyššieho súdu SR vzhľadom na § 58 ods. 3 Trestného zákona

Najvyšší súd SR sa v rámci svojej rozhodovacej praxe viackrát vyjadroval k ukladaniu trestu prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona. K preukázaniu nadobudnutia majetku pri ukladaní tohto trestu zastáva Najvyšší súd SR názor v rozhodnutí sp. zn. 1TdoV/3/2016 z 8. novembra 2017, že pôvod či spôsob nadobudnutia prepadnutého majetku nie je podstatný pri ukladaní tohto trestu podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona. Najvyšší súd SR

d'alej konštatuje, že na ukladanie trestu prepadnutia majetku podľa spomínaného ustanovenia Trestného zákona stačí splniť len jednu podmienku, ktorou je odsúdenie pre niektorý z trestných činov, ktoré sú v danom ustanovení Trestného zákona uvedené. Najvyšší súd SR v tomto rozhodnutí d'alej poukazuje na skutočnosť, že skúmanie pôvodu majetku sa vyžaduje v prípade § 58 ods. 2 Trestného zákona a nie v prípade § 58 ods. 3 Trestného zákona.

Rozhodujúcu prax Najvyššieho súdu SR môžeme v prípade aplikácie § 58 ods. 3 Trestného zákona označiť za jednotnú a ustálenú, keďže aj v ďalšom svojom rozhodnutí sp. zn. 5Tdo/52/2020 zo dňa 22. augusta 2020 uviedol Najvyšší súd SR s odvolaním sa na zákonodarcu nasledovne: „je evidentné, že začlenením predmetného ustanovenia (§ 58 ods. 3 TZ) zákonodarca reflektoval na potrebu dôslednejšieho majetkového postihu páchatel'ov spoločensky obzvlášť nebezpečných trestných činov, s cieľom maximalizovať výchovné a prevenčné pôsobenie na osobu páchatel'a.“ Z uvedeného dôvodu je potrebné postup okresného súdu, ktorý obvinenému uložil trest prepadnutia majetku v rozsahu uvedenom v jeho rozhodnutí, považovať za správny a v súlade so zákonom.“

2.1 Príkazný slovný výraz „uloží“

Na ukladanie trestu prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona mal iný názor Špecializovaný trestný súd. V uvedenom prípade sa jednalo o páchatel'a, ktorý bol rozhodnutím ŠTS sp. zn. 3T/3/2022 zo dňa 3. mája 2022 uznaný za vinného zo spáchania zločinu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny podľa § 296 Trestného zákona a pokračovacieho obzvlášť závažného zločinu nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov z ich držania a obchodovania s nimi podľa § 172 ods. 1 písm. a), písm. c), písm. d), ods. 2 písm. c), ods. 4 písm. b), písm. c) Trestného zákona s poukazom na § 138 písm. b) a § 141 písm. a) Trestného zákona. ŠTS uložil za uvedené skutky páchatel'ovi trest odňatia slobody vo výmere 12 rokov, avšak neuložil trest prepadnutia majetku. Voči rozhodnutiu ŠTS sa prokurátor Úradu špeciálnej prokuratúry odvolal a poukázal na rozhodnutie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3Tdo/49/2020 zo dňa 13. januára 2021. Prokurátor sa stotožnil s výškou uloženého trestu, zaradením do ústavu so stredným stupňom strázenia ako aj s uložením ochranného dohľadu. Nestotožnil sa však so skutočnosťou, že ŠTS neuložil trest prepadnutia majetku a poukázal na vyššie uvedené rozhodnutie Najvyššieho súdu SR, v ktorom Najvyšší súd SR riešil ukladanie trestu prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 2 Trestného zákona a prokurátor bol názoru, že na tento prípad sa primerane toto rozhodnutie vzťahuje tiež.

Vyššie uvedený prípad bol aj medializovaný a jednalo sa o policajnú akciu Venal, ktorej cieľom bolo rozloženie drogového biznisu fungujúceho takmer 10 rokov. Vyššie spomenutý prípad sa týkal člena tejto zločineckej skupiny, ktorý mal pre tento drogový gang vyrobiť po dobu 8 rokov takmer 30 kíl pervitínu v hodnote približne 1 milióna eur. Najvyšší súd SR svojím rozhodnutím sp. zn. 3To/4/2022 zo dňa 7. septembra 2022 zrušil vo výroku o treste vyššie spomenuté rozhodnutie ŠTS. Najvyšší súd sa síce stotožnil s výškou trestu, so zaradením odsúdeného do ústavu so stredným stupňom strázenia, avšak nestotožnil sa s neuložením trestu prepadnutia majetku. Vo svojom rozhodnutí Najvyšší súd SR uložil aj trest prepadnutia majetku za vyššie uvedené konanie. K aplikácii § 58 ods. 3 Trestného zákona Najvyšší súd SR uviedol, že: „ustanovenie § 58 ods. 3 Trestného zákona stanovuje obligatórnu povinnosť súdu uložiť obvinenému, ktorý bol uznaný za vinného zo spáchania tam uvedených trestných činov [vrátane

trestného činu nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držania a obchodovania s nimi podľa § 172 ods. 3 alebo ods. 4 Trestného zákona (v súčasnom platnom a účinnom znení Trestného zákona sa jedná o ustanovenie § 172 ods. 7 alebo ods. 8 Trestného zákona) a trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny podľa § 296 Trestného zákona] trest prepadnutia majetku a to bez potreby naplnenia akýchkoľvek hmotnoprávných podmienok, ktorých naplnenie predpokladajú odsek 1 a odsek 2 tohto ustanovenia. Súd je teda v prípade, ak uznáva obvineného za vinného zo spáchania niektorého z trestných činov/niektorých z trestných činov uvedených v ustanovení § 58 ods. 3 Trestného zákona povinný uložiť aj trest prepadnutia majetku a nemôže, odvolávajúc sa na zásady ukladania trestov zmeniť jasné, zrozumiteľné a presné znenie zákona, obsahujúce príkazný slovný výraz „uloží“. Okrem toho Najvyšší súd SR konštatoval aj skutočnosť, že úvahy ŠTS neuložiť trest prepadnutia majetku tam, kde má byť v zmysle zákona uložený, nie sú podľa názoru Najvyššieho súdu SR správne a stotožnil sa s odvolacou námietkou prokurátora, ktorej následne vyhovel a trest prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona uložil.

Na základe vyššie uvedených rozhodnutí môžeme konštatovať, že v prípade ukladania trestu prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 3 má Najvyšší súd SR jasné stanovisko. *Podľa názoru Najvyššieho súdu SR sa trest prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 3 Trestného zákona má súdmi ukladať vo vymedzených prípadoch povinne a súdy nemôžu zmeniť jasné, zrozumiteľné a presné znenie zákona, ktorý má v sebe zakotvený príkazný slovný výraz „uloží“.* Je vhodné podotknúť, že Najvyšší súd SR konštatoval, že súdy musia postupovať podľa platných a účinných zákonov a nemôžu si svojvoľne vykladať právne predpisy. V rozhodnutí Najvyššieho súdu SR sp. zn. 6Tdo/59/2019 zo dňa 25. marca 2023 sa v súvislosti s trestom prepadnutia majetku uvádzalo, že *„Najvyšší súd k obvineného námietkam obligatórneho uloženia trestu prepadnutia majetku len na okraj poznamenáva, že ustanovenie § 58 ods. 2 TZ by mohlo byť v rozpore s ochranou majetku podľa v čl. 17 Dohovoru základných ľudských práv Európskej únie, ktorý v podstate zachováva štruktúru čl. 1 Protokol č. 1. (Užívanie - zbavenie - úprava užívania majetku).“* Na druhej strane je však zaujímavosťou a je aj otázne, prečo sa nenašiel žiaden sudca, ktorý by v zmysle § 74 ods. d) zák. č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov inicioval konanie o súlade právnych predpisov so sporným obligatónym trestnom prepadnutia majetku. Máme za to, že je jednou z povinností sudcu, ak v prípade s prejednávanou vecou narazí na možný nesúlad zákona s Ústavou SR, aby takéto konanie inicioval a došlo k náprave zákonov, ktoré nie sú v súlade s Ústavou SR. Predsa len ide o úzky okruh legitimovaných osôb, ktoré takéto konanie na Ústavnom súde SR môžu začať.

3 Markus proti Lotyšsku

V tejto časti priblížime rozhodnutie ESLP vo veci pána **Dianisa Markusa** proti Lotyšsku. Predmetné rozhodnutie nie je až tak neznáme pre slovenskú odbornú verejnosť. Na dané rozhodnutie odkázal napr. Ústavný súd SR vo svojom náleze sp. zn. II. ÚS 480/2021 zo dňa 15. marca 2022. V spomenutom náleze Ústavný súd SR uvádza všeobecne k trestu prepadnutia majetku, že *„v zmysle judikatúry ESLP možno prepadnutie majetku považovať za*

„pokutu“ (penalty) a vzťahuje sa naň druhý odsek čl. 1 Dodatkového protokolu. Z uvedeného vyplýva, že aj pri uložení trestu prepadnutia majetku sa použijú doteraz uvedené kritériá pre hodnotenie, či je tento zásah v súlade s Dohovorom (o ochrane ľudských práv a základných slobôd).“

V bode 147. vyššie spomenutého nálezu Ústavný súd SR odkázal práve na rozhodnutie Markus proti Lotyšsku a uviedol, že je potrebné pri ukladaní (nielen) trestu prepadnutia majetku, aby uložený trest zodpovedal závažnosti spáchaného protiprávneho konania a vyvstáva potreba nájsť spravodlivú rovnováhu medzi spáchaným skutkom a uloženým trestom. Následne sa toto rozhodnutie uvádzalo aj v náleze Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 1/2021 zo dňa 27. septembra 2023. Tomuto nálezu sa ešte budeme venovať v ďalšej časti.

Rozhodnutie ESĽP Markus v. Latvia, č. 17483/10, zo dňa 11. septembra 2020 sa zaoberalo otázkou, či je uložený trest prepadnutia celého majetku bez preukazovania pôvodu resp. spôsobu nadobudnutia majetku v súlade s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a jeho protokolov.

Pán **Markus** sa mal dopustiť trestného činu prijímania úplatku a okrem trestu odňatia slobody mu mal byť uložený aj trest prepadnutia celého majetku. Podľa vtedy účinného lotyšského trestného zákona bolo možné uložiť za tento trestný čin trest odňatia slobody až na 8 rokov s prepadnutím alebo bez prepadnutia majetku. V prípade, ak sa jednalo o recidívu alebo došlo k spáchaniu trestného činu vo väčšom rozsahu, tak bolo možné uložiť trest odňatia slobody na 3 až 10 rokov spolu s trestom prepadnutia majetku. Trest prepadnutia majetku bol explicitne uvedený pri skutkovej podstate trestného činu prijímania úplatku v lotyšskom trestnom zákone¹¹⁵.

Ústavný súd Lotyšska sa vo svojom rozhodnutí v danej veci vyjadril a upriamil pozornosť na lotyšský parlament, ktorému odkázal, že legislatíva zlyhala v otázkach špecifikácie, ktorý majetok má podliehať prepadnutiu, keďže bez takejto špecifikácie môže dôjsť k porušeniu práv osôb žijúcich s páchatelom¹¹⁶.

Ústavný súd Lotyšska na záver svojho rozhodnutia konštatoval, že sťažovateľ namieta nesúlad konkrétneho ustanovenia lotyšského trestného zákona s lotyšskou ústavou a nenamieta všeobecné normy trestného zákona, ktoré pojednávajú o treste prepadnutia majetku ako prípustnom treste. Ústavný súd Lotyšska prijal v tejto veci záver, že argumentácia sťažovateľa bola nedostatočná k tomu, aby došlo k posúdeniu ústavnosti konkrétnych ustanovení nachádzajúcich sa vo všeobecnej časti lotyšského trestného zákona. Vzhľadom na vyššie uvedenú skutočnosť vyčerpal pán **Markus** všetky vnútroštátne prostriedky na ochranu svojich práv¹¹⁷.

3.1 Ako rozhodol ESĽP v tejto veci?

ESĽP konštatoval vo svojom rozhodnutí v danej veci k prepadnutiu celého majetku, že „sa domnieva, že ak právna úprava ponecháva takúto neistotu, pokiaľ ide o rozsah právomoci prvostupňového súdu, nemožno ju považovať za predvídateľnú a neposkytuje ochranu proti svojvôli. Môže tiež vážne obmedziť schopnosť osoby účinne uplatňovať svoje práva pred súdom.

¹¹⁵ Pozri ods. 37 rozhodnutia ESĽP.

¹¹⁶ Pozri ods. 16 rozhodnutia ESĽP.

¹¹⁷ Pozri ods. 23 a 24 rozhodnutia ESĽP.

Pokiaľ ide o obligatórne uloženie trestu prepadnutia majetku, ESLP už predtým rozhodol, že v dôsledku vnútroštátnej právnej úpravy, v ktorej bolo zakotvené obligatórne ukládanie trestu prepadnutia majetku, zbavil daný štát dotknutých sťažovateľov akejkoľvek možnosti argumentovať v ich veci a akýchkoľvek vyhládok na úspech (pozri Andonoski, §§ 37-38, a G.I.E.M. S.R.L. a ostatní, § 303, oba citované vyššie; a porovnaj Denisova and Moiseyeva proti Rusku, sp. zn. 16903/03, §§ 61-64, zo dňa 1. apríla 2010). Okrem toho presný rozsah trestu, ktorý sa určuje v predsúdnom štádiu konania rozhodnutím, ktoré má slúžiť inému účelu, ako tvrdí (lotyšská) vláda (pozri odsek 58 vyššie), nemožno považovať za poskytnutie primeranej možnosti jednotlivcovi prejednať svoju vec príslušným orgánom.“

K uloženiu trestu prepadnutia majetku uviedol ESLP, že „v súvislosti s rozsahom prejednávania predmetnej veci, ktorú vnútroštátne súdy vykonali v prípade sťažovateľa, ESLP poznamenáva, že trest prepadnutia majetku, ktorý mu bol uložený, nebol individuálne posúdený. V rozsudkoch, ktorými bol sťažovateľ odsúdený, sa analýza proporcionality týkala len trestu odňatia slobody a nezaoberala sa vedľajším trestom prepadnutia majetku (pozri body 7 až 8 vyššie). Súdy nikdy nešpecifikovali konkrétny majetok, ktorý mal byť skonfiškovaný, a teda rozsah trestu nebol vo vnútroštátnych rozsudkoch identifikovaný. Nikdy nebola analyzovaná ani otázka, či výška majetku, ktorý mal prepadnúť, zodpovedala závažnosti trestného činu, ani či to pre sťažovateľa neznamenal nadmernú záťaž. ESLP sa preto domnieva, že uvedené legislatívne nedostatky obmedzili rozsah prejednávanej veci vnútroštátnymi súdmi do tej miery, že bol príliš obmedzený na to, aby vyhovel požiadavke "spravodlivej rovnováhy" (fair balance) obsiahnutej v článku 1 Dodatkového protokolu, a preto neposkytol sťažovateľovi primeranú možnosť prejednať svoj prípad pred príslušnými orgánmi (porovnaj Paulet proti Spojenému kráľovstvu, č. 6219/08, §§ 67-68, 13. máj 2014).“

Záver ESLP v predmetnej veci bol, že vo vnútroštátnej právnej úprave, na základe ktorej bol sťažovateľovi uložený trest prepadnutia majetku, absentuje jasnosť a predvídateľnosť. Ďalej ESLP konštatovalo vo svojom rozhodnutí, že nedošlo k poskytnutiu nevyhnutných procesných záruk a nebola ochrana proti svojvoľnému rozhodovaniu vnútroštátnych súdov. ESLP v tomto prípade dospel k záveru, že uložením trestu prepadnutia majetku došlo k porušeniu čl. 1 Dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

4 Obligatórny trest prepadnutia majetku nie je v súlade s Ústavou SR

Nálezom Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 1/2021 zo dňa 27. septembra 2023 (ďalej len „Nález“) došlo k vysloveniu nesúladu § 58 ods. 2 a ods. 3 Trestného zákona s Ústavou SR. Na základe bodu 18 Nálezu možno uviesť stanoviská jednotlivých inštitúcií k spornému povinnému ukládaniu trestu prepadnutia majetku. Zo spomenutého bodu Nálezu vyplýva, že Najvyšší súd SR spolu so Slovenskou advokátskou komorou (ďalej len „SAK“) odporúčali Ústavnému súdu SR vysloviť nesúlad. Národná rada Slovenskej republiky spolu s Generálnou prokuratúrou Slovenskej republiky nezaujali meritórny postoj. Vláda Slovenskej republiky zastúpená ministrom spravodlivosti odporúčala Ústavnému súdu SR nevysloviť nesúlad.

V uvedenom prípade sa stotožňujeme s názorom Najvyššieho súdu SR, ktorý uviedol k spornému ustanoveniu Trestného zákona, že „v prípade, ak je povinnosť súdu ukladať

neprimeraný trest „zakódovaná“ zákonodarcom už priamo v zákone, nemá súd v konkrétnom prípade možnosť uložiť páchatelovi iný než neprimeraný trest.“ Taktiež súhlasíme so stanoviskom SAK, ktorá k danej veci uviedla, že napadnuté ustanovenia odnímajú súdom právomoc rozhodovať o individuálnom treste.

V bode 32 Nálezu Ústavný súd SR konštatoval v rámci komparácie úpravy konfiškačných nástrojov členských krajín Európskej únie, že väčšina skúmaných štátov nepozná trest tzv. generálnej konfiškácie a žiaden zo skúmaných štátov nemá zavedený obligatórny trest prepadnutia majetku v jeho celom rozsahu. Následne sa v bode 34.3 Nálezu spomína už aj vyššie uvádzané rozhodnutie ESĽP vo veci Markus proti Lotyšsku.

V bode 73 Nálezu Ústavný súd SR uviedol, že:

„V podobe, v akej je posudzovaná zákonná úprava ustanovená a v akej sa až na niekoľko sporných a nepreukazných výnimiek uplatňuje, nie je spôsobilá urobiť žiadost' referenčným normám, princípom ústavy a relevantnej judikatúre ESĽP a Súdneho dvora, a to z týchto dôvodov:

- a) odporuje princípu primeranosti trestov, keďže požiadavku uloženia trestu, ktorý je v konkrétnych okolnostiach veci primeraný a spravodlivý nahrádza nevyvrátiteľnou domnienkou, že v taxatívne určených prípadoch je primeraným a spravodlivým vždy iba trest prepadnutia majetku (čl. 1 ods. 1 ústavy, čl. 13 ods. 4 ústavy a čl. 16 ods. 2 ústavy);*
- b) vytvára priestor na také zásahy do vlastníckeho práva dotknutých osôb, ktoré sú, resp. môžu byť v konkrétnom prípade neprimerané a odporujúce zásade ochrany legálne nadobudnutého majetku (čl. 20 ods. 1 ústavy).“*

Ústavný súd SR v bode 76.1 Nálezu však nevyučuje trest prepadnutia majetku z katalógu dostupných represívnych nástrojov. Ústavný súd SR uvádza, že je potrebné napraviť nedostatky zákonnej úpravy a to tak, že sa zosúladí aktuálna verzia generálnej konfiškácie s podrobne diskutovanými požiadavkami Ústavy SR, Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Charty základných práv Európskej únie alebo sa špecifikuje aktuálna verzia právnej úpravy ohľadom prepadnutia majetku do takej podoby, v ktorej sa bude realizovať legitímny cieľ verejného záujmu vrátane jasného odkazu, že zločin sa nesmie vyplácať.

Záver

Ústavný súd SR svojim nálezom vyslovil nesúlad obligatórneho uloženia trestu prepadnutia majetku s Ústavou SR. Netreba však zabúdať na skutočnosť, že pri ukladaní tohto trestu sme nepostupovali v súlade nielen s Ústavou SR, ale sme názoru, že mohlo u nás dochádzať k prípadu ako to bolo vo veci Markus proti Lotyšsku a teda dochádzalo aj k porušovaniu právnych aktov Európskej únie.

Zaujímavosťou ostáva, že aj keď Najvyšší súd SR sám naznačil, že obligatórne ukládanie trestu prepadnutia majetku môže porušovať Dodatokový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd nebola vyvinutá zo strany súdov resp. sudcov

iniciatíva začať konanie o súlade právnych predpisov na Ústavnom súde SR. Sudcovia v rámci rozhodovacej praxe aj na nižších inštanciách konštatovali neprimeranosť tohto trestu, prípadne naznačili možný nesúlad s Ústavou SR či právnymi aktmi Európskej únie, no nikto z nich v rámci prejednávanej veci ako osoba legitimovaná, neiniciovali konanie o súlade právnych predpisov.

Do budúca by bolo na zvážení sudcov, keďže majú v kompetencii takéto konanie iniciovať, aby v prípade vážnych pochybností o súlade právnych predpisov s Ústavou SR či právnymi aktmi Európskej únie takéto konanie začali. Teraz sme svedkami toho, že vyše 10 rokov sa ukladal trest prepadnutia majetku obligatórne aj napriek tomu, že znenie Trestného zákona v tejto časti nebolo v súlade s Ústavou SR.

Zoznam bibliografických odkazov

Dodatkový protokol k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

Dohovor Rady Európy o praní špinavých peňazí, vyhľadávani, zaistení a konfiškácii ziskov z trestnej činnosti a o financovaní terorizmu

Charta základných práv Európskej únie

IVOR, J. – POLÁK, P. – ZÁHORA, J. 2016. *Trestné právo hmotné I. – Všeobecná časť*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. 554 s. ISBN 978-80-8168-509-5

ĽORKO, J. – MIKUŠ, Š. 2020. Kazuistika – trest prepadnutia majetku v kontexte vlastníckeho práva. [online] In: *Notitiae Iudiciales Academiae Collegii Aedilium in Bratislava*. č. 1/2020. Bratislava: Akadémia Policajného zboru SR. 2020. [cit. 21.10.2023]. Dostupné na internete: https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/Notitiae/1-2020/007%20%20%20C4%BDORKO%2C%20MIKU%2C%20A0%20%20Kazuistika%20-%20trest%20prepadnutia%20majetku%20v%20kontexte%20vlastn%C3%ADckeho%20pr%C3%A1va_EDITED.pdf

MENCEROVÁ, I. a kol. 2021. *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť*. 3. aktualizované a prepracované vydanie. Šamorín: Heuréka, 2021. 531 s. ISBN 978-80-8173-103-7

Nález ÚS SR sp. zn. II. ÚS 480/2021

Nález ÚS SR sp. zn. PL. ÚS 1/2021

Rozhodnutie ESEĽP vo veci Markus v. Latvia

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 1TdoV/3/2016

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 5Tdo/52/2020

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 3Tdo/49/2020

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 3To/4/2022

Rozhodnutie NS SR sp. zn. 6Tdo/59/2019

Rozhodnutie OS TT sp. zn. 4Tk/2/2021

Rozhodnutie ŠTS sp. zn. 3T/3/2022

Rozhodnutie SDEÚ sp. zn. C-686/18

Rozhodnutie ÚS SR sp. zn. PL. ÚS 106/2011

Zák. č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

Zák. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zák. č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

**RECENZOVANÝ ZBORNÍK VEDECKÝCH PRÁC
Z MEDZINÁRODNEJ VEDECKEJ KONFERENCIE**

INTERPOLIS'23

Počet strán: **288**

Dátum konania konferencie: **23. november 2023**

RECENZENTI

Dr. h. c. prof. Ing. Pavel Nečas, PhD., MBA

doc. PhDr. Natália Kováčová, PhD.

doc. PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

EDITORI ZBORNÍKA

doc. PhDr. Eleonóra Kováčová, PhD.

Mgr. Tomáš Beňuška, PhD.

Mgr. Matúš Babják

OBÁLKA

Mgr. Matúš Babják

© BELIANUM. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Edícia: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

ISBN 978-80-557-2098-2

EAN 9788055720982